ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studia Sociologica Upsaliensia
15

BO LEWIN

OM OGIFT SAMBOENDE I SVERIGE

med tonvikt på samtida förhållanden

UPPSALA 1979

T50

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studia Sociologica Upsaliensia 15

Distributor: Almqvist & Wiksell International, Stockholm, Sweden

Bo Lewin

Om ogift samboende i Sverige
med tonvikt på samtida förhållanden

Doctoral dissertation to be publicly examined in Room V, Uppsala University, on May 21, 1979 at 10 a.m. for the Degree of Doctor of Philosophy (according to Royal Proclamation No 327, 1969).

The Faculty of Social Science has given permission for the proceedings to be held in English

Abstract Bo Lewin. **On Unmarried Cohabitation in Sweden;** *with Emphasis on Contemporary Issues.* Acta Univ. Ups. Studia Sociologica Upsaliensia 15. 1979. 189 pp. Swedish text with a summary in English.

From the mid-sixties it has been evident that a growing number of couples in Sweden have been cohabiting without marriage. A historical background to this development is presented and a specific and complicated Nordic pattern of marriage-constituting ceremonies with pre-Christian origin is identified. Two samples, one consisting of newly married couples and one consisting of couples cohabiting without marriage, have been followed since 1974, when they were first interviewed. Factor and discriminant analysis have been performed in order to identify "profiles" of respondents who later marry or separate. Based on in-depth interviews, subjectively percieved differences between married and unmarried cohabitation are discussed. There seems to be a strong tendency among the respondents to consider marriage the "proper" form of cohabitation. The empirical evidence also quite clearly points to the fact that the change in form of cohabitation (i.e. to unmarried instead of married cohabitation for increasing numbers) has not lead to any corresponding changes in the norms and expectations that govern cohabitation, married or not. Finally a theoretical interpretation is given in terms of an approach based on a development of concepts originally presented by Durkheim. Pair-bonding and marriage are seen as *nomos*-generating processes to which people turn in times of transition and anomy. The state of anomy is also used to explain why it suddenly became possible to openly live without marriage. In spite of the anomic development in society, unmarried cohabitation can not be identified with anomy in a simple way. In the light of the presented theoretical approach unmarried cohabitation must be seen as a *nomos*-generating process brought into existence by an anomic development in society.

ISBN 91-554-0893-1
ISSN 0585-5551
Uppsala 1979 189 pp.

BO LEWIN

OM OGIFT SAMBOENDE I SVERIGE

med tonvikt på samtida
förhållanden

då insåg jag, att visheten väl har samma företräde framför dårskapen,
som ljuset har framför mörkret:
Den vise har ögon i sitt huvud, men dåren vandrar i mörker.
Dock märkte jag, att det går den ene såsom den andre.

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studia Sociologica Upsaliensia
15

BO LEWIN

OM OGIFT SAMBOENDE I SVERIGE

med tonvikt på samtida förhållanden

With an English Summary:
On Unmarried Cohabitation in Sweden
with Emphasis on Contemporary Issues

UPPSALA 1979

Distributor:
Almqvist & Wiksell International
Stockholm – Sweden

Abstract Bo Lewin. **On Unmarried Cohabitation in Sweden;** *with Emphasis on Contemporary Issues.* Acta Univ. Ups. Studia Sociologica Upsaliensia 15. 1979. 189 pp. Swedish text with a summary in English.

From the mid-sixties it has been evident that a growing number of couples in Sweden have been cohabiting without marriage. A historical background to this development is presented and a specific and complicated Nordic pattern of marriage-constituting ceremonies with pre-Christian origin is identified. Two samples, one consisting of newly married couples and one consisting of couples cohabiting without marriage, have been followed since 1974, when they were first interviewed. Factor and discriminant analysis have been performed in order to identify "profiles" of respondents who later marry or separate. Based on in-depth interviews, subjectively percieved differences between married and unmarried cohabitation are discussed. There seems to be a strong tendency among the respondents to consider marriage the "proper" form of cohabitation. The empirical evidence also quite clearly points to the fact that the change in form of cohabitation (i.e. to unmarried instead of married cohabitation for increasing numbers) has not lead to any corresponding changes in the norms and expectations that govern cohabitation, married or not. Finally a theoretical interpretation is given in terms of an approach based on a development of concepts originally presented by Durkheim. Pair-bonding and marriage are seen as *nomos*-generating processes to which people turn in times of transition and anomy. The state of anomy is also used to explain why it suddenly became possible to openly live without marriage. In spite of the anomic development in society, unmarried cohabitation can not be identified with anomy in a simple way. In the light of the presented theoretical approach unmarried cohabitation must be seen as a *nomos*-generating process brought into existence by an anomic development in society.

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

Doktorsavhandling vid Uppsala universitet 1979
© Bo Lewin 1979
ISBN 91-554-0893-1
ISSN 0585-5551
Printed in Sweden by
Offsetcenter ab
Uppsala 1979

Innehåll

1. Om ämnet för det föreliggande arbetet, samt något om verkets uppläggning 11

2. Äktenskap och samlevnad i historisk belysning 16

2.1 Förkristen äktenskapssyn 17

2.1.1 Förkristen nordisk äktenskapssyn 17

2.1.2 Förkristen romersk äktenskapssyn 20

2.2 Förreformatorisk kristen äktenskapssyn 20

2.2.1 Tidigt kristen äktenskapssyn 20

2.2.2 Skolastiken och äktenskapssynen i den kanoniska rätten . 21

2.2.3 Förhållanden i Sverige före reformationen 22

2.3 Protestantisk äktenskapssyn 24

2.3.1 Luthers äktenskapssyn 24

2.3.2 Svensk lagstiftning t o m den Gustavianska tiden 26

2.3.3 Nattfrieri och andra folkliga seder 28

2.4 Profan äktenskapssyn 29

2.4.1 Den borgerligt liberala äktenskapssynens spridning 29

2.4.2 Diskussionen kring Giftermålsbalken 1815 och Civillagen 1826 30

2.4.3 Samvetsäktenskap och Stockholmsäktenskap 31

3. Äktenskapsbenägenhet, giftermål och separation – karaktäristik av grupper med olika bakgrund och skilda utvecklingsvägar för samlivet 36

3.1 Urval 36

3.1.1 Materialet nygifta 37

3.1.2 Materialet samboende ogifta 37

3.2 Metod 40

3.3 Samboende ogifta – egenskaper och karaktäristika med betydelse för samlevnadsformen 42

3.3.1 Barn 42

3.3.2 Förvärvsarbete 43

3.3.3 Äktenskapsbenägenhet 44

3.3.3.1 Utbildning 44

3.3.3.2 Antal barn 49

3.3.4 Familjerättslig kunskap 52

3.3.5 Något om vad som karaktäriserar stabila respektive instabila dyader 59

4. De samboendes uppfattning om skillnader och likheter mellan olika former för samboende 73
4.1 Återintervjuer och normer 73
4.1.1 Frågorna 73
4.1.2 Förekomst av normer 75
4.1.3 Etableringskriterier eller grunden för att ha normativa förväntningar 75
4.1.4 Trohetsnormer; absolution för och erfarenhet av "otrohet" 77
4.1.5 Specifika normer 78
4.1.5.1 Ansvar 78
4.1.5.2 Gemensamt umgänge 79
4.1.5.3 Gemensam ekonomi 80
4.1.5.4 Känslomässig trohet 80
4.1.5.5 Sexuell trohet 81
4.1.5.6 Gemensam bostad 82
4.1.5.7 Brevhemlighet 83
4.1.6 Att (inte) ha diskuterat förväntningar på varandra 83
4.1.7 Att vara förälskad i någon annan 83
4.1.8 Att vara "otrogen" 84
4.1.9 Att ha skilda förväntningar 86
4.2 Samboendeformens symboliska betydelse 87
4.3 Upplevda och beskrivna skillnader mellan samboendeformer .. 88
4.4 Upplevda för- och nackdelar med ogift samboende 93
4.4.1 Födelseår 95
4.4.2 Juridiskt civilstånd 95
4.4.3 Utbildning 96
4.4.4 Förvärvsarbete 96
4.4.5 Barn med annan än partnern 97
4.4.6 Gemensamma barn 98
4.4.7 Antal syndyasmos 98
4.4.8 Förlovning 100
4.4.9 Tid känt varandra 100
4.4.10 Tid sambott 101
4.4.11 Tidigare sambott 102
4.4.12 Nuvarande boendeform 103
4.4.13 Gemensam hushållskassa 104
4.4.14 Betalar möbler och husgeråd gemensamt 105
4.4.15 Påtryckningar att gifta sig 105
4.4.16 För- och nackdelar; Ett försök till systematisering 107
4.5 Familjerättsliga kunskaper och varseblivna skillnader mellan äktenskap och ogift samboende 111

4.6 För- och nackdelar i relation till framtida civilstånd 116
4.7 Sammanfattning 118

5. Varför äktenskap? 120
5.1 Motiv till framtida äktenskap bland samboende 120
5.1.1 Att ha för avsikt att gifta sig 120
5.1.2 Att ha gift sig 123
5.2 Motiv till äktenskap bland 101 nygifta par 124
5.2.1 Kommunikation 124
5.2.2 Vigselform 125
5.2.3 Upplevda för- och nackdelar med äktenskap i relation till vissa bakgrundsdata 128
5.2.4 Upplevda för- och nackdelar med äktenskap i relation till vigselform och förväntningar på äktenskap 135
5.3 Motiv till äktenskap bland ogifta samboende som sedermera gift sig 138
5.4 Vissa samboende avser inte att gifta sig. Varför? 145
5.5 Sammanfattning 146

6. I riktning mot en teori 148
6.1 Solidaritet i samhället 150
6.2 Anomi 153
6.3 Solidaritet och anomi – en omformulering 155
6.3.1 Samhällelig anomi och förekomst av ogift samboende 156
6.3.2 Individen i det anomiska samhället 160
6.4 Solidaritetens komplementära former 167

7. Summary 179

Förord

Inför framläggandet av denna avhandling vill jag särskilt tacka dem, som genom sina bidrag och sitt stöd gjort arbetet möjligt. Främst vill jag i detta sammanhang rikta ett tack till min handledare, docent Jan Trost, vars lugna tilltro städse inneburit ett viktigt stöd. Jan Trost har även varit ledare för det forskningsprojekt, vari denna avhandling har sin upprinnelse. För värdefulla synpunkter, på i synnerhet kapitel sex, vill jag tacka docenten och t.f. professorn Björn Eriksson. För värdefulla synpunkter tackar jag även professor Birger Lindskog, som haft vänligheten att läsa delar av manus, och fil. dr. Örjan Hultåker, som gjort sig besvär att läsa manus och ingående kommentera i synnerhet kapitel tre. I detta sammanhang, vill jag slutligen rikta ett tack till dem, som deltagit i seminarier under framväxten av detta arbete och till mig förmedlat en mängd synpunkter och idéer – långt fler än jag förmått utnyttja.

Konventionen bjuder författaren, att i sammanhang som dessa rikta ett tack till den kära, trogna och hulda makan. Denna konvention erbjöd ett och annat problem innan jag insåg, att även i detta sammanhang är en sannfärdig redogörelse god strategi. Vad gäller arbetet med denna avhandling har min hustru Margot varit omväxlande ett hinder och ett stöd. Stundtals har Margot varit en börda, stundtals har hon burit bördor. Jag tror inte, att jag någonsin skulle ha gift mig med en kvinna av det slag som firar självutplåningens triumfer i panegyriska förord. Detta må framstå som ett säreget tack, men är icke desto mindre utslag av en uppriktig tacksamhet för vad vi delar.

Uppsala i mars 1979.

1 Om ämnet för det föreliggande arbetet samt något om verkets uppläggning

Bakgrunden till det föreliggande arbetet är den stora förändring i familjebildningsmönstret i Sverige som vid 1960-talets mitt gav utslag bland annat i äktenskapsstatistiken. Mellan 1966 och 1973 minskade antalet ingångna äktenskap med ca 40 procent. Samtidigt fördes i samhället en omfattande debatt rörande äktenskapets och kvinnans ställning. Familjen och äktenskapet som samhällets grundvalar och/eller byggstenar framstod stundtals som fallfärdiga institutioner från svunna tider (av debatten att döma, *nota bene*). Ovedersägligt var dock att allt fler människor sammanbodde öppet utan att vara gifta och att antalet äktenskap minskade på ett sätt som genom sin hastighet närmast ledde tankarna till stora samhällsomvälvningar eller revolutioner. Frågeställningen var mycket klar *"Varför slutar folk gifta sig?"*. Ett närmare studium av "folk" visade emellertid att man på ett sätt alls inte slutat gifta sig. Som framgår av kapitlen tre till fem har de flesta människor alls inget emot äktenskapet, flertalet avser t o m att så småningom gifta sig. Efter 1973 fick vi också en viss ökning av giftermålstalet.

Detta har dock inte lett till någon återgång till det tidigare familjebildningsmönstret utan är en effekt av att de ogifta samboende gifter sig med tiden, såvida de inte hunnit separera innan dess. Förenklat uttryckt: skillnaden mellan den nivå giftermålstalet håller på att stabilisera sig kring och den nivå som förelåg före 1966 utgörs av de samboende ogifta som hunnit separera innan de hann gifta sig. Givet detta blir den andra frågeställningen *"Varför gifter sig folk trots allt?"*.

Detta till synes motsägelsefulla (men kanske egentligen dialektiska) synsätt kan troligtvis bättre förstås om det bryts ned i fyra mer specificerade frågeställningar:

1) Varför underlät f o m 1960-talets mitt ett mycket stort antal människor att gifta sig, då de flyttade samman med en partner? (Svaret på denna fråga ges i termer av att en samhällsutveckling av ett visst slag underlättade för människor att "låta bli" att gifta sig vid sammanflyttningen bl a därför att de normkällor som av tradition applicerat sanktioner fjärmats socialt och geografiskt p g a den omtalade samhällsutvecklingen (se kap 6).)

2) Som framgår av den empiriska undersökning som presenteras i detta opus medförde förändringarna i formen för samlevnad knappast några förändringar i de normer och förväntningar som styr samlevnadens innehåll. Med tanke på den debatt och det allmänna ifrågasättande av normer som inledningsvis nämnts samt de möjligheter att underlåta att följa vad som tidigare varit bin-

dande normer enligt det under 1) skisserade svaret; varför förblev samlevnadens innehåll i huvudsak oförändrat, trots förändringarna i formen för samlevnaden och de påtalade samhälleliga förändringarna som ledde till förändringarna i samlevnadsformen? (Svaret på denna fråga ges i kapitel 6 i termer av människors behov av vad som där kallas nomos-skapande processer och i konsekvens härmed människors sökande efter trygghet i det traditionella och "konventionella" parboendet i dettas egenskap av nomos-skapande process.)

3) Hur kommer det sig att nästan inga av de ogifta samboende har några ideologiska eller principiella invändningar mot äktenskapet och att flertalet har för avsikt att gifta sig samt att många gör det, då de nu enligt vad som sagts om samhällsutvecklingen gott kan underlåta att gifta sig? (Denna fråga besvaras i termer av att inte endast parboendet – i enlighet med svaret under 2) – är en nomos-skapande process. I tider av omvandling och otrygghet vänder sig människor till traditioner och riter, som vigseln, för att söka en trygghet och i det nya och ovana finna något som kan upplevas som "riktigt" och verka för en känsla av kontinuitet i det snabbt föränderliga samhället.)

4) Givet svaret på fråga tre, varför underlät de ogifta samboende att gifta sig till att börja med? (Svaret ligger i att de beskrivna processerna inte är resultat av människors medvetna och målorienterade handlande. Att man, vigselns förmodat trygghetsskapande effekter till trots, inte gifte sig vid samboendets början sammanhänger vidare med att för inte så få – måhända för ett flertal – var det inte ett äktenskap man avsåg att grunda då man sammanflyttade. Många – dock inte alla – sammanflyttar tidigt under bekantskapen samt, vilket är viktigare, gradvis. Parrelationen upprättas gradvis, involveringen ökar (och kanske engagemanget) och så småningom är samboendet etablerat och äktenskapslikt varvid det då faller sig naturligt att anknyta till traditionen och så småningom ingå äktenskap.)

Vad gäller svaren på de presenterade frågorna har refererats till kapitel 6. Svaren bygger dock på de data som efter ett visst system presenterats i de föregående kapitlen. En kort presentation av kapitlens innehåll och uppdelning är således på sin plats.

I kapitel 2 presenteras de speciella data den historiska bakgrunden utgör. Framför allt identifieras och beskrivs en specifik nordisk och svensk tradition rörande vad som konstituerar ett äktenskap. Denna tradition torde vara av betydelse, då det gäller att förstå varför en likartad samhällsutveckling under 1960-talet inte i andra länder lett till en utveckling liknande den svenska, vad gäller formerna för familjebildning. Att utvecklingen vad gäller familjebildningsmönstret inte heller varit likartad i hela Norden torde ha sin orsak i att en likartad samhällsutveckling inte ens där förelegat under 1960-talet.

I kapitlen 3 till 5 presenteras data från en empirisk undersökning av 111 ogifta samboende par och 101 nygifta par. Presentation av data från denna empiriska undersökning sker medvetet på mot varandra kontrasterande sätt.

Två uppdelningar är möjliga för att visa hur data valts att presenteras.

För det första står kapitel 3 i ett motsatsförhållande till kapitlen 4 och 5. I kapitel 3 presenteras ogift samboende och de ogifta samboende med utgångspunkt i diverse bakgrundsdata och andra utifrån konstaterbara förhållanden. Med risk för att bli missförstådd skulle man kunna säga att i kapitel 3 presenteras en "objektiv" verklighet. I kapitlen 4 och 5 presenteras däremot de samboendes "subjektiva" tolkning av denna verklighet. I kapitel 4 beskrivs de studerade individernas uppfattningar om vad som skiljer samboendeformerna ogift samboende och äktenskap från varandra snarare än forskarens uppfattning om dessa skillnader eller, som i kapitel 3, forskarens uppfattning om de skillnader som karaktäriserar dem som gifter sig, fortsätter att sambo etc. I kapitel 5 presenteras på ett likartat sätt de studerade individernas uppfattning om skäl till giftermål.

För det andra finns i presentationen av data ett motsatsförhållande mellan tabulerbara s k "hårda" data, som kan presenteras aggregerade och i form av fördelningskaraktäriserande mått som medelvärden, standardavvikelser etc och därmed ligga till grund för diverse mer komplicerade statistiska tekniker, och s k "mjuka" data som bygger på analys av fördjupade intervjuer där strukturer snarare än medeltal sökts med hjälp av tillgänglig intelligens och empati snarare än med hjälp av maskiner och tekniker.

Enligt författarens förmenande har båda formerna av data och de därmed sammanhängande analysmetoderna sitt berättigande. Ett sociologiskt fenomen kan genom sin samhälleliga karaktär beskrivas med hjälp av aggregerade lätt tabulerade data. Samtidigt är ett sådant fenomen sociologiskt just genom att det bärs upp av människors handlande, vilket inte uttömmande låter sig beskrivas i lätt kvantifierbara termer. Ett godtagande och insisterande på båda formerna av analys och data utesluter, emellertid och tyvärr, inte vissa presentationsproblem.

Data på aggregatnivå kan som nämnts presenteras i form av sammanfattande standardiserade mått. S k kvalitativa data kräver emellertid såväl en annan presentationsform som en annan läsart. Kvalitativa data kan inte på samma sätt som kvantitativa data komprimeras. Detta medför att kapitlen 4 och 5 bitvis kan förefalla mycket långa. Det synes dock inte vara möjligt att på annat sätt än genom en grundlig presentation, som därefter leder till ett försök att systematiskt sammanställa och därmed förstå de först till synes osystematiskt presenterade kunskapsfragment som citat och impressioner från fördjupningsintervjuer utgör, söka tillgodogöra sig datas kvalitativa aspekter. Det är för framställningen och den därmed lämpade läsarten inte heller oväsentligt, att kapitel 3 huvudsakligen rör data på aggregatnivå och kapitlen 4 och 5 data som åtminstone presenteras på individnivå. Det "glapp" som skulle kunna sägas uppstå är inte ämnet för detta verk. Syftet med ifrågavarande opus är inte att diskutera metodproblem *per se* (även om medvetenheten om dessa problem

gör det omöjligt att inte kommentera dem). Ämnet för det föreliggande arbetet är ett bestämt socialt fenomen – det ogifta samboendet i Sverige sådant som det gestaltade sig under 1960-talet. Utan att avse att gå in i en metodologisk diskussion förefaller det inte orimligt att det ovan omtalade "glappet" inte endast är av ondo. "Sanningen", den eviga, låter sig beroende på bristande existens knappast fångas bättre med denna metodkombination än med någon annan. Det synes däremot mycket rimligt hävda att förståelsen av mänskligt beteende som socialt handlande underlättas av denna kombinationsteknik. I kapitlen 4 och 5 diskuteras fortlöpande denna problematik i termer av som man frågar får man svar. En truism som inte alltid beaktas.

Vid läsningen är det genomgående av vikt att betänka att arbetet rör sig (hoppas författaren) i riktning mot en teori. Det mänskliga beteende som det sociala fenomenet ogift samboende utgör kan endast förstås och förklaras med utgångspunkt i teoretiska begrepp. Dessa är emellertid inte från början givna. Arbetet med empiriska data och presentationen av dessa data kan till stor del ses som ett fiskafänge. En omfattande genomgång av föreliggande data i de beskrivna kontrasterande perspektiven leder till att vissa aspekter av det ogifta samboendet återkommer och att vissa mönster framskymtar. I kapitel 6 tolkas presenterade data från en inom sociologin välkänd och klassisk ansats, som bitvis omformuleras. Förståelsen av fenomenet ogift samboende med hjälp av vissa teoretiska begrepp är *ad hoc*. Med utgångspunkt i föreliggande data, historiska och surveyempiriska, erbjuder den teoretiska ansatsen i sin modifierade form möjlighet till ökad förståelse av det studerade fenomenet. Studien är emellertid heuristisk och har i hög grad varit *"in search of a theory"*.

Att arbetet är avsett att röra sig i riktning mot en teori innebär vidare att framställningen i kapitlen 3 till 5 huvudsakligen är induktiv under det att kapitel 6 innefattar en huvudsakligen deduktiv framställning. Sökandet efter eventuella strukturer innebär att framställningen i kapitel 3 till 5 innefattar preliminära tolkningar vilka bygger på en, inte sällan även för läsaren, mödosam induktion. Det avslutande kapitlet 6, å andra sidan, börjar med en mer allmän presentation av en toeretisk ansats, ur vilken härleds två olika tolkningar. Av dessa båda tolkningar kommer den ena att anses vara en precisering av den ursprungligen mer generellt presenterade teoretiska ansatsen. Till denna precisering av den teoretiska ansatsen anknyts så resultaten av den empiriska undersökningen. Resultaten av det tidigare, huvudsakligen induktiva, förfarandet knyts således samman med resultatet av det huvudsakligen deduktiva resonemanget i kapitel 6. Detta avslutande kapitel skulle då kunna ges undertiteln: Om nomos-skapande processer under en anomisk samhällsutveckling.

Avslutningsvis kan som stöd för den vidare läsningen som exempel kapitlet 4 ges kompletterande rubriker, eller kanske snarare en innehållsförklaring som komplement till den traditionella innehållsförteckningen.
4.1.1–4.1.2 ger uppgifter om hur studien gick till praktiskt

4.1.3–4.1.4 avser förmedla impressioner som ansetts väsentliga utan att för den skull vara mest frekventa eller mest framträdande i en systematisk framställning
4.1.5–4.1.8 avser ge en presentation av data på ett mer systematiserat sätt
4.1.9 presenterar några preliminära slutsatser med utgångspunkt i presenterade data
4.2 diskuterar ett fenomen vars generalitet framstår som slående
4.3 innebär en systematisering av det som kanske framstått som osystematiska intryck
4.4 och vidare, ger en systematisk och omfångsrik presentation av mer konventionella intervjudata

Det viktiga vid läsningen är således främst att hålla i minnet, att presentationen ej avser att pröva en redan formulerad teori och att framställningen därför blivit omfångsrik och detaljerad. Däremot avses presentationen leda fram till en teoretisk ansats. Kapitlen 2 och 6 lästa tillsammans ger en bild av tankestrukturen bakom föreliggande verk och kan kanske sägas utgöra dess essens. Innehållet i kapitel 3, som det framstår då det kompletteras med och kontrasteras mot innehållet i kapitlen 4 och 5, utgör grunden för det synsätt som presenteras i kapitlen 2 och 6. Eller, givet den historiska utveckling som skissas i kapitel 2, de förhållanden som beskrivs i kapitel 3 och de föreställningar och uppfattningar som beskrivs i kapitlen 4 och 5 vill författaren hävda att den teoretiska ansats som presenteras i kapitel 6 inte endast är möjlig utan även rimlig. Eller, givet den historiska utvecklingen som den beskrivits i kapitel 2 utgör kapitlen 3, 4 och 5 orsaken till att författaren vill bli trodd i kapitel 6. Eller, ...

2 Äktenskap och samlevnad i historisk belysning

För att på ett adekvat sätt kunna behandla ogift samboende som samhälleligt fenomen är det väsentligt att det sätts in i ett historiskt sammanhang. Synen på såväl äktenskapet, och vad som konstituerar det, som synen på andra samboendeformer har varierat under historien.

Vad avses då med historisk belysning? Skall vi försöka följa ett fenomen så långt tillbaka som möjligt eller skall vi välja att låta vår redogörelse starta vid någon viss tidpunkt? Dessa frågor torde inte kunna ges något tillfredsställande generellt svar. Val av kronologisk utgångspunkt är vid en historisk redogörelse alltid i en mening godtyckligt. Det torde nämligen alltid vara möjligt att börja redogörelsen vid någon annan historisk tidpunkt och finna skäl för det. Valet av startpunkt är dock inte godtyckligt i den meningen att varje tänkbar startpunkt är lika rimlig som varje annan. Skäl måste således angivas för det valda perspektivet.

I detta fall kommer redogörelsen att börja med äldre, förkristen, äktenskapssyn. Detta innebär givetvis inte något hävdande av att det historiska sammanhanget finns från och med vikingatid men inte längre bakåt, lika litet som det innebär något hävdande av att dagens samboende människor i sitt handlande direkt influeras av vikingatidens förhärskande synsätt. Gränsen bakåt i tiden har i föreliggande studie satts av tillgänglighet och tillförlitlighet hos data. Data från äldsta tid är, som läsaren lär upptäcka sparsamma och osäkra. Detta innebär emellertid inte att de får anses som icke relevanta. Inte heller det långa tidsavståndet och de beskrivna synsättens bristande direkta handlingsrelevans i dagens samhälle får anses innebära att de bör utgå ur en framställning. Inte endast folkliga seder, som t ex nattfrieri, har levt vidare från ett troligen förkristet ursprung till långt in i detta sekel.[1,2] Slutligen framstår det som väsentligt att betona en historisk kontinuitet.

Till grund för den historiska framställningen ligger främst ett antal verk av folklivsforskare (Carlsson 1969, Löfgren 1969, Löfgren 1972), jurister (Sundberg 1969, Claesson et. al. 1973) och teologer (Sundby 1959, Jansson 1964). Som läsaren lär märka bygger sakframställningen rörande flertalet diskuterade förhållanden på åtminstone två skilda källor. Givetvis innebär inte detta något hävdande av att åtminstone två forskare oberoende av varandra kommit fram till en viss beskrivning. Korsreferenser mellan de använda källorna saknas nämligen inte. Användandet av flera skilda källor medför dock, utöver fördelen med att få ämnet belyst på olika sätt, en minskning av risken att beskrivningar vilka starkt ifrågasatts okritiskt återges utan medvetenhet om detta

ifrågasättande. Mindre omfattande referenser görs även till andra verk än de här angivna liksom även citat hämtats från andra håll där så ansetts befogat.

2.1 Förkristen äktenskapssyn

För de flesta människor torde det vara självklart, att det som konstituerar ett äktenskap är vigseln. Detta har emellertid inte alltid varit fallet. Att den borgerliga eller kyrkliga vigseln ses som grunden för ett äktenskap är resultatet av en lång utveckling med grund i den kristna kyrkans äktenskapssyn. Enligt förkristen äktenskapssyn var inte endast synen på vad som konstituerade ett äktenskap annorlunda än den nutida utan även synen på äktenskapets innebörd och relation till andra former av gemenskap mellan man och kvinna.

2.1.1 Förkristen nordisk äktenskapssyn

Den äldre germanska rättsuppfattningen har kunnat rekonstrueras bl a utifrån landskapslagarna. Dessa nedtecknades visserligen först tämligen sent och först då Sverige kristnats men de förkristna föreställningarna kvarlevde i en sådan omfattning att det, i all synnerhet då det finns klart dokumenterat vad den kristna kyrkan sökte uppnå och vilken syn den företrädde, inte varit omöjligt att särskilja germansk tradition och kristen målsättning.

Det äldre germanska sättet att ingå äktenskap framstår vid en jämförelse med det nutida svenska framför allt som väsentligen mer komplicerat. Ett komplicerat och över tiden utsträckt handlande var nödvändigt vid äktenskaps ingående. Tre huvudmoment kan urskiljas i de handlingar som gav ett äktenskap rättsgiltighet: *fästningen, giftermålet* och *sängledningen*.[3] Bruket av termen giftermål får inte medföra att termens ursprungliga betydelse som en av flera komponenter vilka grundar ett rättsgiltigt äktenskap förväxlas med dess nutida innebörd som synes vara i det närmaste synonym med vigsel (alternativt dess följder).

Fästningen skedde vid ett i lag föreskrivet ölgille till vilket fastar (vittnen) inbjudits från båda de berörda ätterna. Fästningen bekräftades genom att mannen och kvinnan räckte varandra handen.[4] Väsentligt är här att notera att inte endast de båda fästade utan även och måhända främst deras ätter berörs. Fästningsceremonin ägde rum först då mannen eller hans böneman gjort upp med kvinnans giftoman om att äktenskap skulle ingås. "De ungas mening var möjligen t o m så irrelevant att man kunde bortse från deras ålder, blott de blivit så gamla att de skäligen kunde antas leva till fruktsam ålder."[5]

Äktenskapet var således främst en överenskommelse mellan två ätter inte två individer. "Kvinnan var omyndig och hennes talan fördes av hennes giftoman, i regel hennes far eller också annan nära anförvant. Mannen förde sin egen talan men var också han beroende av sina fränder. Kvinnans samtycke till förbindelsen var inte nödvändigt för dess rättsgiltighet, hon kunde bortgiftas t o m mot sin vilja."[6] I samband med fästningen överenskoms också om de

gåvor som skulle utväxlas. Fästegåvan (vängåvan) till kvinnans giftoman (antagligen en reminicens av en ännu äldre tradition med brudköp), som dock ofta överlämnades till hustrun för att bli hennes enskilda egendom (dock att förvaltas av maken) och medgiften (hemföljden) som flickan skulle medföra från fädernehemmet (även denna var kvinnans personliga egendom under mannens förvaltning). Vikten av handslag och gåvor framgår enligt Carlsson av medeltida domböcker trots att samtida lagsamlingar inte i detalj reglerar hur fästningen skall gå till.[7]

Betydelsen av fästningen i vilken, som är väsentligt, ingen kyrklig eller världslig myndighet varit inblandad, kan belysas av fästningens betydelse för grundande av s k ofullkomnade äktenskap.[8]

Barn avlat under trolovning betraktades till 1915 (då 1734 års bestämmelser om ofullkomnade äktenskap utmönstrades) som "äkta" och hade till 1971 en arvsrättsligt priviligierad ställning. Carlsson uttrycker denna fästningens grundläggande betydelse på detta sätt:

"Eftersom kvinnan genom trolovningen var lagligen fäst vid mannen betraktades hon som hans laggifta hustru. Bland svensk allmoge var det långt fram i nya tiden vanligt, att mannen och kvinnan efter trolovningen flyttade samman och levde som man och hustru."[9]

Ogift samboende är således på intet sätt en produkt av de nittonde och tjugonde seklen.

Fästningen innebar således en överenskommelse, som inte alltid följdes, om att i framtiden fullfölja äktenskapsbildningen. Fästningen var "av privat natur i så måtto att den inte ägde rum inför någon kyrklig eller världslig myndighet. Fästningen utgjorde det första ledet i äktenskapets ingående men levde kvar i trolovningsinstitutet som en privat angelägenhet försedd med rättsverkningar för personer som ännu inte ingått äktenskap, t ex parter i ett samvetsäktenskap."[10] En historisk kontinuitet och ett juridiskt samband har således förelegat mellan förkristna germanska äktenskapsuppfattningar, traditioner och ogift samboende såsom det gestaltat sig i detta sekel.

Giftermålet innebar giftomannens formaliserade överlämnande av bruden till brudgummen. Carlsson beskriver den formel som enligt Upplandslagen skulle uttalas vid detta tillfälle:

"Jag giver dig min dotter,
dig till heder och till husfru
och till halv säng,
till lås och till nycklar
och till laga treding
och till allt det han äger
i lösöre
och förvärva kan
och till all den rätt,
som är uppländsk lag."[11]

Formeln betonar två moment av yttersta vikt för kvinnans ställning inom äk-

tenskapet. Dels framhävs den giftorätt som betecknas med "laga treding" och noggrant beskrivs, dels tas rätten till "halv säng" explicit upp. "Halv säng" innebar enligt Carlsson "att den äkta sängen inte fick besudlas genom trohetsbrott"[12]. Detta leder oss över till ett annat karaktäristikum för den äldre germanska äktenskapssynen. Äktenskapet uppfattas, för mannen, inte som nödvändigtvis innefattande något krav på trohet. I den ovan refererade formeln ges däremot den äkta *sängen* ett skydd mot trohetsbrott. Giftermålet ägde som regel rum i brudens hem. Efter det att bruden på detta sätt ceremoniellt (fortfarande utan världslig eller kyrklig myndighets inblandning) överantvardats i brudgummens vård följde brudfärden – resan till kvinnans nya hem, där *sängledningen* ägde rum.

Carlsson betonar att lagens krav på att brudparet i vittnens närvaro gick i säng tillsammans hade en symbolisk betydelse. Det juridiskt betydelsefulla var att brudparet under vittnenas överinseende kommit "på bolster och lakan" – inte att mannen och kvinnan sexuellt förenade sig. Något krav på sexuell fullbordan fanns således inte för att äktenskapet skulle vara fullkomnat.

Sängledningen medförde att mannen blev kvinnans förmyndare och förvaltare av såväl parets gemensamma som kvinnans enskilda tillgångar samtidigt som kvinnan fick den i giftermålsformeln omtalade giftorätten samt rätten till morgongåva (ursprungligen betalning för kvinnans jungfrudom, senare en hedersgåva vars storlek fanns fastställd i lag). Mannen blev genom sängledningen vidare skyldig utbetala den vängåva om vilken tidigare överenskommits med giftomannen.[13]

Hur var då ett på detta sätt konstituerat äktenskaps ställning gentemot andra förhållanden mellan man och kvinna? Som framkommit ovan har det funnits fog för att under denna tid tala om ofullkomnade äktenskap, vilka av samhället givits en priviligierad ställning. Som nämnts medförde fästningen i sig betydande rättsverkningar. Vidare kan nämnas att inte endast barn födda inom äktenskapet eller avlade efter fästningen hade arvsrätt. "Barnen räknades som äkta om de fötts av laggift hustru, avlats med fästekvinna eller med kvinna som senare fästats eller äktats, och även frillobarn kunde ärva sin fader."[14] Enligt vad som anges av Sundberg kunde även frilla som hade "lås och nycklar till mannens hus" få "rätt såsom rätt hustru".[15]

Det fullkomnade äktenskapet var således under denna tid inte den enda möjligheten till att etablera en juridisk och social gemenskap mellan man och kvinna. Av yttersta vikt är emellertid i detta sammanhang att notera att för konstituerande av ett fullkomnat äktenskap inte krävdes någon som helst medverkan av andlig eller profan myndighet, samt att vissa konsekvenser av detta synsätt (trolovningsbarns arvsrätt) levt kvar in i detta sekel om än under senare sekler som konstituerande endast ofullkomnade äktenskap. Det väsentliga är dock att även det fullkomnade äktenskapet var oberoende av myndighets medverkan.

2.1.2 Förkristen romersk äktenskapsuppfattning

Med tanke på att kristendomen växte fram under det romerska väldet och att den kristna äktenskapssynen knappast kunnat undvika att påverkas av den romerska har det ansetts lämpligt att mycket kortfattat beröra den romerska synen på äktenskapet.

Enligt Sundberg var det utmärkande för den romerska rättens äktenskap dess drag av privaträttsligt avtal.[16] Det väsentliga under kejsartiden var frivilligheten och ömsesidigheten. Avtal om såväl äktenskaps ingående som dess upplösande blev giltigt genom sin egenskap av frivillig överenskommelse.

"Äktenskapet ingicks avtalsvis och upplöstes avtalsvis, och systemet fungerade smidigt, kanske framför allt för att så få rättsverkningar var knutna till äktenskapet som sådant. Viktigast var barnens äkta status; i Rom synes icke ha uppträtt någon rörelse den vi nu uppleva att likställa äkta och oäkta barn."[17]

Som synes skiljer sig denna äktenskapssyn bl a genom sitt starka betonande av frivillighet från den förkristna germanska synen. Som vi skall se i det följande skiljer den sig även från den kristna äktenskapssynen.

2.2 Förreformatorisk kristen äktenskapssyn

2.2.1 Tidig kristen äktenskapssyn

Den kristna kyrkans framväxt skedde under det Romerska väldet. Den romerska staten erkände den kristna kyrkan först efter 300 års förföljelser. De första kristna kunde vad gäller den borgerliga rätten inte göra annat än foga sig. Skilsmässa genom ömsesidig överenskommelse var således möjlig ända tills dess den kristne kejsaren Justinianus år 542 förbjöd skilsmässa genom överenskommelse.[18] Redan tidigt hade det nämligen blivit en ledande tanke bland de kristna att äktenskapet inte endast var en borgerlig angelägenhet utan av gudomligt ursprung. Till stöd för denna uppfattning att "vad Gud sammanfogat må människan icke åtskilja" anfördes främst Matteus 19:6 och Markus 10:9;

"Så äro de icke mer två, utan ett kött. Vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja", respektive "Vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja."

Sundberg påpekar vidare att i den latinska bibelöversättningen Versio Vulgata benämns äktenskapet i Efesierbrevet som ett sakrament då det jämförs med förbundet mellan Kristus och hans församling.[19] Även kyrkofadern Augustinus (död år 430) hävdade, enligt Sundberg på något annorlunda grunder, sakramentstanken. En från romersk rätt kraftigt avvikande äktenskapsuppfattning hade för övrigt hävdats redan av aposteln Paulus även i andra sammanhang än i det ovan anförda Efesierbrevet. En liknande syn framkommer i Kolosserbrevets tredje kapitel. Sundberg ser denna äktenskapssyn som "sannolikt en reaktion mot den depravation som han [Paulus] under åren 61–63

e Kr mött i Rom, där Nero nyss dödat sin mor, förskjutit sin hustru och äktat sin älskarinna. Kristendomen stod således i direkt motsättning till romarnas äktenskapsrätt."[20]

2.2.2 Skolastiken och äktenskapssynen i den kanoniska rätten

I samband med det intellektuella uppvaknande ur vad som stundtals kallats medeltidens barbari som skedde i början av 1100-talet återupptäcktes den romerska rätten och dess formaliserade struktur. Vid de första framväxande universiteten, i Bologna och Paris, påbörjades försök att sammansmälta denna rättstradition med kristna dogmer.[21] Dessa försök utgör början till den intellektuellt imponerande byggnad av rättssatser som brukar kallas den kanoniska rätten och som än i dag är den katolska kyrkans juridik. Fastheten i denna byggnad torde vad gäller grunden kunna dateras till den 5 september 1234 då påvestolen till de båda universiteten i Paris och Bologna översände Gregorious IX samling dekret och hävdade att alla tidigare dekret därmed upphävdes, samt fick denna syn accepterad av de båda universiteten.[22] Påvens lagstiftningsmakt var därmed fastslagen och kyrkans monolitiska karaktär stadfäst. Denna karaktär uteslöt dock inte möjligheten av skilda tolkningar. Den tidiga kristna traditionen gav vid handen att ett äktenskap uppstod genom samtycke (*consensu*), dvs att äktenskapet ingicks frivilligt, i kombination med sexuell fullbordan (*copula carnale*).[23]

Som ovan nämnts var det konstituerande i den romerska rätten den frivilliga överenskommelsen. Något krav på fullbordan hade icke förelegat. Nu uppstod således problem med att förena dessa båda oförenliga ståndpunkter. Mot ett accepterande av samtycke utan fullbordan talade risken för ett ökat antal barnäktenskap. Problemet löstes med sedvanlig skolastisk elegans. De blivande äkta makarnas avgivna löften och försäkringar konstituerade i sig äktenskapet, under förutsättning att de var allvarligt menade, vilket visades genom att de faktiskt fullbordade äktenskapet sexuellt (*sic*).[24] Äktenskapet behöver således inte vara sexuellt fullbordat för att vara fullkomnat, för att *bevisa* att det är fullkomnat måste det dock vara fullbordat. Observeras bör att först vid denna tidpunkt började kyrkan lägga vikt vid formerna för äktenskapets ingående. Laterankonciliet 1215 tog det första steget mot att fordra kyrkans, dvs prästerskapets, medverkan vid äktenskaps ingående. Konciliet påbjöd lysning och beslutade att äktenskap ingångna utan föregående lysning var att betrakta som hemliga äktenskap, vilka straffbelades.[25]

Lysningen var väsentlig även på ett annat sätt än att föra in prästerskapets medverkan vid äktenskapets tillkomst. Genom lysningen fanns en möjlighet att tillse att de av kyrkan uppställda äktenskapshindren beaktades. I de nyligen kristnade länderna var det troligen inte självklart att ett bestående äktenskap uppfattades som äktenskapshinder.

2.2.3 Förhållanden i Sverige före reformationen

Måhända med svearnas trilskan vad gäller äktenskapshinder i tankarna påbjöd Innocentus III i ett brev 1216, endast ett år efter det att nymodigheten lysning införts, att beslutet skulle beaktas även i Sverige. Över lag visar kyrkan stor nit, då det gäller att få svenskarna att ansluta sig till den kanoniska rätten och äktenskapssynen. "På Skänninge möte år 1248 avvann Wilhelm av Sabina, påvens utsände kardinallegat, de svenska biskoparna ett beslut att inom ett år äga och studera var sitt exemplar av den sist gjorda samlingen av dekretalerna".[26] Den ovan beskrivna kyrkliga synen på vad som konstituerade ett äktenskap var på många sätt mycket tolerant. Med litet god vilja var det inte omöjligt att betrakta den nordiska fästningen som en samtyckesförklaring och sängledningen som inseglet på den sexuella fullbordan. Carlsson spårar också ett kyrkligt inflytande i enlighet med principen om *consensu* (som ju alls inte krävdes enligt äldre nordisk äktenskapssyn) i "en säkerligen sen bestämmelse i landskapsrätten, att hon [kvinnan] hade saklöst rätt att bryta en trolovning, om hon själv inte varit närvarande på fästningsstämman eller om hon, då fästningen ingicks ännu inte nått mogen ålder, 12 eller 15 år, olika i olika landsändar."[27]

Även hos Sundberg föreligger liknande tankegångar rörande det kyrkliga inflytandet:

"Ett för kyrkan väsentligt syfte var som sagt att förbättra kvinnans ställning. Kyrkan ingrep mot brudrov och brudköp: det skedde genom det romerskrättsligt inspirerade kravet på samtycke. När kyrkan lärde att hustrur icke kunde förskjutas och att frillor och frillobarn icke behövde lidas, kan också detta ses såsom ett led i samma syftes fullföljande."[28]

I det stora hela ledde dock kyrkans syn på äktenskaps ingående till att de hedniska sederna kunde bibehållas i sin yttre form, under det att de av kyrkan tillskrevs ett annat innehåll. Den generösa äktenskapsuppfattning som kommit till uttryck i denna tidiga kanoniska rätt har sin tillämpning än i dag i s k *common law* äktenskap i anglo-sachsisk rätt. Vad gäller kyrkans synkretism och vilja att godta de hedniska riter, vilka inte direkt stred mot kyrkans lära, kan vidare anföras t ex synen på sängledningen. Den hedniska riten blev till en kristen ceremoni, en välsignelse av brudsängen. En väsentlig skillnad påpekas dock av Carlsson; under det att den fornnordiska sängledningen varit en rättshandling med vittgående konsekvenser var den kristna ceremonin utan någon som helst juridisk betydelse.[29] Denna kyrkliga uppfattning torde knappast ha påverkat allmogens betraktelsesätt till en början.

Om kyrkan kunde uppvisa stor tolerans i vad som konstituerade ett äktenskap, så kunde den inte göra detsamma vad gäller äktenskapets ställning gentemot andra former av varaktig gemenskap mellan man och kvinna samt frågan om äktenskapets upplösbarhet. Å ena sidan kunde kyrkan hävda sakramentstanken och "lära de vilda svear och göter att deras fästningar och bröllop skapat ett sakrament, som kyrkan höll heligt och icke ville medverka till att det bröts eller ohelgades."[30] Å andra sidan kunde, när övertalning inte räckte,

straffrättsliga åtgärder eftersträvas enligt såväl kyrklig som borgerlig lagstiftning. Claesson et.al. påpekar att alla sexuella förbindelser utanför äktenskapet kriminaliserades i biskop Brynolfs stadga 1281 om lägermål.[31] Sundberg pekar i detta sammanhang på ett brev från påven Alexander III till 'sweorum et gothorum regi' 1161, där påven finner det väsentligt påpeka att otrohet blott berättigade till separation och inte till skilsmässa och därmed följande rätt till omgifte. Påven Horatius III söker i brev 1220 (på förekommen anledning?) på nytt hävda denna grundsats.[32]

"Man bör heller inte underskatta den förenkling av den äktenskapsfilosofiska problematiken som de stränga straffen inneburo. Landslagen stadgade levande begravning för en kvinna beträdd med tvegifte. Vissa av medeltidslagarna tillät mannen att döda hustrun som horat. Det har antagits att det var trycket av oupplöslighetsregeln, som medförde att kyrkan – trots mildrande åtgärder – dock fann sig i denna bestämmelse.""[33]

Väsentligt är dock att notera att kyrkan trots införande av ett antal från germansk rätt skilda synsätt fortfarande var tolerant vad gäller formerna för äktenskapets ingående. Försök hade gjorts att föra äktenskaps ingående till de kyrkliga angelägenheterna. Ett klart beslut fanns vad gällde lysningen. Kyrkan accepterade dock äktenskap ingångna utan vigsel. Carlsson ger i detta fall ett belysande exempel.

"Den enda av de svenska landskapslagarna, som gör vigseln obligatorisk, är Östgötalagen, vilken också förklarar att giftermålet inte längre är nödvändigt. Men samtidigt framgår av lagen, att den nya seden, vigseln, inte fick undanträngа den äldre folkliga sedvänjan: äktenskapets borgerliga rättsverkningar var fortfarande knutna till det gemensamma sänggående, och vigseln blev härigenom tämligen betydelselös enligt världslig rätt.""[34]

I det stora hela kan den kristna utvecklingen före reformationen sammanfattas i att kyrkan gett äktenskapet en ny innebörd och ett nytt innehåll, under det att formerna för äktenskapets ingående knappast nämnvärt förändrades.

"Medeltiden igenom klagade kurian över att svenskarna ingick äktenskap på barbariskt sätt utan kyrkans välsignelse. På grund av källmaterialets torftighet är det svårt att avgöra, hur pass vanlig vigseln var under medeltiden. Att den iakttogs av kungliga personer, av aristokratin och utan tvivel också det högre borgerskapet, säger ingenting om förhållandena i de djupa folkleden. Tydligt är dock att vigseln, allteftersom tiden gick, i allt större utsträckning accepterades. Att kyrkans ordning för äktenskapets ingående inte i högre grad förmådde hävda sig berodde naturligtvis på att vigseln inte var påbjuden i Kristoffers landslag, som i princip var gällande till dess 1734 års lag trädde i kraft."[35]

Till detta bör emellertid fogas att Carlsson måhända gör en felaktig slutledning. Att kyrkan inte kunnat hävda vigseln torde knappast ha berott på att vigseln inte föreskrevs i Kristoffers landslag. Snarare torde det ha varit så att vigsel inte föreskrevs i Kristoffers landslag därför att kyrkan med kraft inte hävdade vigseln som enda grund för ett äktenskap förrän under det tridentinska kyrkomötet 1545–1563, dvs vid en tid då reformationen redan ägt rum. Slutsatsen att kyrkan givit äktenskapet en ny innebörd under det att formerna för dess ingående inte väsentligen påverkats står således fast.

2.3 Protestantisk äktenskapssyn

Reformationen måste i första hand ses som resultatet av en lång utveckling. Ett tilltagande missnöje med påvarnas renässansfurstelater hade under en längre tid förmärkts, framför allt norr om alperna. Oppositionen hade länge hämmats av sin vilja att reformera kyrkan *inifrån*. Påven kunde nämligen, så länge denna önskan fanns, alltid effektivt avväpna oppositionen genom att beslå den med irrläror och hot om uteslutning ur den kyrkliga gemenskapen. Personligt avskräckande exempel gavs också. Få torde vilja dela albigensernas öde, mot vilka som ett resultat av deras asketiska opposition mot den förvärldsligade kyrkan, påven Innocentus III förklarade korståg, vilket ledde till inkvisitionens bokstavliga utrotande av denna, huvudsakligen sydfranska oppositionsrörelse, som i väsentliga delar föregrep reformationen. Viktigt är således att minnas att reformationen är frukten av en rörelse vars mål länge var att just *reformera* kyrkan, inte att grunda nya kyrkor.[36]

Datum för den faktiska brytningen med kyrkan kan dock lätt fastställas. Den 10 december 1520 brände Luther den bannbulla som utfärdats mot honom av påven. Av yttersta vikt för reformationens fortsatta utveckling är emellertid att Luther inte nöjde sig med att låta bannbullan bli lågornas rov. Den kanoniska dekretalsamling, på vilken bannbullan juridiskt grundade sig brändes också av reformatorn.[37]

Ett juridiskt tomrum skapades på detta sätt. I enlighet med att ge kejsaren vad honom tillkom överläts en stor del av det uppkomna tomrummet till de världsliga furstarnas lagstiftningsiver. Den teologiska synen på äktenskapet erbjöd även den vissa problem. Sundberg påpekar t ex

"Såsom källa till eviga sanningar om äktenskapet är Bibeln föga hjälpsam. Två saker framträder framför alla andra: att Jesus uttalat sig starkt men icke undantagslöst mot bruket att skiljas och att de gamle levde i polygami. En äktenskapslära byggd på dessa utgångspunkter beredde även en sådan man som Luther svårigheter – han famlade mellan utfall mot klostercelibatet och tillstyrkan av tvegifte."[38]

2.3.1 Luthers äktenskapssyn

I det avslutande citatet ovan föreligger en sammanfattande kraktäristik av Luthers äktenskapssyn. En något annorlunda syn möter oss hos den nuvarande ärkebiskopen Olof Sundby.

"Huvudsynpunkten för Luther, när han behandlar de konkreta frågorna och problemen här, är att naturligt förnuft, billighet och hänsyn till nästan skall råda. Guds ord bekräftar vad redan den naturliga rätten innehåller. Detta framträder mycket klart vid vad Luther har att säga om inträdet i äktenskapet."[39]

Den avslutande meningen i citatet berör Luthers starka betonande av att ömsesidigt samtycke inte är tillräckligt. Samtycket måste dessutom vara offentligt. Som vi minns från den ovan gjorda redogörelsen hade den katolska kyrkan redan 1215 infört krav på lysning. Detta krav var emellertid till stor del ett slag i

luften. Hemliga äktenskap straffbelades visserligen, men äktenskap var de trots allt.

Då, som vi också minns, det ännu inte fanns något krav på vigsel för att ett äktenskap skulle vara giltigt var fältet öppet för tveksamhet om äktenskaps giltighet och processandet torde ha varit omfattande. Detta kan belysas med Henriks VIII av England uttalande om problemen med den kanoniska äktenskapsrätten:

"much discord between lawful married persons hath (contrary to God's ordinance) arisen, much debate and suit at law, with wrongful vexation and great damage to the innocent party, hath been procured, and many just marriages brought into doubt and danger of undoing, and also many times undone, and lawful heirs disinherited."[40]

Detta Luthers starka betonande av vikten av offentlighet vid äktenskaps ingående kunde således påräkna ett starkt stöd från de världsliga lagstiftarna. Luthers motivering för detta formkrav förefaller dock en modern läsare något underlig. Efter det helt rimliga påpekandet att "Eftersom äktenskapet är ett offentligt stånd, så skall det också ingås offentligt i närvaro av vittnen, som kunna intyga vad som skett. Så är det, säger Luther, såväl enligt Guds ord och de bästa styckena i den andliga rätten som enligt världslig lag och naturlig rätt, liksom ock enligt förnuftet och den naturliga billigheten."[41] Det Guds ord som omtalas är nämligen det fjärde budordet, vilket kräver att Du skall hedra Din fader och moder och vara dem lydig.

"Ty fader och moder eller den som är i deras ställe ha ju makt och befogenhet av Gud att stifta äktenskap för sina barn. Gud sammanfogar genom sitt ord, och hans ord möter mig i detta fall genom mina föräldrars vilja. För att föräldrarnas rätt och myndighet över sina barn inte skall eftersättas är det nödvändigt, att äktenskapets ingående är en offentlig akt."[42]

Luther torde själv ha varit medveten om problemen att förena denna syn med kravet på frivillighet och samtycke. Synsättet torde dock inte har varit främmande för germansk rättstradition. Upplandslagens ovan citerade formulering om att "Jag giver dig min dotter . . ." är uppenbarligen mer befryndad med den Lutherska synen än med den från romersk rätt stammande formuleringen "Jag tager dig till min äkta man", vilken (visserligen på latin) införts av den katolska kyrkan.

Enligt Sundby fanns bakom denna syn även ett försök till att värna om kvinnans ställning, då det som regel var hon som förlorade på hemliga äktenskap och hemliga förlovningar. Det föreligger i det att "eine beschlaffene dirne kompt schwerlich zu ehren, und ist grosse fahr dabey, das sie gar gemein werde"[43] en könsorättvisa som kan leda till problem för kvinnan. Ett problem som gör att Luther inte i praktiken bryter helt med den äldre traditionen. Detta problem gör nämligen att Luther, sitt starka betonande av offentligheten till trots, "föreskriver, att hemlig förlovning som följts av copula carnalis, skall gälla före offentlig förlovning utan sådan, såvida samlaget kan offentligt bevi-

sas."[44] I praktiken är vi således i det närmaste tillbaka där vi började. I den utsträckning kravet på offentlighet bibehölls medförde det ett annat problem. Luthers hävdande av att äktenskapet som rättshandling tillhörde den borgerliga rätten gick inte att upprätthålla. Kravet på offentlighet ledde nämligen i praktiken till att lysningen bibehölls och prästerskapets ställning vid äktenskaps ingående stärktes.

"Vid reformationen skedde intet större avbrott i denna utveckling. Luther hade visserligen med eftertryck hävdat, att äktenskapet var ett världsligt ting, som stod under den världsliga överhetens tillsyn. Samma uppfattning hävdades av de svenska reformatorerna. Man fordrade dock offentligt samtycke av de båda blivande makarna, och detta ledde till att man önskade förlägga fästningen till kyrkan och låta den ingås inför prästen. Kyrkan kom också att behålla det inflytande över äktenskapsfrågor, som den haft sedan medeltiden."[45]

2.3.2 Svensk lagstiftning t o m den gustavianska tiden

I det avslutande citatet ovan framhålls att kyrkan kom att behålla sitt inflytande. Rimligare synes emellertid, vilket förhoppningsvis den fortsatta framställningen ger vid handen, vara att hävda att kyrkan under den följande perioden *ökade* sitt inflytande, om än långsamt. En orsak till detta förs fram av Sundberg då han betonar vikten av att den numera Svenska Kyrkan ägde, på grund av sin oavhängighet gentemot Rom, en förmåga till integration med statsmakten som tidigare saknats.[46]

Tiden efter reformationen karaktäriseras av ett idogt lagstiftningsarbete. Tomrummet efter den kanoniska rätten måste fyllas samtidigt som bildandet av den svenska nationalstaten övergår i skapandet av det svenska stormaktsväldet. Sin syn på äktenskapet uttrycker den protestantiska svenska kyrkan första gången i Västerås ordinantia 1527. Där sägs uttryckligen att fästning följt av samlag konstituerar äktenskap även utan vigsel.[47] "Hender festerman legra sin pige eller lagfesta hustru böthe ther inthet före, effter emellom them är rett egtaskap för Gudi, och må icke åthskilias vid henne."[48] Vigseln, som således fortfarande inte var enda sättet att skapa ett fullkomnat och rätt äktenskap, bibehöll i sin första stadfästa form efter reformationen (1529 års kyrkohandbok) i huvudsak sina katolska drag, med en tvådelad akt där frågan om consensus och andra juridiskt avgörande frågor behandlades utanför kyrkporten för att sedan följas av en nattvardsgudstjänst av välsignelsekaraktär inne i kyrkan.[49] Kyrkoordningen 1571 fastslår i stort Västerås ordinantia. Fästning följd av sexuell fullbordan konstituerar äktenskap:[50] Kyrkan har här dock vunnit en seger i det att det uttryckligen krävs sexuell fullbordan, trots att detta krav inte finns i den då ännu gällande landslagen. Som motivering för denna diskrepans anfördes enligt Carlsson "att 'mycken tvivelsmål och träta pläga uppkomma av de fästningar, som bönder göra', ofta 'uti ölsmål och aftonsnack' ".[51] Att äktenskapet inte längre betraktades som sakrament medförde att skilsmässa med efterföljande rätt till omgifte blev möjligt. Äktenskapsbrott och förlöpande blev nu och framgent i 1734 års lag skilsmässogrunder.[52]

En bärande tanke i det framväxande svenska stormaktssamhället var enhetskulturen. Enighet i religion och gudstjänstbruk blev efter Uppsala möte 1593 en svensk statsrättslig grundsats.[53]

"Örebro stadga av 1617 gav katolikerna tre månader på sig att packa sig iväg; kvarblivna väntade straff för förräderi. Enigheten i religionen förklarades i 1634 års regeringsform för regementets grundval (1 §). 1655 års religionsstadga förbjöd utövandet av någon annan religion än den i Sverige 'antagna och utbredda kristliga' religionen. Samkväm och övningar av andra sekter och läror förbjöds. Att hålla annan gudstjänst blev ett diplomatiskt privilegium. I 1686 års kyrkolag fullföljdes samma linje. Avfall från rätta läran blev där vederbörligen kriminaliserat."[54]

En kyrka med monolitiska anspråk hade således ersatts av en monolitisk stat med "ett av de mest fullgångna legislativa system för skapandet av andlig konformitet inom ett kulturfolk . . ."[55]

Rörande äktenskapet påverkades detta av denna utveckling främst genom 1686 års kyrkolag och 1734 års lag. Innan dess hade dock vigseln reformerats och genom 1614 års kyrkohandbok fått i stort den utformning den kyrkliga vigseln har än i dag.[56] I 1686 års kyrkolag framställs vigseln som den normala formen för äktenskaps ingående. Vigselns ställning hade nu blivit så stark att andra former för ingående av äktenskap accepterades endast med största tvekan. Fästning och därpå följande sexuell fullbordan konstituerade dock fortfarande äktenskap.[57] Detta i och för sig rättsgiltiga äktenskap skulle dock, enligt påbud i kyrkolagen, följas av vigsel.[58] Den som inte lät sitt äktenskap, som ingåtts utan myndighets medverkan, efterföljas av den kyrkliga välsignelse som vigseln innebar kunde straffas enligt KL 15:13.[59]

Det stora dråpslaget mot de äldre nordiska sedvänjorna kom dock först med 1734 års lag i vilken giftermålsbalken stadgade att äktenskap konstituerades *endast* genom vigsel. Striden var inte ens vid denna tidpunkt lätt vunnen och utgången självklar. Carlsson refererar den lagkommission som förberedde den nya lagen och som "uttalar ännu år 1689 i sitt förslag till giftermålsbalk, att mannen är hustruns målsman, då de hava natt sammanlegat. Först i förslaget av år 1690 heter det, att då man och hustru vigda äro, då är han hennes målsman."[60] Denna lagkommissionens senare mening bemöttes dock starkt samma år av Svea Hovrätt, som inte önskade ge vigseln denna särställning. På riksdagen 1731 gjordes av Petter Abrahamsson det sista försöket att förhindra att vigseln allenast grundade ett äktenskap.[61] Viljan att hävda det vigselfästa äktenskapets särställning blev nu mycket stark. Alla former av sexuell gemenskap utanför det *vigselfästa äktenskapet* kriminaliserades. Det mest långtgående exemplet på åtgärder att vidtagas mot de tvehågsna för att förmå dem till vigsel var den s k svältkursförordningen. Denna kungliga förordning av den 23 juli 1755 var i kraft till 1810 och gav myndigheterna rätt att med tvångsmedel omfattande t o m svältkurer på fästning ingripa mot den som inte lät sitt fullbordade "äktenskap" fullkomnas genom vigsel.[62] T o m så sent som efter 1864 års strafflagsreform kvarstod ett stadgande om att det var "fästehjon . . .

förbjudet, att före vigseln flytta i hus och bo samman. Göra de det: böte vardera tio daler . . ."[63]

Bortemot 700 år efter kristendomens införande i Sverige, 200 år efter reformationen och 180 år efter det att den katolska motreformationens Tridentinska kyrkomöte 1563 uttalat sig för vigseln som det enda tillåtna sättet att ingå äktenskap blev vigselns ställning i Sverige så stark att äktenskap inte längre kunde ingås utan vigsel. Först år 1734 dvs för drygt två sekler sedan krävdes utan undantag myndighets medverkan vid äktenskapsbildning. Först efter åtskilligt fler seklers strid hade denna princip om myndighets medverkan vunnit juridiskt erkännande i vårt land.

Slutligen bör i detta sammanhang tilläggas att segern inte var fullständig trots allt. I lagtexter infördes nu ett begrepp som ledde till livliga debatter under de följande århundradena: det ofullkomnade äktenskapet.[64] Först år 1915 utmönstrades detta begrepp ur lagstiftningen. Vid denna tidpunkt pågick dock sedan en längre tid diskussioner om såväl civiläktenskap som nödvändighet av vigsel överhuvudtaget. Vid denna tid var inom vissa grupper i samhället s k Stockholmsäktenskap dvs ogift samboende inte ovanligt.

2.3.3 Nattfrieri och andra seder

De juridiska förändringar som inträffade 1734 får givetvis inte tas till intäkt för att människors föreställningssätt och handlande ändrades. Kravet på vigsel för ett äktenskaps fullkomnande var visserligen resultatet av en lång utveckling, men de föreställningar som under denna långa utvecklingstid nedkämpats får inte antas helt plötsligt ha varit alldeles försvunna. Till de folkliga seder som länge kvarlevde hos allmogen och vilka allmogen sökte i stor utsträckning hålla hemliga för överheten hör nattfrieriet.

Att äldre folkliga seder inte genast dog ut, utan krävde aktiva åtgärder från myndigheternas sida kan exemplifieras med den ovan anförda svältkursförordningen och det lagrum från 1867 som citerats i vilket ogift samboende beläggs med böter.

Nattfrieri rör snarare partnerval än äktenskap och ogift samboende. Det synes emellertid angeläget att snudda vid denna sedvänja då den dels är ett exempel på en folklig sedvänja som allmogen medvetet strävade att hemlighålla för överheten, dels visar en form av gemenskap mellan man och kvinna som går långt utöver den som officiellt accepterades utanför det vigselfästa äktenskapet. En åskådlig beskrivning av nattfrieri och hur det gestaltades i Delsbo på 1760–1770 talet ges av originalet, teologen och Linné-lärjungen Samuel Ödman.[65] Denne poängterar i sin redogörelse att seden som kallas att gå "på ligg" är allmänt utbredd och inte innefattar samlag:

"Alla nätter emellan söndag och måndag gingo socknens gossar såsom det kallades på ligg. Näppeligen var någon flicka, som icke legat i säng med halva socknens drängar. Men därvid föregick dock mindre lastbart än man sig föreställde. En och samma dräng kunde på samma natt göra tio besök. Hela sängalaget påstod några minuter. Det tilläts honom aldrig att sticka handen under fällen . . ."[66]

Av vikt vad gäller Ödmans redogörelse är att den bitvis bygger på egna erfarenheter av en sedvänja ". . . till vilken aldrig någon med rockknappar varit vittne,"[67] då han genom sin ungdom accepterades av traktens ungdomar i en utsträckning som varit otänkbar om det gällt en äldre ståndsperson. En mycket rimlig tolkning av detta fenomen, som på andra platser kunde ha drag av större varaktighet och stabilitet än i Delsbo, erhålles om man betänker det ömhetstabu och den motvilja mot beröring som fanns i det dåtida samhällets offentliga syn på förhållandet mellan könen. "Nattfrieriet gav alltså en möjlighet till intimitet mellan könen, som inte gavs spelrum om dagen. I skydd av mörkret kunde man tillåta sig att visa känslor, utan att behöva vara rädd för att 'förlora ansiktet' . . ."[68]

Inte endast bland allmogen kvarlevde gamla sedvänjor vilkas relation till den officiellt sanktionerade synen på äktenskapet var tvivelaktiga. En av de konstituerande momenten i äktenskapsbildningen enligt äldre nordisk rätt var som nämnts sängledningen. Denna sed hade av kyrkan "pacificerats" genom att av kyrkan kallas välsignelse av brudsängen (se ovan s 22). Trots att den på detta sätt gjorts helt betydelselös kvarstod seden i århundraden – och då inte endast hos allmogen. Den holsteinske konstnären Jürgen Ovens (1623–1678) har skapat en bekant målning som brukar kallas Den kungliga förmälningen. I själva verket skildrar denna målning Hedvig Eleonoras och Karl X Gustavs sängledning 1654. Mitt i rikssalen på slottet Tre Kronor tronar himmelssängen och amorinerna sänker sig från himlen med kuddar i händerna (*sic*), allt under hela hovets, inklusive hundar, närvaro. I folkliga kretsar kvarlevde denna sedvänja ända in i vårt sekel. Carlsson refererar ett fall av ritualiserad sängledning, uppenbarligen utan präst medverkan, så sent som 1917.[69]

Dessa exempel bör ha belyst att det finns all anledning antaga att ålderdomliga föreställningar, och vanor inte låter sig utrotas särdeles lätt. Det bör kunna anses vara en rimlig förmodan att det ännu långt efter 1734 inte saknats föreställningar om att det inte är den världsliga eller kyrkliga myndighetens medverkan som konstituerar ett äktenskap.

2.4 Profan äktenskapssyn

2.4.1 Den borgerligt liberala äktenskapssynens spridning

Som ett resultat av de antikyrkliga stämningar som var förhärskande i Frankrike efter revolutionen 1789 och det därmed sammanhängande starka betonandet av det borgerliga samhället beslöts 1792 att införa *obligatoriskt* civiläktenskap. Som motivering anfördes att äktenskapet inte var något annat än ett civilt avtal.[70] De ekonomiska omständigheter och de idéer som lett fram till respektive gett uttryck för denna utveckling ligger utanför ramen för detta arbete att redogöra för. Här skall endast belysas några av denna utvecklings kon-

sekvenser. Äktenskapet konstituerades enligt detta synsätt av vigseln, dock är att märka att vigseln här ses som en rättshandling inför en borgerlig myndighet, inte som en kyrklig angelägenhet. Detta synsätt accepterades i praktiken av den katolska kyrkan, då bestämmelsen om obligatoriskt civiläktenskap kvarstod i det konkordat som Frankrike slöt med påvestolen efter införande av denna bestämmelse. Dessa regler stadfästes i Code Civil 1804:

"Giftermålet skulle ske inför en statlig ämbetsman. Om någon ville underkasta sig religiös vigsel var det hans ensak, men denna betraktades ur statens synpunkt som obefintlig. Prästerna förbjöds dock vid stränga straff att företaga kyrklig vigsel före den borgerliga."[1]

Genom Europas intresse för Franska Revolutionen och genom den förstahandserfarenhet en stor del av Europa genom Napoleonkrigen fick av franskt rättsväsen spreds denna juridiska äktenskapssyn snabbt. I de av Frankrike erövrade delarna av Tyskland blev civiläktenskapet lagfäst, och stannade kvar även efter Napoelons fall. "Från tiden omkring 1850 antog allt fler delstater denna form av civiläktenskap, 1874 infördes det i Preussen och 1875 i hela riket."[2] Att äktenskaps ingående juridiskt inte var en angelägenhet för kyrkliga myndigheter var därmed fastslaget i stora delar av Europa.

2.4.2 Diskussionen kring Giftermålsbalken 1815 och Civillagen 1826

I Sverige tog utvecklingen emellertid något annorlunda banor än i det kontinentala Europa. Civiläktenskap infördes senare och utvecklingen hade vid tiden för dess införande, som skedde stegvis, tagit en inriktning som måhända på grund av de äldre nordiska rättstraditionerna gjorde att civiläktenskapets införande inte tog loven av "det ökade antalet konkubinat".[3]

Synen på äktenskapet som ett civilt avtal, som ett kontrakt som vid behov kunde upphävas hade i samband med diskussionerna kring den nya Giftermålsbalken 1815 och den nya Civillagen 1826 nått Sverige. Professor J Holmbergsson, jurist i Lund, hävdar i en skrift publicerad med anledning av de aktuella debatterna att "Svårigheterna med att lösa äktenskapsfrågorna, och då speciellt frågan om de ofullkomnade äktenskapen, berodde på 'den från papismen kvarblivna sammansmältningen av samvets- eller kyrkliga, med yttre rätts ärender.' "[4] Av större intresse än denna med det franska exemplet kongruenta syn är att Holmbergsson sätter denna syn i relation till den svenska verkligheten och hävdade att de ofullkomnade äktenskapen var en form av medvetet borgerliga äktenskap.[5] Påståendet torde dock av flera skäl kunna betvivlas. Dels förutsätter det en juridisk och ideologisk medvetenhet hos allmogen som kanske låter sig betvivlas då man betänker att det kanske snarare bland allmogen rört sig om tradition och fasthållande vid gamla former. Det får heller inte förglömmas att dessa gamla former främst kraktäriserades av att äktenskap ingicks utan medverkan av *någon* myndighet, inte endast utan kyrkans medverkan.

C J Schlyter, också professor i Lund, betraktade "vigseln som 'en senare tiders inrättning' införd av 'ett härsklystet prästerskap' ".[76] Denna syn låter sig måhända bätte förenas med de fakta för vilka redogjorts ovan. En av ledamöterna i den kommitté som var satt att förbereda en ny kyrkolag, J H Thomander, återgick helt till en äldre nordisk rättsuppfattning och hävdade att vigseln inte var nödvändig och att blotta överenskommelsen mellan kontrahenterna var tillräcklig för att grunda ett äktenskap.[77]

I samband med detta kan det vara av intresse att redogöra för det förslag den ovan omnämnde Holmbergsson kom med rörande vigseln. Han ansåg att vigseln borde avskaffas och att makarna skulle antecknas i en offentlig civil minnesbok efter oklandrad lysning.[78] De som så önskade skulle därutöver givetvis kunna genomgå vigsel. Detta förslag har uppenbara likheter med det förslag som 1972 framlades av Familjelagssakkunniga rörande ingående av äktenskap. Det då icke heller antagna förslaget innebar att en av de blivande makarna gemensamt gjord anmälan om att de önskar ingå äktenskap skulle, så snart den ingivits till behörig mottagare, konstituera äktenskap.[79] Ett inlägg i den dåtida debatten, som också har stor relevans i dagens situation, är det som av C J L Almquist gjordes i romanen Det går an 1839. I denna roman tog han helt avstånd från den förhärskande äktenskapssynen och hävdade, bl a med hänsyn till kvinnans ställning, att varaktigt samliv mellan man och kvinna inte borde grundas på vigsel utan på ömsesidig överenskommelse, som inte behövde stadfästas inför någon myndighet.

2.4.3 Samvetsäktenskap och Stockholmsäktenskap

Referensen till kvinnans ställning, är något som förbinder Almquist med den senare debatten under 1800-talet och även den i detta sekel. Parallellt med denna debatt om rätten att avstå från vigsel fördes också en debatt rörande rätten till vigsel. Som ett resultat av Svenska Kyrkans totala dominans, vilken byggts upp efter reformation och under stormaktstid, var inte betydelselösa grupper inom landet förmenade rätten att genomgå vigsel och därmed upprätta fullkomnade äktenskap. En serie reformer under 1800-talets andra hälft var ägnade att komma till rätta med dessa problem. Dessa reformer, som främst motiverades med hänsyn till troende enligt annan ordning än Svenska Kyrkans, förändrade givetvis verkligheten och rättsläget även för dem som ville helt avskaffa vigseln och inte endast bryta Svenska Kyrkans monopol.

1860 infördes den s k dissenterlagen, vilken gav vissa främmande kristna trossamfund vigselrätt i de fall båda kontrahenterna tillhörde samfundet i fråga. Det blev i samband med denna lag möjligt för infödd svensk att övergå till annat kristet trossamfund. Infödd svensk kunde således nu erhålla vigsel enligt annan ordning än Svenska Kyrkans.[80] Den givna möjligheten var dock inte tillräcklig. Redan 1863 följde nästa lagändring. Denna gång gällde problemet att skapa en möjlighet till fullkomnat äktenskap mellan kristen och

mosaisk trosbekännare. För denna minoritetsgrupp infördes nu *civiläktenskap*. Till äktenskapsstiftare i dessa fall utsågs kronofogde eller magistrat.[81] En ny dissenterlag utfärdades 1873. Denna gav utökade möjligheter till civiläktenskap, främst i fall där båda kontrahenterna kom ifrån skilda samfund med vigselrätt.[82] Syftet med denna lag var bl a att gå baptisterna till mötes. De utnyttjade emellertid inte den erbjudna möjligheten.[83] I väntan på nästa reform uppstod därför bland ett antal baptister ett äktenskapsmönster där man inte fullkomnade äktenskapen juridiskt med vigsel.[84] Denna form av "äktenskap" anfördes senare i den kulturradikala debatten som mönster, som bevis för att det var möjligt att ingå äktenskap utan myndighets medverkan.[85] Dessa baptistäktenskap medförde en lagändring 1880, vilken medförde ytterligare möjligheter till borgerlig vigsel. Baptisterna fick den efterlängtade möjligheten till civiläktenskap då lagen stadgade att den som ej var i vederbörlig ordning döpt i Svenska Kyrkan kunde erhålla borgerlig vigsel.[86] Den som fötts in i Svenska Kyrkan och döpts var dock fortfarande tvingad undergå kyrklig vigsel såvida han/hon inte utträdde ur kyrkan för att ingå i annat kristet samfund.

Detta sakernas tillstånd kan tas till utgångspunkt för en kortfattad redogörelse för den debatt som fördes under det nittonde seklets sista decennier. Tidigare har nämnts den förbindelselänk som finns mellan århundradets tidiga kritik av äktenskapssynen och den senare kritiken. Kvinnans ställning äktenskapet berördes av såväl Almquist i Det går an som av de flesta åttiotalsradikalerna:

"Även om man kan ifrågasätta huruvida baptister och liknande dissenters varit fullt juridiskt medvetna när de införde sina egna familjebildningsformer, blev dock förhållandet ett annat, när man bland åttiotalsradikalerna och inom feministrörelsen sökte sig fram samma väg. Särskilt torde man ha värdesatt att det ofullkomnade äktenskapet erbjöd kvinnan en utväg att undandraga sig de ur hennes synpunkt negativa rättsverkningarna av det vigselfästa äktenskapet, främst dem som i den allmänna lagen var förbundna med mannens målsmanskap i personligt och ekonomiskt hänseende, men antagligen även de betydande upplösningssvårigheter som var förbundna med samma äktenskap."[87]

En av de mest aktiva propagandisterna under denna tid var sedermera professorn i Lund, Knut Wicksell, som under sin tid som publicist och föredragshållare under 1880-talet med frenesi framförde en radikalt grundad kritik av den officiellt rådande äktenskapssynen. "Wicksell propagerade inte för en lagändring i syfte att ersätta den kyrkliga vigseln med en borgerlig vigsel. Det 'kontraktsäktenskap' som han förordade var att uppfatta som en protest mot varje form av vigsel och inte blott som en protest mot *kyrklig* vigsel."[88] Wicksell ingick sedermera med Anna Bugge ett samvetsäktenskap där deras inbördes skyldigheter reglerades genom ett kontrakt. Betydelsen av det Wicksell/Buggeska exemplet är omtvistat. Jansson hävdar att exemplet inte följdes i någon större utsträckning och att avståndstaganden skedde även bland de närmaste vännerna.[89] Sundberg å andra sidan hävdar, med referens bl a till uttalanden av Ernst Wigforss, att paret Wicksell/Bugge var förebilder och ideal för ungsocialister och socialdemokrater.[90]

För dem som primärt önskade undvika kyrklig vigsel, men var villiga undergå borgerlig sådan erbjöds två möjligheter; dels var det möjligt utträda ur Svenska Kyrkan för att inträda i annat kristet samfund, dels var det möjligt att utomlands ingå civiläktenskap. Vad gäller den först nämnda möjligheten anför Jansson som exempel det äktenskap Hjalmar Branting ingick 1884. Han utträdde då ur Svenska Kyrkan *för att bli* metodist. Något krav på kontroll att den uppgivet åsyftade övergången faktiskt fullföljts förelåg inte. Det var således på detta sätt möjligt att smygvägen utträda ur Svenska Kyrkan utan att inträda i annat kristet samfund.[91] Att ingå äktenskap inför borgerlig myndighet utomlands kunde, som Jansson påvisar ha även andra syften än att undvika kyrklig vigsel. I åtminstone ett antal fall torde syftet primärt ha varit att kunna ingå äktenskap mot i Sverige gällande äktenskapshinder, företrädesvis äktenskap i förbjudna led.[92] En hämmande faktor vad gäller dessa vigslar var givetvis de kostnader som var förbundna med utlandsresor. Ytterligare ett sätt att söka undvika kyrklig vigsel kan anföras. Försök att grunda "positivistiska" och "utilistiska" samfund gjordes. Dessa försök att söka forma sig, vad gäller kampmetoderna, efter frikyrkligheten slog inte väl ut. Samfunden godtogs inte av statsmakterna, då de inte kunde erkännas som främmande kristna trossamfund. Ett antal "utilistiska" vigslar genomfördes dock, utan att de hade någon rättsverkan.[93]

För att bereda alla som så önskade möjlighet till civiläktenskap infördes 1908 ett generellt fakultativt civiläktenskap.[94] Denna lagändring medförde betydande förenklingar i och med att den flora av olika äktenskapsformer som varit möjliga för vissa grupper ersattes av *ett* civiläktenskap. Det får emellertid inte förglömmas att det ofullkomnade äktenskapet med sina inte obetydande rättsverkningar fortfarande kvarstod. Motståndet mot kyrklig vigsel hade således burit frukt. De mer övergripande frågorna om vigsel och äktenskap hade dock inte lösts.

Av betydelse när det gäller motståndet mot *varje* form av vigsel var den ökade betydelsen av den socialistiska samhällssynen. August Bebels *Die Frau und der Sozialismus* utkom 1885 på svenska. Bebel hävdar att framtidens socialistiska äktenskap är ett enskilt fördrag utan någon ämbetsmans medverkan.[95] Enligt Sundberg torde liknande synsätt "ha blivit mönsterbildande för åtminstone intelligentsian inom de frisinnades led och bland de bildade till vänster om dem."[96] De rättsverkningar som var knutna till det ofullkomnade äktenskapet möjliggjorde för ett icke försumbart antal människor att följa Bebels och andras uppmaningar och med bl a det Wicksell/Buggeska exemplet för ögonen medvetet avstå från vigseln och trots det uppnå åtminstone en juridiskt priviligierad ställning genom det så konstituerade ofullkomnade äktenskapet. Förslag på att avskaffa det ofullkomnade äktenskapet restes då för att komma till rätta med problemet. Tanken på kvinnans ställning gjorde att det t ex från feministhåll restes kritik mot avskaffandet av institutet ofullkomnat

äktenskap." 1915 års lagstiftning medförde emellertid att de ofullkomnade äktenskapen avskaffades:

"Genom 1915 års lagstiftning blev vigsel – kyrklig eller borgerlig – den enda godtagbara formen för äktenskaps ingående. Accepterandet sedan 1734 av de ofullkomnade äktenskapen upphörde; de utmönstrades ur lagstiftningen. De ovan nämnda 'utilist-', 'naturliga' eller samvetsäktenskapen kom härmed att sakna juridisk betydelse; några äktenskapets rättsverkningar var inte längre knutna till dem. Lagstiftaren betraktade nu äktenskapet som en rent borgerlig angelägenhet."[98]

Den sista resten av det uråldriga nordiska sättet att ingå äktenskap utan myndighets medverkan hade därmed förlorat sin juridiska giltighet. Vigselns anhängare hade efter en bortemot tusenårig kamp vunnit en fullständig *juridisk* seger.

Verkligheten lät sig emellertid inte betvingas ens efter denna avsevärda tidsrymd. De förhoppningar som lagstiftaren knutit till att äktenskapet betraktades som en rent borgerlig angelägenhet och därmed inte skulle inbjuda till motstånd infriades inte. Den ovan omtalade förhoppningen att antalet konkubinat skulle minska infriades inte heller. Sundberg tar i detta sammanhang upp två faktorer som verkade för ett bibehållande av varaktigt samliv utan vigsel. Ideologiskt skall den socialistiska utvecklingen i Ryssland efter 1917 ha påverkat föreställningar om äktenskapet: "En väsentlig faktor var sannolikt genomförandet av lagstiftningen om faktiska äktenskap i Sovjetunionen . . . Vad som hände i Rådsryssland uppfattades på många håll såsom uttryck för idealen inom arbetarrörelsen såsom sådan."[99] Den andra faktorn berör den kvarlevande traditionen bland allmogen att ingå ofullkomnade äktenskap och den i vänsterkretsar nya seden att ingå samvetsäktenskap. Rörande vänstergrupperna säger nämligen Sundberg: "I den mån dessa tillväxte genom inflyttningen från landsbygden till städerna, bör väl också ha skett ett tillskott av de gamla familjebildningssederna bland allmogen, vilka såsom i det föregående framhållits – i hägn av de ofullkomnade äktenskapen – ibland gick vid sidan om det vigselfästa äktenskapet."[100]

Väsentligt är i detta sammanhang även att vara medveten om den växelverkan som synes föreligga. De tidigare främst bland allmogen, och därmed på landsbygden, vanligare ofullkomnade äktenskapen får i samband med den tilltagande industrialiseringen och urbaniseringen fäste i städerna. Måhända bitvis av andra orsaker än förr, t ex att inflyttningen medförde ändrad symbolmiljö och därmed ändrad syn på upplevda normer och kanske normkällornas bristande förmåga att applicera sanktioner, blev nu varaktigt samboende utan vigsel och därmed utan äktenskap en företeelse karaktäristisk för industrialiseringsorter. Det vigsellösa varaktiga samboendet mellan man och kvinna började allt oftare kallas Stockholmsäktenskap.

Hur pass vanliga dessa konkubinat eller Stockholmsäktenskap var kan man få en uppfattning av genom att se på andelen barn födda utanför äktenskapet. För riket i sin helhet gäller att 1750 ca 2,5 procent av alla barn föddes utom

äktenskapet. 1850 var siffran 9 procent och 1910 var andelen barn födda utom äktenskapet, införande av fakultativt civiläktenskap till trots, 15 procent.[101] Variationerna mellan skilda landsändar var vidare betydande. Höga tal uppvisas dels där nya industrier växt upp, dels i bygder med omfattande landsbygdsproletariat. Liten andel utomäktenskapliga barn påträffas främst i bygder som av tradition karaktäriserats av religiositet.[102] Det väsentliga är emellertid att en betydande del av dessa barn inte föddes som resultat av s k lösa förbindelser. Så sent som på 1930-talet fanns det norrländska bygder, där bortemot hälften av alla barn föddes utom äktenskapet. Detta till trots växte en stor del av dessa barn upp i stabila samlevnader mellan föräldrarna i s k Stockholmsäktenskap.[103]

"Vid granskningen av de höga utomäktenskapliga födelsetalen är det alltså viktigt att minnas, att en stor procent ofta var resultatet av *fasta familjebildningar,* om än *utan officiell sanktion,* och att en mycket stor del var föräktenskapliga barn, som senare legitimerades genom äktenskap."[104]

Viktigt är här även att notera att barnen senare legitimerades genom äktenskap. Något ideologiskt motstånd mot vigseln som sådan torde därför knappast ha funnits på ett sätt motsvarande det motstånd som funnits hos vissa av de intellektuella debattörerna på 1880-talet. Samlivet och "äktenskapet" synes helt enkelt ha ingåtts utan myndighets medverkan. Om det så ansågs lämpligt, kunde man sedermera vid tillfälle också låta viga sig. För utvecklingen i samband med nästa stora industrialiserings- och urbaniseringsvåg, den efter det andra världskriget och i synnerhet utvecklingen under 1960-talet, hänvisas till kapitlet om anomi.

3 Äktenskapsbenägenhet, giftermål och separation – karaktäristik av grupper med olika bakgrund och skilda utvecklingsvägar för samlivet

Som framgått av tidigare kapitel innebär för Sveriges del förekomsten av ogift samboende inte någon nyhet. Under det senaste dryga decenniet har det emellertid skett en mycket kraftig ökning av antalet samboende ogifta par.[1, 4] Denna ökning av antalet samboende ogifta torde vara den huvudsakliga orsaken till den drastiska nedgången i antalet ingångna äktenskap. Efter att ha ökat under i stort sett hela seklet sjönk äktenskapsfrekvensen kraftigt vid 1960-talets mitt.[2] Antalet under året ingångna äktenskap var 61 101 år 1966, sju år senare, 1973, var antalet ingångna äktenskap 38 251. Under loppet av sju år hade således antalet ingångna äktenskap minskat med 37 procent.[3]

För att utröna i vilken utsträckning dessa omfattande förändringar i den juridiska formen för samlevnad sammanhängde med motsvarande omfattande förändringar i samboendets innehåll och för att söka finna några av de mekanismer som verkat har ett antal samboende par, gifta såväl som ogifta, studerats under ett antal år. Studien har bekostats av Familjelagssakkunniga och Riksbankens Jubileumsfond. Projektledare har varit docent Jan Trost. Den empiriska delen av studien har inneburit att 101 nygifta par jämte 111 samboende ogifta par studerats sedan 1974.

3.1 Urval

De studerade paren var alla vid tidpunkten för deras första kontakt med undersökningen (hösten 1974) invånare i endera av de två församlingar (Helga Trefaldighet och Staffan) som vid den tiden omfattade hela den egentliga staden i kommunen Gävle. Av praktiska och ekonomiska skäl valdes att göra en undersökning på *en* ort, trots att det givetvis varit önskvärt med ett urval som kunde anses representera hela Sverige. Undersökningen begränsar sig således till tätortsbefolkning, ett faktum läsaren bör hålla i minnet vid tolkning av data. Att Gävle valts som undersökningsort sammanhänger med en önskan att, åter på grund av praktiska och ekonomiska omständigheter, förlägga undersökningen till en ort på inte alltför stort avstånd från Uppsala. Med tanke på den stora andelen studerande i befolkningen, kommunens avsaknad av större industriarbetsplatser och karaktär av akademiskt/administrativt centrum samt befolkningens vana från ett flertal, för att inte säga otal, undersökningar uteslöts Uppsala genast som tänkbar undersökningsort. Att valet i stället föll på Gävle sammanhänger dels med det ringa avståndet mellan Uppsala och Gävle dels med den mer diversifierade näringsstruktur Gävle uppvisar.

Utöver sekelgamla traditioner som handels- och hamnstad har Gävle även omfattande industritraditioner samt i egenskap av residensstad en utbyggd förvaltningsapparat. Den förvärvsarbetande befolkningens fördelning på näringsgrenar är för de båda församlingar som utgör den egentliga staden Gävle lik landets som helhet. Det väsentliga undantaget utgör jord- och skogsbruk, en näringsgren, vilken vad gäller landet i sin helhet omfattar åtta procent av den förvärvsarbetande dagbefolkningen under det att motsvarande siffra för Helga Trefaldighet och Staffan sammantagna är en procent.[5] Vad gäller fördelning av hushållsstorlekar, antal barn i hushållen och befolkningens ålder är skillnaderna mellan landet i sin helhet och de båda ifrågavarande församlingarna små. Likartat är förhållandet vad gäller andelen ensamstående kvinnor med barn i olika åldersklasser.[6]

Det skulle måhända vara svårt att hävda att någon viss ort vore "typisk" för Sverige. Det är emellertid inte särdeles svårt att hävda att Gävle i vart fall inte är atypiskt.

Samtliga i studien ingående par intervjuades första gången under tiden september, oktober 1974.

3.1.1 Materialet nygifta

Då syftet var att intervjua cirka 100 nygifta par utfördes ett urval så att med hjälp av pastorsämbetena i de båda församlingarna i Gävle upprättades en förteckning över äktenskap ingångna under våren och sommaren 1974. Med start bakifrån, dvs de senast vigda, uttogs 150 par. Av dessa 150 par visade sig 23 redan ha flyttat från Gävle. De återstående 127 paren, omfattande 254 nygifta individer, kontaktades för deltagande i undersökningen. Av de kontaktade vägrade 29 män och 27 kvinnor att deltaga i undersökningen. Totalt har således 98 män och 100 kvinnor deltagit och lämnat uppgifter om 101 nygifta par. Detta innebär att uppgifter saknas för 26 av de 127 kontaktade paren. Bortfallet definierat som skillnaden mellan antalet kontaktade individier/par och antalet individer/par som deltagit i undersökningen är 56 (av 254) individer eller 26 (av 127) par utgörande 22 respektive 20 procent. Utöver bortfallet bör vid tolkning av data beaktas att urvalet endast omfattar individer som ingått äktenskap under en viss period (vår-sommar) samt vad som ovan sagts om att urvalet i sin helhet hänför sig till en tätort.[7]

3.1.2 Materialet samboende ogifta

Med tanke på att ogift samboende inte registreras på ett sätt motsvarande äktenskap har en annan och icke-representativ urvalsteknik använts vad gäller de samboende ogifta paren. Urvalsmetoden, som bygger på en teknik att få spridning i av forskaren specificerade variabler har beskrivits av Trost.[8] Materialet samboende ogifta består av tre delurval, nämligen:

a) Ett systematiskt slumpmässigt urval ur befolkningsregistret omfattande 900 icke gifta (aldrig gifta, änkor och frånskilda) kvinnor i åldrarna 18 till 75 år. Dessa kvinnor kontaktades brevledes och tillfrågades om de var samboende och ombads i sådana fall deltaga i undersökningen genom att låta sig intervjuas.

b) Ett systematiskt urval ogifta samtaxerade kvinnor ombads likaledes brevledes att deltaga i undersökningen.' Den av Trost utarbetade metoden för urval av undersökningsobjekt till fallstudier användes här för att det urval som tillskrevs, inom ramarna för populationen samtaxerade ogifta kvinnor, skulle vara så heterogent som möjligt vad avser variablerna *inkomst, ålder* på den äldste i paret, *åldersskillnad* mellan mannen och kvinnan och *civilstånd* (det ursprungliga urvalskriteriet innebär endast att kvinnan inte är gift, hon kan därmed vara aldrig gift, skild eller änka under det att mannen hon sambor med kan ha vilket civilstånd som helst).

c) Samtliga intervjuade ombads förse undersökningen med namn på samboende ogifta vänner, som skulle kunna kontaktas av undersökningen.

Det ovan beskrivna urvalsförfarandet gav till resultat att 18 kvinnor av de 900 som tillskrevs efter ett slumpmässigt urval ur befolkningsregistret svarade att de var villiga att deltaga i undersökningen. Intervjuer genomfördes med dessa 18 kvinnor, och de 18 män med vilka de sambodde. Totalt rekryterades således 18 par genom att ett representativt urval icke gifta kvinnor tillfrågades om huruvida de var samboende och om de i sådana fall var villiga deltaga i undersökningen (a). Bland de samtaxerade icke gifta kvinnorna gjordes i enlighet med den beskrivna tekniken ett bruttourval omfattande 77 kvinnor. Av dessa visade sig 14 ha gift sig sedan senaste taxering och en ha separerat. Ytterligare fyra kvinnor hade flyttat från undersökningsområdet under det att nio kvinnor fortfarande var skrivna i undersökningsområdet men inte gick att nå under uppgiven adress. Således återstod 49 kvinnor vilka kontaktades. Av dessa 49 kvinnor kunde intervju genomföras med 33 under det att 16 kvinnor utgörande 33 procent av de kontaktade vägrade deltaga i undersökningen. Med 29 av de män de 33 i undersökningen deltagande kvinnorna sambodde med kunde intervju genomföras. Totalt rekryterades således 62 personer, vilka lämnade uppgifter om 33 samboende ogifta par genom det systematiska urvalet bland samtaxerade icke gifta kvinnor (b). Den tredje urvalsmetoden gav kontakt med 60 par. I samtliga dessa 60 fall genomfördes intervju med kvinnan under det att 57 män lät sig intervjuas. Totalt intervjuades således 60 kvinnor och 57 av de män dessa kvinnor sambodde med och lämnade därmed uppgifter om 60 par som en följd av att de kontaktats efter det att någon av parets bekanta intervjuats och till undersökningen meddelat sin kännedom om detta senare intervjuade par (c).

Materialet samboende ogifta består således av 111 par av vilka 18 rekryterats genom metod a, 33 genom metod b och 60 genom metod c. Som nämnts och

som klart framgår är urvalet inte representativt i statistisk mening för någon annan population än sig själv. Från ett statistiskt icke representativt urval där bortfallet dessutom på goda grunder kan antas vara selektivt kan inga skattningar av parametervärden för andra populationer än den undersökta göras. Valet har emellertid inte stått mellan att göra ett representativt och ett icke representativt urval. Då ogifta samboende ingenstans förtecknas kan ett i statistisk mening representativt urval inte göras. Valet har i själva verket stått mellan att använda ett icke-representativt urval eller inget urval alls, dvs ingen undersökning. Att sakna tillgång till ett statistiskt representativt urval är emellertid inte nödvändigtvis alldeles förödande. Ett statistiskt representativt urval är nödvändigt för att göra skattningar av parametervärden i den population ur vilken urvalet med statistiskt godtagbara metoder dragits. Är urvalet gjort på ett sätt som innebär att sannolikheten för att varje i populationen ingående enhet skall komma att ingå i urvalet är känd (eller kan beräknas) kan de parametervärden som kan beräknas på basis av urvalet med känd (beräkningsbar) felmarginal överföras till den population ur vilken urvalet är draget. Avsaknad av ett statistiskt representativt urval (dvs ett urval där sannolikheten för att en i populationen ingående enhet skall komma att ingå i urvalet är känd (låter sig beräknas)) innebär att den beskrivna skattningen av parametervärden i populationen med angivande av känd (beräkningsbar) osäkerhet blir omöjlig. Avsaknad av ett statistiskt representativt urval innebär emellertid inte att det blir omöjligt att studera samband. Mekanismer, strukturer och samband kan mycket väl studeras även med användande av andra urval än statistiskt representativa. Det finns även tillfällen när studiet av samband och strukturer underlättas av urval som inte är representativa. Detta sammanhänger med att samband ofta lättare låter sig studeras med hjälp av observationer, vilka har en stor variationsvidd sinsemellan och snarare är jämnt än normalfördelade med avseende på en studerad variabel. Vid användande av statistiskt representativa urval måste dessa göras mycket stora för att en i populationen normalfördelad variabel i urvalet skall representeras till en rimlig omfattning även vad gäller de värden som befinner sig långt från fördelningens medelvärde. Flertalet fall i ett sådant urval kommer dock att på den ifrågavarande variabeln ha mätvärden nära fördelningens medelpunkt. Då urvalet på detta sätt ger en representativ bild av populationen är emellertid ur sambandsstudiesynpunkt antalet fall med mätvärden nära medelvärdet på variabeln "överrepresenterade" i det att syftet med en sådan studie av samband är att se vad som händer med en eller flera variabler då en viss variabel varieras, inte att finna det "vanligaste" värdet på denna senare variabel.

Väsentligt i detta sammanhang är således att notera att syftet med den följande analysen primärt inte är att söka skatta olika parametervärden för populationen "samboende ogifta" i Sverige eller ens Gävle. Syftet med analysen är att studera hur det ogifta samboendet gestaltar sig och se på några av de mekanis-

mer som påverkar paret, vad gäller fortsatt ogift samboende, ingående av äktenskap och upplösning av samboendet. Ansatsen skulle kunna beskrivas som heuristisk snarare än parameterskattande och deskriptiv. Detta utesluter givetvis inte ett visst mått av deskription. Framställningen skulle om inte annat bli i det närmaste obegriplig, om inte det faktiska utseendet av och tillståndet hos det undersökta urvalet beskrevs, vad avser ett flertal variabler.

För båda urvalen (dvs de nygifta såväl som de samboende ogifta) gäller att median för födelseår faller i kategorin födda 1946–1950. Då de ursprungliga intervjuerna genomfördes under perioden september–oktober 1974 innebär detta att medianåldern för respondenterna finns i ålderskategorin 24–28 år. Fördelningen på födelseår sträcker sig för ogifta samboende från kategorin 1900–1910 till kategorin 1956 och senare. För materialet nygifta sträcker sig fördelningen på födelseår från kategorin 1911–1920 till kategorin 1956 och senare.

3.2 Metod

Samtliga respondenter intervjuades under september–oktober 1974. Dessa intervjuer gjordes, med ett par undantag sammanhängande med praktiska omständigheter, med respondenten enskilt. Mannen och kvinnan i ett par intervjuades således var och en för sig. Vid intervjuerna användes ett omfattande frågeformulär, som utarbetats av Jan Trost, Ulla Jergeby och Agnethe Nordlund. Formuläret berörde förutom inom sociologin sedvanliga bakgrundsfaktorer, förekomst av barn, nuvarande och tidigare boendeform, kunskaper och föreställningar rörande familjelagstiftning och sociala förmåner med anknytning till äktenskapet samt hur sammanflyttning och eventuell vigsel med nuvarande partner skett. Som intervjuare anlitades studerande med utbildning i sociologi. Dessa fick, utöver den utbildning i intervjuteknik som ingår på tvåbetygsnivån i sociologi, instruktioner rörande detta projekt av projektledaren Jan Trost.

Frågeformuläret var konstruerat på ett sådant sätt att frågornas formulering och ordningsföljd var standardiserade. Vissa svarsalternativ var förkodade. Vad gäller ett stort antal frågor antecknade dock intervjuaren respondentens svar så ordagrant som möjligt. Varje intervju tog som regel något kortare tid än en timme i anspråk. De icke förkodade intervjusvaren har senare kategoriserats och kodats för senare bearbetning med dator.

Ett år efter den ursprungliga intervjun kontrollerades "civilstånd".[10] Vid denna tidpunkt hade 11 av de ursprungligen 111 samboende ogifta paren gift sig under det att tre par separerat. Denna kontroll av civilstånd upprepades igen två och tre år efter den ursprungliga intervjun. Hösten 1977 hade 21 samboende ogifta par separerat och 27 par gift sig. Se tabell 3:1. Inom materialet nygifta hade två skilsmässor ägt rum efter ett år och ytterligare två skilsmässor efter tre år. Se tabell 3:2.

Tabell 3:1 *Förändringar i civilstånd bland 111 samboende ogifta par*

År efter ursprunglig intervju	Antal par som separerat	Antal par som ingått äktenskap
1	3	11
2	8	9
3	10	7
Totalt	21	27

Tabell 3:2 *Förändringar i civilstånd bland 101 nygifta par*

År efter ursprunglig intervju	Antal skilsmässor
1	2
2	0
3	2
Totalt	4

Återintervjuer har vidare utförts med vissa respondenter. Samtliga respondenter som gift sig eller separerat under det första året efter den ursprungliga intervjun har tillsammans med ett urval av dem som förändrat civilstånd senare återintervjuats. Att ett urval gjorts har sin grund i de stora kostnader som var förbundna med att genomföra dessa återintervjuer. Då varje återintervju medförde behov av resa till Gävle och vid ett och samma tillfälle endast ett eller två par kunde medhinnas, skulle kostnaderna för intervjuer av samtliga som ändrat civilstånd bli mycket höga. Ett antal par eller individer hade även flyttat ur undersökningsområdet, ett förhållande som var ägnat att kraftigt öka kostnaderna för genomförande av återintervjuer. I samband med resor företagna av andra orsaker av personer förtrogna med projektet och kompetenta att genomföra intervjuer har dock återintervjuer genomförts i Umeå, Göteborg och Malmö. Att ett par flyttat från undersökningsområdet har således i sig inte inneburit att de blivit uteslutna från möjlighet till återintervju. Vid den genomförda begränsningen av antalet genomförda återintervjuer har den förväntade marginalnyttan varit utslagsgivande. Efter det att samtliga par, för vilka någon förändring i civilstånd skett under det första året, återintervjuats upplevdes det som väsentligt att inte förslösa de begränsade resurserna på att åter få veta vad man redan visste. Vid det fortsatta urvalet av vilka som skulle återintervjuas "favoriserades" således de som på något sätt hade egenskaper eller levde under förhållanden som avvek från dem vi redan återintervjuat. Genom tillgången till de ursprungliga intervjuerna var nämligen vitt skilda och omfattande för-

hållanden om individerna och paren kända. Totalt genomfördes återintervjuer med 22 par därför att de förändrat sitt civilstånd. Utöver dessa återintervjuer genomfördes återintervjuer med sju par som inte förändrat civilstånd men som levde under förhållanden som i något avseende, juridiskt, ekonomiskt eller emotionellt, ansågs intressant med tanke på att paret sambodde ogift.

Det genomförda urvalet har varit selektivt på ett sådant sätt att det snarare gynnat heterogenitet än homogenitet. I den mån analys av återintervjuer tyder på homogenitet i något avseende inom den återintervjuade gruppen, kan detta svårligen sägas bero på urvalsförfarandet.

Att ett systematiskt och icke-representativt urvalsförfarande kommit till användning kan motiveras på i huvudsak tre sätt. För det första förefaller det föga meningsfullt att göra statistiskt representativa urval ur statistiskt icke representativa urval för att uppnå generaliserbarhet till en population som i sig är icke representativ. För det andra har dessa återintervjuer varit led i en *pågående* forskningsprocess. För att göra ett representativt urval skulle samtliga par, för vilka inträffat förändringar i civilstånd, ha förtecknats varefter ett urval gjorts och de utvalda återintervjuats. Här har återintervjuerna kunnat ske med mindre tidsutdräkt mellan händelsen som föranlett återintervjun och själva intervjun. För det tredje, är som redan påpekats, syftet med denna studie inte att skatta parametrar i en population från vilket ett urval gjorts utan fastmer att studera samband och explorativt söka frilägga strukturer. Syftet har varit heuristiskt varför den spridning och heterogenitet som erhållits med de använda metoderna kan anses värdefullare än en statistisk representativitet, som är av värde och lämpad för helt andra syften.

3.3 Samboende ogifta – egenskaper och karaktäristika med betydelse för samlevnadsformen

I det följande kommer i detta kapitel huvudsakligen att redogöras för och diskuteras utifrån materialet samboende ogifta. Data från detta urval kommer dock att relateras till motsvarande data för urvalet nygifta.

3.3.1 Barn

En av de mest slående skillnaderna mellan samboende ogifta i Sverige och samboende ogifta i de flesta andra länder är att samboende ogifta i Sverige har barn. I en dansk studie av ogift samboende[11] påvisas att samboende ogifta i Danmark har barn väsentligen mindre ofta än gifta. Detta förhållande får sedan ligga till grund för och ses som en indikator på att samboende ogifta är samhälleligt och socialt mindre etablerade.[12] Föreliggande material ger inte en motsvarande bild. Bland ogifta samboende såväl som bland materialet nygifta visar sig ungefär hälften av paren (42 procent av de samboende ogifta och 49 procent av de gifta) ha åtminstone något barn med varandra. Även medel-

antalet barn är detsamma för samboende ogifta som för nygifta. För båda grupperna ligger det mellan 0,5 och 0,6 barn per par. Att ogifta samboende har barn i lika hög utsträckning som nygifta är *inte* en effekt av den använda urvalsmetoden, vilket skulle kunna misstänkas då materialet samboende ogifta delvis rekryterats ur gruppen samtaxerade icke gifta kvinnor, en grupp som definitionsmässigt har barn. Vid tiden för datainsamlingen fanns i de båda församlingar som tillsammans utgjorde undersökningsområdet ca 25.000 kvinnor över 18 år. Enligt Folk- och bostadsräkningen 1975 gäller för Gävleborgs län att ca 10 procent av befolkningen över 18 år är ogifta samboende. Vid 1970-talets mitt bör således i undersökningsområdet, under förutsättning att detta inte väsentligen avviker från resten av Gävleborgs län, ha funnits ca 2.500 samboende ogifta par. Som ett led i urvalsförfarandet framtogs listor förtecknande samtliga enligt 1974 års taxering samtaxerade icke gifta kvinnor i de båda församlingarna. Dessa kvinnor befanns då vara ca 1.000. Av de samboende ogifta paren i undersökningsområdet var således ca 40 procent samtaxerade. I materialet samboende ogifta har 33 av de 101 paren rekryterats genom att vissa samtaxerade icke gifta kvinnor ombetts deltaga i undersökningen. Antalet barn, de i urvalet ingående paren har, torde således inte blivit "för högt" därför att en grupp som per definition har barn genom urvalsförfarandet överrepresenterats. Att ca 40 procent av de samboende ogifta är samtaxerade innebär vidare att ca 40 procent av de samboende ogifta har barn med varandra. En siffra som stämmer mycket bra med de 42 procent av de i urvalet ingående samboende ogifta paren som har barn.

Som nämnts utgör materialet samboende ogifta inte ett statistiskt representativt urval. Detta till trots torde det vara rimligt säga att denna undersökning på intet sätt ger något stöd för den framförda hypotesen att samboende ogifta skulle vara socialt mindre etablerade än gifta bl a beroende på att de har barn mindre ofta än gifta. Att samboende ogifta har barn med varandra lika ofta och i genomsnitt lika många som nygifta är med tanke på att nygifta i Sverige rekryteras från populationen samboende ogifta föga förvånande. Att det inte förekommer några skillnader av betydelse mellan nygifta och samboende ogifta vad gäller förekomst av barn får således snarast ses som ett utslag av hur ytterligt få som gifter sig utan föregående ogift samboende, samt att graviditet *per se* inte är ett tillräckligt skäl till giftermål. Hur sällsynt det i Sverige är med giftermål utan föregående samboende kan belysas av att det bland de 101 nygifta paren endast fanns ett par som inte hade sambott före vigseln.

3.3.2 Förvärvsarbete

Andelen respondenter som är förvärvsarbetande är något lägre bland samboende ogifta än i materialet nygifta. Detta beror huvudsakligen på att bland de 215 ogifta respondenterna (dvs de 104 män och 111 kvinnor som tillsammans utgör de 111 studerade paren) finns 28 studerande under det att motsvarande

antal bland de 198 nygifta respondenterna är sex studerande.[13] Detta skulle i och för sig kunna tolkas som ett utslag av att de samboende ogifta paren vore mindre etablerade i sina sociala roller än de gifta paren. Å andra sidan måste dock i detta sammanhang beaktas att även antalet hemarbetande är större bland samboende ogifta än bland nygifta. Av de 101 nygifta kvinnorna är endast fem hemmafruar under det att inte mindre än 13 av de 111 ogifta kvinnorna är det.[14] Om vi samtidigt betänker att barn, som nämnts ovan, är lika ofta förekommande i de båda urvalen torde det inte vara orimligt säga att data på intet sätt stöder någon hypotes om ogift samboende som universellt varande resultat av en allmän radikalitet och opposition mot traditionella värden bland mindre etablerade grupper.

3.3.3 Äktenskapsbenägenhet

När vi beaktar ovan presenterade data rörande förekomst av barn (och hemmafruar) samt till detta lägger att nio av tio respondenter bland de samboende ogifta anser att deras förhållande är "fullt jämförbart med ett äktenskap" torde vi kunna sluta oss till att vi rör oss med ogift samboende under äktenskapslika former.

Liksom i äktenskapet är de nuvarande sakernas tillstånd inte nödvändigtvis evigt. Till skillnad från gifta par kan samboende ogifta emellertid inte endast separera/skilja sig och måhända gifta sig med någon annan utan även gifta sig med varandra. Vad karaktäriserar då dem som har för avsikt att gifta sig?

Bland de samboende ogifta männen tror 65 procent, och bland de samboende ogifta kvinnorna 53 procent, att de kommer att gifta sig med sin nuvarande partner. Ungefär hälften av dessa män men endast en fjärdedel av dessa kvinnor påstår att de skulle avstå från äktenskap om det inte funnes några juridiska skillnader mellan ogift samboende och äktenskap. Det vanligaste uppgivna skälet för att ha för avsikt att gifta sig är bland dessa respondenter, som skulle gifta sig oberoende av om ogift samboende juridiskt jämställdes med äktenskap, att äktenskap är den "riktiga" samlevnadsformen.

Äktenskapsbenägenhet, operationellt definierat som individens ja-svar på frågan "Tänker Ni, eller tror Du att Ni kommer att gifta Er?", samvarierar med ett flertal variabler. Avsevärda skillnader i äktenskapsbenägenhet, definierat på detta sätt, kan observeras mellan individer med olika värden på variabler som kön, utbildning, antal barn etc.

3.3.3.1 Utbildning

De mest slående skillnaderna i äktenskapsbenägenhet påträffas då äktenskapsbenägenheten ses som en funktion av utbildning. I detta fall föreligger även avsevärda könsskillnader.

Sannolikheten för att en individ i detta material uppvisar äktenskapsbenägenhet varierar från 0,00 för män med folkhögskoleutbildning till 1,00 för män

Tabell 3:3 *Andel med äktenskapsbenägenhet efter utbildning*

Utbildning	Andel med äktenskapsbenägenhet (n)	
	Män	Kvinnor
Folkskola	0,44 (16)	0,25 (20)
Grundskola	0,81 (16)	0,65 (20)
Real-/Flickskola	1,00 (4)	0,71 (7)
Yrkesskola	0,85 (27)	0,67 (6)
Folkhögskola	0,00 (4)	0,33 (3)
Fackskola	0,75 (4)	0,75 (4)
Gymnasium	0,80 (10)	0,75 (12)
Universitet	0,29 (7)	0,46 (11)
Spec yrkesutbildning	0,80 (10)	0,68 (19)
Samtliga	0,69 (98)	0,57 (102)

De som besvarat frågan, ur vilken äktenskapsbenägenhet härletts med "vet ej" har ej medtagits i tabellen.

med realskoleutbildning. Dessa siffror är avsedda att betraktas endast som illustrativa exempel. Inga långtgående slutsatser bör dras från dessa extrema fall då det endast finns fyra inidivider i vardera av dessa båda kategorier.

Medelsannolikheten för att vara äktenskapsbenägen är bland män 0,69. Mindre äktenskapsbenägna än "genomsnittsmannen", dvs grupper inom vilka sannolikheten att påträffa individer med äktenskapsbenägenhet är lägre än 0,69, är män med folkhögskoleutbildning, universitetsutbildning samt män med folkskoleutbildning.

Bland kvinnor är variationen i sannolikheten att påträffa en individ med äktenskapsbenägenhet mindre än bland män. Sannolikheten att påträffa en kvinna med äktenskapsbenägenhet är lägst bland kvinnor med folkskoleutbildning (p= 0,25) och högst bland kvinnor med gymnasie- och fackskoleutbildning (i båda fallen gäller p = 0,75). Medelsannolikheten för att vara äktenskapsbenägen är bland kvinnor 0,57. Sannolikheten att påträffa en äktenskapsbenägen kvinna är lägre än detta medeltal, bland kvinnor med folkskoleutbildning, folkhögskoleutbildning, universitetsutbildning, grundskoleutbildning samt slutligen för kvinnor med yrkesskoleutbildning.

Att närmare undersöka könsskillnader ligger utanför ramen för detta arbete. Noteras skall däremot en likhet. För män såväl som kvinnor gäller att de tre utbildningsformer som sammanhänger med låg sannolikhet att vara äktenskapsbenägen är folkhögskola, universitet och folkskola. För de båda förra gäller att de av tradition varit de utbildningsformer vilka ansetts kraftigare och mer ingående än andra utbildningsformer ha betonat och sökt överföra ett kritiskt kunskapsideal där självständighet och kritiskt tänkande varit honnörsord. I den utsträckning denna traditionella uppfattning har varit med verkligheten

överensstämmande kan med viss rimlighet förmodas att individer vilka genomgått dessa utbildningsformer borde vara mindre benägna än andra att rent vanemässigt uppvisa beteenden som är konforma med sociala föreställningar av typen vad som är "rätt" samlevnadsform. Likaledes skulle dessa båda kategorier i den mån det ovan förda resonemanget är rimligt kunna förväntas vara känsligare än andra grupper vad gäller förändringar i traditionella värdeskalor och snabbare än andra anamma nya beteenden. Denna argumentering synes dock inte vara tillämpbar vad gäller den tredje utbildningen som visat sig sammanhänga med låg äktenskapsbenägenhet, nämligen folkskola. I flera sammanhang har dock sociologer kunnat belysa att den traditionella "moralen" främst bärs upp av den så kallade medelklassen. Vissa grupper med högre status som fått en kritisk skolning kan tillåta sig och tillåtas "sätta sig över" gängse normer. Detta skulle vad gäller de här använda utbildningsgrupperna främst anses kunna gälla gruppen universitetsutbildade, vilken mycket riktigt också hör till de tre utbildningskategorier som för båda könen utmärks av låg äktenskapsbenägenhet. Samtidigt kan enligt detta betraktelsesätt vissa grupper med lägre status i samhället förväntas "underlåta" att följa vissa normer. Orsaken till detta skulle då närmast stå att finna i att den för samhället övergripande kulturen, och normerna till stor del formuleras av medelklassen. Vissa normer skulle då helt enkelt sakna relevans såväl som att eventuella sanktioner från normformulerarna inte skulle vara kännbara för vissa lågstatusgrupper. För bourgeoisin och mellanskikten viktiga problem har varit att överflytta tillgångar från en generation till en annan. Arvsrätten har främst varit uppbyggd kring äktenskapet. Äktenskap har således varit av stor vikt för de grupper som haft materiella tillgångar att lämna i arv till nästa generation. För de grupper som inte haft sådana tillgångar har detta skäl till att följa normen om äktenskap inte förelegat. De sociala sanktioner som av bourgeoisin och mellanskikten kunnat användas mot normbrytare inom den egna gruppen är vidare inte särdeles effektiva mot normbrytare inom en grupp, som man socialt redan avskärmat sig från. Effekterna av att drabbas av ett socialt stigma kan vara förödande och upplevas som en kraftig sanktion om det är den egna gruppen som på detta sätt söker upprätthålla sina normer. Effekten blir dock en helt annan om avståndstagandet sker från en grupp med vilken interaktionen redan från början var begränsad. Att inte bli bjuden på middag hos familjen X därför att man brutit mot en omhuldad norm kan vara en kännbar sanktion för den som vet att viktiga sociala kontakter knyts på dessa middagar och som för sin utkomst och sitt anseende är beroende av dessa kontakter, samt om normbrottet inte skett varit en tänkbar middagsgäst. För den som aldrig varit en tänkbar middagsgäst hos familjen X framstår den möjliga sanktionen att inte bli bjuden på middag som avsevärt mindre skrämmande, så länge den egna gruppen inte applicerar sanktioner. I detta sammanhang skulle detta senare resonemang kunna vara tillämpligt på gruppen folkskoleutbildade då vi vet att utbildning i hög ut-

sträckning är ärftlig på ett sådant sätt att mycket få av de folkskoleutbildade kan förväntas ha en social bakgrund och/eller omfattande umgänge med de grupper inom bourgeoisi och mellanskikt, vilka enligt detta resonemang skulle kunna förväntas vara väktare av den allmänna "moralen".

Med detta är emellertid inte sagt att skillnader i normuppfattning i dag skulle vara stor mellan dessa utbildningsgrupper, på grund av detta, vad gäller inställningen till äktenskapet som den "rätta" formen för samlevnad. Med det förda resonemanget har dock påvisats möjligheten av skilda traditioner i synen på vad som konstituerar "rätt" samlevnadsform. Helt klart är att vissa grupper är mer känsliga än andra för ogillande på grund av brott mot den offentliga moralen, och underlåtenhet att ingå äktenskap vid samboende har under sekler enligt den offentliga moralen bedömts som normbrott. Trots detta har vissa befolkningsgrupper likaledes under sekler, som påvisas i kapitel 2, underlåtit att följa den offentliga moralen. Rörande de folkhögskoleutbildade slutligen, den tredje gruppen med för båda könen gemensamt låg äktenskapsbenägenhet, borde de skisserade mekanismerna verka synnerligen starkt. Traditionellt har nämligen folkhögskolestuderande rekryterats främst från lågutbildade och i samhället underprivilegierade och borde därmed kunna räknas till de grupper bland vilka det är möjligt "underlåta" att följa vissa normer samtidigt som den mer kritiska skolning som av tradition ansetts bedrivas vid folkhögskolorna skulle gynna en utveckling till att inlemmas i de grupper som kan "sätta sig över" vissa normer.

Hur förhåller sig då denna äktenskapsbenägenhet till det faktiska beteendet? Som framgått av tab 3:1 har under den tid materialet följts, dvs fram till senhösten 1977, ingåtts 27 äktenskap bland de 111 samboende ogifta paren. Detta innebär att 24 procent av paren ingått äktenskap. Bland kvinnorna föreligger fullständiga uppgifter om utbildning för alla de 111 kvinnorna, vilket innebär att 24 procent av kvinnorna oberoende av utbildning under tiden fram t o m 1977 ingått äktenskap med sin partner. Fullständiga uppgifter om utbildning föreligger för endast 104 män bland vilka ingåtts 26 äktenskap varav följer att 25 procent av männen, för vilka vi har uppgifter om utbildning, oberoende av utbildning ingått äktenskap med sin partner under den aktuella perioden. Att faktiskt ha ingått äktenskap är vanligare bland kvinnor med yrkesskoleutbildning, real/flickskoleutbildning, speciell yrkesutbildning, grundskoleutbildning och fackskoleutbildning än vad det är bland kvinnor med annan utbildningsbakgrund. Bland kvinnor med någon av de uppräknade utbildningarna har mer än 24 procent ingått äktenskap, dvs andelen kvinnor som ingått äktenskap är högre än för hela kategorin kvinnor. Kvinnor med övriga utbildningsbakgrunder har ingått äktenskap i lägre utsträckning än "genomsnittskvinnan".

För männen gäller att äktenskap ingåtts av mer än 25 procent av männen (andelen män som gift sig av män för vilka utbildning är känd) med realskola,

Tabell 3:4 *Faktiskt ingångna äktenskap t o m 1977 efter äktenskapsbenägenhet 1974 för kvinnor med olika utbildning*

Äktenskapsbenägenhet 1974	Ingångna äktenskap – 1977 +	Ingångna äktenskap – 1977 –
+	Fackskola Real-/Flickskola Spec yrkesutb	Gymnasium
–	Yrkesskola Grundskola	Folkskola Universitet Folkhögskola

grundskola, yrkesskola eller speciell yrkesutbildning. Män med övriga utbildningsbakgrunder har gift sig i lägre utsträckning än "genomsnittsmannen".

Sätts dessa uppgifter i relation till det tidigare diskuterade förhållandet mellan äktenskapsbenägenhet och utbildningsbakgrund kan för vardera könet skapas en fyrfältstabell med äktenskapsbenägenhet 1974 på den ena axeln och ingångna äktenskap fram t o m 1977 på den andra axeln (tab 3:4 och 3:5).

Noteras bör till en början att tabellerna behandlar kollektiva samband, inte individsamband. Att äktenskapsbenägenheten för män med gymnasieutbildning är högre än äktenskapsbenägenheten för män utan hänsyn tagen till utbildningsbakgrund innebär enligt definitionen av äktenskapsbenägenhet endast att det i gruppen män med gymnasieutbildning finns relativt fler som positivt besvarat frågan om de tänker eller tror att de kommer att gifta sig än bland män utan hänsyn tagen till utbildning. Det kollektiva sambandet för män, mellan gymnasieutbildning och hög äktenskapsbenägenhet innebär inte nödvändigtvis att det finns ett samband på individnivå mellan att vara gymnasieutbildad och att ha en hög äktenskapsbenägenhet. Enheterna i de båda tabellerna är utbildningskategorier, inte primärt individer. Över eller under medeltalet refererar således i tabelluppdelningen till huruvida medelvärdet för *utbildningskategorin* befinner sig över eller under medelvärdet för hela materialet. Ur detta följer vidare att antalet *individer* som hör till någon av kategorierna över medelvärdet inte behöver vara lika stort som antalet individer i kategorierna under medelvärdet.

Till en början är det lätt att notera att äktenskapsbenägenhet för män i detta sammanhang är en betydligt bätte prediktor vad gäller ingående av äktenskap än vad äktenskapsbenägenhet visar sig vara bland kvinnor. Bland kvinnor påträffas tre utbildningskategorier omfattande sammanlagt 44 individer utanför huvuddiagonalen. Detta innebär att äktenskapsbenägenhet och faktiskt in-

Tabell 3:5 *Faktiskt ingångna äktenskap t o m 1977 efter äktenskapsbenägenhet 1974 för män med olika utbildning*

Äktenskapsbenägenhet 1974	Ingångna äktenskap – 1977 +	Ingångna äktenskap – 1977 –
+	Realskola Yrkesskola Grundskola Spec yrkesutb	Fackskola Gymnasium
–	——	Folkskola Universitet Folkhögskola

gående av äktenskap inom en treårsperiod korresponderar för 67 kvinnor utgörande 60 procent av kvinnorna. Att använda äktenskapsbenägenhet mätt som en kollektiv variabel visar sig således resultera i en prediktionsförmåga endast måttligt bättre än vad en gissning skulle innebära, då chansen att vid en gissning få rätt är 50 procent vad gäller en dikotomi som gift – icke gift.

Bland männen å andra sidan påträffas endast två utbildningskategorier omfattande totalt 15 individer utanför huvuddiagonalen. Detta innebär att äktenskapsbenägenhet använd som prediktor för ingående av äktenskap bland männen medför korrekt prediktion för 89 män utgörande 86 procent av de 104 män för vilka det föreligger uppgift om utbildning.

Noteras bör i detta sammanhang slutligen att de tre utbildningskategorierna folkskola, folkhögskola och universitet åter dyker upp. Dessa tre utbildningsformer visar sig vara för såväl män som kvinnor de enda utbildningsformer som karaktäriseras av såväl en genomsnittligt lägre äktenskapsbenägenhet som en lägre andel faktiskt ingångna äktenskap än vad som karaktäriserar respektive kön då hänsyn inte tas till utbildningsbakgrund.

3.3.3.2 Antal barn

För män såväl som kvinnor gäller att äktenskapsbenägenhet samvarierar med det antal barn respondenten har med sin nuvarande partner. För såväl män som kvinnor gäller att äktenskapsbenägenheten är större för två- än för enbarnsföräldrar och att äktenskapsbenägenheten är högst för tvåbarnsföräldrar. Samboende ogifta utan barn har en äktenskapsbenägenhet som placerar dem mycket nära tvåbarnsföräldrarna. I materialet finns endast fyra par med mer än två barn. Dessa par vilka samtliga är trebarnsföräldrar har en mycket låg äktenskapsbenägenhet. Se tabell 3:6.

Tabell 3:6 *Äktenskapsbenägenhet efter antal gemensamma barn*

Antal gemensamma barn	Andel med äktenskapsbenägenhet (n)	
	Män	Kvinnor
0	0,74 (61)	0,61 (59)
1	0,61 (26)	0,48 (27)
2	0,75 (8)	0,67 (12)
3	0,33 (3)	0,25 (4)
Samtliga	0,69 (98)	0,57 (102)

De som besvarat frågan, ur vilken äktenskapsbenägenhet härletts med "vet ej" har ej medtagits i tabellen.

Att äktenskapsbenägenheten är lägst bland trebarnsföräldrar sammanhänger med att äktenskapsbenägenheten sjunker plötsligt och kraftigt efter tio års ogift samboende, under det att något samband mellan äktenskapsbenägenhet och tid paret sambott inte föreligger inom den grupp som sambott kortare tid än tio år. Bland de tio par som sambott tio år eller längre vid tiden för den ursprungliga intervjun finns en man och en kvinna som är äktenskapsbenägna. För de som sambott ett år såväl som för dem som sambott två, tre, fyra eller vilket antal år som helst upp till tio gäller, med undantag för de (två) kvinnor som sambott sju år, att mer än hälften av individerna är äktenskapsbenägna. Att äktenskapsbenägenheten är låg intill obefintlighet bland dem som sambott mer än tio år synes mycket rimligt. Paret har under de tio år samboendet pågått troligen hunnit möta flertalet svårigheter ett ogift samboende par kan råka ut för på grund av sitt juridiska civilstånd. Trots detta har paret inte funnit det nödvändigt att ingå äktenskap, så varför skulle de göra det nu? Av tabellen framgår vidare att för såväl män som kvinnor är äktenskapsbenägenheten för enbarnsföräldrar lägre än medeltalet för respektive kön. Barn, eller åtminstone inte det första barnet, synes således inte vara en orsak *per se* att gifta sig. En möjlig förklaring, som fått visst stöd i samband med de informella intervjuerna, är att ankomsten av det första barnet stärker parets samhörighetskänsla i en sådan utsträckning att ytterligare steg inte behöver tas för att höja samhörighetskänslan. Ankomsten av det första barnet har gett paret en känsla av att redan vara en "riktig" familj, varför äktenskapsbenägenheten är låg.

Ser vi så på senare faktiskt ingångna äktenskap i relation till antalet barn vid intervjutillfället 1974 visar det sig att andelen individer som ingått äktenskap är högre bland tvåbarnsföräldrar än bland män respektive kvinnor utan hänsyn tagen till antalet barn med den nu aktuella partnern. Vad gäller variablerna barn med den aktuella partnern och giftermål med den aktuella partnern föreligger av uppenbara skäl samma fördelning för män som för kvinnor;

Tabell 3:7 *Andel senare gifta (t o m 1977) efter antal barn med partnern 1974*

Antal gemensamma barn	Andel gifta	(n)
0	0,22	64
1	0,19	31
2	0,58	12
3	0	4
Samtliga	0,24	111

Som framgått av tabell 3:6 gäller (dock inte av logisk nödvändighet denna gång) för såväl män som kvinnor att bland barnlösa och tvåbarnsföräldrar att andelen äktenskapsbenägna är högre än för respektive kön utan hänsyn tagen till antal barn samtidigt som bland en- och trebarnsföräldrar andelen med äktenskapsbenägenhet är lägre än andelen äktenskapsbenägna utan hänsyn tagen till antal barn. Då det med avseende på rangordningen inte förekommer några skillnader mellan könen vad avser benägenheten och inte heller föreligger (eller kan föreligga) några skillnader vad avser faktiskt ingångna äktenskap är det i detta sammanhang tillfyllest redovisa hur antalet barn med partnern förhåller sig till äktenskapsbenägenhet och faktiskt ingångna äktenskap i endast en tabell, gällande för båda könen.

Tvåbarnsföräldrar visar sig vara den enda av de fyra barnkategorierna för vilken gäller att andelen med såväl benägenhet att ingå, som att faktiskt ingå äktenskap är högre än motsvarande andel bland materialet i sin helhet. Tre av de fyra kategorierna befinner sig i huvuddiagonalen, vilket kan ge ett intryck av att äktenskapsbenägenhet i detta fall visat sig vara en bra prediktor för faktiskt ingående av äktenskap. Så är emellertid inte fallet. En majoritet av de undersökta paren, 64 av 111, hade vid tiden för den ursprungliga intervjun inga gemensamma barn. Då kategorin 0-barnsföräldrar ligger utanför huvuddiagonalen visar sig snarare gälla att äktenskapsbenägenhet inte fungerar som prediktor för en kategori omfattande 58 procent av det undersökta materialet. Noteras bör dock åter att vi rör oss med kollektiva samband varav följer att prediktionen inte fungerar för *en kategori* som i sig omfattar 58 procent av individerna, inte för 58 procent av individerna. Att tvåbarnsföräldrar inte endast har en hög benägenhet att ingå äktenskap utan även ofta gör det belyser även vad som ovan sagts om barn som anledning i sig till att ingå äktenskap. Vore barn, eller graviditet, i sig ett skäl till att gifta sig borde, utöver att antalet par med barn skulle vara lågt, ett-barnsföräldrar vara de mest angelägna, verbalt eller i handling, att gifta sig. Så är uppenbarligen inte fallet. I samband med de informella återintervjuerna har framkommit att barn påverkar föräldrarnas vilja och önskan att gifta sig på ett något annorlunda sätt än genom sin blotta existens.

Tabell 3:8 *Faktiskt ingångna äktenskap t o m 1977 efter äktenskapsbenägenhet 1974 som funktion av antal barn med partnern*

Äktenskapsbenägenhet 1974	Ingångna äktenskap – 1977 +	Ingångna äktenskap – 1977 –
+	2-barnsföräldrar	0-barnsföräldrar
–	——	1-barnsföräldrar 3-barnsföräldrar

Det synes nämligen för ett icke försumbart antal föräldrar vara så att frågan om familjens och barnets efternamn aktualiseras när det äldsta barnet närmar sig skolåldern, varvid det framstår som angeläget med *ett* för hela familjen gemensamt släktnamn. Vid tiden för det äldsta barnets sjuårsdag är det med tanke på vad som är vanlig ålderskillnad mellan syskon rimligt förvänta sig att barnet har ett syskon och att föräldrarna således är tvåbarnsföräldrar.

3.3.4 Familjerättslig kunskap

Som en del av den ursprungliga intervjun tillfrågades respondenterna om vad de trodde juridiskt gällde i ett antal situationer av familjeintresse. Frågorna rörde huvudsakligen separation, vårdnad av barn, rätten till gemensam egendom och bostad, arvsregler och skillnader mellan samboende ogifta och gifta vad gäller dessa frågor. Ett enkelt additativt index skapades av svaren på 12 av dessa frågor. I kapitlet om upplevda skillnader mellan ogift samboende och äktenskap (kapitel 4) presenteras de enskilda frågorna och diskuteras svarsfördelningar samt konstruktion av detta familjerättsliga kunskapsindex. Respondenterna har vidare för vardera könet delats in i tre grupper: en tredjedel med låg kunskapspoäng (vilket för män såväl som kvinnor innebär 0 till och med 6 poäng), en tredjedel med medelhög kunskap (för män 7 poäng och för kvinnor 7 till och med 8 poäng), samt slutligen en tredjedel med hög kunskapspoäng (för män 8 och över och för kvinnor 9 och däröver). Detta kunskapsindex har ett teoretiskt maximum på 12 och ett likaledes teoretiskt minimum på 0 poäng. Få respondenter har poäng under fyra eller över tio poäng. Mer än tre fjärdedelar av respondenterna har kunskapspoäng mellan fem och nio.

Då man jämför könen finner man att kvinnor har något högre kunskapspoäng än män. Medelpoäng för män är 6,9 och för kvinnor 7,3. Spridningen är

Tabell 3:9 *Familjerättslig kunskap; additativt index*

Kunskapspoäng	Antal	
	Män	Kvinnor
0	0	0
1	0	1
2	1	0
3	4	3
4	5	5
5	12	7
6	24	22
7	17	17
8	16	26
9	16	20
10	7	7
11	1	3
12	1	0
Summa	104	111

något större bland män än bland kvinnor. Standardavvikelsen är för män 2,3 under det att den för kvinnor är 1,9. Något klart samband mellan utbildning och kunskapspoäng har inte kunnat påvisas.

Som nämnts kontrollerades civilstånd för de i undersökningen deltagande paren tre år efter den ursprungliga intervjun, varvid befanns att 48 av de 111 ogifta paren förändrat sitt civilstånd (se tab 3:1). Hur de som förändrat sitt civilstånd kunskapsmässigt förhåller sig till dem som inte gjort det framgår av tabell 3:10.

Män som separerat har högre poäng än män som gift sig under det att män som fortfarande sambor ogifta har de genomsnittligt högsta kunskapspoängen bland män. Medelpoäng för män som gift sig är 6,5, för män som separerat 6,8 och för män som fortfarande sambor 7,2.

Det föreligger skillnader även bland kvinnor ehuru dessa skillnader inte bildar ett mönster som är kongruent med männens. Kvinnor som separerat har högsta kunskapspoäng med ett medeltal på 7,4. Kvinnor som senare gift sig har ett medeltal på 7,3 under det att fortfarande samboende kvinnor i medeltal har 7,2 kunskapspoäng.

Skillnaderna mellan de olika grupperna är som synes små. Vad gäller gruppen fortfarande samboende kan vi konstatera att den genomsnittliga kunskapspoängen i detta fall är densamma för män och för kvinnor. Vi bör i detta sammanhang emellertid notera att de fortfarande samboende männen är de män som genomsnittligt har högst kunskapspoäng under det att de fortfarande samboende kvinnorna med samma genomsnittliga kunskapspoäng är den grupp bland kvinnorna som har lägst kunskapspoäng.

Tabell 3:10 *Poäng på familjerättsligt kunskapsindex 1974 efter civilstånd 1977*

Civilstånd 1977	Kunskapspoäng	
	Män	Kvinnor
Separerade	6,8	7,4
Samboende	7,2	7,2
Gifta	6,5	7,3
Samtliga	6,9	7,3

Detta till synes motsägelsefulla resultat skulle kunna tolkas utifrån effekterna av de i samhället existerande könsrollerna vilka i detta material bl a medför att det finns fler hemarbetande kvinnor än män och att det vanligtvis är mannen som har kontrakt på lägenheten som paret bor i. Kvinnans juridiska position är under dessa omständigheter betydligt svagare än mannens vid ogift samboende. Då mannen vanligtvis har högre inkomst än kvinnan kan han i de flesta fall förväntas formellt stå för avbetalningskontrakt och andra större ekonomiska åtaganden. Varor inköpta på detta sätt är med nuvarande lagstiftning mannens egendom även om kvinnan hjälpt till att betala varorna. Skulle kvinnan dessutom vara hemmafru – om detta *contradicto in adjecto* tillåts – tas vid eventuell separation inte vid bodelningen hänsyn till det arbete kvinnan lagt ned i hemmet. Inte heller ärver en samboende automatiskt sin partner ens om de sambott i decennier. I ljuset av detta torde det knappast vara förvånande att det är de juridiskt minst kunniga kvinnorna som fortfar att sambo ogifta under det att de juridiskt mest kunniga männen är de som fortfar att sambo ogifta. Detta får emellertid inte tolkas som att fortsatt ogift samboende bland de mer kunniga männen skulle vara resultatet av en mer omfattande rationell kalkyl. Tvärtom torde föreliggande data lämpligen tolkas så att de mer kunniga kvinnorna måhända ser ett och annat fullgott juridiskt skäl till att gifta sig. Skillnaderna mellan de olika grupperna är, som nämnts, små och mindre mellan de olika grupperna av kvinnor än mellan de olika civilståndsgrupperna bland män.

Ett annat sätt att åskådliggöra de olika gruppernas genomsnittliga kunskapspoäng visas i figur 3:1.

I denna figur har kring medelvärdet för var och en av de analyserade grupperna lagts in ett spridningsområde omfattande en standardavvikelse för respektive grupp. Figuren visar då att endast i ett fall är skillnaden mellan könen åtminstone en halv standardavvikelse stor. Män som gift sig har en genomsnittlig kunskapspoäng på 6,5 och kvinnor som gift sig en genomsnittlig kunskapspoäng på 7,3 utgörande en medelpoäng som är 0,5 standardavvikelse för männen större än männens medelpoäng. Detta skulle kunna innebära att kvinnor med en tämligen god familjerättslig kunskap gifter sig med män som

Figur 3:1 *Familjerättslig kunskap; medelvärde och en standardavvikelse runt detta medelvärde efter framtida civilstånd – män och kvinnor*

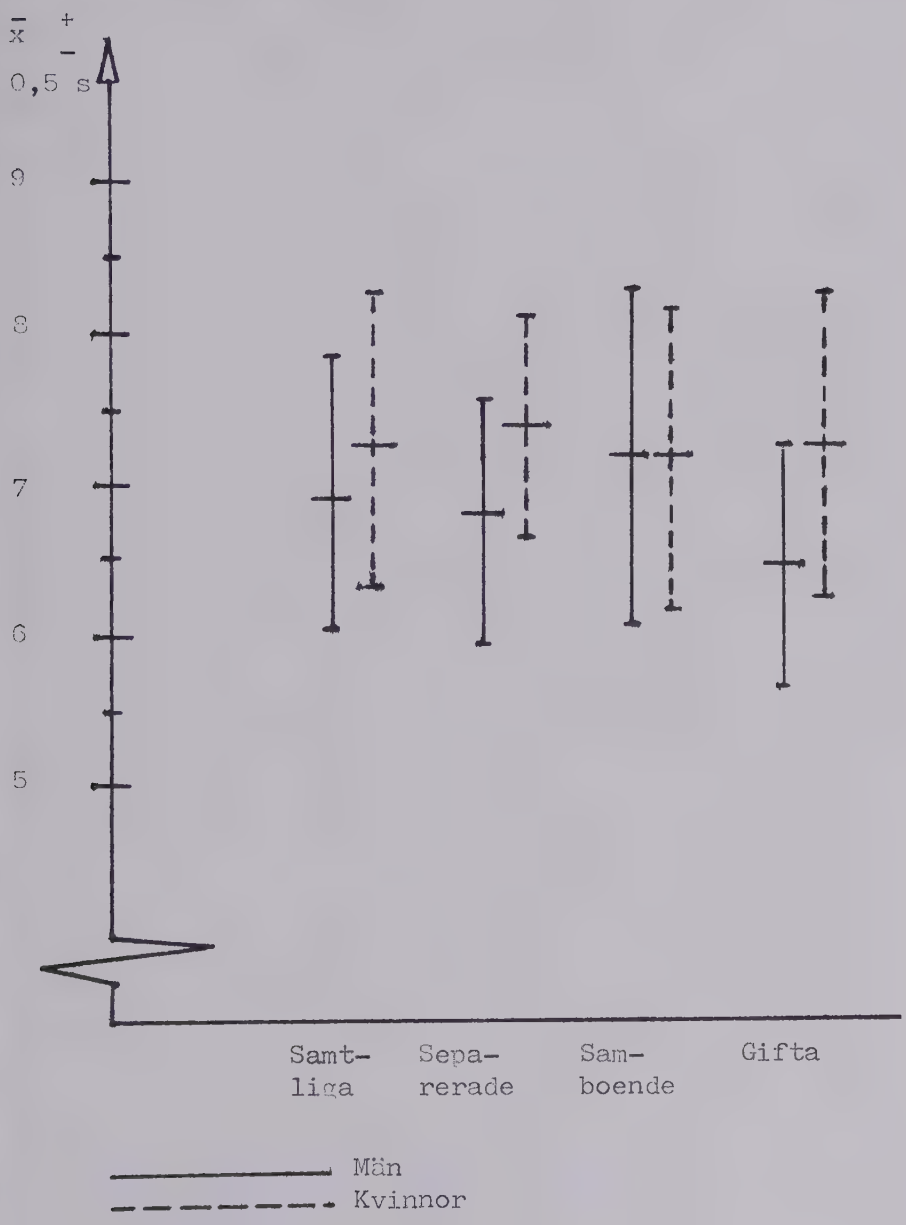

Skillnad mellan könen vad avser kunskapspoäng är signifikant på 5% nivån (p = 0,05) vid t-test bland Gifta. Skillnad i kunskapspoäng mellan könen ej signifikant för övriga civilståndsgrupper.

har en dålig sådan kunskap och därmed inte inser de juridiska konsekvenserna av att ingå äktenskap. Lika litet som rörande det tidigare relaterade förhållandet, att män med hög kunskapspoäng och kvinnor med låg kunskapspoäng fortfar att sambo ogifta, får i detta fall förutsättas direkt intentionalitet från de handlandes sida. Lika litet som de mer kunniga männen, på basis av föreliggande data, kan anklagas för att medvetet undvika att gifta sig och lyckas i sitt uppsåt då de sambor med mindre kunniga kvinnor som ej inser konsekvenserna av att inte gifta sig, kan de mer kunniga kvinnorna anklagas för att medvetet lura mindre kunniga män att ingå äktenskap. I det förra fallet förefaller det rimligt att tolka data som att ett starkt incitament till att ingå äktenskap – nämligen att kvinnan är kunnig nog att inse den svagare juridiska ställning den ogifta samboende kvinnan ofta har – saknas. I det senare fallet föreligger en större möjlighet att detta incitament skall vara för handen samtidigt som de män dessa kvinnor gifter sig med genomsnittligt har lägre kunskap än andra män och därmed knappast kan förväntas motsätta sig äktenskap av skäl grundade på äktenskapets juridiska konsekvenser.

Hittills har vi i detta avsnitt studerat kunskapspoäng för skilda civilståndsgrupper. Låt oss emellertid vända på problemet och undersöka civilstånd tre år efter den ursprungliga intervjun för grupper med olika kunskapspoäng. Som nämnts har materialet delats in i tre klasser för vardera könet med avseende på familjerättsliga kunskapspoäng. Syftet med denna uppdelning var att inom vardera könet skapa tre lika stora klasser omfattande a) den tredjedel av respondenterna som hade de lägsta kunskapspoängen b) den tredjedel av respondenterna som hade de närmast högre kunskapspoängen samt c) den tredjedel av respondenterna som hade de högsta kunskapspoängen. För kvinnorna kom detta att innebära att 34 procent fördes till klassen med lägsta kunskap under det att 39 procent fördes till mellanklassen och 27 procent till klassen med högsta kunskapspoäng. Bland männen blev avvikelsen från den ideala uppdelningen i tre lika stora klasser omfattande vardera 33,3 procent av respondenterna större. Då alla män med samma kunskapspoäng förts till en och samma klass innebar den indelning som närmast approximerade den ideala att 44 procent av männen räknades till klassen med lägsta kunskapspoäng samt att 16 procent räknades till mellanklassen och 40 procent till klassen med högsta poäng. Av de i undersökningen ingående 111 paren har under de tre åren närmast efter den ursprungliga intervjun 24 procent gift sig och 19 procent separerat[15] (beräknat på de 104 män för vilka fullständiga uppgifter föreligger innebär detta att 25 procent gift sig och 20 procent separerat). Bland män med låg kunskapspoäng har 24 procent gift sig och 28 procent separerat. Dessa de familjerättsligt minst kunniga männen synes således främst karaktäriseras av att de separerat något oftare än vad männen utan hänsyn tagen till kunskap gjort. Män med medelgod kunskap har gift sig i högre utsträckning än andra i det att inte mindre än 41 procent av dessa män ingått äktenskap. Av män med medel-

Tabell 3:11 *Gifta respektive separerade män t o m 1977 efter familjerättslig kunskap 1974*

Familjerättslig kunskap	Procent	
	Gifta	Separerade
Låg	24	28
Medel	41	18
Hög	20	12
Samtliga	25	20

god kunskap har 18 procent separerat, vilket innebär att separation i denna grupp varit ungefär lika vanligt som i hela materialet. Män med medelgod kunskap karaktäriseras således i detta sammanhang främst av att de gift sig i högre utsträckning än andra grupper. Män med den högsta familjerättsliga kunskapen kraktäriseras främst av att de separerat något mindre ofta än vad gäller materialet i sin helhet i det att endast 13 procent av dessa män separerat. Äktenskap har ingåtts av 20 procent av dessa män med hög familjerättslig kunskap.

De grupper som avviker kraftigast från medeltalen påträffas bland männen. Av män med medelpoäng har 41 procent gift sig under det att 25 procent av männen utan hänsyn tagen till kunskap gift sig. Att gifta sig är således 16 procentenheter vanligare bland de medelkunniga männen än bland samtliga män. Män med låg kunskap har separerat i 28 procent av fallen under det att totalt 20 procent av männen separerat. Separation är 8 procentenheter vanligare bland dessa män än bland samtliga män. Bland kvinnorna finns ingen grupp som avviker med mer än 5 procent från medeltalet.

De här beskrivna skillnaderna behöver inte uttryckas som avvikelser från ett medelvärde utan kan givetvis även ses som skillnader mellan en viss grupp och övriga grupper. Då vi uttrycker oss på detta senare sätt finner vi att, som nämnts, 41 procent av män med medelgod kunskap gift sig under det att 22 procent av övriga män gift sig. Att gifta sig är således bland män med medelgod kunskap i det närmaste dubbelt så ofta förekommande som bland övriga män. Förhållandet är likartat när vi ser på separation. Av män med låg kunskapspoäng har 28 procent separerat under det att separation skett bland 14 procent av övriga män. Bland kvinnorna innebär detta att 19 procent av de medelkunniga kvinnorna gift sig under det att 28 procent av övriga kvinnor gjort det samt att 13 procent av kvinnor med låg kunskapspoäng separerat under det att 22 procent av de övriga kvinnorna gjort det. Se tablellerna 3:11 och 3:12.

Då vi på detta sätt studerat i vilken utsträckning äktenskap ingåtts respektive separation skett inom de olika kunskapsklasserna kan vi komplettera och nyansera den bild vi fick genom att studera den genomsnittliga kunskapspoängen för dem som gift sig, separerat eller fortfor att sambo ogifta. Skillna-

Tabell 3:12 *Gifta respektive separerade kvinnor t o m 1977 efter familjerättslig kunskap 1974*

Familjerättslig kunskap	Procent	
	Gifta	Separerade
Låg	29	13
Medel	19	23
Hög	27	20
Samtliga	24	19

derna i kunskapspoäng mellan dessa grupper var som vi minns från tabell 3:10 och figur 3:1 små. Detta är heller inte att förundra sig över med tanke på att vi i tabell 3:10 redovisar medeltal. Om vi sammanställer dessa medeltal med de data som presenterats i tabellerna 3:11 och 3:12 ser vi t ex att den låga kunskapspoäng som genomsnittligt karaktäriserar män som gift sig inte är resultatet av att män med låg kunskap gift sig oftare än män i allmänhet utan snarare av att män med hög kunskapspoäng gift sig i mindre utsträckning än andra män. Att kunskapspoängen för kvinnor som gift sig överensstämmer med den genomsnittliga kunskapspoängen för samtliga kvinnor visar sig vidare vara resultatet av att såväl kvinnor med låg kunskapspoäng som kvinnor med hög kunskapspoäng gifter sig oftare än övriga kvinnor och samtliga kvinnor.

Av tabellerna 3:11 och 3:12 framgår vidare att det föreligger skillnader mellan könen. Vad gäller separation finner vi att 28 procent av män med låg kunskapspoäng separerat under det att endast 13 procent av kvinnorna med låg kunskapspoäng gjort det. Detta innebär vidare att just den klass, den med låg kunskapspoäng, som bland männen karaktäriseras av att separation inom denna sker oftare än bland män i allmänhet vad gäller kvinnor karaktäriseras av det motsatta förhållandet nämligen att inom denna klass separation sker mindre ofta än bland kvinnor i allmänhet. Förhållandet är likartat vad gäller giftermål. Män med medelhög kunskapspoäng gifter sig oftare än män i allmänhet under det att kvinnor med medelhög kunskapspoäng gifter sig mindre ofta än kvinnor i allmänhet. Vidare bör vi vad gäller könsskillnader notera att precis som när vi studerade kunskapspoäng för olika civilståndsgrupper finner vi en större variationsvidd för män än för kvinnor. En uppdelning efter kunskapspoäng visar sig således differentiera betydligt bättre bland män än bland kvinnor. Med tanke på studiens explorativa karaktär och att syftet primärt i detta avsnitt är att beskriva olika grupper av ogifta samboende snarare än att diskutera skillnader mellan könen noterar vi endast att även i detta sammanhang föreligger skillnader mellan män och kvinnor på ett sätt väl ägnat att belysa det rimliga i att redovisa män och kvinnor separat. Vad gäller den redovisade skillnaden mellan könen med hänsyn till familjerättslig kunskap och giftermål kan vi slutligen peka på att dessa skillnader synes konsistenta över

Tabell 3:13 *Faktiskt ingångna äktenskap t o m 1977 efter äktenskapsbenägenhet 1974 för kvinnor med olika familjerättslig kunskap 1974*

Äktenskapsbenägenhet 1974	Ingångna äktenskap – 1977 +	Ingångna äktenskap – 1977 –
+	Hög kunskap Låg kunskap	———
–	———	Medelgod kunskap

tid. Om vi som tidigare i en fyrfältstabell relaterar äktenskapsbenägenhet 1974 till faktiskt ingångna äktenskap fram till och med 1977, visar sig nämligen äktenskapsbenägenhet 1974 vara en mycket god prediktor för giftermål inom de närmaste åren då vi delar upp vårt material i skilda grupper efter grad av familjerättslig kunskap.

För såväl män som kvinnor gäller, att samtliga tre kunskapsgrupper påträffas i huvuddiagonalen. De grupper som 1974 karaktäriserades av att ha en äktenskapsbenägenhet som var högre än genomsnittet för respektive kön har 1977 också gift sig i högre utsträckning än materialet i sin helhet och *vice versa*. Se tabellerna 3:13 och 3:14.

3.3.5 Något om vad som karaktäriserar stabila respektive instabila dyader

För att finna vad som karaktäriserar de respondenter, som ändrat civilstånd har genomförts diskriminant- och faktoranalyser. Syftet med diskriminantanalys är att kunna diskriminera mellan två grupper. Med hjälp av diskriminantanalys kan man finna den variabel eller den kombination av variabler som bäst diskriminerar mellan givna grupper, t ex mellan dem som gift sig och dem som inte gjort det. Faktoranalys å andra sidan används för att gruppera variabler tillsammans efter skilda dimensioner på ett sådant sätt att variabler grupperas tillsammans i ett antal kluster inom vilka variablerna är högt korrelerade med varandra under det att de är lågt korrelerade med variabler ingående i andra kluster. På detta sätt erhållna kluster brukar därvid antagas mäta underliggande dimensioner, vilkas existens forskaren genom induktion således sluter sig till.[16] Vad gäller båda dessa tekniker måste vi vara medvetna om att de är just tekniker. Vi kommer att få något slags resultat, någon "lösning", alldeles oberoende av om de data vi analyserar är rimliga, sammanhängande och adekvata eller inte. Om vi till mer traditionella sociologiska variabler i en sociologisk analys lade ytter-

Tabell 3:14 *Faktiskt ingångna äktenskap t o m 1977 efter äktenskapsbenägenhet 1974 för män med olika familjerättslig kunskap 1974*

Äktenskapsbenägenhet 1974	Ingångna äktenskap – 1977 +	Ingångna äktenskap – 1977 –
+	Medelgod kunskap	——
–	——	Låg kunskap Hög kunskap

ligare en variabel, exempelvis antalet hårstrån på respondentens skalle, skulle denna nytillkomna variabel i en faktoranalys med nödvändighet komma att antingen tillföras en faktor eller, vilket är mindre troligt, bilda en faktor bland andra i sig själv. Teknikerna i sig saknar omdöme. Om *användandet* av teknikerna blir omdömeslöst beror på nyttjaren.

Med utgångspunkt i detta brukar stundom hävdas att det är försvarligt att använda mer komplicerade statistiska tekniker endast när forskaren med hjälp av en klart formulerad teori, helst genom deduktion, kan härleda de variabler på vilka tekniken tillämpas. Eller med något andra ord, avancerade statistiska tekniker bör användas endast för att pröva klart formulerade hypoteser härledda ur en teori som explicit presenterats. Mot denna inställning kan invändas att den trots starkt vägande argument till stöd för den är något onyanserad. Vid sidan av mer formalistiska och småaktiga invändningar av typen, vad innebär en mer avancerad teknik, bör beaktas det, i författarens tycke, befogade användandet av dessa tekniker i explorativt och heuristiskt syfte.

I denna studie som är uttalat explorativ har dessa mer komplicerade statistiska tekniker inte använts för att testa redan formulerade hypoteser utan för att söka finna karaktäristika, eller om man så vill profiler, hos grupper av samboende ogifta med olika stabilitet i samboendet. Syftet med detta är att se om från ett större antal variabler ett mindre antal variabler återkommer för att kraktärisera skilda civilståndsgrupper. Om så är fallet är första steget mot en teoribyggnad att undersöka hur dessa variabler som kan användas för att beskriva flera skilda civilståndstillstånd kan relateras till varandra.

I föreliggande studie har med detta syfte använts en kombination av diskriminant- och faktoranalys. Med hjälp av diskriminantanalys har framtagits de variabler, bland dem som erhölls som ett resultat av den ursprungliga intervjun

1974, som är ägnade att ge bästa prediktion med avseende på civilstånd hösten 1977. Faktoranalys har sedan utförts varvid särskilt noterats till vilka faktorer de bästa prediktionsvariablerna, enligt diskriminantanalysen, förts. I samband med presentation av resultat ges en mer detaljerad redogörelse för förfaringssättet.

I diskriminantanalysen (varom mera nedan) behandlas bortfallsvärden på ett sådant sätt att om en individ har bortfallsvärde på någon av de i analysen ingående variablerna kommer denna individ att helt uteslutas från analysen. Detta förfaringssätt, listvis borttagande, har såväl för- som nackdelar. Till fördelarna hör att alla till analysen hörande beräkningar grundas på samma antal fall och att om en individs mätvärde på en variabel tillåts påverka utfallet så kommer denna individs mätvärden även att påverka utfallet vad gäller samtliga övriga variabler. Till nackdelarna med det beskrivna förfaringssättet hör att det, om det i materialet finns internbortfall (dvs samtliga individer har inte mätvärden på samtliga variabler), tenderar att snabbt reducera det antal fall analysen bygger på.[17] Med tanke på att vi, något förenklat, skulle kunna säga, att ju fler variabler som medtages i analysen desto större är risken att vi baserar analysen på allt färre fall har det varit angeläget att på något sätt begränsa antalet variabler avsedda att medtagas i analysen. För att genomföra denna minskning i antalet variabler har t-test genomförts. Alla skalbara variabler[18] till vilka fanns mer än 100 responser inom det kön analysen avsåg (eller 200 responser när analysen avsåg individer utan hänsyn tagen till kön) *och* en skillnad mellan dem som gift sig och dem som inte gift sig respektive en skillnad mellan dem som separerat och dem som inte gjort det vilken skillnad enligt t-testen var signifikant på 10-procentsnivån eller bättre medtogs i den fortsatta analysen. Valet av en så föga diskriminerande signifikansnivå, som 10 procents sannolikhet att skillnaden mellan grupperna är att tillskriva slumpen, sammanhänger med att de på detta sätt valda variablerna var avsedda att ingå i fortsatta analyser. Det ansågs i detta skede viktigt att hellre medtaga för många än för få variabler i den fortsatta analysen, och då antalet variabler kunde reduceras i tillräcklig mån för att säkerställa att den fortsatta analysen inte baserades på allt för få fall, fanns ingen anledning att skärpa kravet på signifikansnivån och därmed öka risken för att inte medtaga vad som kunde visa sig vara viktiga variabler i den fortsatta analysen.

När t-testet gällde män som gift sig (eller inte gift sig) visade sig åtta variabler uppfylla de ovan specificerade kraven: *Födelseår, Tidigare (juridiskt) civilstånd, Utbildning, Förvärvsarbetande, Antal barn med annan än nuvarande partner, Att ha eller planera barn med nuvarande partner, Förlovning* och *Tror äktenskap* (dvs respondenten har besvarat frågan "Tänker Ni, eller tror Du att Ni kommer att gifta Er någon gång" med ja). För kvinnorna påträffades nio variabler som uppfyllde de ovan angivna kriterierna vad gäller antal responser och förmåga att diskriminera (i detta fall mellan dem som gift sig och dem som inte gjort

det): *Födelseår, Tidigare (juridiskt) civilstånd, Antal barn med annan än nuvarande partner, Att ha eller planera barn med nuvarande partner, Antal syndyasmos*[19], *Förlovning, Tror äktenskap, Föräldrar i livet* och *Tidigare boendeform.* Den sist nämnda variabeln avser hur respondenten bodde innan samboendet med den nuvarande partnern tog sin början. Variabeln kan anta följande värden: hos föräldrar, lägenhet i andra hand, lägenhet med eget kontrakt, eget hus. Variabeln kan ses som ett grovt mått på hur etablerad respondenten haft tid och möjlighet att bli. Något senare kommer i analysen att introduceras en likartad variabel, *Nuvarande boendeform,* med tre värden: hyreslägenhet, insatslägenhet, eget hus. Denna senare variabel torde kunna ses som ett grovt mått på ekonomisk involvering. Båda boendeformsvariablerna är resultat av s k öppna frågor, dvs respondenterna ställdes inte inför några fasta svarsalternativ utan deras svar antecknades ordagrant. Klassificeringen har således skett efter datainsamlingen och med de faktiskt avgivna svaren som grund för den gjorda indelningen. Att dessa variabler kan ses som mätande, i viss utsträckning, etableringsgrad respektive ekonomisk involvering är således ett resultat av de faktiskt avgivna svaren.

När det gäller signifikanta skillnader mellan dem som separerat och dem som inte gjort det påträffades vad gäller kvinnor sju skalbara variabler med mer än 100 responser under det att endast tre variabler uppfyllde de uppställda kriterierna vad gäller män. De för kvinnor relevanta variablerna var: *Förlovning, Tidigare boendeform, Nuvarande boendeform, Gemensam ekonomi, Betalar möbler och husgeråd tillsammans, Skrivet kontrakt som reglerar samboendet* och *Upplever tryck från andra än föräldrar att gifta sig.* De tre för männen relevanta variablerna vad gäller separation befanns vara: *Antalet barn med annan än nuvarande partner, Nuvarande boendeform* och *Gemensam ekonomi.*

Ser vi på hela urvalet utan hänsyn tagen till kön finner vi att nio variabler tillfredsställer de uppställda kraven då det gäller att diskriminera mellan dem som gift sig och dem som inte gjort det.

Samma antal variabler befinns möta kraven när vi söker variabler lämpade att beskriva skillnader mellan dem som separerat och dem som inte gjort det. Signifikanta skillnader mellan dem som gifte sig och dem som inte gjorde det påträffades i variablerna *Födelseår, Tidigare (juridiskt) civilstånd, Utbildning, Antal barn med annan än nuvarande partner, Att ha eller planera barn med nuvarande partner, Förlovning, Antal syndyasmos, Tror äktenskap* och *Föräldrar i livet.* Signifikanta skillnader när vi jämför individier som separerat med individer som inte gjort det finner vi i följande variabler med mer än 200 responser: *Antal personer i hushållet, Förlovning, Tidigare boendeform, Gemensam ekonomi, Betalar möbler och husgeråd tillsammans, Skrivet kontrakt som reglerar samboendet, Har skrivit testamente* och *Tror äktenskap.*[20]

De variabler som på detta sätt valts ut för fortsatt analys, då de visat sig diskrimera mellan de olika civilståndsgrupperna låg sedan till grund för en stegvis

diskriminantanalys. Den använda tekniken är den som i programpaketet SPSS går under beteckningen WILKS.[21] Som kriterium för att välja en viss variabel snarare än en annan användes i detta fall det multivariata F. I och med att en stegvis metod användes kan den enskilda variabel som ensam ger bästa prediktion med avseende på framtida civilstånd identifieras. Diskriminantanalys, stegvis eller icke, resulterar i en eller flera diskrimantfunktioner avsedda att sammanväga vissa av de i analysen ingående variablerna på ett sådant sätt att bästa möjliga prediktionsförmåga erhålles. Då det multivariata F används som kriterium är det detta F som bestämmer huruvida en viss variabel skall ingå i den slutgiltiga diskriminantfunktionen. Ett högt F erhålles då det för variabeln i fråga gäller att skillnaden mellan de undersökta grupperna är stor samtidigt som det med avseende på den studerade variabeln föreligger liten spridning inom respektive grupp. En variabel som vid ett steg i analysen medtagits i diskriminantfunktionen kan i ett senare skede av analysen tas bort från diskriminantfunktionen under förutsättning av att en kombination av redan i funktionen ingående och eventuella nytillkomna variabler ger bättre prediktionsförmåga än vad denna tidigare variabel ger ensam eller i kombination med de övriga ingående variablerna. Ett exempel, om variabel A är den variabel som är bäst ägnad att predicera målvariabeln och variablerna A och B i kombination är de två variabler som är bäst lämpade att predicera denna målvariabel utesluter inte detta att variablerna B, C och D i kombination ger en bättre prediktion än de båda föregående alternativen likaväl som denna kombination innebär bättre prediktion än någon kombination A,X,Y . . . trots att variabeln D ensam har lägre prediktionsförmåga än A (eller B eller dessa i kombination).

Att en variabel inte ingår i diskriminantfunktionen innebär inte att den saknar förmåga att differentiera mellan grupperna, (vilket när det gäller denna studie är självklart då variabler valts ut på grund av sin förmåga att differentiera mellan skilda civilståndsgrupper). En variabel kan till och med ha mycket hög förmåga att diskriminera mellan grupper utan att för den skull nödvändigtvis behöva ingå i diskriminantfunktionen. Om en variabel är mycket starkt korrelerad med en annan variabel som har aningen bättre förmåga att diskriminera mellan de studerade grupperna så kommer den senare variabeln att ingå i diskriminantfunktionen därför att den har bättre prediktionsförmåga och den först nämnda variabeln troligtvis inte att ingå då den nämligen inte har särdeles mycket att tillföra i prediktionsförmåga utöver den variabel som redan ingått i diskriminantfunktionen. Diskriminantanalys är således vad man skulle kunna kalla en ”blind”, eller kanske bättre en ”enögd”, teknik då den strävar till att presentera en funktion avsedd att ge bästa möjliga prediktion utan hänsyn till om den presenterade lösningen är begreppsligt rimlig. Denna tolkning av rimlighet åvilar forskaren.

I den föreliggande analysen har för att undvika att relevanta variabler ”försvinner” därför att de är starkt korrelerade med andra variabler med något

Tabell 3:15 *Variabler, vilka enligt stegvis diskriminantanalys är mest lämpade för prediktion av framtida civilstånd*

Grupp	Prediktor			
	Variabel	F	n	Signifikans
Giftermål				
Män	Förlovning	7,53	101	0,007
Kvinnor	Tror äktenskap	11,99	103	0,001
Individer	Förlovning	17,29	211	0,000
Separation				
Män	Antal barn med annan än nuvarande partner	4,01	101	0,045
Kvinnor	/Avsaknad av/ Gemensam ekonomi	9,88	97	0,003
Individer	/Avsaknad av/ Gemensam ekonomi	13,54	192	0,001

bättre prediktionsförmåga använts en teknik innebärande att diskriminantanalys använts stegvis för att i analysens första steg fastställa vilken enskild variabel som ensam har bästa prediktionsförmåga med avseende på framtida civilstånd för att i en senare faktoranalys finna vilka variabler som sammanhänger med denna enskilda bästa prediktionsvariabel.[22] På detta sätt erhålles "profiler" för de olika civilståndsgrupperna. Denna teknik är naturligtvis inte heller invändningsfri. Skulle en civilståndsgrupp bäst kraktäriseras med hjälp av två från varandra helt skilda dimensioner, dvs att det funnes en näst bästa prediktor som hade i det närmaste samma prediktionsförmåga som den bästa och de båda prediktorerna inte var korrelerade med varandra, så påträffas med denna kombinationsteknik endast den ena dimensionen därför att endast en prediktor tas fram i diskriminantanalysen. Denna enda, eller huvudsakliga, dimension enligt vilken en viss grupp kan karaktäriseras torde dock ges större rättvisa med den använda tekniken.

Analysen visade att den enskilda variabel som bland män var bäst ägnad att predicera framtida giftermål var *Förlovning*. För att predicera separation befanns, vad gäller män, den bästa variabeln vara *Antal barn med annan än nuvarande partner*. För kvinnor visade sig bästa äktenskapsprediktor vara *Tror äktenskap*, och bästa prediktor för separation avsaknad av *Gemensam ekonomi*. När vi ser på hela materialet utan att taga hänsyn till kön finner vi att den variabel som är bäst ägnad att predicera giftermål är *Förlovning* under det att avsaknad av *Gemensam ekonomi* visar sig bäst lämpad att predicera separation. Den senare variabeln är tyvärr något problematisk då inte alla respondenter har haft samma möjligheter att inte ha gemensam ekonomi enär separata ekonomier förutsätter att båda individerna i paret har inkomst. Att ha en gemensam ekonomi är resultatet av ett medvetet eller omedvetet val bland dem där båda har

Tabell 3:16 *Faktoranalys – män; faktorladdningar, eigenvärde och varje faktors andel av den totala variansen*

Variabel	Faktor			
	Faktor I Tidigare familje-erfarenhet	Faktor II Studier	Faktor III Pågående familje-bildning	Faktor IV 'Ensamstående' samboende
Antal barn med annan än nuvarande partner	0,99	–0,04	0,01	0,06
Tidigare (juridiskt) civilstånd	0,63	–0,13	–0,13	0,00
Födelseår	–0,44	0,47	0,22	0,02
Utbildning	–0,05	0,70	–0,01	0,16
Förvärvsarbete	0,07	–0,68	0,31	–0,05
Förlovning	0,00	–0,06	0,87	–0,15
Tror äktenskap	–0,07	–0,02	0,31	0,01
Nuvarande boendeform	–0,18	–0,11	0,21	–0,15
Att ha eller planera barn med nuvarande partner	–0,02	–0,11	0,30	–0,45
Gemensam ekonomi	0,03	0,09	0,04	0,83
Eigenvärde	1,87	1,62	0,81	0,67
Procent av gemensamma variansen	37,7	32,6	16,3	13,4
Procent av totala variansen	22,4	20,8	11,9	10,9

Ett "ja" numeriskt alltid högre än ett "nej" *utom* vad gäller svar på frågan om *Gemensam ekonomi.*

inkomst. I de fall endast en av individerna i paret har en inkomst är inte den resulterande gemensamma ekonomin resultat av ett val på samma sätt.

Som nästa steg i analysen genomfördes en faktoranalys. Den använda tekniken[23] innefattar ortogonal rotering enligt ett varimaxkriterium. Detta innebär att de härledda faktorerna antas rätvinkliga mot varandra, dvs de antas ha låg korrelation sinsemellan, och att de roteras för att bättre passa data. Anpassningskriteriet innebär här att i första hand eftersträvas en förenkling av den erhållna matrisens kolumner. I analysen inkluderades de variabler i vilka påträffats signifikanta skillnader mellan dem som gift sig och dem som inte gjort det eller mellan dem som separerat och dem som inte gjort det och till vilka variabler fanns minst 100 responser inom respektive kön (eller mer än 200 responser när analysen avsåg individer utan hänsyn tagen till kön). Detta innebär att samtliga variabler, som medtogs i diskriminantanalysen för respektive grupp (män, kvinnor, individer) medtogs i faktoranalysen för den gruppen. Syftet med denna faktoranalys var som ovan beskrivits att finna till vilket variabelkluster den för framtida civilstånd bästa prediktionsvariabeln kunde föras. Resultat av de utförda faktornalayserna presenteras i tabellerna 3:16 till 3:18.

Tabell 3:17 *Faktoranalys – kvinnor; faktorladdningar, eigenvärde och varje faktors andel av den totala variansen*

Variabel	Faktor			
	Faktor I Tidigare familje-erfarenhet	Faktor II 'Ensam-stående' samboende	Faktor III Bobildare	Faktor IV Påtryckningsfri
Födelseår	–0,87	–0,02	0,07	–0,03
Tidigare (juridiskt) civilstånd	0,80	0,13	0,15	0,23
Antal syndyasmos	0,76	0,31	–0,02	0,27
Föräldrar i livet	–0,70	0,17	0,24	0,23
Antal barn med annan än nuvarande partner	0,70	0,15	–0,16	0,13
Tror äktenskap	–0,37	–0,41	0,02	0,22
Att ha eller planera barn med nuvarande partner	–0,04	–0,56	0,06	–0,06
Tidigare boendeform	0,22	0,45	–0,12	–0,11
Gemensam ekonomi	–0,08	0,37	–0,05	0,19
Förlovning	–0,10	–0,41	0,36	0,11
Nuvarande boendeform	0,05	–0,08	0,57	–0,07
Betalar möbler och husgeråd tillsammans	–0,04	0,02	0,35	–0,25
Kontrakt som reglerar samboendet	–0,07	–0,08	0,24	–0,01
Upplever påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig	–0,14	–0,01	0,11	–0,38
Eigenvärde	3,45	1,09	0,62	0,49
Procent av gemensamma variansen	61,0	19,3	11,0	8,7
Procent av totala variansen	27,3	12,5	9,6	8,2

Ett "ja" är numeriskt alltid högre än ett "nej" *utom* vad gäller svar på frågan om *Gemensam ekonomi*.

Vad gäller män resulterade faktoranalys, som tabell 3:16 visar i fyra faktorer. Den första faktorn, till vilken 37,7 procent av variationen i de analyserade variablerna kan föras, karaktäriseras främst av tre variabler som väger tungt på den. Dessa variabler är *Antal barn med annan än nuvarande partner, Tidigare (juridiskt) civilstånd* och negativt *Födelseår*. Med anledning av detta har denna faktor kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – MÄN. Den andra faktorn, till vilken 32,6 procent av variationen kan föras, har kallats STUDIER – MÄN då de viktigaste variablerna i denna faktor visar sig vara *Utbildning* och, negativt, *Förvärvsarbete* samt *Födelseår*. Den tredje faktorn visar sig "förklara" 16,3 procent av variationen och har kallats PÅGÅENDE FAMILJEBILDNING – MÄN. Faktorn får sin laddning främst från variabeln *Förlovning* men påverkas även av variablerna *Förvärvsarbete, Tror äktenskap*

Tabell 3:18 *Faktoranalys – individer; Faktorladdningar, eigenvärde och varje faktors andel av den totala variansen*

Variabel	Faktor				
	Faktor I Tidigare familje-erfarenhet	Faktor II 'Ensam-stående' samboende	Faktor III Ung	Faktor IV Familje-storlek	Faktor V Bobildare
Tidigare (juridiskt) civil-stånd	0,84	0,11	–0,23	0,06	0,06
Antal syndyasmos	0,70	0,12	–0,20	0,12	–0,22
Antal barn med annan än nuvarande partner	0,59	0,00	–0,23	0,49	–0,15
Att ha eller planera barn med nuvarande partner	–0,06	–0,62	–0,01	0,07	0,15
Har skrivit testamente	0,13	0,52	–0,04	–0,07	0,03
Gemensam ekonomi	–0,01	0,43	0,07	0,02	–0,16
Tror äktenskap	–0,18	–0,20	0,17	–0,12	0,19
Födelseår	–0,38	–0,07	0,89	–0,16	0,05
Föräldrar i livet	–0,18	0,06	0,62	–0,12	0,19
Utbildning	–0,16	0,16	0,33	–0,31	–0,23
Antal personer i hushållet	0,13	–0,13	–0,18	0,74	–0,03
Förlovning	–0,11	–0,23	0,04	0,13	0,56
Nuvarande boendeform	–0,03	0,01	–0,05	–0,02	0,45
Tidigare boendeform	0,24	0,13	–0,13	–0,04	–0,30
Betalar möbler och husge-råd gemensamt	–0,02	–0,17	0,01	–0,20	0,27
Kontrakt som reglerar sam-boendet	0,00	–0,03	0,07	–0,03	0,21
Eigenvärde	3,31	1,49	0,66	0,59	0,45
Procent av gemensamma variansen	50,9	23,0	10,2	9,0	6,9
Procent av totala variansen	22,9	13,3	8,1	6,9	6,4

Ett "ja" är numeriskt alltid högre än ett "nej" *utom* vad gäller frågan om *Gemensam ekonomi.*

och *Att ha eller planera barn med nuvarande partner.* Den sista faktorn, som "förklarar" 13,4 procent av variationen har kallats "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – MÄN då den främst karaktäriseras av en avsaknad av *Gemensam ekonomi* och, negativt, *Att ha eller planera barn med nuvarande partner.*

Den variabel som enligt diskriminantanalysen visade sig vara bästa enskilda prediktionsvariabel för separation bland män, *Antal barn med annan än nuvarande partner,* tillhör, som framgår av tabell 3:16, den faktor som kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – MÄN, där de tungt vägande variablerna är relaterade till varandra på ett sätt som innebär att *den separerade mannen* kan karaktäriseras med hjälp av att han utöver att ha ett större an-

tal barn med annan än nuvarande partner, oftare varit gift samt ha ett lägre födelseår (vara äldre).

Den man som å andra sidan *gift sig* karaktäriseras utöver av den bästa prediktionsvariabeln, *Tror äktenskap,* av att oftare vara förlovad, oftare vara förvärvsarbetande och oftare ha eller planera barn med nuvarande partner. Den enskilda bästa prediktionsvariabeln hör således till den faktor som här kallats PÅGÅENDE FAMILJEBILDNING – MÄN.

Den faktoranalys som utförts bland kvinnor och med de variabler som visat sig relevanta i betydelsen att det föreligger signifikanta skillnader mellan civilståndsgrupper samtidigt som det finns minst 100 responser har liksom den som utfördes för männen resulterat i fyra faktorer (se tabell 3:17). Den första faktorn visar sig svara för 61 procent av variationen och får sin huvudsakliga laddning från *Födelseår* (negativt), *Tidigare (juridiskt) civilstånd, Antal syndyasmos,* negativt *Föräldrar i livet, Antal barn med annan än nuvarande partner* och negativt *Tror äktenskap.* Denna faktor har på grund av sin uppenbara likhet, det något högre antalet tungt vägande variabler till trots, med den för männen första faktorn kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – KVINNOR. Den andra faktorn svarar för 19,3 procent av variationen och har kallats "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR. Tungt vägande på denna faktor är negativt variabeln *Att ha eller planera barn med nuvarande partner* samt *Tidigare boendeform,* negativt *Förlovning,* negativt *Tror äktenskap* samt avsaknad av *Gemensam ekonomi.* Även här gäller, att även om fler variabler väger tungt på denna faktor än det finns variabler som väger tungt på den fjärde faktorn bland männen så förefaller det inte orimligt att de båda faktorerna mäter samma underliggande dimension, som här kallats "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE. Den tredje faktorn får sin laddning från främst *Nuvarande boendeform* men även från *Förlovning* och *Betalar möbler och husgeråd gemensamt.* Faktorn har kallats BOBILDARE – KVINNOR. Till denna faktor kan föras 11 procent av variationen. Den fjärde faktorn slutligen, får sin huvudsakliga laddning, negativt, i första hand från variabeln *Upplever tryck från andra än föräldrar att gifta sig.* Faktorn har därför kallats PÅTRYCKNINGSFRI – KVINNOR. Denna faktor "förklarar" 8,7 procent av variationen.

Den bästa enskilda giftermålsprediktorn bland kvinnor, *Tror äktenskap,* visar sig sammanhänga med två skilda variabelkluster (se tabell 3:17). Prediktionsvariabeln sammanhänger främst med faktor två, "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR. Prediktionsvariabeln *Tror äktenskap* sammanhänger emellertid negativt med denna faktor så att ett högt värde på faktorn för en individ sammanhänger med icke äktenskap. Eller, lågt värde på den bästa enskilda äktenskapsprediktorn för kvinnor, sammanhänger med högt värde på faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR och med att inte ingå äktenskap. Den uppmärksamme läsaren har måhända vidare observerat att denna faktor som vi funnit sammanhänga negativt med äktenskap får

utöver den laddning den får från omvändningen av *Tror äktenskap* även tar laddning från en annan tungt vägande variabel nämligen, avsaknad av, *Gemensam ekonomi,* som vi enrinrar oss befanns vara den bästa enskilda prediktorn för separation bland kvinnor. Det synes sålunda bland kvinnor finnas en tendens till att äktenskap inte endast är något annat än separation utan faktiskt skulle vara motsatsen. Låt oss emellertid för ett ögonblick återvända till de variabler som karaktäriserar de kvinnor som gift sig. Den bästa enskilda prediktionsvariabeln sammanhängde som framgår av tabell 3:17 inte endast med faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR utan även, negativt, med den faktor som kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – KVINNOR. I denna faktor visar sig negationen av *Tror äktenskap,* som i sin negerade form är att betrakta som bästa enskilda prediktor för icke giftermål, sammanhänga med övriga tungt vägande variabler så att utöver att inte tro äktenskap, den icke-gifta kvinnan karaktäriseras av lägre födelseår (dvs att vara äldre), att ha varit gift tidigare i högre utsträckning, att ha haft ett högre antal syndyasmos, att i lägre utsträckning ha föräldrar i livet samt av att ha ett högre antal barn med någon annan än nuvarande partnern.

Om vi försöker sammanfatta den något komplicerade bild som givits ovan skulle vi kunna säga, att *den kvinna som senare separerat* kan karaktäriseras med hjälp av att hon: inte haft en gemensam ekonomi med sin partner, inte har eller planerade barn med sin partner, hade en hög samhällelig etableringsgrad i form av etablering på bostadsmarknaden innan samboendet tog sin början, inte var förlovad med sin partner, inte trott att äktenskap skulle ingås samt haft ett större antal syndyasmos.

Den kvinna som gifter sig, å andra sidan, kan karaktäriseras med hjälp av två olika variabelkluster. Detta förhållande tolkas rimligen så att vardera variabelklustret beskriver en grupp samboende kvinnor som ingått äktenskap och där grupperna skiljer sig från varandra med avseende på de variabler i vilka det finns signifikanta skillnader mellan civilståndsgrupper. *Den kvinna som senare gift sig* kan således beskrivas antingen som sin separerade systers raka motsats *eller* som en kvinna som, utöver en tro att giftermål kommer att ske, är yngre, inte tidigare har varit gift, har haft färre syndyasmos, har föräldrar i livet och har färre barn med andra än nuvarande partnern.

I termer av de namn som givits åt de ur faktoranalysen härledda faktorerna skulle detta innebära, att den kvinna som senare separerat bäst karaktäriseras av ett högt värde på den faktor som kallats "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR under det att den kvinna som senare gift sig karaktäriseras antingen av ett lågt värde på faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – KVINNOR eller av ett lågt värde på den faktor som kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – KVINNOR.

Låt oss i detta sammanhang slutligen se på vilket resultat vi får när vi studerar individer utan hänsyn tagen till kön. Som framgår av tabell 3:18 erhåller

vi i detta fall fem faktorer. Tre av dessa fem faktorer har uppenbara likheter med faktorer som påträffats i de redan genomförda analyserna. Den första faktorn, till vilken kan föras 50,9 procent av variationen i de analyserade variablerna, har givits namnet TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET – INDIVIDER. Liknande faktorer med i huvudsak samma variabler tungt vägande och rimligen mätande samma underliggande dimension har påträffats som första faktor, dvs den faktor som "förklarar" största andel variation i de analyserade variablerna, i analysen av män såväl som i analysen av kvinnor. Den andra faktorn i analysen av individer utan hänsyn tagen till kön är även den en gammal bekant – "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE i detta fall med det fullständiga namnet "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – INDIVIDER. Denna faktor "förklarar" i detta fall 23 procent av variationen. En för analysen av individer specifik faktor är den tredje, som får sin huvudsakliga laddning från två variabler, *Födelseår* och *Föräldrar i livet*. Faktorn har givits namnet UNG – INDIVIDER och "förklarar" 10,2 procent av variationen. Även den fjärde faktorn, till vilken kan föras 9 procent av variationen, är specifik för analysen av individer. Faktorn får sin huvudsakliga laddning från variablerna *Antal personer i hushållet* och *Antal barn med annan än nuvarande partner*. Faktorn har kallats FAMILJESTORLEK – INDIVIDER. Den femte faktorn slutligen "förklarar" 6,9 procent av variationen och har kallats BOBILDARE – INDIVIDER. En faktor med motsvarande kognitiva innehåll påträffades vid analysen av kvinnor. Om vi med utgångspunkt i dessa resultat försöker karaktärisera *den individ som kommer att gifta sig* finner vi, att denna utöver att vara förlovad kan beskrivas med hjälp av att denna har en högre nuvarande etableringsgrad på bostadsmarknaden innebärande en högre grad av ekonomisk involvering samtidigt som denna individ haft en lägre etableringsgrad på bostadsmarknaden innan samboendet med den nuvarande partnern tog sin början. *Den individ som senare separerat* kan, å andra sidan karaktäriseras med, att vid sidan av att inte ha haft en gemensam ekonomi med partnern inte ha eller ha haft barn med partnern samt av att ha skrivit ett testamente. Vad gäller testamenten är det av betydelse att notera hur synnerligen ovanligt det är att ha skrivit ett testamente. Endast fem individer i hela materialet samboende ogifta har uppgivit att de skrivit något testamente. Att variabeln *Har skrivit testamente* trots detta visar sig väga tungt på faktor nummer två, "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – INDIVIDER, tyder på att dessa fem individer har ett mycket särpräglat och likartat svarsmönster. Det torde utifrån detta inte vara orimligt att tolka förekomsten av ett skrivet testamente som utslag av, och symptomatiskt för, ett totalt inrättande av ett ogift samboende med en, relativt övriga samboende, låg integrering. Ett "ensamstående" samboende, som enligt de utförda analyserna visar sig vara predikativt för senare separation.

Vill vi beskriva de senare separerade och senare gifta individerna med hjälp

av de etiketter som åsatts de funna faktorerna finner vi att den som senare gifter sig främst karaktäriseras av ett högt värde på faktorn BOBILDARE – INDIVIDER under det att den som senare separerar karaktäriseras av ett högt värde på faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE – INDIVIDER.

Om vi jämför resultaten från de skilda faktoranalyserna finner vi likheter såväl som skillnader. Ser vi närmare på faktoranalysen för individer utan hänsyn tagen till kön finner vi att den erhållna lösningen i flera avseenden har uppenbara likheter med den lösning som erhölls då faktoranalys utfördes på kvinnornas svar under det att likheterna med den lösning som erhölls vid faktoranalysen av männens svar är mer begränsade. Till att börja med finner vi att för individer utan hänsyn tagen till kön såväl som kvinnor gäller att den första faktorn "förklarar" mer än dubbelt så mycket som den andra faktorn. Ingen av de faktorer som påträffats vid analys av männen dominerar den slutliga lösningen på ett sådant sätt. Skillnaden mellan den första och den andra faktorns förklaringsvärde är då det gäller männen endast 5 procentenheter. Vidare visar sig de två första faktorerna för individer vara de som ansetts mäta i huvudsak samma underliggande dimensioner som de två första faktorerna för kvinnor. Dessa faktorer är de som kallats TIDIGARE KONJUGAL FAMILJEERFARENHET, vilket även är första faktor i den matris som erhållits för männen, och "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE. Denna senare faktor förekommer även i den lösning som erhållits vid analysen av männen men är där den fjärde och sista faktorn innebärande att den har lägsta förklaringsvärde av de faktorer som påträffats bland männen.

Intressant är således i detta sammanhang att notera likheten mellan de erhållna resultaten vid analyserna av kvinnor och individer. Att lösningen för individer klart liknar den som påträffades bland kvinnor tyder på att kvinnorna bidragit "mer" än männen till utformningen av individlösningen. Hur är detta möjligt? Det är möjligt genom en större likhet mellan kvinnor inbördes än mellan män inbördes. Ett tämligen enhetligt svarsmönster hos det ena könet kommer givetvis i en analys där båda könen inkluderas att "äta upp" ett mer heterogent svarsmönster hos det andra könet. Att kvinnor har ett mer homogent svarsmönster än män visar sig också i att den första faktorn dominerar lösningen i mycket högre utsträckning bland kvinnor än bland män. En mycket stor del av variationen i svarsmönster kan vad gäller kvinnor föras tillbaka på variationen i en faktor omfattande tämligen få variabler under det att detta inte är fallet vad gäller männen. För att bland männen "förklara" motsvarande andel av variationen måste användas flera faktorer. Kvinnornas variation i de analyserade variablerna kan således i högre utsträckning än männens variation i motsvarande variabler förklaras med hänvisning till en enda dimension. Att kvinnorna är mera lika varandra än männen är lika varandra skulle i detta sammanhang kunna förklaras med att de är mer "endimensionella" än männen. Denna tendens till att i högre utsträckning än män likna varandra, kan ses som

Tabell 3:19 *Karaktäristik av framtida civilståndsgrupper i termer av härledda faktorer*

Framtida civilstånd	Faktor		
	Män	Kvinnor	Individer
Gifta	Pågående familjebildning	/EJ/'Ensamstående' samboende ELLER /EJ/ Tidigare konjugal erfarenhet	Bobildare
Separerade	Tidigare konjugal erfarenhet	'Ensamstående' samboende	'Ensamstående' samboende

ett utslag av att dessa kvinnor växt upp i ett mansdominerat samhälle där pojkar/män givits större möjlighet att utvecklas efter olika linjer än flickor/kvinnor för vilka funnits mer stereotypa förväntningar vad gäller familjebildning och etablering i samhället.[24]

Vi bör i detta sammanhang även påminna om vad som sagts om förhållandet giftermål – separation för kvinnor i denna undersökning. Ett av de två kluster som kan användas för att karaktärisera den kvinna som senare gifter sig är omvändningen av det variabelkluster som karaktäriserar den kvinna som senare separerat. Detta kan tolkas som att giftermål och separation för en icke oväsentlig grupp kvinnor är ändpunkterna på en och samma dimension snarare än två skilda dimensioner. Bland män har inte påträffats något som tyder på att förhållandet för dessa skulle vara likartat. För män är giftermål och separation uppenbarligen kontradiktoriska motsatser under det att dessa begrepp/tillstånd för en grupp kvinnor är konträra. Huruvida civilstånd är ett endimensionellt begrepp eller inte förefaller vara en intressant könsskillnad. För män gäller inte, synes det, att giftermål är motsatsen till separation och motsatsen till separation är giftermål. Vad som för män är den konträra motsatsen och inte endast en kontradiktorisk motsats till giftermål respektive separation återstår att utröna, och faller då könsdifferenser *per se* inte är ämnet för denna skrift utanför vad som här kommer att behandlas.

I tabell 3:19 ges en sammanställning av resultaten från de förenade diskriminant- och faktoranalyserna. För den fortsatta analysen kan det vara av värde, att utöver allmänna profiler för de olika grupperna, notera att den enda faktor som implicerar ett ogift samboende som är mindre konventionellt i sitt innehåll, faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE, för såväl kvinnor som individer predicerar framtida separation.

4 De samboendes uppfattning om skillnader och likheter mellan olika former för samboende

I detta avsnitt skall vi främst studera hur de samboende själva uppever sin samboendeform och dess alternativ. I kapitel tre studerades främst yttre karaktäristika, vilka vi, som utanför stående betraktare, tämligen lätt kan identifiera. Utgående från dessa yttre karaktäristika kan vi, vilket i kapitel tre också eftersträvades, nå en mekanisk prediktionsförmåga samt utifrån beskriva och försöka tolka några av de mekanismer som synes vara för handen. För en djupare förståelse av mänskligt handlande krävs emellertid en mer komplicerad ansats.

Människors handlande styrs inte direkt av den utanförliggande verkligheten och dess egenskaper. Till grund för vårt handlande ligger, givetvis, vår *uppfattning* av den omgivande verkligheten.[1] Det blir därför väsentligt att söka kartlägga de termer de handlande själva använder och söka finna de *belief structures* utifrån vilka de handlar. Detta och det följande kapitlet syftar således till att söka kartlägga den verklighetsuppfattning, i detta fall specifikt syn på olika samlevnadsformer och föreställningar förknippade med dessa former, som ligger till grund för det handlande som manifesterar sig i att ett par sambor ogifta under det att andra par sambor gifta.

4.1 Återintervjuer och normer

4.1.1 Frågorna

Återintervjuer har, som nämnts, utförts med ett antal respondenter. Samtliga respondenter som gift sig eller separerat under det första året efter den ursprungliga intervjun har återintervjuats. Vidare har ett urval av dem som gift sig eller separerat under andra året efter den ursprungliga intervjun återintervjuats. Slutligen har till dags dato även ett urval par, vilka uppfattats som intressanta i någon särskild aspekt återintervjuats.[2] Dessa återintervjuer har varit mindre strukturerade än de ursprungliga intervjuerna. Vid de urpsrungliga intervjuerna användes frågeformulär under det att återintervjuerna utformades till samtal med respondenterna. Dessa samtal fördes utifrån en lista som, beroende på om individen gift sig eller separerat, omfattade mellan 60 och 80 skilda frågor. Dessa samtal med respondenterna bandades för senare utskrift. Användandet av frågelistan medförde dock att respondenterna, trots den avspända samtalsformen, fått ta ställning till samtliga frågeställningar och att frågorna formulerats på ett likartat sätt.

Dessa återintervjuer tog som regel något mindre tid än en timme. I intervjuerna togs frågan upp om vilka normer som skall anses gälla i ogift samboende respektive äktenskap. Då det kunde anses mindre lämpligt att fråga människor om "Vilka normer gäller i Ert samliv" fick respondenterna i stället ta ställning till ett antal preciserade normer, vilka kallades regler för samliv och kommentera dessa samt redogöra för om dessa eller liknande regler fanns i deras eget parförhållande. Frågorna var formulerade enligt följande mönster: "Många människor anser, att det för gifta finns regler som bestämmer hur de skall förhålla sig till varandra och andra. Många anser t ex att gifta människor bör ha gemensamt umgänge; vad tycker Du?". På detta sätt fick respondenterna ta ställning till "regler" om att gifta människor utöver att ha gemensamt umgänge, bör ta ansvar för varandra, ha gemensam ekonomi, visa känslomässig trohet, visa sexuell trohet, ha gemensam bostad och få öppna varandras post. Efter att i allmänna ordalag ha tagit ställning till dessa normer fick respondenten frågan "Har Du och Din samboende några sådana regler? Vilka?". I de fall respondenten inte klart kunde redogöra för några sådana regler, vilket vanligtvis var fallet, gicks den ovan nämnda listan igenom på nytt. Denna gång med syftet att utröna vad som gällde i respondentens förhållande. Respondenterna fick därefter frågorna: "Har Du och Din samboende diskuterat detta?" och "Är Ni överens?" samt "Tycker Du det går bra att tala med Din samboende om dessa saker?".

Vidare har respondenterna fått ta ställning till två frågor rörande en aspekt av emotionell trohet och rörande skillnaden mellan ogift samboende och äktenskap. "Tror Du att en stadigt samboende människa kan vara förälskad i någon annan än sin partner utan att partnern blir lidande?" och "Tror Du att en gift människa kan vara förälskad i någon annan än sin partner utan att partnern blir lidande?". Av betydelse för inställningen till trohet i olika aspekter antogs vara respondentens konkreta erfarenheter av dessa frågor. Med tanke på detta ställdes något längre fram i intervjun två frågor rörande partnerns trohet. "Har Din samboende, såvitt Du vet, haft ett förhållande med någon annan under den tid ni sambott?" och "Varför har, tror Du, Din samboende haft/inte haft ett/något sådant förhållande?". Tanken med att fråga om partnerns trohet snarare än om respondentens var en förhoppning om att på detta sätt få sannare svar. Frågan är avsiktligt formulerad på ett sådant sätt att något visst slags förhållande inte nämns. Ett vanligt svar på frågan var en fråga från respodenten om vilket slags förhållande som avsågs. Intervjuaren svarade då, att med frågan avsågs såväl emotionella som sexuella förhållanden. Avsikten med följdfrågan var att, vid sidan av de orsaker som anges som förklaringar till förekomsten av ett förhållande finna de motiv som ges för att partnern *inte* haft något förhållande med någon annan. Av intresse är i detta sammanhang att finna huruvida dessa förklaringar är av normativt slag eller inte.

4.1.2 Förekomst av normer

"Är det något Du anser gäller för gifta men inte för samboende ogifta?" – "Nej det tror jag inte. Nej jag tycker det skall vara lika."

Ovanstående citat från intervjun med respondenten Stina skulle kunna stå som rubrik för en genomgång av respondenternas syn på normer för äktenskap respektive ogift samboende. För det första *tror* respondenten – respondenten har tidigare aldrig tänkt igenom frågan ordentligt. Respondenten har inte *valt* att sambo ogift därför att ogift samboende på något väsentligt sätt uppfattas som innebärande något annat än äktenskap. Respondenten är vidare intellektuellt allmänt omedveten om vilka förväntningar som finns inom äktenskap och parförhållanden. Respondenten tycker vidare att samboendeformerna *skall* vara lika och kommer därför att svara på ett sådant sätt att de blir lika. Med orden besvärjer man verkligheten. Omedvetenheten kan exemplifieras med flera andra respondenter som också anger att man inte skall ställa upp särskilda regler men ändå inte har någon som helst svårighet att redogöra för sina åsikter för hur det bör vara på regelfronten. Exempel på detta utgör t ex respondenten Dan och respondenten Inez. Vad respondenterna grundar sin uppfattning på, rörande hur det bör vara, är de uppenbarligen inte själva medvetna om. Dan tyckte inte man *borde* ställa upp regler, Inez går ett steg längre "jag tycker inte det finns några regler över huvud taget".

Det normativa draget i den påstådda likheten rörande vilka normer som gäller för ogifta samboende och för gifta kan exemplifieras med citat. Mest extrema i sin normativa uppfattning om den likhet som bör gälla, och därför antas gälla, synes vara de ogifta samboende respondenterna Bert och Bodil som enligt intervjuarens noteringar synbarligen utgår från sin egen situation, när de beskriver vilka normer som skall gälla för *gifta*.

Omedvetenheten om att man faktiskt handlar efter någon form av regler eller normer är tämligen allmän. Låt oss denna gång exemplifiera med respondenten Stina "Regler och regler kan man väl heller inte gå efter". Denna respondent som absolut inte går efter några regler kan efter upprepade förtydliganden fortfarande uppenbarligen inte förstå hur man kan fråga om "sådana självklarheter" som att människor som bor ihop är skyldiga varandra ansvar. Så småningom, när respondenten börjar förstå att det går att fråga sådana här saker, så kommer svaret "det är klart, det har man väl automatiskt". Normen är i detta fall så internaliserad att den uppfattas som en naturlag och ej som resultat av mänskliga överenskommelser och/eller förväntningar.

4.1.3 Etableringskriterier eller grunden för att ha normativa förväntningar

När det gäller skillnader mellan äktenskap och ogift samboende är respondenten Stina också intressant i det att hon säger "när man är förlovad och har barn ihop och räknar med att vara tillsammans så skall det väl vara lika som att vara gift och ha barn ihop". Intressant är här språkbruket. Språket visar nämligen,

att det för respondenten inte är alldeles självklart att ogift samboende och äktenskap jämställs, vad gäller normer. Hon säger nämligen "så skall det väl vara lika som" etc. Denna respondent är inte ensam om att språkligt, omedvetet eller kanske undermedvetet, ge uttryck för tvivel som de absolut inte visar när de ombedes att svara mer kortfattat. Intressant är även i detta fall, att respondenten, i likhet med ett fåtal andra, nämner någon form av etableringskriterier, i det här fallet att ha barn tillsammans och räkna med att fortsätta med att vara tillsammans. I ytterligare några fall ställs villkor på det ogifta samboendet för att samma normer skall gälla som för gifta. Dessa villkor kan vara "under förutsättning av förekomsten av gemensamma barn" om det är Nils som ställer upp dem. Han lever också i ett förhållande där det finns gemensamma barn, trots detta säger emellertid denne man att "man inte hör ihop riktigt som det är nu". Han vill nämligen gifta sig. Men vet, med tanke på att förhållandet till partnern som han sambott med i nära tio år inte är gott – inte med vem. Denne man har för övrigt mindre vanliga åsikter om vad som bör gälla i ett äktenskap, då han inte anser att känslomässig eller sexuell trohet är nödvändig. Då hans partner inte delar hans åsikter, så gäller i det förhållande han lever (hennes) regler om trohet. Vad gäller den sexuella troheten verkar det även som de vore överens om att den observerades i deras förhållande. (De är numera separerade, intervjun gjordes dock då de fortfarande sambodde.) Respondenten Stina, som gift sig, talar också om "när vi bara var förlovade". Vidare har påträffats en respondent (Zaza) som säger att ingen skillnad föreligger mellan samboendeformerna såvida paret inte har barn. Kvinnans åsikt synes vara, att samboendeformen inte spelar någon roll för barnlösa under det att de som har barn bör vara gifta. Ett synsätt som innefattar ett etableringskriterium (barn) som i detta fall används för att klart differentiera mellan samboendeformerna.

Flera respondenter (däribland Sven och Stina) tycks först vid frågan om huruvida de är överens bli medvetna om ens den teoretiska möjligheten att de inte är överens rörande normativa förväntningar på varandra. De funderar ett tag, säger sedan att de är nog överens men vet egentligen inte varför de tror så. De har aldrig diskuterat dessa frågor med sin partner. En respondent (Eva) uttrycker sig i detta fall ovanligt rakt på sak; "Har Du och Din samboende diskuterat sådana här saker, vad man bör och inte bör göra?" – "Vi kan aldrig diskutera vi, ser Du". Osäkerhet om huruvida man faktiskt är överens uttrycks på ett mer sofistikerat sätt av respondenten Gerd "Har Du och Din samboende diskuterat detta?" – "Det har inte behövts i delar och därför kan det vara mycket fel, och det finns mycket som jag inte klart har sagt och som han inte vet, som inte är klart utsagt men som jag tror att han vet, eftersom han är en intelligent person". Denna respondent kommer så småningom fram till "Han är överens och mig spelar det ingen roll". Detta är en klar formulering av ett förhållande som troligtvis inte är helt ovanligt, nämligen att normerna eller åt-

minstone vissa normer är betydligt viktigare för den ena partnern. I och med att det är viktigare för den ena partnern så finner den andra sig i det och tar inte strid i frågan utan anpassar sig. Jämför även ovan med vad som berättats om respondenten Nils som visar en trohet som han i sig inte finner teoretiskt nödvändig.

4.1.4 Trohetsnormer; absolution för och erfarenhet av "otrohet"

Vidare finns tydligen ett ganska allmänt utbrett och accepterat sätt att undgå ansvar för brott mot uppställda trohetsnormer. Trohet är visserligen önskvärd, den är t o m ett krav åtminstone i det förhållande respondenten lever i. Men å andra sidan så kan "man" ju inte hjälpa om "man" blir förälskad. Förälskelse är uppenbarligen någonting som drabbar och gör den drabbade moraliskt helt oansvarig. Denna argumentering är inte ett försök att försvara egna brott mot en trohetsnorm. För dessa respondenter är otrohet alldeles uppenbart endast en hypotetisk möjlighet. Argumenteringen får snarast ses som ett utslag av en väl internaliserad kärleksideologi, eller som respondenten Stina uttrycker saken "det kan man ju inte rå för, att det är . . . . . acceptabelt, det vet jag inte om man kanske skulle säga just i den situationen, men det är ju ingenting att säga om egentligen." Av intervjun framgår det att denna fatalistiska inställning för Stina huvudsakligen dock gäller för ogifta. Respondenten Gunnar däremot anser detta resonemang tillämpbart även på gifta i det att han om giftas eventuella förälskelse i andra än partnerna säger "ja det är ju ingenting att göra åt det, men det bör ju redovisas" och rörande samboendes förälskelse i andra än partnern ". . . . . de här tillfälliga sakerna kanske är nyttiga, jag vet inte." Kärleksideologin ger på detta sätt om inte sanktion för brott mot starkt upplevda trohetsnormer så åtminstone en möjlighet till en otrohet om den "beror på" förälskelse i det att absolution åtminstone är möjlig.

Man får utifrån ovanstående absolut inte förledas till att tro att sexuell otrohet är på något sätt accepterat av respondenterna. Kärleksideologin kan möjligtvis tjäna som ett försvar för en sådan otrohet, men inte mer än ett försvar för en handling som verkligen behöver försvaras. Trots att de flesta respondenter säger att de lättare skulle acceptera en tillfällig sexuell otrohet än en långvarig icke sexuell relation är den sexuella troheten av yttersta vikt. Accepterandet av den sexuella otroheten i relation till emotionell otrohet är i det flesta fall hypotetisk och helt och hållet resultat av ett förnuftsmässigt övervägande – inte av ett emotionellt ställningstagande. Detta kan exemplifieras med citat från respondenten Eva som rörande frågan om gifta människor bör visa känslomässig trohet svarar "inte vet jag väl det heller, dom skall väl göra det då dom har ju lovat varandra trohet" och rörande sexuell trohet "ja det måste dom ju göra". På ett mycket spontant sätt ger respondenten här uttryck för sätt att resonera som synes vara ganska vanliga bland de intervjuade i det att den känslomässiga troheten söker stöd i yttre överenskommelser och sådant som att "det är

väl sådant som man bör göra då" under det att den sexuella troheten helt spontant upplevs som fullkomligt självklar. Denna självklarhet kan exemplifieras även med respondenten Henriks helt spontana svar med tanke på partnerns otrohet "vid en sexuell förbindelse, då är det ju något helt annat". I detta sammanhang bör observeras att Henrik som så spontant är beredd att fördöma sin partners sexuella otrohet själv varit sexuellt otrogen.

Rörande orsaker till att samboenden haft eller inte haft något sexuellt förhållande bör noteras att det i särklass vanligaste svaret är av typen "skulle ha märkt det". Detta är en förklaring till att man ej *tror* att partnern haft något förhållande. Rent automatiskt svarar de flesta respondenter på varför *de tror* partnern inte haft något förhållande till skillnad från varför de tror *partnern inte haft* något förhållande. Normen om trohet är tydligen så självklar att *troheten* inte behöver motiveras. Vad som behöver motiveras är på sin höjd vad som får en att vara övertygad om att partnern uppfyller normen. En orsak till att man tror detta är naturligtvis att man har behov av att tro detta. Låt oss exemplifiera med respondenten Inez. Hon nämner som orsak till att hon inte tror att hennes partner haft något förhållande med någon annan "inte för att jag är egoist men . . . . ." varefter hon övergår till vad hon uppfattar som mer socialt acceptabla motiveringar av typen att hon givetvis inte kan veta, och därför inte kan tro något om samboenden och således inte säga något (?!). Då respondenten säger egoism menar hon väl troligtvis snarare självsäker, övertygad om sin egen förträfflighet eller charm. Många respondenter är troligtvis oreflekterat övertygade om partnerns trohet därför att de själva är tillfreds med samlivet och sig själva. Omvänt vore det också med tanke på trohetens uppenbara betydelse troligen mycket hotande för jagupplevelsen om de tvingades inse eller ens allvarligt reflektera över möjligheten att partnern varit otrogen.

Respondenten Inez ovan uttalade tillförsikt om sin egen tillräcklighet bör måhända kontrasteras med partnerns, den nuvarande äkta mannens, svar på frågor om de normer som gäller i deras samliv "det är liksom, det finns . . . . . just de frågorna som finns där är väl . . . . . dom gäller fortfarande . . . dom svaren gäller fortfarande men det finns ju andra saker." – "Kommer du på något spontant?" – "Ja det kan ju vara uppförande, ledigt en dag, ledigt en kväll eller . . . . . någonting, man är ju bara människa".

4.1.5 Specifika normer

4.1.5.1 Ansvar

En mer systematisk genomgång av de i detta avsnitt relevanta frågorna visar på en mycket enhetlig svarsbild. Rörande frågan om huruvida gifta människor bör ta ansvar för varandra föreligger det en i det nämaste total enighet om att de bör ta ansvar för varandra. Ingen av de tillfrågade respondenterna har gett utryck för en uppfattning att ogifta samboende skulle ta ansvar för varandra i annan utsträckning än gifta. En total överensstämmelse mellan den varse-

blivna normen för gifta och normen för ogifta samboende föreligger således i detta fall.

Två respondenter, Fredrik och Josefin hävdar bestämt rörande ansvar för varandra att varje människa främst har ansvar för sig själv. "Det åligger varje människa att ta ansvar för sig själv i första hand och sedan kan man ta ansvar för andra. Men man får inte belasta den ena partnern med att du skall ta ansvar för mej" (Josefin). Respondenten Fredrik uttrycker det så att man bör ta hänsyn men inte ansvar. Intressant och måhända av betydelse i detta fall är att såväl Fredrik som Josefin har haft eller har psykiska problem för vilka de varit i kontakt med läkare eller psykolog. Ytterligare en reservation, men av något annat slag, finns i det att respondenten Lena betonar förtroendeaspekten och understryker vikten av att ansvar för varandra inte får innebära kontroll av partnerns handlingar. Slutligen bör i detta sammanhang noteras att ett mycket stort antal respondenter, måhända för att detta är den första preciserade frågan rörande normer de får, innan de ens sagt vad de tycker understryker att "det är väl ingen skillnad mellan ogifta samboende och gifta". Ett icke föraktligt antal säger även att ansvar det måste man väl ta för alla, eller som respondenten Gerd uttrycker det " ansvar, det har man väl även för lokföraren". Trots den allmänna (undantag – Fredrik och Josefin) uppfattningen att man bör ta ansvar för varandra är det inte helt ovanligt att respondenterna åtminstone tvekar om huruvida de *faktiskt* tar ansvar för varandra.

4.1.5.2 Gemensamt umgänge

Ett något mer varierat svarsmönster finns då det gäller inställningen till lämpligheten av gemensamt umgänge. Här framkommer på ett mycket tydligt sätt, vad som finns tendens till även när det gäller andra normer, nämligen en *principiellt* mycket tolerant inställning. Någon generell regel anser man inte finns. Hur det skall vara får det enskilda paret själva göra upp om. Trots denna inställning har man aldrig diskuterat detta med sin partner, men säger sig ändå vara överens. Det praktiska behovet av att efter överläggningar komma överens om hur man skall ha det tycks inte föreligga. För övrigt kan rörande gemensamt umgänge noteras att ingen respondent gett uttryck för att någon skillnad i normer skulle gälla mellan ogifta samboende och gifta. Flertalet respondenter har också ett umgänge som i huvudsak är gemensamt. Intressant är dock att notera att i ett antal par har påträffats en svarsstruktur av typen att den ena anser att de har gemensamt umgänge under det att den andra inte gör det. I de tre fall där ett sådant svarsmönster kunnat säkerställas är det genomgående kvinnan som säger att de inte har gemensamt umgänge. Möjligtvis föreligger detta förhållande med delad uppfattning om umgänget i fler fall, men detta har inte kunnat säkerställas då ett antal respondenter lyckats undvika att besvara frågan klart.

4.1.5.3 Gemensam ekonomi

Endast tre respondenter säger uttryckligen att gemensam ekonomi inte bör vara norm för ett samliv. Dessa tre respondenter gör i detta fall inte någon skillnad mellan ogift samboende och äktenskap. Dessa tre kvinnor anser att när båda yrkesarbetar och det finns praktisk möjlighet till det bör en inte oväsentlig del av inkomsten disponeras individuellt. Rörande dessa tre fall kan sägas att paret inte hade gemensam ekonomi i ett fall. I detta fall ansåg emellertid kvinnans partner det lämpligt, med vissa reservationer, att ha gemensam ekonomi. Paret är numera separerat. Ytterligare ett av dessa par är separerade. Även i detta fall ansåg maken det lämpligare än kvinnan med gemensam ekonomi. I detta andra fall hade man emellertid gemensam ekonomi. Rörande det tredje fallet har inte säkert kunnat fastställas huruvida man har någon gemensam ekonomi eller inte. Orsaken till att det inte kunnat säkerställas är att mannen vägrar att ställa upp för återintervju. Detta är det enda fall där vi vid återintervju har svar från endast en av personerna i paret. Av de respondenter som anger att frågan om gemensam ekonomi bör vara förhandlingsbar har åtminstone en, respondenten Mia, noggrant tänkt igenom detta och är medveten om problemen med att en helt separat ekonomi förutsätter jämnstora inkomster för att partnerna inte skall leva med olika ekonomisk standard. Vidare finns ett par, Dan och Doris, som är ense om att såväl gifta som ogifta bör ha gemensam ekonomi men inte själva har det. Paret har uppenbara samlevnadsproblem. Som en bidragande orsak till dessa problem anger båda bristen på gemensam ekonomi, i det att detta medfört att var och en kunnat gå sina egna vägar i mycket hög utsträckning. Paret har mycket god ekonomi och tidigare förvärvsarbetade båda, varför det för dem aldrig spelade någon roll vem som betalade då det gällde hushållsutgifter. De behövde heller aldrig planera för utgifter. Som effekt av den separerade ekonomin har paret problem med att kvinnan starkt upplever att hemmet är mannens i första hand. Detta är en följd av att i början inköptes dyrare föremål och möbler till hemmet av mannen. Då detta skett i tillräckligt hög utsträckning upplevde kvinnan att hemmet främst var mannens, varvid hennes lust att lägga ner större penningsummor på hemmet minskade i proportion till att hon upplevde det som hans hem.

4.1.5.4 Känslomässig trohet

Rörande känslomässig trohet bör först noteras att ingen respondent gjort någon åtskillnad mellan vad som bör gälla för gifta respektive samboende. Vidare kan sägas, att endast en respondent, en man som numera separerat men vid tiden för återintervjun fortfarande sambodde, anser att känslomässig trohet inte bör vara en norm under vare sig ogift samboende eller äktenskap. Ytterligare två respondenter har uttryckt viss tveksamhet om huruvida känslomässig trohet är ett bör. De båda senare var redan vid tiden för intervjun separerade. Det synes således som om det åtminstone i det här materialet förelåg ett mycket

starkt samband mellan att inte förvänta sig och/eller visa känslomässig trohet och att separera. Av intresse i detta sammanhang är givetvis även partnerns inställning.

I inget av de tre här refererade fallen delade partnern uppfattningen, vilket naturligtvis måste ha bidragit till separationerna. I det först refererade fallet (Nils och Netta) uppger mannen att de visar känslomässig trohet därför att hans partner inte delar hans uppfattning. Kvinnan, som mycket riktigt själv säger att man bör visa känslomässig trohet, säger däremot att de faktiskt *inte* visar känslomässig trohet i sitt förhållande. Rörande de två övriga fallen är det tveksamt om de visade känslomässig trohet. I ett fall anser kvinnan (Fanny) att de faktiskt gjorde det under det att det är tveksamt om hennes partner anser att hon gjorde det. Vad gäller det tredje fallet, paret Peter och Petra, kan man naturligtvis hävda att de inte gjort det då Peters involvering i relationen med en annan kvinna var den utlösande faktorn för deras separation.

4.1.5.5 Sexuell trohet

Det är vanligare, att åtminstone i teorin anse att sexuell trohet inte är ett krav för vare sig samboende ogifta eller gifta än att anse att känslomässig trohet inte är ett krav. Inte heller här har några säkra skillnader i normer kunnat fastställas mellan de normer som anses lämpade för ogifta samboende respektive gifta. Fem respondenter anser att det inte bör föreligga något krav på sexuell trohet. I åtminstone ett av dessa fall synes det röra sig om ett snarast motvilligt accepterande av vad som uppfattas som adekvata normer i "moderna" kretsar. Dan talar t ex om "i den tid vi lever i" samtidigt som han anser att sexuell trohet inte är eller bör vara ett krav. Sexuell trohet praktiseras inte heller i det förhållande han lever i. Hans partner anser emellertid att de borde ha en norm om sexuell trohet. Den ende individ som ansåg att känslomässig trohet absolut inte var någon norm, respondenten Nils, anser inte heller att sexuell trohet bör vara en norm. Han säger emellertid att de visade sexuell trohet i det förhållande han levde i. Detta beroende på att hans dåvarande partner ansåg sexuell trohet viktig. De återstående tre respondenterna som anser att sexuell trohet inte bör vara norm är kvinnor. Således finns inte ett enda par där såväl mannen som kvinnan anser att sexuell trohet inte bör vara en norm. Detta förhållande kan ses som en effekt av att det över lag kommuniceras mycket dåligt inom paren om vilka förväntningar man har rätt att ställa på varandra. Samtidigt anses sexuell trohet i de flesta fall vara viktigt, varvid sannolikheten för att två individer vilka inte anser sexuell trohet viktig skulle träffas och bilda par *slumpmässigt* blir ganska liten. Angående dessa tre kvinnor kan sägas att en av dem, Fanny, varken visade eller sade sig förvänta sexuell trohet. Hennes f d samboende (de är således separerade) är överens med henne i beskrivningen av hur de faktiskt levde, ehuru han anser att man borde visa sexuell trohet. Vad gäller kvinnan Petra som anser att man inte bör förvänta sexuell trohet är det tvek-

samt hur paret levde. Det synes i hennes fall vara så, att vad hon ger uttryck för är en intellektuell övertygelse. Hennes före detta samboende synes anse att det nog vore bra med sexuell trohet trots allt. Ett noggrant studium av dessa båda respondenters intervjusvar synes ge vid handen att paret levt på ett sådant sätt att mannen haft andra sexuella förbindelser under det att kvinnan troligtvis inte haft det. Denna kvinna, som för övrigt var en av dem som åtminstone ställde sig något tveksam till kravet på känslomässig trohet, säger under återintervjun att hon upplever det förhållande hon levde i som ett kamratförhållande och har flera gånger funderat på om detta är tillräckligt för att utgöra grund för ett samboende. Kvinnan synes emellertid fäst vid sin före detta samboende och försöker med stora ansträngningar leva efter en intellektuell övertygelse som är mycket tolerant. Vad gäller respondenten Lena som är den tredje av dessa kvinnor har som nämnts inte någon intervju kunnat genomföras med hennes make. Det verkar emellertid som om det är ett intellektuellt och inte ett emotionellt ställningstagande då kvinnan säger att det inte bör föreligga, och i deras förhållande inte föreligger, krav på sexuell trohet. Hon tror inte att hennes make haft något sexuellt förhållande med någon annan beroende på "hans samvete". Av intervjun framgår vidare att hon själv troligen inte haft något sexuellt förhållande med någon annan. Som framkommit i flera sammanhang finns en allmän tendens till en principiell tolerans.

4.1.5.6 Gemensam bostad

Angående gemensam bostad har endast påträffats ett par som helt konsistent hävdar att vare sig ogifta samboende eller gifta nödvändigtvis bör ha gemensam bostad, och som anser att i deras eget förhållande gäller att de inte nödvändigtvis bör ha gemensam bostad. Detta par, Bert och Bodil, har även diskuterat möjligheten av att ha varsin bostad. Även mannen Peter anser att krav på gemensam bostad inte bör föreligga. Han har även diskuterat detta med sin före detta samboende. Detta med tanke på hur deras framtida relation skall gestalta sig. Kvinnan är emellertid inte allt för entusiastisk inför detta framtidsperspektiv. Hon anser nämligen att man bör ha gemensam bostad. Detta har emellertid inte hindrat att paret efter separationen fortsatt att umgås tämligen flitigt och även har sexuella relationer med varandra. För kvinnans del gäller även att detta är den enda man hon har sexuella relationer med för närvarande. Båda parterna betonar också att den andra partnern även efter separationen, är den som står dem närmast i den meningen att det är med denna individ de diskuterar sina känslomässiga problem. För mannen i detta par synes ett ogift samboende i varsin lägenhet (om detta *contradicto in adjecto* tillåts) vara ett aktuellt handlingsalternativ. Så synes emellertid inte vara fallet för kvinnan i det att hon visserligen anser sig ha en vad som skulle kunna kallas priviligerad relation till sin före detta samboende men inte anser dem samboende och inte heller för närvarande vill gå in i någon närmare relation.

4.1.5.7 Brevhemlighet

Rörande rätten att öppna varandras post finner vi i detta sammanhang de största motsättningarna mellan ideal och verklighet. Nio respondenter anser att man bör få öppna varandras post under det att 16 respondenter anser att man inte bör göra det. I åtminstone fyra fall är de normer man lever efter mot den enas övertygelse. Vidare har man i två fall inte samstämmigt beskrivit hur man lever. Det är ju heller inte omöjligt att den ena partnern handlar annorlunda än den andra. Ett allmänt intryck är att de som principiellt tillåter postöppning som regel är människor med något lägre utbildning vilka ofta, verkar det som, inte har någon annan post än räkningar. Detta gäller t ex paren Roger och Ragnhild, Tage och Tina samt Mats och Mia. I åtminstone ett fall synes det närmast vara fråga om ett visat förtroende. Detta gäller respondenten Fanny som anser att man *bör* få öppna varandras post. Huruvida respondenten övervägt konsekvenserna av detta, då hon samtidigt i såväl teori som praktik accepterar sexuell otrohet, har inte kunnat utrönas.

4.1.6 Att (inte) ha diskuterat förväntningar på varandra

Som nämnts ovan är kommunikationen rörande vilka normer som skall gälla ofta bristfällig. Av de respondenter som klart sagt huruvida de diskuterat detta eller inte med sin partner säger 13 att de diskuterat och 18 att de ej diskuterat detta med sin partner. Bland de 18 som ej diskuterat är 13 helt eller tämligen övertygade om att de är överens med sin partner. Detta förhållande behöver inte i sig tyda på att förmågan till telepati är väl utvecklad i materialet. Med tanke på hur stereotypa normerna är, hur tidigt de internaliseras och vilken liten skillnad som föreligger mellan vad som anses gälla för samboende gifta och ogifta när det gäller specificerade normer är sannolikheten stor att parterna faktiskt skall vara överens, även om man inte diskuterat dessa frågor. I ett samhälle som det svenska där diskussioner rörande alternativa samlevnadsformer förts i tämligen ringa utsträckning och praktiserats än mindre föreligger en mycket stor *consensus*. Den debatt som trots allt förts synes framför allt ha påverkat den intellektuella inställningen på så sätt att många respondenter har en allmänt tolerant inställning till andras eventuellt mindre konventionella samliv under det att de själva helt oreflekterat, och föga förvånande med tanke på svårigheten att förändra internaliserade normer, lever mycket konventionellt. Redan givna exempel på denna omedvetenhet kan här kompletteras med paret Tage och Tina. Enligt mannen har de aldrig, så när som på en fråga, diskuterat vilka regler som skall gälla i deras förhållande. Han tror emellertid att det för dem båda "är självklara saker" att det han sagt – rörande regler för gifta i allmänhet, också gäller för dem själva, samt gällde när de var samboende ogifta.

4.1.7 Att vara förälskad i någon annan

Rörande en samboende människas förälskelse har ovan redogjorts för den mycket vanliga kärleksideologin. En systematisk genomgång visar, att inte en

enda respondent gör någon skillnad på ogift samboende och äktenskap då det gäller förälskelse i någon annan än partnern. En majoritet av respondenterna har besvarat de båda frågorna, om det i äktenskap respektive ogift samboende är möjligt att vara förälskad i någon annan än partnern utan att denna blir lidande nekande och anser således att en stadigt samboende människa, gift eller ogift, inte kan vara förälskad i någon annan än sin partner utan att partnern blir lidande. De respondenter som säger att en sådan förälskelse är möjlig utan att partnern blir lidande är den tidigare flitigt citerade Nils, som numera är separerad, och de separerade respondenterna Johan, Fanny och Peter samt en av de respondenter som gift sig; respondenten Axel som lever i ett uppenbart mycket problemfyllt förhållande. Slutligen har respondenten Gerd besvarat frågan jakande. Även den respondenten lever i ett något särpräglat förhållande. Hon uttrycker sig dessutom i det här sammanhanget på följande sätt: "jag är det mest känslomässigt otrogna som existerar. . . eftersom jag över huvud taget inte engagerar mig". Detta citat exemplifierar också en svårighet vid dessa systematiska sammanställningar. Respondenterna har svarat med synnerligen varierande abstraktionsnivå. Ytterligt få respondenter svarar så subtilt som Gerd. Den uppenbara motsatsen till dessa subtila resonemang fås från respondenten Roger som inte lyckas ge något klart svar på dessa frågor troligtvis beroende på att han över huvud taget inte förstår dem och inte vill visa detta. Rörande den ovan på flera ställen refererade kärleksideologin är det helt uppenbart att förekomsten av denna ideologi komplicerar tolkningen av de givna svaren. Flera respondenter torde inte ha svarat på frågan huruvida det är möjligt att vara förälskad etc utan att partnern blir lidande, utan i stället svarat på om det är försvarbart. Det är möjligt att en del av de accepterande svaren handlar om detta. Respondenten Johan som vid en systematisk genomgång måste anses ha besvarat frågorna positivt säger t ex "acceptabelt? Ja det måste man väl acceptera. Man kan ju inte rå för att man blir förälskad". Ordet "acceptabelt" är respondentens reaktion på frågans "möjligt". Då det senast refererade svaret kan ses som ett försvar för Johans egna handlingar med tanke på att en starkt bidragande faktor till hans separation var hans involvering i en annan kvinna leds vi automatiskt över till faktisk "otrohet" och partnerns eventuella förhållande till andra.

4.1.8 Att vara "otrogen"

Inledningsvis bör noteras att det i frågans formulering talas om "ett förhållande med någon annan". Detta tolkar nästan alla respondenter som ett sexuellt förhållande, övriga respondenter har frågat vad som avses. *Ingen* antar att frågan gäller känslomässiga snarare än sexuella förhållanden. I de fall existensen av ett emotionellt förhållande framkommer så sker det indirekt genom att respondenten omtalar att partnern förutom att ha haft det omedelbart omtalade

sexuella förhållandet även känslomässigt involverat sig. Att emotionella förhållanden inte förekommer (i föreställningsvärlden eller i verkligheten?) utan att vara åtföljda av sexuella förhållanden förefaller anmärkningsvärt. En förklaring till detta skulle vara att emotionella förhållanden utöver att vara svårdefinierade inte av tradition betraktats som en egen klass av relationer. Sexuella relationer utanför paret har ju t ex varit skilsmässogrund under det att något motsvarande inte gällt emotionella relationer. Kort sagt, emotionella relationer är inte en välbekant klass av handlingar under det att sexuella relationer kan stå som titel för en tämligen väldefinierad klass av handlingar.

Medvetenhet om att partnern haft sexuella relationer till någon annan föreligger i nio fall. Sex av dessa respondenter påträffas bland dem som intervjuats för att de separerat. I ytterligare ett fall har respondenten sedan intervjun separerat. De två sista av dessa nio fall lever i ett mycket problematiskt förhållande (Dan och Doris).' I sex fall har någon form av förklaring eller motivering presenterats av respondenten till att partnern haft ett sexuellt förhållande med någon annan. I ett par, respondenterna Peter och Petra, ger mannen en rent strukturell förklaring i det att han hävdar att det är svårt att vara monogam i dagens samhälle med tanke på hur mycket var och en är ute och reser var för sig och engagerar sig var och en på sitt håll i föreningsliv etc. Att den strukturella förklaringen påträffas hos detta par är synnerligen symptomatiskt i det att denna dyad som nämnts i hög utsträckning karaktäriserades av att vara en kamratrelation och av förnuftsresonemang. Det skall vidare observeras att det är föga troligt att kvinnan i detta par haft någon sexuell relation med någon annan. En emotionell relation torde hon däremot ha haft. Kvinnan i detta par kan inte se någon förklaring till varför mannen haft sexuella relationer med andra.

I två fall talas i termer av 'vems fel'. Båda de som yttrar sig på detta sätt är kvinnor. Den ena kvinnan säger "jag bara arbetade och sov" (Hanna) och anser tydligen att detta är förklaringen till att mannen haft sexuella förhållanden med andra. Den andra kvinnan säger att det var "bådas fel". Ingen man talar i termer av skuld eller fel. Det närmaste vi kommer detta är en man som säger, att kvinnan haft sexuella relationer med andra därför att hon sökte trygghet. Denna typ av förklaring är av typen förståelse genom empati men säger i sig ingenting om vems eventuella "fel" det var att kvinnan sökte trygghet i tillfälliga relationer. En man och en kvinna slutligen refererar till tillståndet i parförhållandet; mannen anför slentrian som förklaring och kvinnan, att det förhållande hon då levde i var ansträngt.

Med undantag av den ovan refererade strukturella förklaringen till att partnern haft sexuella förhållanden med någon annan så gäller för samtliga dessa förklaringar, och de flesta förklaringar till att partnern *inte* haft sexuella förhållanden, att de helt bygger på att det *a priori* är sant att endast personer som lever i olyckliga förhållanden där de ej blir tillfredsställda i någon mening, har sexuella förhållanden utanför paret. Så säger t ex Axel att "hon behöver ej" och

Roger "jag duger väl". En annan kategori svar är av typ "har inte den läggningen". Denna form av förklaring ges av t ex Johan och Anita. Respondenten Johan ger denna förklaring en mycket klar formulering i det att han säger "jag tror inte det var av hänsyn till mej, det var nog hennes egen moral tror jag, i fall man så får säga". Att inte vara av den läggningen skulle då innebära att individen i fråga i likhet med de flesta respondenter, fullkomligt internaliserat normen om sexuell trohet. Denna internalisering kan exemplifieras med respondenten Doris som varken praktiserar sexuell trohet eller förväntar sig det av sin partner men trots det säger "andras karlar låter man bli".

4.1.9 Att ha skilda förväntningar

Allmänt kan om normer tilläggas att det finns ett litet antal respondenter vilka gör en klar och tydlig skillnad mellan vilka normer som bör gälla för de olika samboendeformerna. Tyvärr har fullständiga och noggranna intervjuer inte varit möjliga enligt det ovan beskrivna formuläret med alla dessa respondenter. Ett antal citat kan dock måhända exemplifiera de ståndpunkter som inte kommit fram särdeles bra i den ovan gjorda systematiska genomgången. En orsak till att dessa åsikter ej låtit sig fångas med dessa metoder kan vara att dessa, ganska få respondenter, synes ha *en allmän uppfattning om att ogift samboende inte är riktigt detsamma som äktenskap samtidigt som flertalet i de flesta konkreta frågor anser att samma normer bör gälla.* Skillnaden kan och är i många fall *upplevelsemässig snarare än knuten till konkreta handlingar och förväntningar.* "Ställer du olika krav på om man lever i ett äktenskap och om man lever samboende bara. . ." – "Ja, jag har ju mycket större skyldigheter liksom att tänka på fru och barn, än vad jag har att ta hänsyn till en som jag bara sammanbor med. Man planerar ekonomi och så där. Det är mycket större ansvar då. *Jag* behöver ju bara ansvara för mig själv i stort sett". Respondenten Uno är återintervjuad på grund av sin separation. Det finns tecken som tyder på att det är först sedan separationen är ett faktum som respondenten poängterar skillnaderna mellan ogift samboende och äktenskap. Respondenten Viktor säger vid den ursprungliga intervjun, att hans samboende är att betrakta som äktenskapslikt. Vid återintervjun säger han, å andra sidan, att så alls inte var fallet. Den enda orsaken till att han vid den ursprungliga intervjun sade att samboendet var äktenskapslikt var, att hans dåvarande samboende kunde höra vad han svarade på frågan (en teknisk miss vid den ursprungliga intervjun av intervjuaren). Till de äktenskapslika dragen i detta samboende hör emellertid att paret under sitt sex månader långa samboende tog ett statligt bosättningslån. Då det gäller återbetalandet av detta bosättningslån framgår nu, å andra sidan, klart skillnaden i upplevelse mellan äktenskap och ogift samboende. Lånet är ännu ej återbetalt. Viktor har betalat hälften plus räntor men hans före detta samboende vägrar att betala återstoden. På frågan om hur de hade löst det om de varit gifta i stället

svarar Viktor att det förmodligen inneburit att han tvingats betala hela lånet eftersom han "var karl". Han tror dock inte att bodelningen varit annorlunda om de varit gifta så lång (kort) tid som de nu sambott såvida de inte haft barn.

Noteras bör i detta sammanhang även respondenten Nils förhållanden. Denne man tillhör även han de få som gör distinktioner mellan ogift samboende och äktenskap. Han har en positiv inställning till äktenskap och vill som tidigare nämnts gifta sig men vet inte riktigt med vem, med tanke på hur dåligt förhållandet till den nuvarande partnern är. Denne man gör emellertid också distinktioner av typen krav på viss form av samboende för att det skall anses som äktenskapsliknande. Han kräver som ovan nämnts t ex att paret skall ha barn. Även om denne man vid tiden för intervjun inte var separerad, var förhållandet mycket dåligt, vilket både han och hans samboende var medvetna om. Vi skulle preliminärt kunna säga att det synes vara så att det åtminstone för vissa respondenter finns en *ambivalens redan under samboendetiden rörande det ogifta samboendets status relativt äktenskap och därmed vilka normer som kan anses rimliga. Så länge förhållandet anses värt att satsa på undertrycks denna osäkerhet med hjälp av de flitigt exemplifierade normativa utsagorna av typen, att samma regler skall gälla för ogift samboende och äktenskap.* De respondenter som upplever denna ambivalens och senare separerar, tenderar att *inför och efter separationen snarare understryka skillnaderna än likheterna.*

Den beskrivna ambivalensen delas inte av alla respondenter. Respondenten Johan t ex hävdar uttryckligen även efter sin separation att samma normer gäller för ogift samboende som för gifta "det gäller precis samma regler för ogifta som bor ihop i så fall. Om det gäller några regler. Det är också väldigt individuellt. Jag tror inte det finns några regler". I enlighet med vad som ovan sagts om medvetenhet om de spelregler som gäller för dyaden hindrar citatets senare del givetvis inte Johan att efter genomgång av de i samhället vanliga reglerna säga "ja, det jag har svarat på nu är i princip samma sak som gällde för oss tror jag."

4.2 Samboendeformens symboliska betydelse

Den hittills gjorda genomgången har endast snuddat vid vad som måste betecknas som en av de väsentliga aspekterna på skillnaderna mellan ogift samboende och äktenskap. Denna aspekt som skulle kunna kallas skillnad i symbolisk betydelse är mycket svårfångad. Denna sällan *klart* utsagda skillnad i upplevelse av de båda aktuella samboendeformerna torde vara en mycket viktig orsak om än inte uppgivet skäl till äktenskap. I kapitel 5 behandlas dessa problem närmare. Här skall endast kortfattat behandlas dessa frågor i det att vi gör en genomgång av respondenternas i allmänna ordalag uttryckta uppfattningar om skillnaderna mellan ogift samboende och äktenskap.

Många par har uppenbara svårigheter att finna uttryck för den subtila upp-

levelseskillnad som trots allt finns för dem. Paret Yngve och Ylva anser t ex att skillnaderna inte är så stora. Paret har gift sig men anser att de lika gärna kunnat fortsätta att leva ogifta om det inte varit för vetskapen om att det är praktiskt att vara gift. Den praktiska nyttan tycker de emellertid inte att de märker något av. Dessa svar är på sätt och vis typiska. Som framgått har emellertid vissa respondenter lyckats bättre än andra i att formulera vad det är som för dem skiljer ogift samboende från äktenskap. Då dessa nyanseringar och distinktioner finns såväl bland dem som separerat som dem som gift sig torde knappast själva upplevelsen i sig vara orsak till exempelvis äktenskap. Snarare är det så att respondentens verbaliseringsförmåga och självkännedom i hög utsträckning bestämmer huruvida respondenten kan *uttrycka* denna skillnad. Fredrik säger t ex att samboendet känns mer *bekräftat* om man är gift. Ovan har i detta sammanhang refererats till Uno som här måhända snarare talar om konsekvenserna av den upplevda skillnaden än beskriver den i det att han poängterar att man under ogift samboende snarast ansvarar för sig själv under det att man i annat fall dvs om man är gift och det bör observeras i detta fall har barn, tar ett mer långsiktigt ekonomiskt ansvar. Låt oss emellertid fortsätta exemplifieringen av vad vi kallar skillnad i symbolbetydelse. Kvinnan Åsa tycker t ex att äktenskapet ger en starkare *samhörighetskänsla*, mannen Kenneth säger att det känns *mera helt* när man är gift och mannen Oskar att man är *mera familj* om man är gift. Etc etc. Nyckeln till detta komplex torde ligga i det svar som respondenten Axel ger. Han tror att hans hustru tycker att det *känns tryggare* att vara gift. Den symbolhandling som vigseln utgör synes på ett avgörande sätt stärka gemenskaps- och trygghetskänslan för många individer, kanske därför det med Fredriks tidigare citerade ord känns mera bekräftat. Från att ha varit en ekonomisk återförsäkring har *äktenskapet* blivit en emotionell återförsäkring. Från att ha varit en initiationsrit har *vigseln* blivit en konfirmationsrit.

4.3 Upplevda och beskrivna skillnader mellan samboendeformerna

Låt oss emellertid avsluta detta avsnitt med en systematisk genomgång av de skillnader som framkommit. Om vi börjar med de par som intervjuats därför att de separerat finner vi till en början respondenten Fredrik som upplever samboendet som mer bekräftat om man är gift. Hans före detta samboende, Fanny, ser emellertid inte någon annan skillnad än den juridiska mellan samboendeformerna. Här bör poängteras vad som redan framkommit; att upplevelse av juridiska skillnader beroende på brist på kunskaper troligen starkt skiljer sig från faktiska juridiska skillnader.

Kvinnan Zaza har också tidigare refererats till, i det att hon gör en distinktion mellan par med barn och barnlösa på så sätt att hon jämställer de båda sam-

boendeformerna för dem som är barnlösa under det att hon synes anse att de som har barn bör vara gifta och således upplever väsentliga skillnader mellan samboendeformerna. Mannen i detta par ser inga skillnader mellan att vara ogift samboende och att vara gift.

Mannen Viktor och hans något ambivalenta inställning till huruvida det samboende han haft varit äktenskapslikt eller inte har redogjorts för redan tidigare. Kvinnan Vera, ser äktenskapet som *ytterligare* ett band som gör det svårare att skiljas. Om hon med svårare menar emotionellt eller juridiskt är inte helt klart.

Mannen Uno har tidigare citerats i flera sammanhang i det att han klart uppger att han i ett ogift samboendeförhållande, åtminstone ett sådant utan barn, upplever mindre ansvar. Hans före detta samboende, Ulla, gör observationen att det rörande ogifta samboendeförhållanden inte finns några lagar som binder en.

Rörande paret Johan och Josefin kan noteras att mannen uppger att det är samma sak att vara gift som att sambo ogift. Samtidigt säger han emellertid att han och hans samboende har diskuterat äktenskap och att det var tur att de inte gifte sig med tanke på att de numera har separerat. Uppenbarligen är det således för mannen inte alldeles samma sak. Det torde i detta sammanhang även röra sig snarast om upplevda känslomässiga skillnader än någon direkt referens till juridiska sådana. En eventuell skilsmässa skulle för det här paret knappast ha ställt sig oförmånligare för mannen då han nämligen kunnat göra anspråk på vårdnaden om det gemensamma barnet något som han gärna skulle vilja göra. Han hade inte heller på något sätt riskerat att vid en skilsmässa ådömas underhåll eller liknande med tanke på att kvinnan är ekonomiskt mycket välbeställd under det att han själv har ett, om än inte dåligt så dock, mer ordinärt betalt arbete. Kvinnan i paret tycker att det i äktenskapet ligger en begränsning av den personliga friheten. Riktigt på vad sätt detta är fallet framgår inte. Kvinnan diskuterar över huvud taget mycket och ingående behovet av tillväxt och ser varje form av stagnerande som hotfull och är synnerligen negativt inställd till allt som skulle kunna hota hennes frihet. Samtidigt ställer hon emellertid oerhört starka krav på känslomässigt engagemang och känslomässig trohet. På vad sätt äktenskapet skulle begränsa den personliga utvecklingen och friheten är inte riktigt klart. Kvinnan har tidigare varit gift och hade då inga svårigheter med att sätta sig över samhälleliga konventioner i det att hon aldrig sambodde med sin make. Även denna kvinnas avståndstagande från äktenskapet skulle kunna tolkas som ett erkännande av äktenskapets symbolbetydelse. Kvinnan är som torde framgå av ovanstående skiss starkt rädd för en mer omfattande emotionell involvering som skulle kunna innebära större krav. Hennes avståndstagande från äktenskapet skulle kunna tolkas som att hon upplever äktenskapet som ett starkare engagemang i partnern än det engagemang ogift samboende utgör. Eller, för att måhända formulera det

mera korrekt i detta fall, att äktenskap skulle innebära en större rätt för partnern att ställa större krav på henne och på så sätt "begränsa" hennes personliga utveckling.

Rörande dem som sedermera gift sig har redan omtalats paret Yngve och Ylva som nämner de praktiska fördelarna med att vara gift, men samtidigt inte märker något av dessa fördelar.

Paret Ärling och Ärna måste, att döma av de för handen varande omständigheterna, uppleva stora skillnader mellan ogift samboende och äktenskap, men det har tyvärr inte varit möjligt att utröna de närmare orsakerna till detta. Paret har nämligen vägrat att ställa upp för återintervju sedan de gift sig. Endast en mycket kortfattad telefonintervju finns att tillgå. Paret gifte sig innan kvinnan fyllt 18 år och har således gjort det med dispens. Det är för kvinnan självklart att man skall vara gift, "det bara är så" anser hon. Hennes övertygelse är tydligen stark nog för att få paret att genomgå omaket att skaffa dispens ett halvår innan de kunnat gifta sig utan dispens. Noteras bör dock, att även detta par sambodde ogifta innan de gifte sig. Detta kan tas som ett tecken på hur utbrett ogift samboende är i det att människor som alldeles uppenbart inte accepterar formen som ett fullvärdigt alternativ till äktenskap faktiskt praktiserar den. Enligt den intervjuare som gjorde den mycket kortfattade telefonintervju som genomförts verkar det som om äktenskapet för kvinnan var en viktig initiationsrit.

Då det gäller paret Östen och Öllegård säger mannen att det saknar betydelse om man är gift eller inte under det att kvinnan säger att det visserligen inte är någon större skillnad men att hon "alltid" varit inställd på giftermål. Vi snuddar här vid en mycket viktig aspekt nämligen effekten av existerande könsroller och kanske de rollmönster individerna haft under sin uppväxt. Några alternativa samboendeformer torde de flesta inte ha stött på. Vanligast torde i stället ha varit åtminstone för inte så få flickors del de bilder som förmedlas av tidningar som Starlet och Mitt Livs Novell. Sett i detta perspektiv blir det snarast varför inte alla gift sig som måste förklaras, inte att vissa gifter sig.

Även i paret Quentin och Quentina nämns den känslomässiga *trygghet* som upplevs av kvinnan då hon är gift. I paret Åke och Åsa tycker kvinnan att äktenskapet ger starkare *samhörighetskänsla*. Respondenten Kenneth talar som nämnts om att det *"känns mer helt"* om man är gift. Hans hustru talar om de juridiska skillnader som finns. Vi bör här notera att det inte är alldeles ovanligt att det är mannen som talar om känslorna och kvinnan om de rent praktiska fördelarna.

I paret Xerxes och Xantippa anser man att det är tryggare för barnen när man är gift. Någon närmare förklaring ges emellertid inte. Även paret Paul och Paula refererar utan närmare förklaring till barnen. Mannen Oskar tycker att det är "mera familj" om man är gift. I paret Axel och Anita säger de att det inte är någon skillnad mellan samboendeformerna, trots det har de gift sig. Enligt

mannen tyckte kvinnan att det var viktigt att hela familjen hade samma namn. Mannen tror vidare att kvinnan tycker det är tryggare att vara gift. Kvinnan anger för sin del juridiska skäl för äktenskapet. Dessa uppgivna skäl kan starkt ifrågasättas då paret upphävt en stor del av de juridiska effekterna av vigseln genom ett äktenskapsförord. Paret Mats och Mia nämner juridiska skillnader, vilket även kvinnan Tina gör under det att mannen Tage talar om kvinnans trygghet särskilt om hon är hemmafru, vilket torde tyda på att även mannen beaktar de juridiska skillnaderna.

Bland de par som intervjuats av andra skäl än att de gift sig eller separerat, kan följande speciellt noteras rörande föreställningar om skillnader mellan civilstånden. Mannen Dan tror att kvinnan skulle känt en större trygghet om de varit gifta. Som framgått är denne man inte ensam då han referar till kvinnans emotionella upplevelse. Att män refererar till kvinnornas känslomässiga upplevelser torde kunna tydas på åtminstone två sätt. Antingen att männen finner det svårt att själv tala om emotionella upplevelser och föredrar att så att säga, skylla emotionerna på kvinnorna. Å andra sidan kan man även tänka sig, att på grund av existerande könsroller eller snarare könsroller som existerade under respondenternas uppväxttid det faktiskt är så att många kvinnor upplever en större trygghet om de är gifta.

Kvinnan Hanna säger att det kan ligga en skillnad i upplevelsen av frihet beroende på om man är gift eller sambor ogift. Hon poängterar att detta dock inte gäller henne personligen. Vad som gäller henne personligen är tveksamt. Hon har en uttalad, men för oss oförklarad, motvilja mot äktenskap. Mannen Nils har tidigare refererats flitigt. Han anser att man inte riktigt hör ihop om man inte är gift. Enligt kvinnan Netta har man som gift en annan känsla av att man tillhör någon annan. Huruvida detta av henne uppfattas positivt är dock tveksamt. Rörande paret Ivar och Inez bör väl snarast framhållas avsaknaden av upplevda skillnader. Ett extremfall då det gäller att uppleva sig som "mer gift" än vad som faktiskt är fallet är paret Ivar och Inez, och då i synnerhet mannen. Mannen hade nämligen uppfattningen att äktenskapslagstiftningen var tillämplig då ogifta samboende vilka sambott en längre tid separerade. Detta fall kan därmed även illustrera tesen att det är vår tolkning av verkligheten och inte dess faktiska utseende som bestämmer våra handlingar. Kvinnan har periodvis varit hemmafru och periodvis arbetat i ett okvalificerat yrke. Mannen är egen företagare. Av skattetekniska och andra skäl har det hus familjen nyligen låtit bygga skrivits på kvinnan under det att lån för huset, på grund av inkomstförhållandena, står på mannen. Mannen var vid tiden för intervjun inte medveten om de juridiska konsekvenserna vid en eventuell separation. Trots att mannen klart säger sig tro att samma skulle gälla för ogifta samboende som för gifta vid en eventuell bodelning, torde han inte vara helt omedveten om att det föreligger vissa juridiska skillnader mellan de båda samboendeformerna. Då han emellertid inte synes acceptera dessa skillnader framstår det som om

han inte heller vill se dem. Rörande förlovning (mannen är förlovad) säger han t ex "det behöver ju inte vara så långt steg ifrån förlovning till giftermål, rent moraliskt och rent sedlighetsmässigt och rent tankemässigt, utan det är väl i stort sett samma sak inbördes två människor emellan. Om det finns andra aspekter, som är med ekonomiska aspekter och juridiska, det är ju. . . det kan ju inte jag rå för." Den som av något skäl vill betona likheten mellan samboendeformerna gör det också, även till priset av vad som lätt kan framstå som självbedrägeri. Den som *vill* att samboendeformerna skall vara likvärdiga kommer att hävda att de inte endast är likvärdiga utan synes vilja visa detta alternativt söka stöd för denna sin uppfattning i övertygelsen att samboendeformerna inte endast är *likvärdiga* utan även *likadana*. Det refererade exemplet med mannen Ivar visar att dessa vad det verkar normativa utsagor om verkligheten accepteras av individen i en sådan utsträckning att deras normativa karaktär glöms bort. Utsagorna uppfattas då, till vardags, som verklighetsbeskrivningar och får, som det relaterade fallet visar, ligga till grund för det faktiska handlandet.

Slutligen kan vi nämna paret Edvin och Eva där mannen, som också nämnts, säger att det kanske t o m fungerar lite bättre om 'man' sambor ogifta eftersom 'man' då ställer mindre krav på varandra. Huruvida mannen faktiskt menar att detta skulle vara fallet i det egna förhållandet är tveksamt. Det förhållande mannen lever i kunde vid tiden för intervjun knappast vara sämre än det var. Hans samboende säger att det går lika bra att sambo ogift eftersom det ändå är så många äktenskap som slutar i skilsmässa. Detta är egentligen inte någon beskrivning på en skillnad mellan samboendeformerna. Däremot är resonemanget en effekt av en *upplevd* skillnad. Liknande resonemang har framskymtat i flera intervjuer. Tankekedjan bygger på, att det skulle vara en större tragedi att skilja sig för den som är gift än att separera för den som sambor ogift, vilket givetvis tyder på att den som resonerar så ser en skillnad mellan ogift samboende och äktenskap. Ett allmänt och återkommande intryck som är synnerligen svårt att belägga med citat är att många respondenter, och kanske framförallt kvinnor har en tendens att vilja se äktenskapet som livslångt men att dessa respondenter för den sakens skull inte utesluter flera syndyasmos. Några kvinnor har även explicit gett uttryck för ståndpunkten att gifta sig det gör man en gång i livet. I väntan på den rätte sambor man uppenbarligen med vad som tills vidare går att få tag i, vilket givetvis tyder på en upplevelse av väsentliga skillnader mellan äktenskap och ogift samboende. Dessa skillnader är emellertid mycket svåra att blottlägga i det att den här redovisade inställningen av flertalet respondenter troligtvis inte upplevs som helt opportun, och lämplig att intellektuellt ge uttryck för, då den svårligen låter sig på ett enkelt sätt förenas med uppfattningen att ogift samboende och äktenskap bör vara, och därmed är, likvärdiga och lika. Den demonstrerade starka tendensen till att på normativ väg jämställa ogift samboende och äktenskap gör att den viktiga käns-

lomässiga skillnad mellan samboendeformerna som här pekats på starkt undertrycks och maskeras med intellektualiseringar.

Sammanhängande med detta resonemang och det beskrivna beteendemönstret är givetvis uppfattningen att det är någonting naturligt att gifta sig, något som alltid varit självklart etc. Det bör i anslutning till detta observeras, att trots att medvetenhet om emotionella skillnader mellan ogift samboende och äktenskap kommer till uttryck inom samtliga tre grupper som återintervjuats så är det endast bland dem som gift sig som det påstås att *det är "självklart" att man skall vara gift*. En sådan upplevelse torde således utgöra ett starkt incitament till att ingå äktenskap.

Låt oss till sist göra en kort jämförelse med tillgängliga survey-data och se hur de ursprungligen intervjuade respondenterna besvarat frågan "Anser Du att Ert förhållande är fullt jämförbart med äktenskap?". Denna fråga, som ställdes vid den ursprungliga intervjun, har besvarats av 103 män och 110 kvinnor. Åtta av dessa kvinnor och fyra av männen har besvarat frågan med nej och en man och två kvinnor har svarat vet ej. Således har 99 män och 100 kvinnor besvarat frågan med ja. Denna i det närmaste fullständiga *consensus* understryker betydelsen av att problematisera responser erhållna genom frågor på vilka det är enklast att svara ja eller nej allenast. Denna problematisering sker lämpligen genom att komplettera respondentens svar med under friare samtal mer spontant uttryckta åsikter.

Det ursprungliga ja-svaret är naturligtvis sant i en mening. Det uttrycker emellertid inte någon hel sanning. Detta "ja" uttrycker en likhet mellan samboendeformerna på en vad som skulle kunna kallas upplevelsemässigt ytligare men därför långtifrån oväsentlig nivå. Ovan har utförligt beskrivits de normativa drag som finns i uttalanden om likhet mellan samboendeformerna.

I detta perspektiv blir emellertid människors handlingar resultatet av spänningar mellan de kanske ytliga men medvetna intellektuella och verbaliserbara nivåerna och de undermedvetna, endast indirekt mätbara, nivåerna av osystematiserade (men därför ej osystematiska) känslor.

4.4 Upplevda för- och nackdelar med ogift samboende

Vid de ursprungliga intervjuerna ställdes ett antal frågor, vilka rörde skillnader mellan de båda samlevnadsformerna ogift samboende och äktenskap. Utöver respondentens kunskaper om faktiska juridiska skillnader mellan samboendeformerna behandlades respondentens subjektiva intryck av för- respektive nackdelar med ogift samboende jämfört med äktenskap. Frågorna rörande uppfattningen av skillnader mellan samboendeformerna var formulerade på följande sätt: "Har Du märkt några ekonomiska-juridiska fördelar med att vara ogift samboende jämfört med att vara gift?", "Har Du märkt några nackdelar (ekonomiska och juridiska)?", "Har Du märkt några andra fördelar med att

Tabell 4:1 *Upplevda för- och nackdelar med ogift samboende bland 111 samboende ogifta par*

Upplever	Procent med upplevelse (n)	
	Män	Kvinnor
Endast fördelar	26 (27)	14 (15)
För- och nackdelar	10 (10)	14 (15)
Varken för- eller nackdelar	53 (55)	59 (65)
Endast nackdelar	12 (12)	14 (16)

vara ogift samboende jämfört med att vara gift?" och "Har Du märkt några andra nackdelar?".

Av de 104 män som besvarat dessa frågor ser 37 stycken, dvs 36 procent, fördelar med ogift samboende. Bland kvinnorna ser 27 procent av de 111 som besvarat frågan fördelar med ogift samboende. Detta innebär alltså att 30 kvinnor upplever fördelar med ogift samboende. Vad avser nackdelar med ogift samboende så upplevs sådana av 22 av männen, dvs 22 procent av männen. Bland kvinnorna tar 31 upp nackdelar med det ogifta samboendet. Dessa 31 kvinnor utgör 28 procent av kvinnorna. Samma individ kan emellertid ge uttryck för såväl för- som nackdelar. Sammanställer vi svaren på frågorna om nackdelar med ogift samboende med svaren på frågorna om fördelar får vi följande resultat. Se tabell 4:1.

Av de 104 män som besvarat frågorna ser 27 endast fördelar med att sambo ogift. Tio ser både för- och nackdelar under det att 55 ser varken för- eller nackdelar med att sambo ogift. Tolv män slutligen ser endast nackdelar. Kvinnorna, å andra sidan, ser lite färre fördelar och lite fler nackdelar än männen. Endast fördelar med ogift samboende tas upp av femton kvinnor under det att lika många kvinnor nämner både för- och nackdelar. 65 kvinnor nämner varken för- eller nackdelar och 16 nämner endast nackdelar.

Vid tolkning av dessa data lägger man måhända främst märke till att kvinnorna synes uppleva fördelar med ogift samboende mindre ofta än männen. Detta synes givetvis vara rimligt med tanke på de i samhället existerande könsrollerna, som i detta material bl a har till effekt att det finns fler hemmafruar än män och att männen som regel står för kontrakt för hyreslägenhet etc, vilket allt bidrager till att kvinnans situation vid en eventuell separation är svagare om paret sambott ogifta än om de varit gifta.

Upplevelsen av att samboendeformen ogift samboende i jämförelse med äktenskap är behäftad med fördelar och/eller nackdelar kommer närmast att relateras till ett antal bakgrundsvariabler. Syftet med en sådan genomgång är att söka finna en struktur, som kan tänkas *förbinda* en del av de möjliga förklaringarna till en inte endast *möjlig* utan även *trolig* förklaringsmodell. Som framgått i flera sammanhang är syftet med denna studie explorativt, heuristiskt och i

hög grad avsett att söka identifiera strukturer som kan ligga till grund för en senare teoriformulering snarare än att pröva någon redan formulerad teori. Syftet med den följande genomgången är således inte primärt att redovisa data för deras egen skull utan fastmer att göra en grundlig genomgång och skärskåda ett antal möjliga tolkningar i hopp om att finna en gemensam nämnare eller en gemensam struktur.

4.4.1 Födelseår

Upplevelser av för- och nackdelar med ogift samboende visade sig vid analys variera med ett stort antal andra variabler. Om materialet delas upp efter födelseår visar det sig att de yngsta såväl som de äldsta kvinnorna upplever nackdelar med det ogifta samboendet i lägre utsträckning än övriga kvinnor. Bland de 51 kvinnor som är födda 1951 eller senare nämner ca 24 procent någon form av nackdelar med det ogifta samboendet under det att ca 36 procent av de 52 kvinnor som är födda 1931–1950 nämner sådana nackdelar. De åtta äldsta kvinnorna i materialet, dvs de som är födda 1930 och tidigare, nämner över huvud taget inga nackdelar med det ogifta sambondet. En möjlig förklaring till detta förhållande skulle kunna vara att kvinnorna först efter det att de sambott ett antal år och blivit något äldre hunnit uppleva tillräckligt mycket för att ha hunnit träffa på några nackdelar med sitt civilstånd. Att de äldsta kvinnorna å andra sidan inte nämner några nackdelar kan sammanhänga med att de jämför eventuella nackdelar med ogift samboende med de nackdelar som skulle kunna tänkas ha förelegat vid ogift samboende för några decennier sedan och då finner att de nackdelar de eventuellt upplever idag är så små att de inte är värda att nämna. Uppdelning på födelseår visar inte några samband vad gäller männen.

4.4.2 Juridiskt civilstånd

Bland såväl män som kvinnor visar sig tidigare civilstånd vara av betydelse då det gäller upplevelse av ogift samboende. Bland männen finner vi att de 11 män som är frånskilda och således har tidigare äktenskapserfarenhet upplever fördelar med ogift samboende oftare än män som inte har erfarenhet av äktenskap. Dessa 11 frånskilda män upplever samtidigt nackdelar med ogift samboende i lägre utsträckning än andra män. Det verkar således som om erfarenhet av äktenskap bland männen leder till en mer positiv inställning till ogift samboende. Bland kvinnor gäller, med undantag av de tre kvinnor som är änkor, att erfarenhet av äktenskap i likhet med vad som är fallet bland männen sammanhänger med en mer positiv inställning till ogift samboende. De 12 frånskilda kvinnorna upplever fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än ej gifta kvinnor samtidigt som dessa tidigare gifta kvinnor upplever nackdelar mindre ofta. De tre änkorna uppger sig uppleva vare sig för- eller nackdelar med ogift samboende.

4.4.3 Utbildning

Även utbildning har visat sig ha stor betydelse för upplevelsen av samboende. För såväl män som kvinnor gäller att de som har högre utbildning markant skiljer sig från övriga i det att de väsentligen oftare nämner fördelar med ogift samboende. Bland männen gäller att 6 av de 11 som har gymnasieutbildning ser fördelar med att sambo ogift och inte mindre än 7 av de 8 som har universitetsutbildning upplever sådana fördelar. Bland män med folk-, grund-, yrkes- eller realskola nämner färre än en tredjedel (26–33 procent) fördelar med ogift samboende. Motsvarande skillnader föreligger hos kvinnorna i det att bortemot hälften av dem som har gymnasie- eller universitetsutbildning (14 respektive 22 individer) ser fördelar med det ogifta samboendet under det att mindre än en fjärdedel av de övriga ser sådana fördelar.

Även upplevelser av nackdelar med ogift samboende är vanligast i de grupper som har hög utbildning. Bland kvinnorna gäller ett rent linjärt samband; ju högre utbildning desto större andel upplever nackdelar med det ogifta samboendet. Bland männen finner vi att de båda grupper som i högre utsträckning än medeltalet upplever nackdelar är gymnasie- och universitetsutbildade män, men att det framför allt är gymnasieutbildade män som upplever nackdelar med det ogifta samboendet. Att utbildning samvarierar positivt med upplevelser av såväl för- som nackdelar med ogift samboende torde sammanhänga med utbildningens betydelse vad gäller verbaliserings- och nyanseringsförmåga. Dessa resultat exemplifierar också betydelsen av att samtidigt analysera respondenternas upplevelser av för- *och* nackdelar.

4.4.4 Försvärvsarbete

Av betydelse har även visat sig vara huruvida respondenten är förvärvsarbetande eller inte. Framför allt har detta betydelse för huruvida individen ser några fördelar med ogift samboende. De tretton män som ej förvärvsarbetar, upplever fördelar med det ogifta samboendet i dubbelt så hög utsträckning som övriga män. Inte mindre än 8 av de 13 ej förvärvsarbetande männen, cirka 62 procent, ser fördelar med ogift samboende under det att endast 29 av de övriga 91 männen (cirka 32 procent) ser sådana fördelar. Även bland kvinnor är skillnaderna betydande. Av de 28 kvinnor som ej förvärvsarbetar ser 11 kvinnor (40 procent) fördelar med att sambo ogift under det att endast 19 kvinnor (23 procent) av de övriga 83 kvinnorna ser sådana fördelar. Vad gäller nackdelar med ogift samboende föreligger bland männen inget uppenbart samband med förvärvsarbete. Bland kvinnorna föreligger en svag tendens till att ej förvärvsarbetande kvinnor ser nackdelar något oftare än förvärvsarbetande kvinnor. Nio av de 28 ej förvärvsarbetande kvinnorna upplever nackdelar med sin äktenskapliga status (32 procent) under det att 22 av de 83 förvärvsarbetande gör det (27 procent). Denna skillnad är emellertid mycket måttlig och torde till stor del sammanhänga med utbildning i det att ett antal av de ej förvärvsarbetande

kvinnorna är studerande och därmed har högre utbildning, vilket vi sett för kvinnor sammanhänger med att i högre utsträckning uppleva nackdelar med ogift samboende. Av intresse är emellertid den för båda könen gemensamma samvariationen mellan upplevelsen av fördelar med ogift samboende och avsaknaden av förvärvsarbete. Skillnaden mellan dem som förvärvsarbetar och dem som inte gör det är mycket stor bland såväl män som kvinnor och då det starka sambandet gäller fördelar och inte nackdelar torde det knappast kunna föras tillbaka på utbildning då för utbildning gäller ett samband mellan hög utbildning och upplevelse av *såväl* för- som nackdelar. Detta hade annars kunnat synas rimligt då samtliga ej förvärvsarbetande män och ungefär hälften av de ej förvärvsarbetande kvinnorna är studerande och därmed kan tänkas ha en högre utbildning. Det verkar således som om förvärvsarbete i sig skulle påverka upplevelsen av det ogifta samboendet på ett sådant sätt, att de som ej förvärvsarbetar upplever fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra. Detta är synnerligen intressant när det gäller kvinnorna ty som redan nämnts är cirka hälften av de ej förvärvsarbetande kvinnorna hemmafruar, vilkas juridisk-ekonomiska ställning vid en eventuell separation måste betecknas som ganska svag.

4.4.5 Antal barn med annan än nuvarande partner

Betydelsen av antal barn med någon annan än den nuvarande partnern har även studerats. Det visar sig då att det bland männen finns en (positiv) samvariation mellan upplevelsen av *fördelar* av ogift samboende och antalet barn med någon annan under det att det bland kvinnorna finns en (negativ) samvariation mellan upplevelsen av *nackdelar* och antal barn med någon annan. Bland männen gäller, med undantag av den ende man som har tre barn med någon annan än sin nuvarande partner, att ju fler barn med någon annan desto oftare upplevs genomsnittligt fördelar med ogift samboende. Andelen män som upplever fördelar med ogift samboende ökar från 29 män av 90 (32 procent) bland dem som inte har barn med någon annan än sin partner, över 5 av 9 män (56 procent) bland dem som har ett barn med någon annan än nuvarande partner till 3 av 4 män (75 procent) bland dem som har två barn med någon annan än sin partner. För kvinnorna gäller att endast två av de 24 kvinnor som har barn med någon annan än sin nuvarande partner upplever nackdelar med ogift samboende under det att en tredjedel av de övriga kvinnorna upplever nackdelar med ogift samboende. Då det för männen inte finns något klart samband mellan upplevelse av nackdel och antal egna barn och för kvinnorna inte något sådant samband mellan upplevelse av fördel och antal barn finns det inget som direkt motsäger de ursprungliga beskrivna resultaten, och torde det därför vara rimligt att sammanfatta dessa resultat i påståendet att förekomsten av barn med någon annan än nuvarande partnern medverkar till en positiv upplevelse av det ogifta samboendet i relation till äktenskapet.

4.4.6 Gemensamma barn

Inte endast barn som respondenten har med någon annan än sin partner är av betydelse visar analysen. Om individen har eller planerar barn med sin nuvarande partner påverkar detta bilden av det ogifta samboendet. Hos männen finns en svag tendens till att de som inte har och inte heller planerar barn med sin partner ser det ogifta samboendet som mer positivt än övriga män. Sex av de 14 män (43 procent) som inte har eller planerar barn med sin partner upplever fördelar med ogift samboende under det att 30 av de 86 män (35 procent) som har eller planerar barn upplever fördelar med ogift samboende. Bland kvinnorna är motsvarande samvariation starkare. Av de 13 kvinnor som inte har och inte heller planerar barn med sin partner upplever 7 kvinnor (54 procent) fördelar med ogift samboende under det att mindre än en fjärdedel (22 kvinnor av 93, motsvarande 24 procent) av de kvinnor som har eller planerar barn med sin partner upplever fördelar med ogift samboende. Även nackdelar upplevs bland männen något oftare av dem som inte har eller planerar barn med sin partner i det att 4 av dessa 14 män nämner nackdelar med ogift samboende under det att 18 av de 86 männen som har eller planerar barn med sin partner nämner sådana nackdelar. Bland kvinnorna är skillnaden mellan dem som har eller planerar barn och de som inte har eller planerar barn än mindre. Fyra av de 13 kvinnor (31 procent) som inte har eller planerar barn med sin partner upplever nackdelar med ogift samboende under det att 25 av de 93 (27 procent) som har eller planerar barn med sin partner upplever sådana nackdelar. Sammanfattningsvis kan således sägas att bland män, som inte har och inte heller planerar barn med sin partner, finns en tendens att uppleva såväl för- som nackdelar med ogift samboende oftare än andra. Detta skulle då, i linje med tidigare förda resonemang, tyda på att dessa män är verbalt mer begåvade än övriga snarare än någonting annat. Vad gäller kvinnor kan denna förklaring emellertid inte tillgripas, då det visat sig att nackdelar med ogift samboende upplevs av kvinnor som inte har och inte heller planerar barn med sin partner endast i ringa utsträckning mer än av andra kvinnor, under det att kvinnor som inte har och inte heller planerar barn med sin partner upplever fördelar med ogift samboende i väsentligt högre grad än andra. Att kvinnor som inte har och inte heller planerar barn med sin partner ser fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra kvinnor är i detta material ett faktum. Detta faktum får emellertid inte tolkas till att ogift samboende är en samlevnadsform för människor som inte har och inte heller planerar barn. En överväldigande majoritet av de undersökta kvinnorna har eller planerar barn (och sambor ogifta).

4.4.7 Antal syndyasmos

Vi har tidigare diskuterat betydelsen av respondentens juridiska civilstånd, dvs erfarenhet av äktenskap (avsnitt 4.4.2). Det visade sig då att tidigare erfarenhet

av äktenskap inte var betydelselöst för upplevelsen av för- och nackdelar med ogift samboende. Att tidigare erfarenhet av äktenskap sammanhänger med att uppleva fördelar oftare och nackdelar mindre ofta med ogift samboende skulle eventuellt kunna tänkas förklaras med tidigare erfarenhet av syndyasmos snarare än med tidigare äktenskapserfarenhet. Delar vi upp materialet efter huruvida respondentens nuvarande syndyasmos är den första eller inte visar det sig att större skillnader i hur ofta fördelar med ogift samboende upplevs inte föreligger mellan de båda grupperna. För kvinnor gäller att 22 av de 86 kvinnor (26 procent) som sambor för första gången nämner fördelar med ogift samboende under det att 8 av de 25 (32 procent) kvinnor som tidigare sambott nämner sådana fördelar. Bland männen är skillnaden mellan dem som sambott och dem som inte gjort det än mindre vad gäller upplevelse av fördelar med ogift samboende. Av de 83 män som för första gången sambor säger sig 29 (motsvarande 35 procent) se fördelar med ogift samboende. Bland de 21 män som sambor för andra, tredje eller fjärde gången nämner 8 (motsvarande 38 procent) fördelar med ogift samboende synes den påverkas endast i ringa grad av antalet syndyasmos respondenten haft. Den samvariationen mellan civilstånd, tidigare erfarenhet av äktenskap och upplevelse av fördelar med ogift samboende som tidigare redogjorts för torde således endast i mycket ringa grad kunna föras tillbaka på erfarenhet av syndyasmos allenast. Den avgörande faktorn för upplevelse av fördelar med ogift samboende torde således vara äktenskapserfarenhet snarare än syndyasmoserfarenhet. Så är emellertid inte fallet vad gäller upplevelse av nackdelar med ogift samboende. Skillnaderna mellan dem som har tidigare erfarenhet av ogift samboende och dem som inte har det är i detta fall större. Av de 86 kvinnor som ej tidigare sambott upplever 26 (motsvarande 30 procent) nackdelar med ogift samboende. En betydligt mindre andel av de 25 kvinnor som inte sambor för första gången ser nackdelar med ogift samboende. Av dessa kvinnor nämner endast 5 (motsvarande 20 procent) nackdelar med ogift samboende. Förhållandet är likartat för männen då 19 av de 83 män som sambor för första gången (motsvarande 23 procent) ser nackdelar med ogift samboende under det att endast 3 av de 21 män (motsvarande 14 procent) som ej sambor för första gången uppger att de ser nackdelar med ogift samboende.

Det förefaller således som om tidigare äktenskapserfarenhet skulle bidraga till en mer positiv syn på ogift samboende i betydelsen av att *fördelar* med ogift samboende skulle upplevas oftare. Tidigare syndyasmoserfarenhet oavsett om erfarenheten härör från gift eller ogift samboende, å andra sidan synes kunna leda till en mer positiv syn på ogift samboende i det att *nackdelar* med ogift samboende upplevs mindre ofta.

4.4.8 Förlovning

Till de variabler som skulle kunna tänkas vara av betydelse hör även förlovning. Denna variabel skulle kunna tänkas verka på två skilda och varandra, i det enskilda fallet, uteslutande sätt. Å ena sidan skulle man kunna tänka sig att förlovning ingicks i stället för äktenskap. Om så vore fallet skulle man kunna förvänta sig att de förlovade skulle uppleva fördelar oftare och nackdelar mindre ofta än övriga, då de förlovade respondenterna funnit sin samlevnadsform och bekräftat denna genom att förlova sig i stället för att gifta sig. Å andra sidan skulle man kunna tänka sig att förlovningen var ett steg på vägen till äktenskapet. Om så vore fallet borde de som var förlovade uppleva fördelar mindre ofta och nackdelar oftare än icke förlovade, då de förlovade genom den ingångna förlovningen markerat att de redan var på väg att lämna det ogifta samboendet och inträda i äktenskapet.

Bland männen upplevs fördelar med ogift samboende något oftare bland dem som inte är förlovade. Av de 39 ej förlovade männen ser 16 (motsvarande 41 procent) fördelar med ogift samboende under det att 21 av de 65 förlovade männen (motsvarande 32 procent) ser sådana fördelar. De 65 förlovade männen upplever vidare nackdelar med ogift samboende i 14 fall (motsvarande 22 procent) under det att 8 av de 39 ej förlovade männen (motsvarande 21 procent) upplever nackdelar. Skillnaderna är som synes mycket små vad gäller männens upplevelser av nackdelar. Av de 71 förlovade kvinnorna ser 16 (motsvarande 23 procent) fördelar med ogift samboende under det att 14 (motsvarande 35 procent) av de 40 icke förlovade kvinnorna ser sådana fördelar. Vad gäller nackdelar finner 22 (motsvarande 31 procent) av de förlovade kvinnorna sådana under det att 9 (motsvarande 23 procent) av de inte förlovade kvinnorna ser nackdelar med ogift samboende. Även om skillnaderna inte är särdeles stora är tendensen entydig. De som är förlovade bland kvinnorna upplever nackdelar något oftare samtidigt som de som är förlovade bland såväl män som kvinnor ser fördelar mindre ofta än de som inte är förlovade. Att de förlovade synes vara mindre tillfreds med ogift samboende än de icke förlovade skulle således tyda på att förlovning är att se som en station på vägen till äktenskap snarare än som ett alternativt sätt att markera sin samhörighet.

4.4.9 Tid känt varandra

Hur lång tid mannen och kvinnan känt varandra före sammanflyttningen synes inte spela någon roll alls för kvinnans upplevelse av för- och nackdelar av ogift samboende. Inte heller synes det för mannens upplevelse av nackdelar av ogift samboende spela någon roll hur väl paret haft tillfälle att lära känna varandra. Den enda uppenbara effekten av denna variabel synes vara att de 33 män som sammanflyttat efter att ha känt sin partner i mindre än ett år oftare än andra män upplever fördelar med ogift samboende. Trettiosex procent av alla män upplever som tidigare nämnts fördelar med att sambo ogifta. Av de 15

män som känt sin partner mindre än ett halvt år innan sammanflyttningen upplever 6 (40 procent) fördelar och bland de 18 män som känt sin partner mellan 6 månader och ett år upplever 10 (56 procent) fördelar med att sambo ogift. De 71 män som känt sin partner i ett år eller mer innan sammanflyttningen upplever fördelar med ogift samboende i samma utsträckning som den genomsnittlige mannen eller i lägre utsträckning. Att denna variabel inte synes ha större effekt kan förefalla förvånande. Man skulle nämligen kunna vänta sig att de som känt varandra en kort tid före sammanflyttningen skulle uppleva fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra då bland dessa snabbt samflyttade viljan till ekonomisk integrering och involvering av äktenskaplig art kanske skulle vara lägre och upplevelsen av fördelar med ogift samboende därmed vanligare. Endast bland männen har emellertid en svag sådan tendens kunnat fastställas. Detta får tas som ett tecken på att ogift samboende inte på något sätt är en samlevnadsform som uppfattas som speciellt lämpad av eller för dem som sammanflyttat efter en kortare tids bekantskap.

4.4.10 Tid sambott

Har då den tid paret sambott någon betydelse för upplevelsen av för- och nackdelar med samboendeformen? Ja, en viss samvariation finns, men den är vare sig linjär eller konsistent. Om respondenterna delas upp i tre lika stora grupper beroende på hur lång tid de sambott finner vi att andelen män som upplever fördelar med ogift samboende ökar från i runt tal 30 procent bland de två tredjedelsgrupper som sambott kortare tid (30 respektive 27 procent för den första och den andra tredjedelen) till cirka hälften (49 procent) för den sista tredjedelen som sambott längst tid. Samtidigt föreligger bland männen en med samboendets varaktighet samvarierande svag ökning av andelen som upplever nackdelar med ogift samboende. Bland män som sambott i högst två år (den tredjedel av männen som sambott kortast tid) ser ungefär en femtedel nackdelar med ogift samboende (19 procent). Ungefär samma andel (18 procent) av de män som sambott mer än två men mindre än fyra år ser nackdelar med ogift samboende. Bland den tredjedel av männen som sambott mer än fyra år upplever en fjärdedel (26 procent) nackdelar med ogift samboende. Bland männen finnes således en tendens till att uppleva såväl för- som nackdelar oftare bland den tredjedel av männen som sambott i mer än fyra år. Att tid förflyter synes således i sig inte innebära att upplevelsen av samboendet på det hela taget blir mer positiv eller mer negativ. Vissa händelser som inträffat under den tid samboendet varat torde vara av sådant slag att fördelar med samboendeformen aktualiseras under det att andra upplevelser snarare är ägnade att aktualisera nackdelar. Över ett kollektiv synes således att tid förflyter endast innebära att erfarenheterna, och därmed omdömena, blir mer varierade.

För kvinnor gäller emellertid inte det ovan för männen beskrivna förhållandet. För kvinnorna finns det en tendens till att de kvinnor som sambott mer än

två men mindre än fyra år, dvs den tredjedel av kvinnorna som har sambott vad som i detta material är "medellång tid", oftare än andra kvinnor ser fördelar och mindre ofta nackdelar med ogift samboende. Av de 33 kvinnor som sambott mer än två men mindre än fyra år ser 12 (36 procent) fördelar och 7 (21 procent) nackdelar med ogift samboende. Bland de 36 kvinnor som sambott högst två år nämner 9 (25 procent) för- och 10 (38 procent) nackdelar samtidigt som bland de 42 kvinnor som sambott mer än fyra år 9 (21 procent) nämner för- och 14 (33 procent) nackdelar. De kvinnor som sambott "medellång tid" synes sålunda ha en mer positiv inställning till sitt ogifta samboende än övriga kvinnor. Hur detta faktum lämpligen relateras till det ovan för männen beskrivna förhållandet är inte självklart. För närvarande nöjer vi oss med att konstatera, att effekten av tid i detta sammanhang *inte* okomplicerat låter sig beskrivas i termer av ju mer tid som förflutit desto mer, eller mindre tillfredsställelse med den egna samboendeformen.

4.4.11 Tidigare boendeform

För att utröna i vilken utsträckning respondenten före samboendet haft tid eller möjlighet att själv etablera sig i samhället tillfrågades samtliga respondenter om hur de bott innan de flyttade samman med sin nuvarande partner. Respondenterna visade sig då ha bott hemma hos sina föräldrar, inackorderade, i hyrt rum, i en lägenhet eller i eget småhus/villa.' Dessa olika boendeformer bildar alldeles uppenbart en skala där den först nämnda boendeformen visar lägsta grad av samhällelig etablering och de senast nämnda boendeformerna en väsentligen högre grad av sådan etablering. Denna grad av samhällelig etablering visar sig också vara av betydelse för upplevelsen av ogift samboende. Bland såväl män som kvinnor finns en tendens till att de som haft en högre boendeform, och med högre förstås att individen inte kommer direkt från föräldrahemmet eller från inackorderingsrum, oftare ser fördelar med ogift samboende. För såväl män som kvinnor gäller att de som inte kommer från föräldrahem eller inackordering i högre utsträckning än medeltalet för sitt kön ser fördelar med ogift samboende. Av de 58 män som haft en "lägre" boendeform ser ungefär en fjärdedel (15) fördelar med ogift samboende under det att ungefär hälften (22) av de 45 män som har haft en "högre" boendeform upplever fördelar. Förhållandet är likartat, ehuru skillnaden är mindre uttalad, för kvinnorna. En femtedel (12) av de 56 kvinnor som haft en "lägre" boendeform ser fördelar med det ogifta samboendet under det att en tredjedel (16) av de 49 som haft en "högre" boendeform ser sådana fördelar. Detta resultat kan tolkas på flera sätt. Dels skulle man kunna säga att de som kommer direkt från föräldrahem eller inackordering kan misstänkas vara omognare än de övriga och ha romantiska föreställningar om äktenskap som gör att de inte upplever fördelar med ogift samboende i samma utsträckning som övriga respondenter. Å andra sidan skulle man kunna säga att de som har en "högre" boendeform har etab-

lerat sig själva i samhället i tämligen hög utsträckning och upplever ogift samboende som en fördelaktig boendeform i det att *deras* hem och *deras* "ungkarlsvanor" skulle vara mindre hotade under ogift samboende än under äktenskap. Slutligen bör i detta sammanhang observeras att med tidigare beoendeform sammanhänger givetvis tidigare civilstånd för vilket vi funnit en tendens till att de som har tidigare äktenskaplig erfarenhet ser fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än de som saknar tidigare erfarenhet.

Rörande upplevelsen av nackdelar föreligger bland kvinnorna ingen skillnad mellan dem som haft "låg" boendeform och dem som haft en "hög" sådan i andelen respondenter som upplever sådana nackdelar. En tredjedel av kvinnorna (16 av dem som haft "låg" boendeform och 15 av dem som haft "hög" boendeform) nämner nackdelar med ogift samboende. Bland männen föreligger däremot en viss skillnad mellan dem som haft en "låg" boendeform, i det att 10 av dessa 58 män (17 procent) nämner nackdelar med det ogifta samboendet, och dem som haft "högre" boendeform, då 12 av de 45 (27 procent) män som haft en "högre" boendeform nämner nackdelar med sin samboendeform. Att det bland männen finns en tendens bland dem som har en "högre" tidigare boendeform till att se såväl för- som nackdelar i högre utsträckning motsäger emellertid inte det ovan förda resonemanget enär skillnaden mellan boendeformsgrupperna är måttlig vad gäller andelen som upplever nackdelar samtidigt som den är mycket stor då det gäller upplevelsen av fördelar med det ogifta samboendet.

4.4.12 Nuvarande boendeform

Även respondenternas nuvarande boendeformer skulle kunna ordnas efter en skala; hyreslägenhet, insatslägenhet och småhus/villa. Denna skala skulle då kunna sägas mäta någon form av ekonomisk involvering. Det visar sig vid studium av effekten av denna variabel att män som bor i hyreslägenhet ser fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra män. Av de 70 män som bor i hyreslägenhet ser 27 (motsvarande 39 procent) fördelar med ogift samboende under det att 3 av de 13 män som bor i insatslägenhet ser sådana fördelar liksom 5 av de 19 män som bor i småhus/villa. Här finns således en tendens till att de som bor i hyreslägenhet oftare än andra ser fördelar med ogift samboende. Bland kvinnorna finns en liknande tendens ehuru det kanske faller sig naturligare att formulera den som att kvinnor som bor i småhus/villa ser fördelar med ogift samboende i lägre utsträckning än andra kvinnor. Endast tre av de 19 kvinnor som bor i småhus/villa ser fördelar med ogift samboende under det att 23 (30 procent) av de 77 kvinnor som bor i lägenhet ser sådana fördelar och 3 (23 procent) av de 13 kvinnor som bor i insatslägenhet ser fördelar med ogift samboende. Av kvinnor som bor i småhus/villa ser således 3 av 19 (16 procent) fördelar under det att 26 av de övriga 90 (29 procent) gör det. Övergår vi sedan till att se på nackdelarna med ogift samboende blir bilden något

mer komplicerad. Andelen män som bor i insatslägenhet och upplever nackdelar med sin samboendeform är få, endast en av dessa 13 män upplever sådana nackdelar. Femton (21 procent) av de 70 männen i hyreslägenhet ser nackdelar med ogift samboende och 6 av de 19 män som bor i småhus/villa gör det. Kvinnorna uppvisar i detta fall en liknande bild i det att 2 av de 13 kvinnorna i insatslägenhet upplever nackdelar med ogift samboende under det att inte mindre än 8 av de 19 (42 procent) kvinnorna i småhus/villa upplever sådana nackdelar. Bland kvinnorna bosatta i hyreslägenhet upplever 21 av de 77 (27 procent) nackdelar med sin nuvarande samlevnadsform.

Sammanfattningsvis kan således om den nuvarande boendeformen och upplevelsen av för- och nackdelar med det ogifta samboendet sägas att de som bor i hyreslägenhet tenderar att se fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra och de som bor i småhus/villa tenderar att se nackdelar i högre utsträckning än andra, samt att de, relativt få, som bor i insatslägenhet mindre ofta än andra ser nackdelar med ogift samboende. Dessa resultat synes synnerligen rimliga om man beaktar de ekonomiskt-juridiska problem som paret kan tänkas möta i anslutning till den valda boendeformen. Tyvärr säger dessa resultat ingenting om huruvida boendeformen är en följd av samboendeformen eller *vice versa*. Bosätter sig de som upplever ogift samboende som den ideala samboendeformen, och därmed ser många fördelar med ogift samboende, i hyreslägenheter eller är det så att de som bor i hyreslägenheter inte konfronteras med samma problem som de som bor ogifta i småhus/villor och därför upplever färre nackdelar? Bosätter sig de som inte ser ogift samboende som den idealiska samlevnadsformen utan som en övergångsfas sig oftare i småhus/villa eller upplever de som bor i småhus/villa så många problem med att sambo ogifta så att de ser färre fördelar med ogift samboende än övriga?

4.4.13 Gemensam hushållskassa

Då vi diskuterade boendeform kom vi att tala om ekonomiska förhållanden och hur dessa kan tänkas påverka upplevelsen av samboendet. Låt oss därför se på effekterna av huruvida paret har en gemensam hushållskassa eller inte.[5] Studerar vi effekterna av denna variabel bland männen i de tio par som uppger sig inte ha gemensam hushållskassa finner vi framför allt att dessa män uttrycker sig mer nyanserat än andra i det att de i relation till övriga män upplever såväl för- som nackdelar dubbelt så ofta. Två av de 10 kvinnor som ej har gemensam hushållskassa ser fördelar med ogift samboende och 28 av de 101 kvinnor som har gemensam hushållskassa delar denna uppfattning. Ingen av de tio kvinnor som inte har gemensam hushållskassa har uppgivit några nackdelar. För männen synes sålunda gälla att avsaknad av gemensam hushållskassa sammanhänger med en mer nyanserad upplevelse alternativt mer nyanserad verbalisering av för- och nackdelar med ogift samboende. För de tio kvinnor som i detta material uppger sig ej ha gemensam ekonomi med sin partner sam-

manhänger detta med en avsaknad av upplevda nackdelar med ogift samboende. Att *inte* ha gemensam ekonomi är alltid resultat av ett val. Uppenbarligen är kvinnorna i detta material nöjda med det val paret gjort då de inte har gemensam ekonomi. Om man betänker hur relativt få som uppger sig inte ha gemensam hushållskassa, samt att en förutsättning för att inte ha gemensam hushållskassa är, att båda parterna har inkomst, är det inte förvånande att någon mer slående effekt av variabeln inte kan urskiljas.

4.4.14 Betala möbler och husgeråd gemensamt

Ytterligare en ekonomisk variabel har undersökts, nämligen huruvida man upplever att man gemensamt betalar möbler och husgeråd. Bland de 35 kvinnor som uppgivit att man inte gemensamt betalar möbler och husgeråd är det i det närmaste dubbelt så vanligt att uppleva fördelar med ogift samboende som det är bland de övriga kvinnorna. 14 (40 procent) av de 35 kvinnor som lever i förhållanden där man inte gemensamt betalar möbler och husgeråd ser fördelar med ogift samboende under det att endast 16 (23 procent) av de övriga 71 kvinnorna ser sådana fördelar. Bland männen finns en väsentligen svagare motsvarande tendens i det att 12 (40 procent) av de 30 män som uppger att man inte gemensamt betalar möbler och husgeråd ser fördelar med ogift samboende under det att 24 (34 procent) av de övriga 71 männen ser sådana fördelar. Variabeln tycks emellertid inte ha någon effekt på upplevelsen av nackdelar. Skillnaden mellan grupperna är mindre än 2 procentenheter för såväl män som kvinnor. De som inte integrerar sin ekonomi (vad avser möbler och husgeråd i vart fall) upplever således ogift samboende mer positivt än andra. Detta resultat överensstämmer väl med vad vi rörande gemensam ekonomi fann gälla för kvinnor, vilket med tanke på att det vi nu studerat närmast är ett specialfall av gemensam ekonomi knappast är ägnat att förvåna.

4.4.15 Påtryckningar att gifta sig

Slutligen har undersökts betydelsen av att uppleva påtryckningar att gifta sig. Respondenterna har tillfrågats dels om de upplever påtryckningar från föräldrar och dels om de upplever påtryckningar från andra att gifta sig. Tämligen få respondenter uppger sig uppleva sådana påtryckningar. Bland såväl män som kvinnor finns sju respondenter som upplever påtryckningar från föräldrar att gifta sig. De sju männen har uppgivit såväl för- som nackdelar oftare än andra män i det att tre av dessa män nämner fördelar med ogift samboende och likaledes tre män nämner nackdelar då bland övriga 91 män 31 (34 procent) nämner fördelar och 18 (20 procent) nämner nackdelar. De sju kvinnor som upplever påtryckningar från föräldrar att gifta sig nämner nackdelar med ogift samboende något oftare än övriga kvinnor i det att 3 av dessa kvinnor tar upp nackdelar med ogift samboende, vilket 27 (28 procent) av de övriga 98 kvinnorna gör.

Utmärkande för dessa kvinnor är emellertid att ingen av dem nämner fördelar med ogift samboende. Att de sju kvinnor, som upplever påtryckningar från föräldrar att gifta sig, mindre ofta än övriga kvinnor upplever ogift samboende positivt kan givetvis vara en direkt effekt av föräldrars påtryckningar. Det kan emellertid inte uteslutas att respondenten korrekt och samstämmigt med föräldrar varseblir en yttre verklighet som i respondentens fall innebär att det ogifta samboendet är ogynnsamt och förenat med uppenbara nackdelar. Slutligen får inte helt uteslutas möjligheten av att en respondent, som av likgiltigt vilken orsak önskar ingå äktenskap och därmed har en tendens till att understryka och primärt lyfta fram nackdelarna med det aktuella civilståndet snarare än fördelarna även torde vara benägen att hos omgivningen söka stöd för sin önskan att ingå äktenskap, varvid "upplever påtryckningar att gifta sig" måhända snarare skulle tolkas som "upplever stöd för sin vilja att gifta sig".

Rörande påtryckningar från andra än föräldrar finner vi att 17 män och 19 kvinnor uppger att de upplever sådana påtryckningar. Bland såväl män som kvinnor finns en viss tendens till att de som upplever påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig något oftare än övriga respondenter nämner såväl för- som nackdelar med ogift samboende. För båda könen gäller vidare att denna tendens är mer markerad vad gäller upplevelsen av fördelar. Att nämna fördelar med ogift samboende förekommer i det närmaste dubbelt så ofta bland dem som säger sig uppleva påtryckningar från andra att gifta sig som bland dem som inte upplever sådana påtryckningar. Av de 87 män som inte upplever några påtryckningar från andra att gifta sig nämner 27 (31 procent) fördelar med ogift samboende under det att 10 av de 17 män som upplever påtryckningar nämner fördelar. Bland kvinnorna är förhållandet likartat i det att 22 av de 92 kvinnor som inte upplever påtryckningar nämner fördelar med ogift samboende under det att 8 av de 19 som upplever påtryckningar nämner fördelar med sitt aktuella civilstånd. Att nämna nackdelar med ogift samboende är även det vanligare, ehuru inte så särdeles mycket vanligare, bland dem som upplever påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig. Skillnaderna i andelen som upplever nackdelar är mellan dem som upplever påtryckningar och dem som inte gör det 10 procentenheter, vilket med tanke på att bastalen vad gäller dem som upplever påtryckningar är mycket små (17 män och 19 kvinnor) måste betraktas som måttliga skillnader. Att de som upplever påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig oftare än övriga ser såväl för- som nackdelar med ogift samboende skulle kunna tänkas sammanhänga med att dessa individer oftare än andra diskuterar skilda samboendeformer och därmed är mer mervetna om konsekvenserna av den egna samboendeformen samtidigt som dessa respondenter, under förutsättning av att antagandet vore korrekt, skulle vara mer tränade i att verbalisera upplevda för- och nackdelar med sin samboendeform.

4.4.16 För- och nackdelar med ogift samboende – ett försök till systematisering

För att söka bringa, eller korrektare – se om det går att bringa, någon reda, dvs finna en mer övergripande struktur, i de i det föregående presenterade resultaten, som med tanke på studiens heuristiska syfte lagts fram på ett föga systematiskt sätt, har den givna *"prima facie*-analysen" kompletterats med en mer konventionell statistisk analys i det att ett t-test genomförts. Syftet med detta t-test har varit att utröna vilka skillnader i upplevelser av fördelar respektive nackdelar som kan föras tillbaka på signifikanta skillnader i de presenterade och heuristiskt diskuterade variablerna. Även detta test bör emellertid ses som heuristiskt då materialet, som upprepade gånger påpekats och diskuterats, inte är statistiskt representativt och syftet med att över huvud taget använda statistiska metoder är att söka sålla bland skillnader, samband och möjliga förklaringar i syfte att som första steg mot en teorikonstruktion kunna skilja på "förklaringar" som endast är möjliga och sådana som är såväl möjliga som rimliga. Det utförda testet visar på signifikanta skillnader på 5-procentsnivån i ett antal fall.[6]

Det visar sig föreligga en signifikant skillnad i *utbildning* mellan de män som upplever fördelar med ogift samboende och de som inte gör det. Signifikanta skillnader i utbildning har inte kunnat säkerställas för kvinnor eller vad gäller männens upplevelser av nackdelar. Vidare föreligger en signifikant skillnad i *tidigare boendeform* mellan de män som upplever fördelar och de som inte gör det. Inte heller då det gäller denna variabel har signifikanta skillnader kunnat säkerställas mellan några andra grupper (dvs mellan de män som upplever nackdelar och de män som inte gör det eller för någon av uppdelningarna för kvinnor). *Gemensam hushållskassa* visar sig även vara en variabel rörande vilken signifikanta skillnader förekommer. Bland männen förekommer signifikanta skillnader i andelen som har gemensam hushållskassa mellan dem som upplever fördelar och dem som inte upplever fördelar med ogift samboende. Bland kvinnorna föreligger även en signifikant skillnad med avseende på denna variabel i det att andelen som har gemensam hushållskassa signifikant skiljer sig mellan dem som upplever nackdelar och dem som inte upplever nackdelar av ogift samboende. Vad gäller variabeln gemensam hushållskassa har den tidigare analysen visat att sambandet mellan att ha gemensam hushållskassa och upplevelsen av fördelar inte är konsistent med sambandet mellan att ha gemensam hushållskassa och upplevelsen av nackdelar. Dessa något motstridiga resultat, vilka har tolkats som att åtminstone bland männen avsaknaden av gemensam hushållskassa sammanhängt med större verbaliseringsförmåga skulle nu måhända kunna tolkas något enklare i det, att de skillnader som framstår som signifikanta är med varandra konsistenta.

Sambandet mellan att inte ha gemensam hushållskassa och att uppleva fördelar med ogift samboende är bland männen så starkt att det föreligger en sig-

nifikant skillnad i andelen män som har gemensam hushållskassa mellan dem som upplever fördelar av ogift samboende och dem som inte upplever sådana fördelar. Vidare är bland kvinnorna skillnaden mellan dem som upplever nackdelar och dem som inte upplever nackdelar av ogift samboende signifikant vad avser förekomsten av gemensam hushållskassa. Som vi minns var samvariationen mellan kvinnorna av sådant slag att de kvinnor som inte hade gemensam hushållskassa inte såg några nackdelar med ogift samboende. De signifikanta skillnaderna vad avser gemensam hushållskassa skulle således tyda på att de som inte har gemensam hushållskassa i högre grad än andra upplever fördelar (män) *eller* i lägre grad än andra ser nackdelar (kvinnor) med det ogifta samboendet.

Slutligen föreligger för kvinnorna en signifikant skillnad vad avser *föräldrapåtryckning*. Skillnaden i andelen kvinnor som upplever föräldrapåtryckningar är signifikant mellan gruppen som upplever fördelar av ogift samboende och gruppen som inte upplever fördelar av ogift samboende. I själva verket är det som vi minns så att ingen av de kvinnor som upplever föräldrapåtryckning ser några fördelar med ogift samboende.

Signifikanta skillnader visar sig således föreligga endast i ett begränsat antal variabler. Detta är med tanke på studiens uppläggning (icke representativt urval) och syfte (teorisökande till skillnad från teoriprövande) inte synonymt med att övriga variabler skulle sakna förklaringsvärde eller intresse. Med det uttalade syftet att snarare presentera en *förstående* än en *beskrivande* analys av ogift samboende blir de icke signifikanta skillnaderna alls inte ointressanta. Syftet blir då snarast att söka sammanställa de icke signifikanta skillnaderna/sambanden på ett sätt som låter sig förenas med de signifikanta i en övergripande strävan att förstå det studerade fenomenet.

Presenterade data ger måhända inte någon helt enkel och okomplicerad bild av vad som kan tänkas påverka upplevelsen av för- och nackdelar med ogift samboende. Det finns emellertid en tendens till att en viss grupp respondenter upplever det ogifta samboendet mer positivt än andra. Denna grupp skulle kunna karaktäriseras genom att de synes leva i vad som framstår som mindre konventionella familjebildningar. Som stöd för detta påstående kan anföras de beskrivna relationerna mellan upplevelsen av för- och nackdelar och förvärvsarbete, där förvärvsarbete bland männen visar sig innebära en väsentligt lägre upplevelse av fördelar med ogift samboende. Bland kvinnorna visar det sig vara så att de ej förvärvsarbetande upplever såväl för- som nackdelar något oftare än de förvärvsarbetande. Detta skulle bitvis kunna förklaras med att de ej förvärvsarbetande är studerande och därmed troligen mer verbalt förmögna. Det skall här dock observeras att samvariationen mellan att ej förvärvsarbeta och att uppleva fördelar av ogift samboende är väsentligen kraftigare än den tendens till samvariation mellan att ej förvärvsarbeta och att oftare nämna nackdelar som finns bland kvinnorna. Här gäller således att *ej förvärvsarbetan-*

de oftare än förvärvsarbetande upplever ogift samboende positivt. De som har *barn med någon annan än nuvarande partner* tenderar även att uppleva ogift samboende mer positivt än andra. Vidare kan anföras studiet av effekten av variabeln Att ha eller planera barn med sin nuvarande partner, där det såväl bland män som bland kvinnor finns en tendens till att de som *ej har och inte heller planerar barn med sin partner* oftare upplever fördelar med ogift samboende. Även antalet syndyasmos skulle kunna anföras i detta sammanhang då i synnerhet män med *flera syndyasmos* tenderar att uppleva nackdelar med ogift samboende i lägre utsträckning än andra och kvinnor med flera syndyasmos tenderar att se fördelar med ogift samboende i högre utsträckning än andra. Bland männen finns också en svag tendens till att de som *känt varandra kort tid före sammanflyttningen* oftare ser fördelar med ogift samboende. Huruvida de båda variablerna som mäter boendeform kan antas stödja en hypotes om att ogift samboende upplevs mer positivt av mindre konventionella familjer kan diskuteras. Studiet av tidigare boendeform visar dock att ogift samboende uppskattas mer av de män och de kvinnor som haft tid och möjlighet att socialt etablera sig på egen hand före sammanflyttningen. Rörande den nuvarande boendeformen har ovan förts en diskussion om huruvida det samband som tycks finnas mellan lägre ekonomisk involveringsgrad och uppskattande av ogift samboende respektive högre ekonomisk etableringsgrad och upplevelse av brist på fördelar samt upplevelse av nackdelar är en orsak eller en effekt. Klart är emellertid att lägre ekonomisk involvering mätt med boende i hyreslägenhet snarare än småhus/villa, sammanhänger med en mer positiv upplevelse av ogift samboende. I samband med diskussionen av signifikanstestet ovan har även effekten av gemensam hushållskassa kommit i ett nytt ljus i det att det synes vara så att *avsaknaden av gemensam hushållskassa* bland männen sammanhänger med en upplevelse av fördelar med ogift samboende och bland kvinnorna med en avsaknad av upplevelse av nackdelar. Med detta sammanhänger också effekten av att gemensamt betala möbler och husgeråd eller snarare av, att *inte gemensamt betala möbler och husgeråd.* För såväl män som kvinnor gäller att det finns en tendens till att de som inte betalar möbler och husgeråd gemensamt ser det ogifta samboendet mer positivt än andra. Detta skulle visserligen kunna tolkas som mer konventionellt i den meningen att i de familjer där kvinnan är hemmafru och mannen ensamförsörjare det är omöjligt att gemensamt betala möbler och husgeråd. Ett närmare studium av denna variabel har emellertid visat att det i lika många fall är mannen som kvinnan som betalar ensam.

En individ som i extremt hög grad upplever fördelar snarare än nackdelar med ogift samboende skulle således kunna förväntats vara ej förvärvsarbetande, inte ha och inte heller planera barn med sin partner, inte uppleva sin första syndyasmos. inte ha flyttat samman med sin partner direkt från föräldrahem eller inackorderingsrum, inte bo med sin partner i eget småhus/villa, inte

ha gemensam hushållskassa och inte gemensamt betala möbler och liknande samt ha en tendens till att ha känt sin partner en kort tid före sammanflyttningen. Med anledning av det utförda t-testet bör till detta samlevnadsmönster fogas några kommentarer. Utöver de variabler som i denna senaste sammanställning tagits upp som karaktäriserande den samlevnadsform som i extremt hög grad skulle sammanhänga med en positiv syn på det egna ogifta samboendet visade t-testet på ytterligare två variabler, vilka syntes vara av betydelse, och som bör relateras till den givna bilden. Dels förelåg en signifikant skillnad i utbildning mellan män som upplevde fördelar med ogift samboende och män som inte gjorde det, dels förelåg en signifikant skillnad i andelen kvinnor som upplevde påtryckningar från föräldrar att gifta sig.

I det beskrivna levnadsmönstret har utbildning inte tagits med då utbildning snarare är en personlig egenskap än ett levnadsmönster. Det förefaller i ljuset av den gjorda analysen inte orimligt säga, att det beskrivna levnadsmönstret skulle tendera att vara vanligare bland högutbildade än bland lågutbildade män. Analogt skulle med avseende på föräldrapåtryckningar kunna sägas att det beskrivna levnadsmöntret kan förväntas förekomma mindre ofta bland kvinnor som upplever påtryckningar från föräldrar att gifta sig.

Att det ogifta samboendet upplevs mest positivt av individer som lever i parförhållanden som måhända inte är helt konventionella får inte tolkas som att ogift samboende är en samboendeform endast eller ens främst för människor som har mindre konventionella parförhållanden. Samhället är av tradition uppbyggt kring parförhållanden och familjebildning inom äktenskapets ram, en ram som är skapad för att tillgodose en konventionell, dvs majoritetens, familj. De som har ett konventionellt familjemönster har då i dagens svenska samhälle två juridiskt olika samboendeformer, nämligen äktenskapet och det ogifta samboendet. För den som väljer att leva i en mindre konventionell familjeform framstår troligtvis inte äktenskapet som något reellt alternativ i det att lagar och kanske framförallt förväntningar och symbolvärden som är knutna till äktenskapet förutsätter såväl som främjar en familjeform den mindre konventionelle velat undvika. För den mindre konventionelle måste således ogift samboende framstå som mer fördelaktigt än för den mer konventionelle som har fler alternativ.

Till sist skall endast pekas på den kognitiva likhet det beskrivna mindre konventionella samlevnadsmönstret har med den i avsnitt 3.3.5 diskuterade faktorn "ENSAMSTÅENDE" SAMBOENDE. Då denna faktor visade sig i hög utsträckning sammanhänga med senare separation faller det sig naturligt att fråga sig vilka möjligheter mindre konventionella samlevnadsformer under de rådande sociala och samhälleliga betingelserna har att bli varaktiga alternativ till äktenskap.

4.5 Familjerättsliga kunskaper och varseblivna skillnader mellan äktenskap och ogift samboende

I den ursprungliga intervjun ingick ett antal kunskapsfrågor angående familjerättsliga förhållanden. Dessa frågor rörde separation, rätten till bostad vid separation, vårdnaden av barn och arvsregler samt skillnader mellan ogifta samboende och gifta i dessa avseenden. Vid ett studium av svaren på dessa frågor slås man omedelbart av ett genomgående problem. Har respondenten i sitt svar refererat till lagtext eller till domstolspraxis? Skillnader mellan lagtext och praxis är i flera sammanhang betydande. När det t ex gäller vårdnaden av barn görs i lagtexten inte någon skillnad på kön under det att praxis alltjämt, även om en viss förändring har skett är, att modern som regel får vårdnaden om eventuella barn vid en skilsmässa. Där så har ansetts befogat har därför som korrekt svar godtagits såväl svar som refererar till praxis som svar som refererar till lagtexten.

Från vidare analys har uteslutits tre frågor därför att svaren på dessa frågor inte har någon spridning, dvs samtliga respondenter har besvarat frågorna korrekt. Dessa frågor är: "Vem tror Du blir vårdnadshavare för det/de gemensamma barnen/barnet i ett ogift samboendeförhållande om fadern avlider" (svar: modern), "Vem tror Du får vårdnaden om gemensamma barn om paret varit gift med varandra och modern avlider" (svar: fadern) och "Vem tror Du får vårdnaden om gemensamma barn om paret varit gifta med varandra och fadern avlider" (svar: modern). Från fortsatt analys har även uteslutits ett antal frågor, fyra stycken, rörande den efterlevandes rätt till pension samt skillnader mellan gifta och ogifta par vad avser detta. Orsaken till att dessa frågor uteslutits från vidare analys står att finna i att enligt inervjuarnas förmenande flertalet respondenter gissade sig till svaret på dessa frågor. Då frågorna dessutom varit formulerade på ett sådant sätt, att de enda möjliga svaren var ja eller nej och någon förklaring eller motivering inte avgivits finns det ingen möjlighet att kontrollera huruvida respondenten faktiskt haft den kunskap ett korrekt svar synes ge uttryck för. I flertalet andra fall har frågorna varit formulerade på ett sådant sätt att respondenten svarat med egna ord samtidigt som det inte förelegat 50 procents chans att få rätt, oavsett om kunskap förelegat eller inte.

Tolv kunskapsfrågor återstår därmed och har använts vid den fortsatta analysen. Frågan "Vem tror Du blir vårdnadshavare för det/de gemensamma barnet/barnen i ett ogift samboendeförhållande om modern avlider" har största antalet svar som bedömts som korrekta. Det helt korrekta svaret, vid tiden för intervjun, är fadern efter ansökan, vilket även 11 män och 12 kvinnor svarat. Som korrekt svar har även godtagits fadern. 84 män och 80 kvinnor har svarat fadern utan närmare villkor. Detta svar har ansetts korrekt då ansökan endast har varit en formalitet. Då intervju genomförts med 111 kvinnor och 104 män innebär detta att denna fråga besvarats korrekt av 91 procent av männen och

82 procent av kvinnorna. Intressant och förvånande är att cirka 20 procent av kvinnorna inte vet vem som blir vårdnadshavare till deras eventuella barn ifall de skulle avlida. Det vanligaste felaktiga svaret bland kvinnorna är att de tror att moderns föräldrar skulle bli vårdnadshavare för ett barn i ett ogift samboendeförhållande där modern avlider.

172 korrekta svar har avgivits till frågan "Om ett par bor tillsammans utan att vara gifta och den ena avlider, vet Du då vem som ärver honom/henne om de har gemensamma barn". Korrekt svar, barnen, har avgivits av 74 män och 98 kvinnor utgörande 71 respektive 88 procent av männen och kvinnorna. Intressant är att inte mindre än 10 män tror att samboenden ärver i ett fall som detta.

På tredje plats vad avser antalet korrekt avgivna svar påträffas frågan "Vet Du vem som får rätten till bostaden om ett samboende ogift par skiljer sig och de inte har gemensamma barn". Denna fråga har besvarats med kontraktsinnehavaren av 73 män och 87 kvinnor utgörande 70 respektive 78 procent av sina kön. De som inte besvarat frågan korrekt har huvudsakligen angett att de inte känt till det faktiska förhållandet.

Till frågan "Om ett par bor tillsammans utan att vara gifta och den ena avlider, vet Du vem som då ärver honom/henne om de ej har gemensamma barn" har påträffats 159 korrekta svar. 71 korrekta svar är avgivna av män och 88 av kvinnor utgörande 68 procent av männen respektive 79 procent av kvinnorna. Det vanligaste felaktiga svaret bland såväl män som kvinnor är samboenden. Inte mindre än 20 av männen och något färre av kvinnorna (12) tror att samboenden ärver i ett fall som detta.

Till frågan "Vet Du vem som får rätten till bostaden om ett gift par skiljer sig och de har gemensamma barn" har påträffats 146 svar som bedömts som korrekta. Den som bäst behöver den har tre män och åtta kvinnor svarat. Detta svar är det juridiskt helt korrekta. Dock har 66 män och 69 kvinnor svarat att den som får barnet/barnen också får rätten till bostaden. Detta senare svar är en helt korrekt beskrivning av det vanligaste förfaringssättet och har därför bedömts som korrekt. 66 procent av männen och 69 procent av kvinnorna har därmed ansetts besvara denna fråga korrekt. Vanligasast bland de svar som bedömts som felaktiga är svaret modern eller kvinnan. Att detta svar bedömts som felaktigt sammanhänger med att även om det i de flesta fall är så att kvinnan är den som får rätten till bostaden beror det inte på att hon är mor eller kvinna. Bostaden ges eller skall ges till den som bäst behöver den, vilket i praktiken betyder den som får vårdnaden om barnen. Oftast betyder detta i sin tur kvinnan. Emellertid har detta svar inte blivit godkänt med tanke på att ett flertal led måste inskjutas för att göra det till "korrekt" svar, samt att ett antal respondenter kan misstänkas faktiskt tro att modern/kvinnan får rätten till bostaden i sin egenskap av mor eller kvinna.

På sjätte plats vad gäller som korrekt bedömda svar kommer frågan "Om ett

samboende ogift par flyttar isär säger då lagen något om hur deras ägodelar skall delas dem emellan". Det helt korrekta svaret är nej, lagen säger ingenting om detta. 40 män och 73 kvinnor har också svarat så. Som korrekt har även svaret, att var och en tar sitt bedömts då detta givetvis är följden av att lagen inte säger någonting. 16 män och 10 kvinnor har svarat på detta senare sätt. I allt har 54 procent av männen och 74 procent av kvinnorna besvarat frågan korrekt. Det vanligaste ej korrekta svaret är bland såväl män som kvinnor vet ej. Skillnaden mellan könen, som är betydande, är huvudsakligen att hänföra till att 11 män tror att lagen säger att ägodelarna skall delas hälften var, samt att ytterligare 9 män tror att lagen säger något som de inte sepcifierat. I allt tror således 20 män att en eventuell separation mellan ogifta samboende är juridiskt reglerad under det att endast 6 kvinnor hyser denna missuppfattning.

Frågan om vad lagen säger om hur ägodelar fördelas bland gifta som skiljer sig; "Om ett gift par skiljer sig, säger lagen då något om hur makarnas ägodelar skall fördelas dem emellan" har besvarats korrekt av 137 individer. 67 män och 70 kvinnor utgörande 65 respektive 63 procent av respektive kön har korrekt redogjort för dessa juridiska regler. 25 män och 28 kvinnor beskriver felaktiga lagregler under det att tre män och sex kvinnor påstår att lagen inte säger någonting om hur ägodelar skall fördelas mellan äkta makar som skiljer sig.

Frågan "Vet Du vem som får rätten till bostaden om ett samboende ogift par skiljer sig och de har gemensamma barn" har korrekt besvarats av 134 individer. Det helt korrekta svaret, vilket dock refererar till praxis och inte till lagtext, är den som får barnet/barnen. Så har även 45 män och 42 kvinnor svarat. Med tanke på att delad vårdnad inte var möjlig vid tiden för intervjun var kvinnan automatiskt vårdnadshavare för eventuella gemensamma barn. Därför var vid denna tid den som får barnet/barnen synonymt med kvinnan/modern då det (som i frågan) rörde sig om gemensamma barn. Även "kvinnan/modern" har således ansetts vara ett korrekt svar. Detta svar har avgivits av 25 män och 22 kvinnor. I allt har således 67 procent av männen och 58 procent av kvinnorna besvarat frågan rätt. Vanligaste felaktiga svar bland såväl män som kvinnor är kontraktsinnehavaren. Den icke oväsentliga skillnaden mellan könen hänför sig dock till att 10 kvinnor jämfört med fyra män tror att frågan prövas av domstol.

117 korrekta svar har påträffats till frågan "Vem tror Du blir vårdnadshavare för det/de gemensamma barnet/barnen i ett ogift samboendeförhållande om föräldrarna skiljer sig". Denna fråga är något av en kuggfråga, då vid tidpunkten för intervjun delad vårdnad som nämnts inte var möjlig. Modern var således redan ensam vårdnadshavare. Som korrekt svar har endast godtagits modern med tanke på att någon omprövning av vårdnadsfrågan alls inte sker automatiskt vid ogifta samboendes separation. Modern var, som nämnts, med då gällande lagstiftning ensam vårdnadshavare. Endast 56 procent av männen och 52 procent av kvinnorna besvarade frågan korrekt. Det vanligaste felaktiga

svaret bland såväl män som kvinnor har varit att den mest lämpliga skulle bli vårdnadshavare. Detta är intressant med tanke på att svaret innebär att respondenten tror att samma regler gäller för ogifta samboende som för gifta. 23 män och 30 kvinnor har svarat på detta sätt.

Då det gäller kännedom just om vem som blir vårdnadshavare då gifta skiljer sig finner vi att 49 män och 53 kvinnor, i allt 102 stycken, besvarat frågan "Vem tror Du blir vårdnadshavare för det/de gemensamma barnet/barnen om ett gift par skiljer sig" korrekt. 37 män och 34 kvinnor har besvarat frågan med modern, vilket bedömts som felaktigt, ehuru praxis är sådan att modern oftare än fadern får vårdnaden om gemensamma barn. Lagen gör som nämnts emellertid ingen skillnad mellan modern och fadern. 18 män och 22 kvinnor har vidare sagt " fadern om modern är olämplig", vilket måhända är en beskrivning av praxis, men är ett svar som ej kan anses vara ett korrekt svar på frågan.

Som den näst svåraste frågan framstår "Om den ene maken i ett äktenskap avlider så utfaller grupplivförsäkring till efterlevande make och eventuella barn. Tror Du att samma gäller för ogift samboende". En korrekt redogörelse för skillnaderna har kunnat lämnas av 21 män och 21 kvinnor utgörande 22 respektive 19 procent av sina kön. Som felaktiga har bedömts även de svar som innebär att samma inte gäller, men där respondenten ej kunat redogöra för skillnaderna. Orsaken till detta något strikta förfaringssätt är att det hade funnits 50 procent chans att svara rätt om frågan endast behövt besvaras med ja eller nej. 20 män och 29 kvinnor har svarat "korrekt" utan att kunna redogöra för vari skillnaden ligger och har därmed inte bedömts som havande avgivit korrekta svar. Vidare har 15 män och 17 kvinnor gett en felaktig beskrivning av de skillnader som föreligger. Det vanligaste felet har dock varit att man trott att samma gäller för ogifta samboende som för gifta. Denna felaktiga uppfattning hyses av 41 män och 34 kvinnor.

Den svåraste frågan har uppenbarligen varit "Vet Du vem som får rätten till bostaden om ett gift par skiljer sig och de ej har gemensamma barn". Denna fråga har korrekt, dvs med den som bäst behöver den, besvarats av endast 18 män och 16 kvinnor utgörande 17 respektive 14 procent av sina kön. Vanligaste vanföreställningen bland såväl män som kvinnor är att kontraktsinnehavaren har rätt till bostaden.

De felaktiga svaren uppvisar en intressant tendens i det att det finns ett gemensamt drag i dessa svar. Detta gemensamma drag kan enklast beskrivas som att det är vanligt att tro *att ogift samboende juridiskt är mer likt äktenskap än det faktiskt är.* Det tycks således inte vara ovanligt att tro sig "mera gift" än man faktiskt är. Detta är givetvis av yttersta vikt, då detta innebär att många respondenter inte förstått konsekvenserna av att sambo ogifta snarare än att göra det gifta. Föreställningar om att ogift samboende, felaktigt, kan jämställas med äktenskap har påträffats ofta vad gäller uppfattning om rätten till grupplivförsäkring för efterlevande make/maka, vårdnad av gemensamma barn vid

separation, samt samboende ogiftas möjlighet att ärva varandra då de ej har barn. Rörande samtliga dessa områden finns ej obetydliga grupper män och kvinnor, vilka lever i vanföreställningen att de av samhället givits ett mer långtgående och omfattande skydd för sitt parförhållande än vad som faktiskt är fallet. Bland männen finns dessutom en tendens till att icke försumbara grupper även tror att ogifta samboende skulle ärva varandra även när de har barn, samt att uppdelning av ägodelar vid en separation på något sätt skulle regleras av samhället. Vanföreställningar av motsatt slag, dvs att uppfatta det ogifta samboendet som juridiskt mindre integrerat än det faktiskt är, har påträffats endast rörande en fråga. Detta gäller vårdnad av barn vid moderns frånfälle. Ett antal kvinnor tror därvid att fadern har mindre rätt än han faktiskt har i det att dessa kvinnor tror att vårdnaden automatiskt tillfaller kvinnans föräldrar.

De tolv frågor för vilka här redogjorts har sammanställts till ett enkelt additativt index.[7] Detta index för juridisk kunskap har, naturligtvis, ett teoretiskt maximum av tolv och ett minimum av noll. Fyra femtedelar av respondenterna har kunskapspoäng mellan 5 och 9. Standardavvikelsen för män är 2,3 under det att den för kvinnor är 1,9. Medelpoängen för kvinnor 7,3 och för män 6,9. Kvinnor är således något kunnigare än män. Om vi ser på kunskapspoäng för dem som upplever fördelar med ogift samboende och jämför dem med dem som inte upplever fördelar med ogift samboende finner vi för såväl män som kvinnor att de som upplever fördelar med ogift samboende har något högre kunskapspoäng än de som inte gör det. En man som inte ser några fördelar med ogift samboende har i genomsnitt 6,7 kunskapspoäng under det att män som ser sådana fördelar har 7,3 kunskapspoäng. För kvinnor är motsvarande siffror 7,0 och 8,0. Uppdelning efter upplevelse av nackdelar med ogift samboende ger likartat resultat. Män som ser nackdelar med ogift samboende har i genomsnitt 7,9 kunskapspoäng under det att män som inte ser några nackdelar med ogift samboende har 6,7 kunskapspoäng. För kvinnor gäller att de som ej nämnt några nackdelar med ogift samboende har 6,9 poäng och de som nämnt nackdelar har 8,1 poäng. De som gett uttryck för någon åsikt, egalt vilken, har således högre kunskapspoäng än de som inte gett uttryck för någon åsikt vad gäller upplevelse av för- respektive nackdelar med ogift samboende.

Till samma resultat kommer man även när man ser på andelen som upplever för- respektive nackdelar med ogift samboende i olika kunskapsgrupper. Respondenterna har delats upp i likstora grupper efter poäng på det ovan beskrivna kunskapsindexet. En tredjedel av respondenterna har förts till gruppen med låg juridisk kunskap, en tredjedel till gruppen med medelhög kunskap och slutligen en tredjedel till gruppen med hög kunskap. För såväl män som kvinnor gäller att upplevelser av för- såväl som nackdelar med ogift samboende är vanligast i gruppen med hög juridisk kunskap. Vidare gäller också för såväl män

som kvinnor, att upplevelser av för- såväl som nackdelar med ogift samboende är minst vanliga i gruppen med låg juridisk kunskap.

Denna samvariation sammanhänger givetvis med, som ovan påpekats, verbaliseringsförmågan. Utöver detta är det dock viktigt att notera att upplevelsen av såväl för- som nackdelar med ogift samboende förutsätter en bild av jämförelseobjektet. *Ju sämre kunskap individen har om de faktiska skillnaderna mellan äktenskap och ogift samboende desto mindre grund har individen för upplevelser av både för- och nackdelar.* Det är ju nämligen så, vilket vi påminner oss, att de vanligaste felaktiga föreställningarna inte är av den typen att respondenten tror det föreligger skillnader mellan ogift samboende och äktenskap, vilka faktiskt inte föreligger eller på annat sätt ger en felaktig beskrivning av *skillnader* man tror gäller. Den typiska vanföreställningen är i stället den att skillnaderna mellan ogift samboende och äktenskap är mindre än de faktiskt är. Lågt värde på kunskapsindex implicerar således vad gäller flertalet respondenter bristande kunskaper rörande de skillnader som faktiskt föreligger mellan samboendeformerna. Har individen låg kunskap och således troligen dålig uppfattning om de skillnader som finns mellan samboendeformerna, och i stort en uppfattning om att ogift samboende inte juridiskt skiljer sig väsentligt från äktenskapet, så finns det givetvis inte någon grund för upplevelse av vare sig för- eller nackdelar i nämnvärt hög utsträckning. Vi får nämligen inte glömma det välkända sociologiska faktum vi flera gånger återkommit till och som innebär att det är individens uppfattning av verkligheten som styr individens reaktioner, inte verklighetens faktiska utseende.

4.6 För- och nackdelar i relation till framtida civilstånd

Som tidigare nämnts har äktenskaplig status kontrollerats för de intervjuade personerna under hela den tid som förflutit sedan den ursprungliga intervjun. Efter det att tre år förflutit har 21 par separerat och 27 par gift sig. De återstående 63 paren sambor således ogifta. Föreligger det då något samband mellan upplevelsen av för- respektive nackdelar med ogift samboende och framtida civilstånd?

Om vi till att börja med undersöker i hur stor utsträckning skilda civilståndsgrupper upplever för- respektive nackdelar finner vi vad gäller kvinnorna mycket måttliga skillnader i upplevelse av för- respektive nackdelar mellan de tre grupperna separerade, samboende och gifta. 24 procent av de separerade (5 av 21), 26 procent av de gifta (7 av 27) och 29 procent av de samboende (18 av 63) kvinnorna upplevde vid tidpunkten för den ursrpungliga intervjun fördelar med ogift samboende. Vad gäller nackdelar med ogift samboende upplevdes sådana av 26 procent av de sedermera gifta kvinnorna (7 av 27) och av 29 procent av de sedermera separerade (6 av 21) samt av samma andel fortfarande samboende kvinnor (18 av 63). Som synes är dessa skillnader mycket måttliga.

Bland männen däremot finns betydande skillnader mellan de olika civil-

ståndsgrupperna. De separerade männen har upplevt fördelar med ogift samboende i betydligt högre utsträckning än andra män. Samtidigt har dessa sedermera separerade män upplevt nackdelar med ogift samboende i betydligt lägre utsträckning än andra. Inte mindre än 52 procent av de män som sedermera separerar (11 av 21) upplevde fördelar med ogift samboende vid tiden för första intervjun. Denna siffra skall jämföras med att 30 procent av de fortfarande samboende (17 av 57) och 35 procent av de sedermera gifta (9 av 26) männen upplevde sådana fördelar. Nackdelar med ogift samboende upplevdes av 14 procent av de senare separerade männen (3 av 21) under det att sådana nackdelar upplevdes av 21 procent av de fortfarande samboende (12 av 57) och 27 procent av de blivande äkta männen (7 av 26). Antalet senare separerade är relativt litet, men skillnaderna mellan denna och de båda övriga civilståndsgrupperna är konsistenta med avseende på såväl för- som nackdelar. I beaktande av den slående likheten mellan dem som senare gifter sig och dem som tre år efter ursprungliga intervjun fortfarande sambor framstår de senare separerades positiva upplevelse av ogift samboende som än mer markant.

Det är givetvis mycket intressant att ogift samboende upplevts mest positivt av de män som inte längre sambor med sin partner. Tidigare (avsnitt 4.4.16) har påvisats en stark tendens till att de som uppskattar ogift samboende mest, är människor vilka lever i mindre konventionella parbildningar. Här har påvisats att den som sedermera separerar har haft en betydligt mer positiv inställning till ogift samboende än andra. Utifrån dessa båda förhållanden torde en rimlig slutsats vara att risken för separation är större i parbildningar där man försöker leva efter ett mindre konventionellt familjemönster.[8] Detta är med tanke på det omgivande samhällets tryck och den relativa avsaknaden av positiva modeller helt naturligt. Av större intresse i detta sammanhang är emellertid att *ogift samboende uppenbarligen inte heller visat sig vara en lämplig samboendeform för dessa människors försök att sambo under de beskrivna formerna.* Detta förhållande samt att skillnaden i uppfattningen av för- och nackdelar med ogift samboende är mycket liten mellan dem som gift sig och dem som fortfarande sambor tyder på att ogift samboende är en variant på äktenskapet och inte ett alternativ till det. Ett förhållande som framkommit på flera sätt i denna udersökning.

Ovan har påpekats att separerade män har haft en mer positiv bild av ogift samboende än andra. Motsvarande resultat får vi även då vi tittar på detta förhållande från vad som skulle kunna kallas andra hållet. Studerar vi andelen gifta och separerade som funktion av upplevda för- respektive nackdelar med ogift samboende finner vi nämligen att män som såg fördelar med ogift samboende är separerade oftare än andra, samt att män som såg nackdelar med ogift samboende är separerade mindre ofta än andra. Skillnaden i andelen separerade mellan dem som ser fördelar med ogift samboende och dem som inte ser dessa fördelar är 15 procentenheter. Motsvarande skillnad mellan dem som ser

nackdelar med ogift samboende och dem som inte gör det är 8 procentenheter. Vidare har med detta analysförfarande påträffats en skillnad vad gäller dem som gift sig. Män som ser nackdelar med ogift samboende gifter sig nämligen i högre utsträckning än övriga. Skillnaden mellan de män som upplever nackdelar med ogift samboende och de som inte gör det är vad avser andelen som gift sig 9 procentenheter. Skillnaderna mellan andelen gifta respektive separerade som funktion av upplevda för- respektive nackdelar är i inget annat fall större än 3 procentenheter. Skillnaderna för kvinnor är således genomgående små. Det verkar således som om kvinnans upplevelser av för- respektive nackdelar med det ogifta samboendet har mindre betydelse för framtida civilstånd. En rimlig förklaring till detta är helt enkelt att kvinnor i lägre utsträckning än män gett uttryck för åsikter samtidigt som de också då de gett uttryck för åsikter i högre utsträckning än männen nämnt både för- och nackdelar med ogift samboende. Som nämndes i början av detta kapitel har 65 män gett uttryck för både för- och nackdelar eller varken för- eller nackdelar under det att inte mindre än 80 kvinnor på detta sätt saknat åsikt eller haft en mer nyanserad sådan. Låt oss avsluta detta avsnitt om upplevelse av för- och nackdelar med att lite närmare titta på vad vi ovan snuddade vid som hastigast, nämligen olikhet i uppfattning mellan män och kvinnor och då i synnerhet inom paret. För 104 par har vi uppgifter från såväl mannen som kvinnan. Då det gäller fördelar finner vi att i 54 av dessa par har varken mannen eller kvinnan nämnt några fördelar samt att i 16 par både mannen och kvinnan nämnt fördelar med ogift samboende. Oenighet vad gäller upplevelsen av fördelar i den meningen att en av kontrahenterna upplever fördelar under det att den andra inte gör det föreligger i 34 fall. I 21 fall nämner mannen fördelar med ogift samboende under det att kvinnan inte gör det. I de 13 återstående fallen nämner kvinnan fördelar med ogift samboende under det att mannen inte nämner några sådana fördelar. Då det gäller nackdelar med ogift samboende nämns sådana av vare sig mannen eller kvinnan i 59 fall. Nackdelar nämns i 7 fall av såväl mannen som kvinnan. En likartad upplevelse av förekomsten av nackdelar finns således i 66 fall. Mannen upplever nackdelar samtidigt som kvinnan inte gör det i 15 fall under det att kvinnan upplever nackdelar som mannen inte gör i 23 fall. I de flesta fall är man överens om förekomsten av såväl för- som nackdelar. En stor grupp är emellertid inte överens. Av intresse är måhända också att notera att endast i 7 fall nämner såväl mannen som kvinnan nackdelar med ogift samboende. Detta är givetvis vad man kan förvänta då en gemensam upplevelse av nackdelar med ogift samboende givetvis är ett starkt giftermålsincitament.

4.7 Sammanfattning

Vissa samboende ogifta som gift sig eller separerat samt ett urval av dem som fortfarande sambor ogifta har återintervjuats. Under dessa omfattande återin-

tervjuer ställdes ett antal frågor avsedda att belysa de normer respondenterna ansåg som tillämpliga i äktenskap respektive ogift samboende. Analys av dessa intervjuer ger inget stöd för ett antagande av att respondenterna skulle anse andra *normer* tillämpliga i äktenskap än i ogift samboende. Rörande de normer som explicit tagits upp (dvs normer rörande ansvar, umgänge, ekonomi, sexuell och emotionell trohet, bostad och brevhemlighet) föreligger en i det närmaste total enighet bland respondenterna att de normer de ser som gällande i den ena samlevnadsformen även gäller i den andra.

De ogifta samboende har en mycket hög ekonomisk integration. Den subjektiva ekonomiska integrationen är dessutom ofta högre än den objektiva i det att bristfälliga juridiska kunskaper gör att många ogifta samboende tror att någon form av giftorätt föreligger till partnerns egendom. Den höga ekonomiska integrationen är oftast, kanske på grund av den dokumenterade juridiska okunnigheten, av *laissez faire* karaktär. Så har bland samtliga ogifta endast påträffats ett ömsesidigt kontrakt avsett att reglera de ekonomiska mellanhavandena inom paret och fem testamenten.

I det närmaste samtliga ogifta samboende har uppgivit att de anser sitt förhållande fullt jämförbart med äktenskap. Det har emellertid visat sig att utsagan av full jämförbarhet är *normativ* och därmed säger mer om hur respondenten anser det borde vara än hur det är. Ett flitigt bruk av citat har gjorts för att exemplifiera de subtila *skillnader i upplevelse mellan ogift samboende och äktenskap* som föreligger.

Av vad som i detta kapitel presenterats torde framgå att ogift samboende i långt högre grad är en *variant av än ett alternativ till äktenskap*. Utöver den inte oväsentliga skillnaden i upplevelse av familjegemenskap är skillnaderna mellan innehåll i samboendeformerna små. Utöver avsaknaden av formellt äktenskap har inte påträffats någon egenskap som delas av samtliga, eller ens större delen av de ogifta samboende men som saknas hos de gifta. En majoritet av de samboende ogifta tror för övrigt att de kommer att gifta sig.

I detta kapitel har även redogjorts för respondenternas svar på ett antal frågor rörande upplevelse av för- och nackdelar med ogift samboende, samt för hur dessa upplevelser förhåller sig till ett antal bakgrundsvariabler.

Statistiska och deskriptiva tekniker har kombinerats med försök till förstående analyser av mindre formaliserade samtal med respondenter. Det övergripande syftet har varit att förstå människors handlande och att finna regelbundenheter snarare än att testa. I detta uttalat heuristiska syfte har människors handlingar och övertygelser allt mer framstått som resultat av spänningar mellan måhända ytliga men medvetna och lätt verbaliserbara nivåer och undermedvetna, endast indirekt mätbara, nivåer av osystematiserade (men inte osystematiska) känslor.

5 Varför äktenskap?

Som tidigare framkommit i denna rapport föreligger stora likheter mellan de båda samboendeformerna ogift samboende och äktenskap. En väsentlig skillnad förekommer dock. Ogifta samboende kan, till skillnad från gifta, inte endast separera och gifta sig med någon annan utan även gifta sig med varandra. En stor andel av de ogifta samboende har också för avsikt att gifta sig med varandra. Av de 104 män som besvarat frågan om huruvida de tror eller tänker, att de kommer att gifta sig har 68 svarat ja, dvs de tänker eller tror att de kommer att gifta sig. Sex män har svarat vet ej och således har 30 män sagt att de ej har för avsikt att gifta sig. Bland kvinnorna är svarsfördelningen något annorlunda. 110 kvinnor har besvarat frågan. Av dessa tänker eller tror 58 giftermål under det att 44 inte gör det. Åtta kvinnor har besvarat frågan med vet ej. Något fler män än kvinnor *tror* således att de kommer att gifta sig.[1] Detta faktum bör emellertid kompletteras med en kort analys av vem som *vill gifta sig*.

5.1 Motiv till framtida äktenskap bland samboende

5.1.1 Att ha för avsikt att gifta sig

Respondenter som tänker eller tror att de kommer att gifta sig har fått frågan: "Vem är det som vill gifta sig?". Då vi sammanställer mannens och kvinnans svar på denna fråga finner vi att bland män som tror eller tänker att de kommer att gifta sig 53 procent säger att båda önskar gifta sig under det att 12 procent säger att det är de själva och inte deras partner som vill gifta sig. Detta innebär att sammanlagt 65 procent av de män som tänker gifta sig eller tror att de kommer att gifta sig faktiskt själva önskar gifta sig. En något större andel av de kvinnor som tror att de kommer att gifta sig önskar det. Inte mindre än 84 procent av dessa kvinnor önskar nämligen gifta sig (51 procent av kvinnorna säger att det är båda som önskar gifta sig under det att 33 procent säger att det är endast de själva). Ungefär en tredjedel av männen planerar således att gifta sig utan att faktiskt själva primärt önska det under det att något mindre än en femtedel av kvinnorna befinner sig i en motsvarande situation. Vid en korstabulering av mannens svar med kvinnans finner vi att drygt två tredjedelar av respondenterna (68 procent) korrekt angivit partnerns vilja eller bristande vilja att ingå äktenskap. Denna siffra är väsentligen högre än 37 procent, som är den andel av respondenterna som slumpmässigt kan förväntas korrekt ange partnerns önskan. Uppenbarligen äger således någon kommunikation rörande dessa frågor rum inom flera av de studerade paren. Kvar står emellertid det faktum, att ungefär en tredjedel av dem som har för *avsikt* att gifta sig felbedömer

partnerns önskan. Kvinnor felbedömer partnerns önskan oftare än män. I 12 procent av de fall där kvinnan säger att båda önskar gifta sig säger mannen att endast kvinnan önskar det. Det motsatta förhållandet, att mannen säger båda men kvinnan att det endast är mannen som önskar gifta sig, existerar inte i detta material.

Vad kan det då finnas för några skäl till att ingå äktenskap, utöver att partnern önskar det? För att belysa och i någon mån besvara denna frågeställning kan data inom ramen för det beskrivna projektet hämtas från i huvudsak tre källor. För det första har samtliga respondenter ingående i urvalet ogifta samboende vid den ursprungliga intervjun tillfrågats huruvida de har för avsikt att gifta sig eller inte, samt varför de eventuellt avser att gifta sig eller varför de inte avser att gifta sig. För det andra har ett urval nygifta intervjuats. Dessa nygifta par har intervjuats om en rad omständigheter förknippade med sina äktenskap. För det tredje har som tidigare nämnts ett urval av de samboende ogifta som senare ingått äktenskap återintervjuats.

Låt oss inledningsvis se hur många av de 111 samboende ogifta paren som gift sig. Under det första året efter de ursprungliga intervjuerna gifte sig 11 par, under det andra året 9 par och under det tredje slutligen 7 par. Fram till hösten 1977 har således 27 av de ogifta samboende paren gift sig.[2] Detta innebär, att av de 68 män som tänker gifta sig eller tror att de kommer att gifta sig har 31 procent gift sig. Av de 58 kvinnor som haft för avsikt att gifta sig har inom loppet av tre år 38 procent gift sig. Av de 30 män som inte hade för avsikt att gifta sig har 13 procent gift sig och av de 44 kvinnor som uppgav att de inte har för avsikt att gifta sig har 9 procent gift sig. I relation till äktenskapsbenägenhet, som den definierats i avsnitt 3.3.3, innebär detta, att av de äktenskapsbenägna männen har 31 procent gift sig under det att 38 procent av de äktenskapsbenägna kvinnorna gjort det. Bland de icke äktenskapsbenägna männen har 13 procent och bland de icke äktenskapsbenägna kvinnorna 9 procent gift sig inom tre år från den ursprungliga intervjun vid vilken äktenskapsbenägenhet mättes.

En icke försumbar andel, av dem som inte haft för avsikt att gifta sig, har således gjort det inom tre år från det de uppgivit att de inte tänker gifta sig. En orsak till detta skulle vara att under den tid som förflutit något inträffat, någon speciell händelse som fått respondenten att byta åsikt.

De respondenter som uppgivit att de tänker eller tror att de kommer att gifta sig har fått frågan "Varför tänker Ni gifta Er/varför tror Du att Ni kommer att gifta Er?". De i särklass vanligaste svaren bland såväl män som kvinnor är sådana som hänförts till kategorin "För barns och eventuella barns skull". 26 av de 68 män som haft för avsikt att gifta sig har angivit för barns skull under det att 32 av de 58 kvinnorna angivit för barns skull. Om vi låter För barns skull tillsammans med motivkategorierna Tradition och Påtryckning bilda en kategori som vi lämpligen kallar Sociala skäl finner vi att 62 procent av de 68 män som

Tabell 5:1 *Senare gifta (t o m 1977) efter äktenskapsbenägenhet 1974 – män*

Gift	Äktenskapsbenägen		
	Nej	Ja	Samtliga
Nej	26	47	73
Ja	4	21	25
Samtliga	30	68	98

Senare gifta (t o m 1977) efter äktenskapsbenägenhet 1974 – kvinnor

Gift	Äktenskapsbenägen		
	Nej	Ja	Samtliga
Nej	40	36	76
Ja	4	22	26
Samtliga	44	58	102

har för avsikt att gifta sig har angivit Sociala skäl under det att 74 procent av de 58 kvinnor som har för avsikt att gifta sig har gjort det. Juridiskt-ekonomiska skäl anges av 19 procent av männen och 14 procent av kvinnorna under det att Emotionella skäl anges av 9 procent av männen och 10 procent av kvinnorna. 10 procent av männen och 3 procent av kvinnorna har avgivit antingen svaret vet ej eller ej kodbara svar.

Det mest slående med denna fördelning är givetvis att endast cirka 10 procent av dem som har för avsikt att gifta sig uppger att de har emotionella skäl för detta. Det bör då observeras att intervjusituationen med ett formulär inbjuder till angivande av *skäl* snarare än *orsaker*. Det torde för flertalet respondenter ligga nära till hands att ange vad man uppfattar som ett rationellt skäl snarare än att söka förklara de mekanismer som lett fram till att respondenten räknar med att gifta sig.

Att de uppgivna skälen får tas för vad de är, dvs uppgivna skäl till skillnad från analyser av bakomliggande orsaker, kan belysas med att 15 procent av de 68 män som avser att gifta sig över huvud taget inte talat om äktenskap med sin partner, eller omvänt att av de 22 män som inte talat om äktenskap med sin partner avser i det närmaste hälften, dvs 10, att gifta sig. Motsvarande förhållande gäller för kvinnor ehuru tendensen där inte är fullt lika kraftig i det att av de 26 kvinnor som uppger sig ej ha talat med sin partner om äktenskap avser åtta, dvs ungefär en tredjedel, att gifta sig. De som ej diskuterat äktenskap med sin partner kan rimligen antagas inte heller ha diskuterat motiv till äktenskap med sin partner. En icke oväsentlig del av dem som har för avsikt att gifta sig

har inte diskuterat detta med sin partner men kan trots detta ange skäl för sitt äktenskap. Det är således inte orimligt att påstå att de angivna skälen i stor utsträckning måhända snarast är uttryck för vad respondenten uppfattar som socialt acceptabla motiveringar till äktenskap snarare än genuint upplevda orsaker.

5.1.2 Att ha gift sig

Vi har hittills diskuterat avsikt att gifta sig. Låt oss nu övergå till att se efter vem som *faktiskt* gift sig och vilka skäl den angivit. Låt oss inledningsvis se på andelen gifta som funktion av skäl till att gifta sig. Vad gäller männen finner vi att det föreligger en skillnad mellan de män som har angivit något skäl för att gifta sig och de som inte gjort det, dvs de som besvarat frågan "Varför tänker Ni gifta Er" med vet ej. En av de sju män som besvarat frågan med vet ej eller med ett icke kodbart svar har gift sig under det att drygt 30 procent av de män som angivit sociala skäl eller juridiskt-ekonomiska eller emotionella skäl gift sig. 31 procent av de 42 män som angivit sociala skäl har gift sig, 39 procent av de 13 män som uppgivit juridiskt-ekonomiska skäl har gift sig och 33 procent av de 6 män som angivit emotionella skäl. Totalt har således 68 män besvarat frågan, dvs de som vid tiden för intervjun hade för avsikt att gifta sig. Vad gäller kvinnorna å andra sidan föreligger en något mer varierad bild. 59 kvinnor hade, som vi minns, för avsikt att ingå äktenskap och tillfrågades därför varför de hade denna avsikt. 42 procent av de 43 kvinnor som då angivit sociala skäl har gift sig. Två av de 6 kvinnor som angivit emotionella skäl har likaledes gift sig under det att likaledes två av de 8 kvinnor som angivit juridiskt-ekonomiska skäl gift sig. Ingen av de två kvinnor som ej besvarat frågan om skäl har gift sig. För såväl män som kvinnor gäller att de tämligen få fall som inte kunnat besvara frågan om skäl till att de har för avsikt att gifta sig eller besvarat den på ett icke kodbart sätt gift sig i väsentligen lägre utsträckning än andra som haft för avsikt att gifta sig. Vidare framgår av det sagda att det för männen är lika vanligt att gifta sig oberoende av vilket skäl som angivits.

Detta är emellertid inte fallet för kvinnorna. För kvinnorna synes det vara så att *angivna sociala skäl för avsikten att ingå äktenskap sammanhänger med faktiskt ingånget äktenskap i högre utsträckning än andra skäl.* Detta förhållande är helt i linje med resultat presenterade i kapitel fyra,där effekten av socialt tryck på kvinnor diskuterades i samband med effekten av föräldrars inställning till ogift samboende. I avsnitt 4.4.15 visades att kvinnor som upplever påtryckningar från föräldrar att gifta sig inte ser några fördelar med ogift samboende, vilket givetvis bör vara ett starkt incitament till att ingå äktenskap.

Tidigare har talats om *avsikt* att gifta sig och att ha talat med sin partner om att gifta sig. Låt oss här se på sambandet mellan att ha *talat* om att gifta sig och att faktiskt göra det. Av de 82 män som vid tidpunkten för den ursprungliga intervjun hade talat med sin partner har 27 procent gift sig under det att 18 pro-

cent av de 22 män som inte har talat med sin partner om äktenskap gift sig. (Av naturliga skäl föreligger i detta fall en mycket god överensstämmelse mellan männens och kvinnornas svar. Av de 84 kvinnor som sagt sig ha diskuterat äktenskap med sin partner har 26 procent gift sig under det att 19 procent av de 27 kvinnor som inte talat med sin partner gift sig under de följande tre åren. Av dessa siffror kan vi sluta oss till att en av de sju män som inte besvarat frågan hururuvida de talat med sin partner om äktenskap gift sig med en kvinna som inte talat med honom om äktenskap.) Att ha diskuterat äktenskap med sin partner synes således innebära att sannolikheten för ett äktenskap ökar. Dock är det uppenbart alls inte nödvändigt att ha diskuterat äktenskap långt i förväg med sin partner då ju inte mindre än 18 procent av de respondenter som vid tiden för intervjun inte diskuterat äktenskap med sin partner gift sig under något av de tre följande åren.

5.2 Motiv till äktenskap bland 101 nygifta par

5.2.1 Kommunikation

Låt oss belysa betydelsen av kommunikation inom paret på ytterligare ett sätt, genom att gå till vår andra survey-undersökning, dvs urvalet nygifta. Bland de frågor som ställdes till de 101 nygifta paren var "Vem av Er ville gifta sig". Svaret på denna fråga är intressant ur flera synpunkter. En uppenbar anledning till att gifta sig är naturligtvis att man önskar gifta sig, må i detta led vara av vilken orsak som helst. Önskar man då faktiskt gifta sig? Ett studium av svaren visar att 75 procent av de 97 män som besvarat frågan faktiskt önskade gifta sig. 68 män utgörande 70 procent sade att båda önskade gifta sig. Till denna summa bör läggas de fem män som utgjorde 5 procent och som sade att det var de som önskade gifta sig. Tre fjärdedelar av de män som gift sig önskade det primärt själva under det att således en fjärdedel gift sig av andra skäl än att de själva primärt ville det. Vad gäller kvinnorna är det 65 som anser att båda ville gifta sig och 24 som säger att det var hon själv i främsta rummet, totalt utgörande 92 procent av de nygifta kvinnorna. Ett likartat förhållande har kunnat beläggas i materialet samboende ogifta vad gäller avsikt att gifta sig. Jämförelser mellan materialet ogifta samboende och nygifta är, bör vi dock observera, något problematiska då de samboende ogifta inte utgör något representativt urval under det att materialet nygifta gör det. För båda materialen gäller dock att det är vanligare att kvinnor själva önskar gifta sig än att män själva primärt önskar det. Vidare synes det vara så att en egen önskan att gifta sig är vanligare bland dem som gift sig än bland dem som endast har för avsikt att gifta sig. Helt klart är emellertid att det vare sig för män eller kvinnor är ett nödvändig villkor för äktenskaps ingående att själv primärt ha en önskan att gifta sig. I ett icke försumbart antal fall synes det vara så att den ena partnern, och då vanligtvis mannen, gifter sig för att tillfredsställa den andra partnerns önskan.

Är man då själva medvetna om detta sakernas tillstånd? I ungefär tre fjär-

dedelar av fallen kan man korrekt ange sin partners önskemål. I 74 av de 97 par en som gift sig och besvarat frågan om vem som ville gifta sig kan man korrekt ange sin partners önskan. Dessa 74 individer utgör 76 procent av fallen. Av slumpmässiga skäl kan en korrekt uppfattning av partnerns åsikt förväntas i 54 procent av fallen. Jämför man denna siffra med de 76 procent som faktiskt korrekt kunnat ange partnerns önskemål finner vi att en viss kommunikation om vem som önskar gifta sig faktiskt torde ha förekommit bland de nygifta. Kvar står dock det faktum att cirka en fjärdedel av dem som gift sig inte korrekt kan ange vem det var som primärt önskade gifta sig.'

Låt oss ett ögonblick dröja vid kommunikationen inom paret. Samtliga i materialet nygifta har tillfrågats om när de första gången talade med sin partner om giftermål. Av de 98 män som besvarat frågan anger 29 stycken en tidpunkt som relateras till en *händelse*. Den vanligaste enskilda händelsen är "i samband med förlovning" som anges av 14 av dessa 29 män. Majoriteten av männen, 61 stycken, nämner dock ingen speciell händelse vid vilken de första gången diskuterade giftermål. Av de 61 män som inte relaterar första samtalet om giftermål till någon speciell händelse säger flertalet, 38 stycken, att denna diskussion togs upp mer än sex månader före vigseln. 18 män säger att de började diskutera äktenskap 2–6 månader före vigseln och fem män att de tog upp denna diskussion högst två månader innan vigseln. Åtta män slutligen minns inte när de första gången talade med sin partner om giftermål. 100 kvinnor har besvarat denna fråga. I likhet med männen anser ett flertal att denna diskussion togs upp utan att det fanns någon utlösande händelse. 51 kvinnor säger att det inte förelåg någon speciell händelse. 39 kvinnor å andra sidan relaterade denna första diskussion till någon speciell händelse. Den vanligaste händelsen som anges av kvinnor är "i samband med första barnets födelse". 11 kvinnor anger detta. 10 kvinnor minns inte eller vet inte när de första gången talade med sin partner om giftermål. Här bör framförallt noteras en könsskillnad. Cirka 30 procent av männen relaterade denna första diskussion till en speciell händelse under det att 40 procent av kvinnorna gör det. Denna skillnad är främst att hänföra till två händelsekategorier. Två män har angivit att den första diskussionen om giftermål skedde redan vid sammanflyttningen under det att inte mindre än åtta kvinnor angivit detta. Vidare har 11 kvinnor nämnt i samband med första barnets födelse under det att endast sju män sagt att äktenskap diskuterades första gången i samband med denna händelse. Dessa data skulle, med reservation för det begränsade antalet fall, kunna tolkas så att *såväl sammanflyttning som födelse av det första barnet för kvinnorna är händelser vilka aktualiserar äktenskap i högre utsträckning än de gör det för männen.*

5.2.2 Vigselform

Då valet av vigselform skulle kunna tänkas sammanhänga med syftet med, och orsakerna till vigseln har respondenterna tillfrågats om formerna för sin

Tabell 5:2 *Upplevelse av ökad trygghet efter vigselform – män*

Upplever ökad trygghet	Vigselform Faktiskt värde (Förväntat värde)		
	Kyrklig	Borgerlig	Samtliga
Nej	29 (33)	19 (14)	48
Ja	35 (31)	10 (15)	45
Vet ej	4 (3)	1 (2)	5
Samtliga	68	30	98

Med förväntat värde avses det värde som skulle föreligga om värdet på den ena variabeln var oberoende av värdet på den andra.

vigsel. Den vanligaste vigselformen bland de nygifta är kyrklig vigsel. 69 av de 100 par som besvarat frågan har gift sig kyrkligt. Borgerlig vigsel har således föredragits av 31 par. Av dessa 31 har 18 utnyttjat det korta borgerliga formuläret och 13 det långa borgerliga formuläret. I detta sammanhang bör måhända påpekas att en man inte visste huruvida han utnyttjat det korta eller det långa vigselformuläret. Att två tredjedelar av paren gift sig kyrkligt visar att man med äktenskapet i de flesta fall avsett uppnå någonting mer än en ekonomisk-juridisk reglering av samboendeförhållandet. Detta att inte välja den "affärsmässigaste" vigselformen får givetvis inte tolkas så att de som gift sig kyrkligt inte alls funderat över de juridiskt-ekonomiska konsekvenserna. Tvärtom finns en svag tendens bland männen till att de som gift sig kyrkligt funderat på juridiskt-ekonomiska problem något oftare än de som gift sig borgerligt. Skillnaden är emellertid måttlig i det att 63 procent av de 68 män som uppger sig ha gift sig kyrkligt säger att de funderat på de juridiskt-ekonomiska konsekvenserna av äktenskapet innan de gifte sig under det att exakt hälften av de 30 män som gift sig borgerligt säger sig ha funderat på dessa konsekvenser. Någon skillnad finns inte vad gäller kvinnorna.

Vigselformen synes däremot ha ett samband med huruvida individen känner en större *trygghet* som gift. Samtliga respondenter i materialet fick frågan "Känner Du större trygghet och säkerhet inför framtiden nu som gift än tidigare?". Denna fråga besvarades med nej av mer än 60 procent av de 30 män som gift sig borgerligt och besvarat denna fråga (19 av de 30 männen besvarade frågan med nej). Av de 68 män som gift sig kyrkligt svarade endast 43 procent, utgörande 29 stycken, nej på denna fråga. Denna samvariation mellan vigselform och upplevd ökad trygghet föreligger dock endast för männen. När det gäller kvinnorna är det cirka 40 procent som, oberoende av vigselform, säger att de inte upplever någon ökad trygghet under det att ungefär hälften av männen oberoende av vigselform säger att de inte upplever någon ökad trygghet. Det är således som helhet färre kvinnor än män som inte upplever en ökad trygghet. Ungefär 40 procent av kvinnorna säger, som sagt, att de inte upplever någon ökad trygghet på grund av vigseln. Bland män finns en motsvarande andel

Tabell 5:3 *Upplevelse av ökad trygghet efter vigselform – kvinnor*

Upplever ökad trygghet	Vigselform Faktiskt värde (Förväntat värde)		
	Kyrklig	Borgerlig	Samtliga
Nej	29 (29)	13 (13)	42
Ja	37 (37)	17 (17)	54
Vet ej	3 (3)	1 (1)	4
Samtliga	69	31	100

Med förväntat värde avses det värde som skulle föreligga om värdet på den ena variabeln var oberoende av värdet på den andra.

som inte upplever någon ökad trygghet, dvs ungefär 40 procent, bland de kyrkligt vigda männen. Bland männen som helhet är det ca 50 procent som upplever ökad trygghet och 50 procent som inte gör det. Vad gäller upplevelsen av ökad trygghet av äktenskapet spelar vigselform uppenbart en diskriminerande roll bland männen men inte bland kvinnorna. Detta sammanhänger med att den genomsnittliga kvinnan liknar den kyrkligt vigde mannen snarare än den genomsnittlige mannen i detta avseende. Se tabellerna 5:2 och 5:3.

Då, som framgått av kapitel fyra normer och förväntningar, i samlevnadsformen ogift samboende i huvudsak är desamma som i samlevnadsformen äktenskap torde för många respondenter själva vigseln vara av mycket stor betydelse då, som påvisats, de familjerättsliga kunskaperna i många fall är bristfälliga på ett sätt som innebär att respondenten tror sig "gift i högre utsträckning" än vad som är fallet och därmed inte upplever juridiskt-ekonomiska skäl till att gifta sig. Det blir då väsentligt att undersöka vilka motiv som ges för att man valt en vigselform snarare än en annan. Det visar sig vid ett närmare studium av dessa uppgivna skäl att det föreligger icke oväsentliga skillnader mellan könen. Rörande männen skulle man något karikerat och kortfattat kunna säga att de som gift sig kyrkligt är större traditionalister än övriga under det att de som gift sig borgerligt har ett mer etiskt sinnelag.

Av de 91 män som besvarat såväl frågan om vigselform som frågan om skäl till den valda vigselformen har 26 stycken uppgivit att de gift sig kyrkligt och att skälet till detta var att de önskade ett Minne för livet. Samtidigt har 15 män uppgivit att de gift sig kyrkligt och gjort detta av Tradition. Dessa de två, bland de kyrkligt vigda männen, vanligaste motivkategorierna för den valda vigselformen inrymmer inte mindre än 66 procent av de män som gift sig kyrkligt. Inte en enda av de borgerligt gifta männen har uppgivit någon sådan motivering, vilket måhända ligger i sakens natur. Lägger vi till dessa båda kategorier kategorin Påverkan och kallar det hela för Tradition/Konformitet finner vi att inte mindre än 79 procent av de kyrkligt vigda männen hamnar i dessa kategorier tillsammans med sju procent av de borgerligt vigda männen. Religiösa

och/eller etiska skäl för den valda vigselformen har uppgivits av två män utgörande tre procent av de 62 som gift sig kyrkligt och besvarat frågan om skäl för denna vigselform. Nio män utgörande 31 procent däremot av de 29 som besvarat frågan och gift sig borgerligt uppger Religiösa och/eller etiska skäl för sin preferens för borgerlig vigsel. Noteras bör vidare att Religiösa och/eller etiska skäl bland de män som gift sig kyrkligt är de minst vanliga skälen. Till och med skälet att det endast var en Tillfällighet har uppgivits av åtta av de kyrkligt vigda, vilket som vi minns skall jämföras med att två av de kyrkligt vigda uppgivit Religiösa och/eller etiska skäl. Bland kvinnorna är Religiösa och/eller etiska skäl något vanligare i det att sex av de 65 kvinnor som gift sig kyrkligt och besvarat frågan om skäl för detta anger Religiösa och/eller etiska skäl. Dessa kvinnor utgör således 9 procent av dem som gift sig kyrkligt. Även bland kvinnor är det dock vanligare att uppge Etiska skäl om man gift sig borgerligt. Av de 31 kvinnor som gift sig borgerligt och besvarat frågan om skäl för detta har 7 utgörande 23 procent angivit Etiska skäl. Skillnaden är således av samma art som hos männen ehuru väsentligen mindre.

Konventionaliteten synes vara av samma omfattning bland kvinnor som bland män. 69 av de kyrkligt vigda kvinnorna anger Minne för livet eller Tradition. Lägger vi till denna kategori Påverkan får vi att 81 procent av de kyrkligt vigda kvinnorna hamnar i denna kategori. Som vi minns var motsvarande siffror för männen 66 och 79 procent. Att ha angivit något av dessa skäl gjordes också av två borgerligt gifta män och en borgerligt gift kvinna.

En stor del av de skillnader som framkommit mellan dem som gift sig kyrkligt och dem som gift sig borgerligt torde gå att hänföra till att man motiverar sig på något olika sätt beroende på att de som gift sig kyrkligt i stor utsträckning motiverar detta, under det att de som gift sig borgerligt i hög utsträckning motiverar varför de *inte* gift sig kyrkligt. Detta måste anses tyda på att kyrklig vigsel i respondenternas föreställningsvärld har en mycket stark ställning. Detta understryks givetvis också av att så många människor gifter sig kyrkligt utan att göra det av religiösa skäl eller lägga någon vikt vid ceremonins religiösa betydelse. Ett förhållande som är ägnat att väl belysa vigselns såväl som vigselformens i tradition grundade betydelse. En betydelse som alldeles uppenbarligen går utöver de juridiska effekterna av vigseln.' Slutligen bör vi betänka, att då två tredjedelar av de nygifta gift sig kyrkligt innebär de vanligaste motiven bland dessa också de vanligaste motiven i hela materialet. Bland såväl män som kvinnor har 56 procent av de nygifta som angivit något skäl för sitt val av vigselform angivit ett skäl ur kategorierna Minne, Tradition, Påverkan.

5.2.3 Upplevda för- och nackdelar med äktenskap i relation till vissa bakgrundsdata

I kapitlet om skillnader mellan ogift samboende och äktenskap (kapitel 4) redogjordes för de ogifta samboendes upplevelse av fördelar respektiva nackdelar

Tabell 5:4 *Upplevda för- och nackdelar med äktenskap bland 101 nygifta par*

Upplever	Procent med upplevelse (n)	
	Män	Kvinnor
Endast fördelar	36 (35)	26 (26)
För- och nackdelar	1 (1)	5 (5)
Varken för- eller nackdelar	61 (60)	64 (64)
Endast nackdelar	2 (2)	5 (5)

med ogift samboende. De där påvisade skillnaderna av upplevelse av ogift samboende jämfört med äktenskap säger givetvis, vid sidan av att skillnaden mellan samboendeformerna belyses, något om vilka faktorer som sammanhänger med upplevelser, vilka kan förväntas leda till beslut att gifta sig. Intressant i detta sammanhang, där det primära intresset hänför sig till varför människor gifter sig, är då också att undersöka i vilken utsträckning de *gifta* upplever för- respektive nackdelar med sin samboendeform dvs äktenskapet.

I materialet nygifta har 98 män och 100 kvinnor besvarat frågorna om för- och nackdelar med äktenskap. 37 procent av männen ser fördelar med ogift samboende. 31 procent av kvinnorna ser sådana fördelar. Detta innebär att 63 procent av männen och 69 procent av kvinnorna uppger sig inte uppleva några fördelar med äktenskap. Med fördelar avses då såväl ekonomisk-juridiska som eventuella andra fördelar. Respondenterna har fått besvara två frågor dels "Har Du märkt några ekonomiska eller juridiska fördelar med att vara gift jämfört med att vara ogift samboende?" dels "Har Du märkt några andra fördelar med att vara gift jämfört med att vara ogift samboende?". Upplevelse av fördelar anses föreligga om någon av de ingående frågorna besvaras jakande. Att två tredjedelar trots detta inte upplever några fördelar med äktenskapet måste anses som ett mycket starkt indicium för att andra än s k rationella skäl är avgörande för beslutet att gifta sig.

Nackdelar med äktenskapet som form upplevs av tre procent av männen och 10 procent av kvinnorna. Fem kvinnor, utgörande lika många procent, upplever endast nackdelar. Fördelar och nackdelar upplevs samtidigt av fem kvinnor under det att 64 kvinnor upplever vare sig för- eller nackdelar med äktenskapet som form. Endast fördelar upplevs av 26 kvinnor. Bland männen föreligger en likartad bild ehuru fler män ser endast fördelar med äktenskapet. Av de 98 män som besvarat frågorna ser två endast nackdelar med äktenskap. En man ser såväl för- som nackdelar med äktenskap under det att 60 män ser varken för- eller nackdelar. Tillsammans utgör dessa män 64 procent. 36 procent av männen ser endast fördelar med äktenskapet. Se tabell 5:4.

I materialet gifta har påträffats få entydiga samband mellan upplevelser av för- respektive nackdelar och bakgrundsfaktorer. Bitvis sammanhänger detta

med att tämligen få respondenter upplever nackdelar med äktenskapet. Detta är i och för sig helt naturligt med tanke på att urvalet består av *nygifta* par. Att så få upplever nackdelar medför dock att det är svårt att säkerställa några samband vad gäller upplevelse av nackdelar och andra variabler.

Rörande *födelseår* finns endast ett svagt samband med upplevelse av äktenskap vad gäller kvinnor och deras upplevelse av fördelar. Upplevelse av fördelar med äktenskap är något vanligare bland de 41 kvinnor som är födda 1951 eller senare. Av dessa 41 kvinnor upplever 15 (37 procent) fördelar med äktenskap under det att 16 (27 procent) av de övriga 59 kvinnorna gör det.

Rörande tidigare juridiskt *civilstånd* finns en svag tendens till att män med tidigare äktenskaplig erfarenhet ställer sig mer positiva till äktenskap än andra män i det att häften av de 14 män som har sådan tidigare erfarenhet upplever fördelar med äktenskap under det att endast 29 (35 procent) av de övriga 84 männen gör det. Vad gäller upplevelser av nackdelar hos männen och fördelar bland kvinnorna har några samband inte kunnat säkerställas. Däremot finns en svag tendens till att kvinnor som har erfarenhet av äktenskap sedan tidigare upplever *nackdelar* med äktenskap i högre utsträckning än andra kvinnor. Det bör emellertid här observeras att antalet fall är mycket litet. Endast åtta kvinnor har tidigare erfarenhet av äktenskap och två av dessa kvinnor upplever nackdelar med äktenskap. Detta innebär att 25 procent (av dessa åtta kvinnor!) upplever nackdelar under det att 9 procent av de övriga 92 kvinnorna gör det. Att män med tidigare erfarenhet av äktenskap är mer positiva till äktenskap strider i viss mån mot det resultat vi fann när vi undersökte upplevelsen av ogift samboende och tittade på effekten av civilstånd. Det visade sig nämligen då att skilda män såg fördelar med ogift samboende något oftare än andra män samtidigt som de såg nackdelar något mindre ofta än andra män. Dessa till synes motsägelsefyllda resultat torde kunna förklaras med att det sker en selektion på så sätt att män med tidigare äktenskapserfarenhet, vilka gifter sig på nytt, huvudsakligen rekryteras ur den minoritet av förut gifta män som ser ogift samboende mindre positivt. Kort sagt, män med tidigare erfarenhet av äktenskap och negativ inställning till äktenskap torde kunna förväntas undvika att gifta sig, varför nygifta män med tidigare äktenskaplig erfarenhet kan förväntas ha en mer positiv inställning till äktenskap än de samboende ogifta männen.

Rörande *utbildning* har endast kunnat beläggas en tendens till, att kvinnor med folkhögskola, gymnasium eller universitet upplever fördelar med äktenskap oftare än andra kvinnor. Av de 22 kvinnor som har någon av dessa utbildningar ser 11, utgörande 50 procent fördelar med äktenskap. Detta skall jämföras att 20 (26 procent) av de övriga 78 kvinnorna upplever fördelar med äktenskap.

Rörande *förvärvsarbete* förekommer kraftiga skillnader i upplevelse av fördelar med äktenskap mellan skilda grupper. Ingen av de fyra män eller två

kvinnor som studerar ser några fördelar med äktenskap. Bland männen gäller vidare att inte mindre än sju av de tio män som förvärvsarbetar *och* har yrken i socialgrupp I ser fördelar med äktenskap. Av de 84 män som förvärvsarbetar i yrken i socialgrupp II eller III ser 29 (motsvarande 35 procent) fördelar med äktenskap. Totalt ser 37 procent av männen fördelar med äktenskapet. Bland kvinnorna å andra sidan ser totalt 31 procent fördelar med äktenskap. Den mest positiva gruppen är hemmafruar där två av de fem hemmafruarna upplever fördelar med äktenskap. Den kraftiga skillnad som kunnat beläggas hos männen mellan skilda socialgrupper är omöjlig att säkerställa hos kvinnorna då det endast finns en kvinna som är förvärvsarbetande i yrke klassat i socialgrupp I. Däremot finns det inga nämnvärda skillnader mellan könen vad gäller andelen som upplever fördelar med äktenskap bland dem som förvärvsarbetar i socialgrupp II eller III i det att cirka 30 procent av dessa ser sådana fördelar. Bland kvinnor synes således över huvud taget inte föreligga några större skillnader mellan olika grupper i detta sammanhang. Att det bland män påträffats skillnader skulle då anses kunna tyda på att arbete och yrkesroll formar mannen i högre grad än kvinnan.

Rörande *gemensamma barn* har inte kunnat påvisas några samband mellan antalet barn och inställning till äktenskap bland män. Bland kvinnorna däremot finns en tendens till att de som inte har barn upplever fördelar med äktenskap något oftare än de som har barn. Bland kvinnor som inte har barn med sin partner upplever 37 procent fördelar med äktenskap under det att endast 24 procent av de kvinnor som har barn med sin partner upplever sådana fördelar. Tvärtemot vad man skulle kunna vänta bidrager förekomst av barn inte till en mer positiv syn på äktenskap. Detta skulle kunna tänkas sammanhänga med att barn bidrager till känslan av gemenskap och ömsesidigt engagemang på ett sådant sätt att behov av en trygghetsskapande rit och en emotionell återförsäkring skulle vara större hos de barnlösa, vilka då oftare än de med barn skulle uppleva fördelar med äktenskap.[5]

Rörande *barn med någon annan* än partnern finns det bland såväl män som kvinnor en tendens till att de som har två barn med någon annan än sin partner oftare än andra ser fördelar med äktenskap. Stor försiktighet bör dock iakttagas vid tolkandet av detta förhållande därför att endast fyra män och fyra kvinnor har två barn med någon annan än sin partner. Bland såväl män som kvinnor gäller emellertid att av dessa fyra som har två barn med någon annan än sin partner upplever två fördelar med äktenskap. För såväl män som kvinnor gäller vidare att om vi endast differentierar mellan dem som har barn med någon annan och dem som inte har det finner vi att några skillnader inte längre föreligger. För männen kommer då 32 män (motsvarande 37 procent) av de 87 män som inte har barn med någon annan än sin partner att visa sig uppleva fördelar med äktenskap samtidigt som 4 män (motsvarande 36 procent) av de 11 män som har barn med någon annan än sin nuvarande partner upplever sådana för-

delar. Bland kvinnorna får vi till resultat att 27 kvinnor (motsvarande 31 procent) av de 87 kvinnor som inte har barn med någon annan än sin nuvarande partner ser fördelar med äktenskap, samma andel kvinnor dvs 31 procent, bland dem som har barn med någon annan än sin partner och därmed i hela materialet ser fördelar med äktenskap. Det framstår således som om det inte finns någon samvariation mellan förekomst av barn med någon annan än nuvarande partnern och upplevelse av fördelar med äktenskap. För ett studium av nackdelar gäller i detta fall som i övriga fall att det synnerligen begränsade antalet som upplever några nackdelar (3 män och 10 kvinnor) i det närmaste omöjliggör all analys.

Antal syndyasmos synes inte ha någon inverkan på männens upplevelse av äktenskap under det att en viss tendens till samvariation kan skönjas vad gäller kvinnorna. De kvinnor som för närvarande har sin andra syndyasmos (det finns i materialet inga kvinnor som har haft fler syndyasmos än två) upplever såväl för- som nackdelar med äktenskap i högre utsträckning än andra. Nio av de 18 kvinnor som har sitt andra syndyasmos upplever fördelar med äktenskap. Denna andel bör jämföras med att 22 kvinnor (motsvarande 27 procent) av de 82 kvinnor som upplever sin första syndyasmos ser fördelar med äktenskap. Av de 18 kvinnor som inte upplever sitt första syndyasmos ser 4 (motsvarande 22 procent) nackdelar med äktenskap under det att endast 6 (motsvarande 7 procent) av de 62 kvinnor som upplever sitt första syndyasmos ser nackdelar med äktenskap. Uppenbarligen gäller, bland kvinnorna, att de som har erfarenhet från tidigare syndyasmos i högre utsträckning än andra är i stånd att redogöra för såväl för- som nackdelar. Detta skulle kunna tänkas sammanhänga med att den större erfarenheten ger större jämförelsematerial, varför det är lättare att uttala sig om för- respektive nackdelar. Då flertalet av de 18 kvinnor som upplever sin andra syndyasmos inte tidigare varit gifta är det emellertid inte uteslutet att dessa kvinnor jämställer ogift samboende som samboendeform med sin tidigare syndyasmos och äktenskap med den nuvarande och därvid snarare jämför sina syndyasmos än samboendeformerna.

Rörande *förlovning* har inte kunnat beläggas några samband mellan detta och upplevelse av äktenskap.

Bland männen synes den *tid paret känt varandra före sammanflyttningen* inte sammanhänga med mannens inställning till och upplevelse av äktenskapet. Bland kvinnorna finns däremot en viss tendens till att den tid paret känt varandra före sammanflyttningen sammanhänger med upplevelse av nackdelar. Vi bör här dock som alltid när vi rör oss med denna variabel tänka på att endast tio kvinnor uppgivit att de upplever nackdelar med äktenskap. Dock har ingen av dessa kvinnor känt sin partner mer än fyra år före sammanflyttningen, vilket dock 19 kvinnor i materialet i sin helhet gjort.

Rörande den *tid paret sambott före vigseln* synes inga samband föreligga med upplevelse av äktenskap.

Däremot har vissa samvariationer kunnat beläggas vad det gäller upplevelse av äktenskap och upplevda *påtryckningar att gifta sig*. Samvariationen har kunnat påvisas för såväl män som för kvinnor. Bland männen gäller att 7 (58 procent) av de 12 män som upplevt påtryckningar från föräldrarna att gifta sig upplever fördelar med äktenskap under det att 27 (33 procent) av de 81 övriga männen gör det. Rörande nackdelar och påtryckningar från föräldrar att gifta sig förhåller det bland männen sig så, att samtliga tre män som upplever nackdelar med äktenskap tillhör den grupp män som inte upplevt föräldrapåtryckning. Bland männen synes det således vara så att påtryckningar från föräldrar att gifta sig sammanhänger med en mer positiv inställning till äktenskap hos mannen. Vad som är orsak och vad som är verkan är emellertid svårt att uttala sig om. Å ena sidan skulle man kunna hävda, att data tyder på att mannen är känslig för socialt tryck och tenderar se fördelar med äktenskap då hans föräldrar uppenbarligen gör det. Dessutom försöker mannen, genom praktisk handling, tydligen visa, att han delar denna deras uppfattning. Å andra sidan skulle data kunna tydas på ett sådant sätt så att mannen själv antogs se fördelar med äktenskap och önskade gifta sig och därmed söker stöd för sin önskan i sin omgivning och att föräldrapåtryckning snarast skulle tolkas som stöd. Rimligast är måhända i detta sammanhang att tolka föreliggande data i termer av att mannen som ser fördelar med att vara gift växt upp i en familj där föräldrarna uppenbarligen har en positiv inställning till äktenskapet. Detta har till följd att då mannen senare sammanflyttar med en kvinna ser han äktenskapet i hög utsträckning som en naturlig samboendeform och ser fördelar med det samtidigt som hans föräldrar önskar se honom gift då de, vilket vi utgick ifrån, upplever äktenskapet positivt. En motsvarande tendens finns vad gäller männen och upplevelse av påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig. Tio (motsvarande 53 procent) av de män som upplever påtryckningar från andra att gifta sig ser fördelar med äktenskap under det att 26 (33 procent) av de övriga 79 männen gör det. Även i detta fall gäller att de tre män som ser nackdelar med äktenskap ej upplevde påtryckningar att gifta sig.

Bland kvinnorna å andra sidan finns en rent motsatt tendens. Av de 78 kvinnor som inte upplevt några påtryckningar från föräldrar att gifta sig ser 27 (motsvarande 35 procent) fördelar med äktenskap under det att endast 4 (motsvarande 21 procent) av de 19 kvinnor som upplevt sådana påtryckningar ser fördelar med äktenskap. Även vad gäller upplevelse av nackdelar finns denna från männen helt skilda samvariation. Sex kvinnor (motsvarande 32 procent) av de 19 kvinnor som upplevt föräldrapåtryckningar att gifta sig upplever nackdelar med äktenskap under det att endast 4 (motsvarande 5 procent) av de övriga kvinnorna gör det. Vad gäller påtryckningar från andra än föräldrar att gifta sig föreligger ingen helt klar samvariation bland kvinnorna med upplevelse av fördelar av äktenskap. Då det gäller upplevelse av nackdelar föreligger en viss tendens till att upplevda påtryckningar medför eller sammanhänger med

en mer negativ inställning till äktenskap. Sex (29 procent) av de 21 kvinnor som upplevt påtryckningar från andra att gifta sig har nämnt nackdelar med äktenskap under det att endast 4 (5 procent) av de 79 övriga kvinnorna nämnt sådana nackdelar.

Bland de ogifta samboende undersöktes inställning till ogift samboende och upplevelsen av för- och nackdelar med denna samboendeform. Vi påvisade då att kvinnorna, i högre utsträckning än männen, var benägna att anamma föräldrarnas åsikter snarare än att diskutera dem då det gällde upplevelsen av förrespektive nackdelar med samboendeformen i relation till upplevelse av påtryckningar från föräldrar att gifta sig. Vad gäller materialet nygifta synes förhållandet vara det motsatta. Här synes männen i högre utsträckning än kvinnorna vara känsliga för omgivningens uppfattning. Detta skulle möjligtvis kunna sammanhänga med att, som vi ovan visat, fler kvinnor än män faktiskt önskar att gifta sig. Ovan har redogjorts för att i materialet nygifta finns väsentligen fler män som gift sig för att tillfredsställa partnern än det finns kvinnor som gjort detta. De män som gift sig för att tillfredsställa partnerns önskan snarare än av en egen önskan torde kunna misstänkas vara känsligare för socialt tryck än andra män. Det vill säga män som är känsligare för socialt tryck, och därmed i högre grad än andra formar sin upplevelse av äktenskap utifrån föräldrars och andras som utövar påtryckning uppfattning om äktenskap, torde måhända lättare än andra män gå med på att gifta sig, främst för att tillfredsställa en önskan hos partnern utan att själva primärt önskat det. Detta resonemang skulle, då det finns fler män som gifter sig för att tillfredsställa partnern än det finns kvinnor som gör det, medföra att bland *gifta* män finns fler individer som är villiga att anamma omgivningens åsikter snarare än att diskutera dem än det finns sådana individer bland gifta kvinnor.

Någon klar bild av vem, eller vilka grupper, som skulle uppleva äktenskap mest positivt eller negativt har vi inte kunnat få genom denna analys. Då vi jämför resultatet av denna genomgång med resultatet av genomgången av upplevda för- respektive nackdelar med ogift samboende bland de ogifta samboende får vi komma ihåg framför allt en sak. Att ha gift sig är resultatet av ett val. Att sambo ogift är, som framgått, inte resultatet av ett medvetet val av samlevnadsform. Dessa förhållanden medför givetvis att man rimligen kan förvänta sig en något större homogenitet i uppfattning av samlevnadsformen bland de nygifta. Dessa har ju uppenbarligen valt denna samlevnadsform därför att de anser den på något sätt överlägsen ogift samboende. Då materialet vidare består av nygifta torde endast ett mycket litet antal respondenter ännu haft anledning att revidera denna uppfattning. I och med denna homogenitet inom gruppen blir alla avvikelser små och främst slumpartade. Det är därför i detta material ännu inte möjligt att belägga några säkra samband mellan upplevelse av äktenskap och andra variabler.

5.2.4 Upplevda för- och nackdelar med äktenskap i relation till vigselform och förväntningar på äktenskap

Slutligen vill vi emellertid som hastigast se på eventuella samband mellan upplevelse av äktenskap och variabler sammanhängande med vigselform och förväntningar på äktenskapet. Till skillnad från de ovan diskuterade bakgrundsvariablerna kan man i detta fall måhända vänta sig vissa samband, då dessa senare variabler mer direkt sammanhänger med vad som i kapitel fyra kallats äktenskapets symbolvärde.

Det visar sig för såväl män som för kvinnor finnas en samvariation mellan *vigselform* och upplevelse av äktenskap. Bland männen gäller att 27 män (motsvarande 40 procent) av de 68 kyrkligt vigda ser fördelar med äktenskap under det att 9 (30 procent) av de 30 borgerligt vigda gör det. Bland kvinnorna är skillnaden än mer markerad i det att 26 (38 procent) av de 69 kyrkligt vigda kvinnorna ser fördelar med äktenskap under det att endast 5 (16 procent) av de 31 borgerligt vigda kvinnorna gör det. Vidare har bland kvinnorna kunnat påvisas en tendens till samvariation mellan upplevelse av nackdelar med äktenskap och vigselform. Någon nämnvärd skillnad i upplevelse av nackdelar förekommer inte mellan de kvinnor som gift sig kyrkligt och de som gift sig borgerligt enligt det längre formuläret. Sex till sju procent av dessa kvinnor upplever nackdelar med äktenskap under det att 4 (31 procent) av de 13 kvinnor som gift sig borgerligt enligt det kortare formuläret upplever nackdelar med äktenskap. Fyra av de 13 kvinnor som gift sig enligt det kortare borgerliga formuläret upplever således nackdelar med äktenskap under det att inte fler än fem av de 69 som gift sig kyrkligt gör det. Detta resultat kan synas förvånande med tanke på att man skulle kunna vänta sig att skillnaden vore störst mellan kyrkligt vigda och de som gift sig borgerligt enligt det korta formuläret. Då respondenterna inte tillfrågats varför de valt det kortare eller det längre borgerliga vigselformuläret torde det för närvarande vara omöjligt att ge någon mer uttömmande förklaring till detta förhållande än att de som valt det korta borgerliga formuläret valt det mest "affärsmässiga" alternativet. Såväl kyrklig som borgerlig vigsel kan göras solenn och omges med festivitas för att tjäna som initiationsrit och därmed som emotionell återförsäkring. Att välja den korta borgerliga vigseln kan däremot ses som uttryck för en önskan att betrakta vigseln som en enkel registreringsprocedur snarare än en symbolmättad ritual. Med denna tolkning förefaller det rimligt, dels att de som valt kort borgerlig vigsel skiljer sig från övriga snarare än att borgerligt vigda skiljer sig från kyrkligt vigda, dels att se likheten mellan kyrkligt och borgerligt vigda enligt det längre formuläret som utslag av flertalet giftas önskan av en ceremoni som kan ges ett symbolvärde samt betydelsen av ett sådant värde.

När vi ser till de uppgivna *skälen för vigselformen* och ställer dessa i relation till upplevelsen av äktenskap finner vi att bland männen är det så, att de respondenter som uppgivit Religiösa och/eller etiska skäl för den vigselform de

valt upplever fördelar med äktenskap i lägre usträckning än andra. Av de 11 individer som uppgivit sådana skäl är det endast en som ser fördelar med äktenskap, vilket procentuellt innebär 9 procent. Detta skall jämföras med att mer än 40 procent av de övriga (33 av 80) anser att det finns fördelar med äktenskap. Vidare kan noteras att det bland männen synes finnas en tendens till samvariation mellan uppgivna skäl för den valda vigselformen och upplevelse av nackdelar med äktenskap. Visserligen har endast tre män uppgivit nackdelar med äktenskap men samtliga dessa tre män har angivit skäl till vigselformen av typen Tradition eller Påverkan. Bland kvinnorna har inte kunnat säkerställas någon samvariation mellan uppgivna skäl för den valda äktenskapsformen och upplevelse av äktenskap.

Respondenterna tillfrågades vidare om de *funderat över ekonomiska och juridiska för- och nackdelar* innan de gifte sig. Sätter vi svaret på denna fråga i relation till upplevelse av äktenskap finner vi en tendens till att de som funderat på för- och nackdelar med äktenskapet oftare ser fördelar med äktenskap. Detta kan synas truistiskt. Det är emellertid inte oväsentligt att på detta sätt få belyst att den som funderat över frågeställningen, och då denne valt att gifta sig uppenbarligen förväntar sig fördelar också ser dem. Om det finns en tendens till självuppfyllande profetia i den meningen att förväntningarna på äktenskap styr upplevelsen av äktenskap, blir frågan om motiv till äktenskap i hög grad en fråga om *upplevelse av skillnader* mellan alternativa samboendeformer. Därav följer att de skillnader i upplevelse av samboendeformer som kunnat beläggas i kapitlet skillnader mellan ogift samboende och äktenskap i mångt och mycket torde vara väsentligare för beslutet att ingå äktenskap än de *skäl* respondenten uppger för detta sitt beslut. De uppgivna skälen är säkerligen inte oviktiga men belyser slående det gamla talesättet, som man frågar får man svar. Med detta vill vi ha sagt att i en strukturerad intervjusituation med intervjuformulär torde det falla sig mycket lätt för respondenten att ge korta svar som respondenten uppfattar som rationella och/eller socialt accepterade snarare än att söka utröna de bakomliggande orsakerna.

Det ovan förda resonemanget kan vidare exemplifieras med att ingen samvariation har kunnat beläggas mellan upplevelse av äktenskap och svaret på frågan "Känner Du större trygghet och säkerhet inför framtiden nu som gift än tidigare?". Av de 98 män från vilka fullständiga svar finns på såväl denna fråga som den om fördelar med äktenskap har 48 sagt att de inte känner någon större trygghet. Någon form av större trygghet känner 45 män och 5 män vet inte. 37 procent av samtliga män ser fördelar med äktenskap. Av de 45 män som känner större trygghet ser 19 (motsvarande 42 procent) fördelar med äktenskap och av de 48 som inte känner större trygghet ser 33 procent fördelar med äktenskap. Inte heller bland kvinnorna har något samband mellan upplevelse av ökad trygghet och fördelar med äktenskap kunnat beläggas. Bland kvinnorna har 17 individer (utgörande 31 procent) av de 54 som känner större trygghet

sett fördelar med äktenskap under det att 12 (29 procent) av de 42 kvinnor som inte känner någon större trygghet ser fördelar med äktenskap. Dessa resultat måste anses som något förvånande i det att man skulle kunna vänta sig att den som säger sig uppleva en större trygghet med äktenskap borde se fördelar med äktenskap. Detta svarsmönster exemplifierar det ovan förda resonemanget om svårigheten att verbalisera och uttrycka vissa djupare liggande motiv. För många respondenter är det säkerligen både svårt och främmande att ta upp trygghet som en fördel med äktenskap helt enkelt därför att de i stor utsträckning internaliserat föreställningar om att det är parrelationen i sig som betyder allt och formen intet; ett normativt likställande av samboendeformerna som närmare diskuterats i kapitel fyra. Den läsare som noterar, att upplevelse av större trygghet inte påverkar upplevelsen av fördelar med äktenskap kan naturligtvis fråga sig, är inte trygghet en fördel? Trygghet är säkert en fördel för respondenterna i denna undersökning. Trygghet skulle därmed kunna tänkas vara en orsak till ett stort antal vigslar. Att trygghet trots detta inte nämns vare sig som orsak eller i särskilt hög utsträckning som fördel med äktenskap torde då sammanhänga med svårigheten att tala om känslomässiga behov. I kombination med föreställningar hos respondenten om att skäl/orsaker såväl som fördelar bör vara konkreta och av sådant slag att alla i samhället lätt kan förstå dem blir det naturligtvis väsentligen lättare att motivera sitt äktenskap med att hänvisa till barns efternamn snarare än till ett eget behov av trygghet, stabilitet och bevis på emotionell involvering från partnern.

Vidare har undersökts effekten av huruvida respondenten *trodde att äktenskapet skulle medföra några förändringar.* Av de 13 män som trodde äktenskapet skulle medföra förändringar ser 7 (54 procent) fördelar med äktenskap under det att 29 (35 procent) av de övriga 85 männen gör det. Bland kvinnorna finns en motsvarande tendens i det att 4 av de 10 kvinnor som trodde äktenskapet skulle medföra förändringar ser fördelar med äktenskap under det att 27 (30 procent) av de övriga 90 kvinnorna upplever fördelar. Detta exemplifierar och belyser ytterligare givetvis vad som ovan, i samband med huruvida respondenten funderat på för- och nackdelar med äktenskap före vigseln, sagts om att vi i stor utsträckning upplever vad vi väntar oss uppleva.

Slutligen har upplevelse av för- respektive nackdelar av äktenskap satts i relation till huruvida respondenten upplever att den *behandlas annorlunda som gift* än tidigare. Det är relativt få individer som upplever att de behandlas annorlunda, åtta män och tio kvinnor.

Sammanfattningsvis torde rörande dessa variabler kunna sägas att de åtminstone indirekt belyst vissa orsaker till äktenskap och mekanismer ledande till en vigselform snarare än en annan. För könen gemensamma och konsistenta samvariationer, vad gäller upplevelse av äktenskap, finns rörande *vigselform,* huruvida respondenten *funderat på ekonomiskt-juridiska konsekvenser* av äktenskapet samt huruvida respondenten *förväntade sig några förändringar* i

samband med äktenskapet. Att det finns en samvariation mellan att ha funderat över ekonomiskt-juridiska frågor och att uppleva fördelar med äktenskapet refererar till *en* uppsättning skäl och orsaker till äktenskapet, nämligen den juridiska regleringen av samboendeförhållandet. Rörande de två andra variablerna, vigselform och väntat förändringar (rörande vilka förändringar det genom frågans kontext framgår att det rör sig om emotionella förändringar), kan sägas att det belyser sakens *andra* sida i det att de kanske inte fullt så rationella utan mer subtila motiven här framskymtar. Motiv vilka inte rör de lättast verbaliserbara och upplevelsemässigt ytligaste, ehuru inte oväsentliga, nivåerna belyses emellertid bäst med data från de ostrukturerade bandade intervjuer som gjorts med bland andra ett antal av de respondenter som gift sig.

5.3 Motiv till äktenskap bland ogifta samboende som sedermera gift sig

Som tidigare nämnts gifte sig 20 av de 111 paren i materialet samboende ogifta under någon av de första två åren efter den ursprungliga intervjun. Elva av dessa par gifte sig under det första året och nio under det andra året efter intervjun. Av dessa 20 par har 16 återintervjuats. Ytterligare sju par har gift sig under det tredje året efter den ursprungliga intervjun, ingen av dessa par har emellertid ännu intervjuats. Dessa återintervjuer har som tidigare nämnts varit tämligen omfattande och utförts på sådant sätt att inervjuaren med hjälp av en checklista gått igenom ett större antal frågor under det att samtalet med respondenten bandats. I ett av dessa 16 fall föreligger endast en kortare telefonintervju och i ett fall har endast kvinnan intervjuats då mannen vid tidpunkten varit oanträffbar.

Inledningsvis kan konstateras, att samtliga respondenter varit villiga att motivera varför de gift sig och samtliga, så när som på en respondent (Alma), funnit det fullt naturligt att motivera sitt äktenskap. Alma försöker för intervjunaren förklara varför hon gift sig men det framkommer under intervjun att hon har svårt att förstå varför man behöver motivera sitt äktenskap. "En del undrar väl varför man gift sig." – "Vad svarar Du på det då?" – "Det är ju löjligt av dem att fråga." – "Känner Du att du måste hitta på något svar?" – "Nej det tycker inte jag, det är väl inte så konstigt när man varit ihop så länge."

Av det ovan framförda framgår två saker. Dels att det åtminstone för den citerade respondenten är så att äktenskap uppenbarligen är den naturliga samlevnadsformen. Dels att respondenten upplever ett tryck från omvärlden att motivera sitt äktenskap. Detta senare förhållande är intressant med tanke på att ogift samboende varit allmänt förekommande i endast ett drygt decennium. För endast ett fåtal år sedan vore det den som underlät att gifta sig som skulle varit tvungen att motivera sig. I dag behöver tydligen den som gifter sig förklara varför. Detta är något förvånande med tanke på att de som i dag gifter

sig växt upp under en tid när äktenskapet varit den samlevnadsform som totalt dominerat samhället. Effekterna av detta har belysts i kapitlet fyra, som behandlar de upplevda skillnaderna mellan ogift samboende och äktenskap och i vilket kapitel det påvisats, att det synes vara vanligt att uppfatta äktenskap som den naturliga samlevnadsformen även bland många ogifta samboende. Den snabba förändring som skett i mönstret för samlevnad under det senaste decenniet torde således ha medfört att respondenterna *intellektuellt* upplever att de behöver motivera varför de gifter sig. Samtidigt har de, som nämnts, växt upp under en tid när äktenskapet varit "naturligt". De kan därför antagas känslomässigt vilja manifestera engagemanget i sitt parförhållande genom äktenskap. Resultatet av dessa förhållanden är, vilket är mycket slående i intervjuerna, att respondenten ger ett *rationellt skäl* till sitt äktenskap och ofta snarare för *tidpunkten för äktenskapet* än till *äktenskapet i sig* samtidigt som det under samtalets gång framskymtar bakomliggande motiv av annan karaktär. I kapitel fyra har påtalats att människors handlingar bör ses som resultatet av spänningar mellan medvetna och omedvetna föreställningsnivåer. Detta kan belysas just med äktenskapsbeteendet i dagens samhälle. Detta förhållande visar också vikten av att komplettera traditionella datorbearbetade uppgifter erhållna genom strukturerade inervjuer med mindre formella men inträngande samtal med respondenterna.

Denna svårighet att förklara varför men egentligen gift sig kan exemplifieras med paret Yngve och Ylva där mannen säger "Vi hade inte bestämt om vi skulle göra det, men tänkte det kommer väl med tiden det också . . . . . Vi var båda överens genom att vi hade gått och tänkt på det så länge – vi visste ju att vi skulle göra det en vacker dag". Samtidigt tar mannen upp de i samband med den första intervjun diskuterade skillnaderna i juridisk status mellan ogift samboende och äktenskap. Detta gör att paret får frågan "Var det enbart de praktiska fördelarna. . . eller fanns det andra saker som påverkade?" – "Andra vad då?" – "Ja t ex känslomässigt." – "Ja, känslomässigt, för min del spelar det väl ingen roll om man är gift eller inte tror jag." Till hustrun: – "För din del?" – "Nej det gör det inte för min del heller." Mannen: – "Jag tror detsamma. Giftermålet påverkar en ingenting." Något tendentiöst skulle detta kunna sammanfattas med att det är självklart att man med tiden kommer att gifta sig trots att det känslomässigt inte betyder någonting och inte påverkar en någonting. Man gör det för att uppnå juridiska fördelar, vilka man inte känner till och än mindre kände till när det blev naturligt för en. Mannen i det här fallet säger nämligen "Redan när de var här förra gången gick vi i valet och kvalet. Det vara bara en tidsfråga när vi skulle gifta oss."

Till de i detta sammanhang intressanta hör respondenterna Ärling och Ärna. De gifte sig då kvinnan var 17 1/2 år och var därför tvunga att söka dispens för äktenskapet. Kvinnan var vid tiden inte gravid. Tyvärr finns endast en kortare telefonintervju med detta par då de inte var villiga att ställa upp för en mer om-

fattande återintervju. Av återintervjun framgår dock att det för kvinnan är självklart att man bör vara gift när man sambor. Äktenskapet är för henne det enda rätta och någonting som "hör till". Kvinnan i detta par uppger inte något rationellare skäl till äktenskapet. Man kan givetvis spekulera över om denna brist på rationella skäl kan vara en bidragande orsak till att paret inte ställt upp för återintervju, då det framstått som viktigt för flertalet respondenter att "sakligt" kunna motivera sitt giftermål.

Ovan har redogjorts för att fler kvinnor än män önskar gifta sig och att inte så få män är villiga att gifta sig för att tillfredsställa partnerns önskan. Detta förhållande kan tillsammans med en mycket ovanlig medvetenhet om de irrationella orsakernas betydelse för önskan att gifta sig illustreras med paret Östen och Öllegård. Även detta par inleder genom att svara på frågan varför de gifte sig med ett svar som refererar till *när* de gjorde det snarare än *varför* de gjorde det. "Ska vi börja resonera rent allmänt kring varför ni gifte er?" – "Vi skulle resa på utlandssemester och då tyckte vi det passade bra i samband med det" (Öllegård). Så småningom kommer man emellertid fram till att diskutera de egentliga orsakerna till äktenskapet. Mannen säger då "Jag hade inget skäl alls jag, det var Öllegård som hade skäl, så jag vet inte." Vilket följs av kvinnans "Jag hade väl heller inga speciella skäl. Har alltid tänkt att man skall göra det – man är ju uppvuxen med att det ska vara så. Men det är ju klart att det var ju så omodernt ett tag – men jag har alltid tänkt att jag skall gifta mig." Likartat är förhållandet i paret Quentin och Quintina. Där säger mannen att båda var överens om att gifta sig men "det var mest hon som ville det". Även i detta par tar man på den första direkta frågan upp ett skäl till varför man gifte sig när man gjorde det. De nämner först att kvinnan var med barn. Samtidigt säger dock kvinnan att "vi hade gift oss ändå men det var det som blev den utlösande faktorn." Paret får därefter frågan om övriga anledningar till att de gift sig, varvid båda säger att det inte finns några sådana anledningar alls. Efter ytterligare en stunds samtal framkommer det dock att paret skulle ha gift sig i vilket fall som helst, därför att de tycker så mycket om varandra. Intervjuaren visar då ett intresse av att få veta huruvida människor gifter sig av känslomässiga skäl. Kvinnan säger då: "Ja, varför skulle man annars gifta sig för? Om man inte kände någonting?" – "En del säger till oss att det är rent praktiska skäl t ex" – "Jag kan inte förstå, det är inget praktiskt alls med att vara gift." Mannen är tydligen inte fullt lika övertygad som kvinnan om att det inte finns några praktiska skäl till äktenskapet. Han anför i detta sammanhang att det är praktiskt om barnen har samma namn som båda föräldrarna. Detta tillbakavisas dock kraftigt av hans hustru. "Det är inte så nu, för nu är det så pass vanligt att föräldrarna inte är gifta och inte har samma efternamn – barnen funderar inte så mycket på det nu, därför att det är så vanligt." De refererade paren exemplifierar förutom den omtalade tendensen att inledningsvis besvara frågan varför de har gift sig med *när* de har gjort det, att medvetenheten om de

emotionella orsakerna är vanligare hos kvinnor än hos män.

Detta skulle, åtminstone i vissa fall, kunna sammanhänga med att de män som har svårt att finna godtagbara rationella skäl för sitt äktenskap ofta har möjlighet att säga att äktenskapet beror på kvinnans önskan varvid de överlåter på henne att motivera äktenskapet emotionellt. Som exempel på detta förhållande kan anföras paret Åke och Åsa, som på ett mycket klart sätt ger uttryck för behovet av distinktionen skäl–orsak. "Varför gifte Ni Er?" – "Det är en stor fråga. Jag tror det först och främst beror på uppfostran om ens föräldrar är gifta och så. Det har alltid varit självklart för mig att jag vill gifta mig och om man skall vara modern då och förklara det för folk, så säger man att det är enklast om man får barn, för barnens skull osv, men det håller ju inte i dag. Jag tycker det känns riktigt att gifta sig. Från min sida i alla fall." (Åsa) – "Jag sa så här: Vill du gifta dej så gör vi det vill du inte så är det detsamma." (Åke).

Utöver den inledningsvis nämnda respondenten Alma tillhör detta par de få respondenter som funderat något över behovet av att motivera sitt äktenskap. "Man frågar varför vi gift oss, på jobbet frågar kompisar som varit gifta. De skulle aldrig kunna tänka sig att gifta om sig säger de." (Åke). – "Varför tror Ni att folk gifter sig i allmänhet?" – "Ja, det blir fler och fler fast inte lika många som för t ex tio år sedan. Förmodligen är det en trygghetskänsla, man kan ju bara utgå från sig själv. Det ger en starkare samhörighetskänsla. Det där med skattelagstiftning vid ingående av äktenskap vet jag ingenting om." (Åsa) – "Tycker Ni att det har skett några förändringar sedan Ni gifte Er?" – "Ja, vi har blivit 'jättelyckliga' " (Åke) – "Nej för oss har det inte blivit några förändringar. Inte känslomässigt, det är ju en hel del praktiska saker däremot som skall ordnas i samband med att man gifter sig. Sedan frågar ju alla 'hur känns det nu då' " (Åsa) – "Då svarar vi att vi blivit 'jättelyckliga' " (Åke) – "Jag förstår inte vad folk väntar sig att man skall svara." (Åsa). Till och med i detta par där åtminstone kvinnan har medvetenhet om äktenskapets känslomässiga funktion och giftermålets symbolvärde kan man inte inför vänner och bekanta redogöra för dessa förhållanden. Man väljer att i stället svara med en ironisk knorr.

En systematisk sammanställning[4] av de skäl som uppgivits för äktenskapets ingående och de orsaker som ofta framkommer under intervjun ger bland annat vid handen att det föreligger skillnader mellan könen. Så uppger t ex fem män som skäl för äktenskapet att de tillmötesgått sin partner. Ingen kvinna uppger detta skäl. Att ha tillmötesgått sin partner, är vidare det vanligaste skälet bland männen. Det näst vanligaste skälet bland män är att referera till juridiska förhållanden, vilket fyra män gjort. Nära sammanhängande med de juridiska skälen är skäl som primärt refererar till barn och då ofta barns efternamn vilka skäl angivits av två män. Slutligen har två män refererat till tradition i de skäl de primärt uppgivit för äktenskapet. Det bör här också observeras att kategorierna går i varandra, vilket i synnerhet gäller de skäl som refererar till barn och eventuella barn i det att det oftast är oklart huruvida respondenten i dessa fall

tänker på juridiska förhållanden eller en tradition som medför att det finns ett socialt tryck som innebär att barn bör ha gifta föräldrar.

Av vad som redan sagts har framgått att kvinnorna uppger andra skäl än männen. Tradition, socialt tryck har uppgivits som skäl av sju kvinnor. Fem kvinnor har i främsta hand refererat till barn och eventuella barn under det att tre kvinnor refererat till juridiska förhållanden. Utöver dessa könsskillnader är det väsentligt att notera att i endast fyra fall framkommer *inte* under intervjuns lopp andra *orsaker* till äktenskapet än de först uppgivna *skälen.*

Tradition – sociala skäl framstår som orsak till äktenskapet för fem män och åtta kvinnor. Emotionella orsaker tycks vara de främsta för två män och fyra kvinnor under det att två män och en kvinna ej synes haft andra orsaker att gifta sig än att de önskat tillmötesgå partnern. Juridiska orsaker synes föreligga för två män och två kvinnor. I detta sammnhang bör dock observeras att detta kanske bör formuleras som, att andra orsaker än juridiska skäl framkommer inte vad gäller dessa individer. En viss tveksamhet huruvida detta är den egentliga orsakern kvarstår dock med tanke på att de beskrivna juridiska förhållandena i dessa fall faktiskt inte är av sådan art att de önskade konsekvenserna uppnås med hjälp av äktenskap, alternativt skulle kunna uppnås på annnat sätt.

Att i denna sammanställning antalet män inte överensstämmer med antalet kvinnor sammanhänger med att tillräckligt omfattande intervjusvar förelegat från 13 män och 15 kvinnor. Att det trots allt angivits orsaker för 16 kvinnor beror på att vad gäller det ovan refererade paret Ärling och Ärna torde en bakomliggande orsak till äktenskapet kunnat fastställas ehuru något skäl för det inte uppgivits.

Av det nyss sagda torde framgå dels att skillnaden mellan könen då det gäller de framskymtande *orsakerna* till äktenskapet är väsentligen mindre än vad gäller de först uppgivna *skälen,* dels att flertalet orsaker torde sammanhänga med det symbolvärde äktenskapet som samlevnadsform tillskrivs. Betydelsen av detta symbolvärde har emellertid inte kunnat beläggas i samtliga fall. Som ovan nämnts har vad gäller männen i två och vad gäller kvinnorna i två fall inga andra motiv än de juridiska klart framkommit under samtalets gång. Detta utesluter emellertid inte att andra orsaker mycket väl kan ha varit för handen.

Uöver betydelsen av äktenskap som samlevnadsform har framkommit att *vigseln* har en mycket stor betydelse för att manifestera, och måhända befästa, de värden man tillskriver äktenskapet. Detta förhållande kan exemplifieras med uppgifter från ett antal par. Så anser t ex respondenten Öllegård att man bör gifta sig kyrkligt därför att akten då på ett annat sätt blir ett minne. "Hos borgmästaren går det för fort, och det är vanlig klädsel, det är inget speciellt. Jag ville helt enkelt att det skulle vara annorlunda. Man gifter sig inte var dag." Paret Åke och Åsa gifte sig vid ett stort bröllop ett s k riktigt bondbröllop. De åkte med häst och landå till kyrkan och hade många gäster. I detta par var det

främst kvinnan som önskade gifta sig. Mannen har, som ovan refererats, sagt att om kvinnan ville göra det så ställde han upp, i annat fall gjorde det honom detsamma. Kvinnan var medveten om detta men säger "Javisst, det är jag helt medveten om, men samtidigt var det väl ett fint minne" – "Ja, det var kul att gifta sig" – "Det var inte bara show utan det var någonting som betydde någonting". För paret Xerxes och Xantippa var det aldrig någon tvekan om att de skulle gifta sig kyrkligt, och på direkt förfrågan säger de att det inte skulle varit samma sak med borgerlig vigsel. Den spänning och nervositet som enligt dem följer med ett kyrkligt bröllop anser de vara något positivt. Den kyrkliga vigseln hade dock inte någon religiös innebörd för dessa intervjupersoner. Ritualens betydelse låg i, att den markerade händelsens högtidlighet.

Betydelsen av den yttre formen kan vidare exemplifieras med respondenten Alma som gift sig i sakristian men tror sig ha blivit borgerligt vigd. För den här respondenten åtminstone torde distinktionen kyrklig-borgerlig vigsel inte vara grundad på de juridiska förhållandena utan på själva aktens pampighet som synes ha varit av vikt för respondenten. Även paret Paul och Paula är medvetna om vigselns betydelse. Paret tillhör dem som uppgivit juridiska skäl till sitt äktenskap och för vilka inga andra orsaker heller framkommit. Detta till trots är man medveten om att vigseln haft en om inte annat så dock momentan känslomässig betydelse. "Tycker Ni att det blev någon slags upplevelse, kändes det kul att gå därifrån och att vara gift?" – "Jo" (Paul) – "Det var ju roligt den där dagen i alla fall, vi var till Strandgården och åt middag efteråt och det var trevligt." (Paula) . . . . . – "Ja den dagen, sen kom man ju in i samma vardagsliv igen så det var ingen skillnad sen inte . . ." (Paul). Betydelsen av vigselakten, och då speciellt den kyrkliga, beskrivs även av en borgerligt gift man – Tage. I detta par gäller att båda var överens att gifta sig men mannen skulle helst ha gift sig kyrkligt under det att kvinnan inte ville detta. Han tror att kyrkbröllop skulle inneburit en helt annan känsla. Mannen beskriver målande hur han tror han skulle ha upplevt ett kyrkligt bröllop. Att hans hustru, Tina, inte önskade gifta sig kyrkligt sammanhänger uppenbarligen med äktenskapets, och då i synnerhet vigselns symbolvärde. Kvinnan anser nämligen att man inte skall gifta sig kyrkligt om man har barn sedan tidigare, vilket paret hade. En liknande inställning har för övrigt påträffats hos respondenten Mia, som vid tiden för sammanflyttningen var klart emot äktenskap, enligt hennes egen uppgift beroende på att föräldrarna just skilt sig. Kvinnan ville däremot förlova sig vilket paret också gjorde när de sammanflyttade. Uppenbarligen anser denna kvinna att det är en större tragedi då ett gift par separerar än när ett ogift par gör det. En inställning som bygger på att äktenskapet på ett annat och betydelsefullare sätt än ogift samboende markerar samhörighet.

Denna kvinna (Mia) kan också illustrera vad som har påträffats hos två respondenter, nämligen att man haft upplevelsemässiga förväntningar på vigselakten som inte infriats. Kvinnan säger att hon mycket väl insåg att vardagen

skulle vara densamma, men att hon trodde själva vigselakten skulle innebära en känslomässig upplevelse (jämför ovan med respondenten Åke som positivt upplevde vigselakten trots att han inte själv primärt önskade gifta sig) vilket den inte gjorde för henne. Samma upplevelse beskrivs av respondenten Lena som gift sig efter att under en längre tid ha sökt övertala sin man till äktenskap. Hon föreställde sig att det skulle vara roligt att gifta sig. Ombedd att förtydliga sig säger kvinnan att det var vigseln och inte att vara gift som hon såg fram emot. Kvinnan blev sedermera som hon uttrycker sig "ganska besviken" då det inte innebar något speciellt att gifta sig.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas att respondenterna som regel och oberoende av att de uppger ett rationellt skäl till sitt äktenskap, tillskriver äktenskapet som samboendeform väsentliga symbolvärden. Dessa skillnader i perceptionen av de båda samboendeformerna äktenskap och ogift samboende har beskrivits i kapitel fyra. Här skall endast pekas, utöver detta, på att även bland de ytterligt få respondenter för vilka under samtalets gång inte framkommer några andra än s k rationella skäl finns en medvetenhet om såväl äktenskapets symbolvärden som förväntningar på vigselakten ur emotionell synpunkt. Ovan har refererats till respondenten Mia, som inte uppger några andra orsaker till sitt äktenskap än de juridiska. Kvinnan är emellertid klart medveten om äktenskapets symbolvärde i det att hon vid tiden för sammanflyttningen som nämnts var emot att gifta sig, därför att det för henne uppenbart var så att en separation skulle vara värre om man var gift än om man var ogift samboende. Denna kvinna var, som också ovan redogjorts för, medveten om att vigseln skulle kunna tänkas ha en känslomässig funktion. Vidare kan i detta sammanhang refereras till respondenten Anita, som uppger som enda skäl till äktenskapet juridiska sådana. Kvinnan säger sig ha varit medveten om dessa juridiska förhållanden, som hon ser som orsak till äktenskap redan vid tiden för sammanflyttningen. Hon kan inte redogöra för varför de då inte gift sig vid den tidpunkten. På något sätt synes det således vara så att en, som i detta fall, medveten barnproduktion och ogift samboende innebär en lägre grad av involvering för kvinnan än ett äktenskap. Kvinnan har inget direkt svar på den direkta frågan vad som är så speciellt med äktenskapet så att hon kan ha barn tillsammans med en man, bo tillsammans med honom men inte gifta sig med honom förrän hon "lärt känna honom".

Det framstår således som det för flertalet respondenter är "naturligt" att gifta sig. Detta, torde som ovan nämnts inte vara ägnat att förvåna. Samtliga respondenter är uppväxta under en tid när ogift samboende inte var allmänt förekommande. Flera respondenter talar också om effekterna av uppfostran, uppväxttid och omgivning. Respondenterna har i hög utsträckning internaliserat den samhälleliga norm som sade att samliv mellan man och kvinna skall ske inom äktenskapets ram.

Då vid sextiotalets mitt denna norm började uppluckras, i den meningen att

sanktioner inte längre tillämpades, eller tillämpades med mindre stränghet än tidigare, blir det för många respondenter inte längre lika bråttom att gifta sig då de som ogifta inte utsätts för omvärldens ogillande. Detta förhindrar emellertid inte att det fortfarande är lika "naturligt" för dem att gifta sig. Då de emellertid inte är ensamma om att inte ha gift sig i samband med sammanflyttningen eller i snar anslutning därtill är det inte så lätt för respondenten att motivera varför äktenskapet ingås när det väl sker. Det går ju med tanke på att det blivit så många som inte gift sig vid sammanflyttningen inte att säga att det är så att man "måste" gifta sig. Respondenten söker därför ange något annat skäl som synes rationellt. Måhända beroende på de existerande könsrollerna synes männen i högre grad än kvinnorna vara i behov av ett till synes rationellt skäl för äktenskapet. Som framgår av ovan anförda citat finns dock ett antal respondenter, huvudsakligen kvinnor, som är medvetna om att de rationella skälen i stor utsträckning fungerar som efterrationaliseringar för att legitimera en sedan länge internaliserad önskan.

5.4 Vissa samboende avser inte att gifta sig. Varför?

Redan inledningsvis påpekades att om äktenskap är den naturliga samlevnadsformen så blir den intressanta frågan snarast "Varför inte äktenskap?". De 111 samboende paren fick under den ursprungliga intervjun frågan "Tänker Ni, eller tror Du att Ni kommer att gifta Er?" Denna fråga besvarades nekande av 30 män och 44 kvinnor. Som redovisats på annan plats svarade 68 män och 58 kvinnor ja. De respondenter som inte hade för avsikt att gifta sig fick följdfrågan varför de inte tänkt gifta sig. En genomgång av dessa skäl visar att det vanligaste skälet är att det inte finns någon anledning att gifta sig. Elva män och 19 kvinnor (30 respondenter) anger detta som förklaring till att de inte tänker gifta sig. Detta svar är, så att säga, att undvika frågan och att tillbakavisa antagandet att beteendet behöver motiveras. Dessa respondenter hävdar indirekt att det är de människor som gifter sig som behöver motivera sitt val. Detta behöver observeras med tanke på att trots att det överväldigande flertalet som gift sig anser äktenskapet "naturligt" så har ingen vägrat att försöka motivera sitt äktenskap. *Ingen av de gifta har sagt, att det finns ingen anledning att låta bli att gifta sig.* Ett fåtal respondenter har dock varit medvetna om att de och andra kanske främst anger rationella skäl snarare än verkliga orsaker. Förändringen i samboendemönstret har emellertid under det senaste dryga decenniet varit så genomgripande att människors uppfattning, om vilka beteenden som behöver motiveras, radikalt förändrats. Endast ett annat skäl än Det finns inte någon anledning att gifta sig har angivits av fler än tio respondenter. Tolv respondenter, fem män och sju kvinnor, har angivit att de inte tänker gifta sig därför att de är emot bindningen av känslomässiga skäl. I övrigt har respondenter-

na angivit dåliga erfarenheter, fel partner, politiska och ekonomiska orsaker. I detta sammanhang bör observeras vad som redogjorts för i kapitel fyra, nämligen att det finns några respondenter som inte tänker gifta sig men trots detta inte har någonting emot äktenskapet. Dels finns det de som i och för sig gärna gifter sig men anser att de för närvarande bor ihop med fel partner och dels finns det respondenter som tillmäter äktenskapet sådan betydelse att de av "känslomässiga skäl" undviker att gifta sig även om de själva inte skulle vilja säga att det beror på fel partner. Att inte ha för avsikt att gifta sig innebär givetvis heller inte att frågan därmed är avgjord. En icke försumbar andel av dem som inte haft för avsikt att gifta sig har faktiskt gjort det. Tre år efter den ursprungliga intervjun har fyra män av de 30 som inte haft för avsikt att gifta sig faktiskt gjort det. Samtidigt har fyra kvinnor av de 44 kvinnor som inte haft för avsikt att gifta sig gjort det. Den vanligaste anledningen till att *inte* gifta sig bland dessa respondenter som sedermera gift sig är att det inte finns någon anledning till att gifta sig. Två män och tre kvinnor har angivit detta. Huruvida de fått en anledning eller numera anser att det går att gifta sig utan anledning låter sig givetvis inte sägas.

5.5 Sammanfattning

Avslutningsvis kan således konstateras, att, som påpekats i kapitlet skillnader mellan äktenskap och ogift samboende, flertalet respondenter ser det som "riktigare" att vara gift. Detta torde vara en huvudanledning till att gifta sig. Respondenter som anser att deras ogifta samboende på alla sätt varit jämförbart med äktenskap anser efter det att de gift sig att de trots allt nu blivit en familj på ett annat sätt. Respondenterna har emellertid uppenbara svårigheter att verbalisera dessa upplevelser. Ofta anges något skäl som respondenten anser som rationellt. Detta skäl behöver emellertid inte vara särskilt väsentligt ens för respondenten. Ofta är det endast ett sätt att försöka besvara frågan på ett enkelt sätt. De juridiska skillnader som finns mellan samboendeformerna tycks spela en i grunden oväsentlig roll när det gäller beslutet att gifta sig. Detta sammanhänger med främst två faktorer, dels en markant okunnighet om rådande familjerätt, dels en allmän social välfärd. Upplevelserna av allmän social välfärd torde medföra att äktenskapet som ekonomiskt kontrakt inte längre är nödvändigt för *upplevelse* av en ekonomisk minimitrygghet. Som påpekats i kapitlet skillnader mellan äktenskap och ogift samboende tror sig många respondenter också vara "mer gifta" än de faktiskt är. Väsentligt däremot torde vara behovet att manifestera sitt engagemang för partnern. Som ovan påpekats har respondenterna växt upp under en tid när äktenskap varit den förhärskande samlevnadsformen. Detta har givetvis inneburit att det för flertalet respondenter fortfarande är "naturligt" att gifta sig när de upprättat en varaktig relation. Som också framkommit föreligger grava brister i kommunikationen mellan

kontrahenterna vad gäller bland annat önskan om äktenskap. Allmänna svårigheter att verbalisera känslor och känslomässigt grundade önskningar torde för övrigt underlätta rituellt handlande. En väsentlig sida av äktenskapet blir då vigseln och *riten* som manifestation. Detta har också belysts med de motiv ett antal respondenter givit för sina kyrkliga vigslar. Den stora betydelse som äktenskapets symbolvärde uppenbarligen har för flertalet respondenter i kombination med den vikt som tillmäts själva vigselakten skulle kunna leda till en hypotes om att då den emotionella involveringen i partnern nått en viss nivå, passerat ett tröskelvärde, upplevs det egna engagemanget så stort, att en återförsäkring i form av en trygghetsskapande rit blir väsentlig.

Till sist skulle då kunna sägas, i ljuset av detta synsätt, att äktenskapet förr huvudsakligen var en ekonomisk återförsäkring under det att det i dag är en emotionell återförsäkring.

6 I riktning mot en teori[1]

Ett viktigt moment i allt samhällsliv är förutsägbarhet. Vad som i stor utsträckning konstituerar ett samhälle är de regelbundenheter i vilka det mänskliga beteendet uttrycks. Graden av organisation och därmed regelbundenhet i det sociala förloppen varierar givetvis mellan skilda samhällen och mellan skilda tidpunkter. Mellan den fullständiga desintegrationen och det fullständigt integrerade samhället där varje del friktionsfritt tjänar helheten finns ett oändligt antal mellanformer. En ökande desintegrering i ett samhälle, eller inom någon sektor av ett samhälle, kan påvisas med att en tidigare existerande förutsägbarhet går förlorad. Detta var vad gäller formerna för samlevnad vad som skedde vid 1960-talets mitt. Tidigare hade människors handlande då det gäller familjebildning i mycket hög grad kunnat förutsägas. Plötsligt var detta inte längre möjligt. Tidigare hade det varit möjligt att göra tämligen goda prognoser över antalet äktenskap som kunde förväntas ingås nästkommande år. Detta blev helt plötsligt inte möjligt. Demografer kunde i bästa fall prestera *"educated guesses"*.

Tidigare kunde individens beteende i mycket hög grad förutsägas. Efter en period av "uppvaktning" bildades ett par vanligen genom att kontrahenterna förlovade sig och efter ytterligare någon tid (under vilken sporadiskt samboende t ex under semestrar kunde äga rum) gifte sig det övervältigande flertalet och började därmed sambo i ett gemensamt hem. Så icke längre. Alldeles uppenbart följde en allt större del av de som bildade familj inte längre det gängse mönstret. Även socialpsykologer fick ta sin tillflykt till *"educated guesses"*.[2] När den för ett samhälle karaktäristiska förutsägbarheten på detta sätt går förlorad finns det all anledning att söka orsaken till individernas ändrade beteende inte endast hos individerna utan även att söka relatera detta individernas förändrade beteende till förändringar i det omgivande samhället. I slutet av förra seklet och i början av detta diskuterade en sociolog, som senare börjat räknas till ämnets klassiker, frågor av ett likartat slag. Emile Durkheim blev 1902 professor i sociologi och pedagogik vid Sorbonne. Orsaken till att det vid denna tid och för Durkheim inrättades en professur i ett nytt ämne var det angreppssätt och de teorier han under det föregående decenniet visat prov på i sina då publicerade verk *De la division du travail social*[3] och *Le suicide*[4]. I dessa verk förenade Durkheim en analys av empiriska data med en teoretisk ansats i en samhällsfilosofisk tradition. Utgångspunkten för den analys Durkheim gör är de förändringar som skett i det samhälle han levde i och som säkerligen påverkade förutsägbarheten i de sociala skeendena:

"It has been said with justice that morality – and by that must be understood, not only moral doctrines, but customs – is going through a real crisis. . . . Profound changes have been produced in the structure of our societies in a very short time; they have been freed from the segmental type with a rapidity and in proportions such as have never before been seen in history. Accordingly the morality which corresponds to this social type has regressed, but without another developing quickly enough to fill the ground that the first left vacant in our consciences."[5]

Det av Durkheim använda synsättet torde med tanke på de likartade utgångspunkterna kunna visa sig vara fruktbart. Att snart ett sekel ligger mellan oss och dessa Durkheims skrifter hindrar uppenbarligen inte att, om än inte den vetenskapliga så dock den allmänkulturella, debatten förts i termer som nästan är desamma som dem som Durkheim brukade. En av de "stora" debatterna under 1960-talet rörde vad som kom att kallas norm- och trolöshet. Denna debatt syntes vara ett av de aktuella skeendena aktualiserat eko av en popularisering av Durkheims tankegångar. Dessa tankar torde i sin förenklade form lättast kunna återges med hjälp av ett kort citat från en av de mest använda läroböckerna i sociologi:

"Förutsägbarheten kan vara mer eller mindre fullständig och enskilda avvikelser från den innebär ännu inte desorganisation. Sådan inträder däremot då förutsägbarheten minskas så starkt, att den sociala verksamheten inte kan fortgå enligt tidigare gällande regler. Var gränsen för detta tillstånd i enskilda fall går, är en definitionsfråga. Karakteristiskt är i varje fall att individerna erfar en känsla av normlöshet (anomi). Attityder och värdeomdömen förlorar i säkerhet och skärpa, tillförsikten inför framtiden sviktar."

Relevant i detta sammanhang blir således att till en början studera såväl den teoretiska innebörden i begreppet anomi och under vilka sociala villkor anomi kan förväntas uppträda som i vilken utsträckning dessa omständigheter kan anknytas till framväxten av ogift samboende.

För en modern läsare är Durkheims teoretiska ansats emellertid inte alldeles oproblematisk. Det föreligger i huvudsak två problem vid läsningen av Durkheim. Båda problemen sammanhänger med att det inte är alldeles orättvist att karaktärisera Durkheim som evolutionist. För det första visar Durkheim en, i författarens tycke, väl stor förtjusning i analogier med organismer. För det andra har Durkheim en evolutionistisk syn som innebär att samhällen utvecklats från "lägre" till "högre". Vad gäller det första problemet är det inte klart om analogierna för Durkheim är bilder, liknelser, eller om han med dem vill säga något mer.

I det fall analogierna är något mer än enbart liknelser är det oklart om Durkheim avsett en morfologisk eller en funktionell analogi med biologiska organismer. Rörande det senare, evolutionistiska, problemet är det inte utan närmare diskussion helt klart i vilken usträckning Durkheims teoretiska ansats leder till, alternativt följer av, ett evolutionistiskt synsätt eller om Durkheim oreflekterat övertagit och använt ett vid tiden för hans verksamhet dominerande synsätt utan att närmare undersöka i vilken utsträckning detta i grunden sam-

manhänger med den teoretiska ansatsen. Det synes väsentligt att något mer utförligt än i det gjorda lärobokscitatet diskutera några hos Durkheim centrala begrepp.

6.1 Solidaritet i samhället

För Durkheim är det viktigt att begreppsligt bestämma sociologi. Han vill påvisa sociologins egenart och avgränsa den från såväl psykologi som statskunskap och rätts- eller samhällsfilosofi. "Thus we are able to conceptualise in a precise way the field of sociology. It comprises only a limited group of phenomena. A socialt fact is to be recognised by the power of external coersion which it exercises or is capble of exercising over individuals."[8] Det väsentliga för Durkheim synes således vara att sociologins ämnesområde berör fenomen som i sig ligger utanför individen men manifesterar sig hos individen. För den som på detta sätt definierar sociologi, som den vetenskap som behandlar de fenomen som har en yttre makt över individen, blir givetvis ett huvudintresse vad som binder människor samman i grupper, kollektiv och samhällen.

Detta samhällsbyggnadens kitt benämns av Durkheim solidaritet. I Durkheims språkbruk är det förekomsten av denna solidaritet som gör människan "moralisk". Termen moral synes emellertid för Durkheim inte ha riktigt samma valör som för flertalet läsare i dag. Att vara moralisk torde för Durkheim nämast ha inneburit att vara delaktig i ett samhälle, att dela ett samhälles värdeföreställningar och att ha internaliserat dess normer;" . . . rather, man is a moral being only because he lives in society, since morality consists in being solidary with a group and varies with this solidarity."[9] Det grundläggande elementet, detta *sine qua non,* utan vilket ett samhälle inte kan tänkas är således solidaritet. I vad har då denna solidaritet sin grund? Och då solidaritet, som framgår av citatet ovan, för Durkheim uppenbarligen kan variera i omfattning, vad ökar respektive minskar solidariteten i ett samhälle?

Durkheim närmar sig dessa frågor genom att göra en distinktion mellan vad som brukar kallas två sorters solidaritet, nämligen mekanisk respektive organisk solidaritet. Riktigare är emllertid att tala om solidaritet som kan grunda sig på två från varandra skilda förhållanden. Dessa båda förhållanden är likhet och beroende.

Den form av samhällelig solidaritet som brukar kallas *mekanisk* har sin grund i avsaknad av längre gående arbetsfördelning mellan ett samhälles medlemmar och får således sin näring från samhällsmedlemmarnas likhet. Denna likhet i uppgifter och villkor ger också, enligt Durkheim, upphov till en (relativt) stor likhet i seder och åsikter. Denna likhet vad gäller seder och åsikter tar sig uttryck i vad Durkheim kallar *conscience collective.* Detta kollektiva eller samhälleliga medvetandes begreppsliga status är hos Durkheim något oklar.

"The totality of beliefs and sentiments common to average citizens of the same society forms a determinate system which has its own life; one may call it the *collective* or *common conscience*. No doubt, it has not a specific organ as a substratum; it is, by definition, diffuse in every reach of society. Nevertheless, it has specific characteristics which make it a distinct reality. It is, in effect, independent of the particular conditions in which individuals are placed; they pass on and it remains. . . . It is, thus, an entirely different thing from particular consciences, although it can be realized only through them."[10]

Innebörden i *conscience collective* är som synes inte helt klar. Å ena sidan skulle det gjorda citatet kunna tolkas på ett sätt som placerar Durkheim mycket nära Hegel då det inte förefaller helt orimligt uppfatta *conscience collective* som ett begrepp besläktat med begreppet världsande. Å andra sidan skulle *conscience collective* kunna uppfattas som motsvarande den i ett samhälle förhärskande normstrukturen. Utan att för den skull utesluta möjligheten av andra tolkningar kommer i detta sammanhang *conscience collective* att ges en innebörd som ligger närmare den andra än den första av de givna tolkningsförslagen. Här kommer således att med *conscience collective* förstås en i ett samhälle dominerande norm- och föreställningsstruktur som dock är för mer än sina delar i det att detta *conscience collective* genom sin blotta existens utövar tryck på samhällsmedlemmarna och bärarna av detta kollektiva medvetande. I detta samhälle, som karaktäriseras av en begränsad arbetsfördelning, uppstår således den för samhällsgemenskapen nödvändiga solidariteten genom den likhet i världsbild, för att använda ett modernt uttryck, som manifesterar sig i och beror av *conscience collective*.

Den samhälleliga solidariteten kan emellertid även ha en annan bakgrund än den ovan beskrivna. "Social life comes from a double source, the likeness of consciences and the division of social labor."[11] I mer utvecklade samhällen, vilka karaktäriseras av en mer utvecklad arbetsfördelning, är det denna arbetsfördelning och den därmed följande olikheten snarare än som tidigare likheten som ligger till grund för den samhälleliga solidariteten. "It is the division of labor which, more and more, fills the role that was formerly filled by the common conscience. It is the principal bond of social aggregates of higher types."[12] Då det gäller den mekaniska solidariteten har Durkheim med *conscience collective* pekat på vilket medium denna solidaritet verkar genom. Någon motsvarande explicit beskrivning av de processer genom vilka den organiska solidariteten verkar har Durkheim inte gett.

"But the contrary rule, which orders us to specialize, has exactly the same function. It also is necessary for the cohesion of societies, at least at a certain period in their evolution. Of course, its solidarity is different from the preceeding, but though it is different, it is no less indispensible. Higher societies can maintain themselves in equilibrium only if labor is divided; the attraction of like for like less and less suffices to produce this result. If, then, the moral character of the first of theese rules is necessary to the playing of its role, it is no less necessary to the second. They both correspond to the same social need, but satisfy the need differently, because the conditions of existence in the societies themselves differ. Consequently, without speculating concerning the first principle of ethics, we can induce the moral value of one from the moral value of the other. If from certain points

of view, there is a real antagonism between them, that is not because they serve different ends. On the contrary, it is because they lead to the same end, but through opposed means.'"

Detta sätt att argumentera torde inte vara helt invändningsfritt. Att sluta sig till det moraliska, eller kanske med modernare språkbruk det utilistiska, värdet med arbetsfördelning utifrån det moraliska värdet i mekanismer som antages verka där arbetsfördelning inte föreligger synes djärvt. En rimlig tolkning av den avsedda argumentstrukturen torde kunna ges följande form.

1) Solidaritet är nödvändig för att hålla ett samhälle samman.

2) Solidaritet är moraliskt gott därför att det bidrager till att hålla ett samhälle samman.

3) I samhällen med ringa arbetsfördelning grundar sig den samhälleliga solidariteten på likhet mellan individerna.

4) I samhällen med omfattande arbetsfördelning föreligger inte denna likhet mellan individer.

5) Enligt punkten ett behövs dock solidaritet även i under punkt fyra avsedda samhällen.

6) Då samhällen av det i punkt fyra beskrivna slaget faktiskt existerar måste det inom dessa samhällen finnas en grund för denna solidaritet.

7) Det utmärkande för samhällen av det första slaget är avsaknaden av arbetsfördelning och därmed likhet, under det att det utmärkande för det andra slaget av samhällen är arbetsfördelning och därmed olikhet.

8) Då solidaritet i det första slaget av samhälle grundar sig på det kriterium som används för att definiera slaget av samhälle (dvs likhet) måste solidaritet även i det andra slaget av samhälle grunda sig på definitionskriteriet (i detta fall arbetsfördelning).

9) Då solidaritet enligt punkten två är något moraliskt gott följer av punkten åtta att arbetsfördelning är moraliskt gott.

Den svaga(ste) punkten i detta resonemang är givetvis punkten åtta. Endast då vi laborerar inom ett logiskt slutet system och inte får föra in fler faktorer än de redan givna blir punkten åtta rimlig. Om vi för ett ögonblick lämnar den moraliska eller utilistiska sidan av saken därhän kan vi ge argumenteringen en något annan, och måhända rimligare, form.

1) Solidaritet är nödvändig för att hålla ett samhälle samman.

2) I samhällen med ringa arbetsfördelning grundar sig den nödvändiga solidariteten på den likhet som följer av den ringa arbetsfördelningen.

3) I dessa samhällen med begränsad arbetsfördelning är bäraren av den nödvändiga solidariteten det ur likheten framväxta *conscience collective*.

4) I samhällen med mer omfattande arbetsfördelning grundar sig den nödvändiga solidariteten på den olikhet som följer av den mer omfattande arbetsfördelningen.

5) I dessa samhällen med mer omfattande arbetsfördelning är bäraren av den nödvändiga solidariteten det ur olikheten framväxta ömsesidiga beroendet.

Figur 6:1

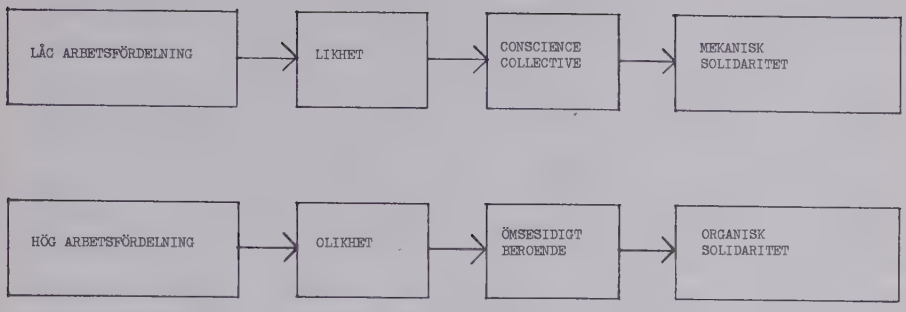

6.2 Anomi

Om vi godtager denna tolkning av den Durkheimska argumenteringen har vi möjligen nått en logisk konsistens. Även en mycket flyktig blick på den omgivande verkligheten, vår eller Durkheims, visar dock att problem återstår. Vi finner oss, om vi så här långt godtagit den teoretiska ansatsen, stå med ett Durkheimskt teodicé-problem. Om nu arbetsfördelningen leder till ömsesidigt beroende som leder till samhällelig solidaritet (vilket skeende till sina följder eller måhända dessutom även i sig är moraliskt gott), varför karaktäriseras samhället då inte av solidaritet, harmoni och godhet?[14] För att komma till rätta med detta problem inför Durkheim begreppet anomi.[15]

"If the division of labor does not produce solidarity in all these cases, it is because the relations of the organs are not regualted, because they are in a state of *anomy.*"[16] Graden av anomi kan variera i samhället. I sin mest uttalade form torde anomi medföra ett samhälles sammanbrott eller fullständiga omdanande beroende på att individerna helt upphört att känna solidaritet med sitt samhälle och inte längre godtager de normer som reglerat samhället.[17]

I mindre uttalade former är anomi att betrakta som en fullkomligt normal (i betydelsen vanligt förekommande) företeelse.

"Let us not be surprised to see a single society riven, at a given moment, by divergent and even contradictory currents. Does it not happen constantly that the individual is divided against himself: that one part of him is pulled in one direction, while all the rest is pushed in another direction? Now, these divergencies, indeed, even these contradictions, are perhaps more normal in society than in the individual. Above all they are inevitable in periods of crisis and transition . . ."[18]

Även när det gäller individer är anomitillstånd att betrakta som vanliga. "Anomitillstånd och krissituationer förekommer ständigt och är s a s normala företeelser."[19]

"Ändå är dessa anomitillstånd så vanliga, att samhället har börjat acceptera dem och nästan kommit att betrakta dem som normala företeelser. Man upprepar ständigt, att det ligger i människans natur att alltid känna sig otillfredsställd, att utan rast och ro sträva efter att komma vidare, att söka

uppnå något obestämt mål. Människans oändlighetslängtan framställs ofta som en andlig egenskap. I själva verket uppträder den endast hos de individer vars tankar och föreställningar inte längre underordnas en viss kontroll."[20]

Dessa senare citat för oss, utöver vad som orsakar anomi, in på frågan om relationen mellan anomi som samhälleligt begrepp och som begrepp på individnivå. I *De la division du travail social* diskuterar Durkheim anomi på samhällsnivå. Inte helt oväntat, med tanke på verkets titel, diskuteras anomi främst i relation till arbetsfördelningen i ett samhälle. I den sista tredjedelen av verket ägnas tre kapitel åt vardera en huvudform av anomi. Kapitelrubrikerna är *The Anomic Division of Labor, The Forced Division of Labor* och *Another Abnormal Form*. Med den anomiska arbetsfördelningen avses vad Durkheim kallar differentiering i motsats till en egentlig arbetsfördelning. Det anomiska i denna "arbetsfördelning" ligger i att specialiseringen inte lett till att de specialiserade organen står i kontakt med varandra. Solidaritet uppstår inte mellan samhällets olika organ därför att denna anomiska arbetsfördelning lett till att samhället snarare sönderfallit i ett antal av varandra oberoende segment än av varandra beroende delar av samma helhet. Den andra formen, den påtvingade arbetsfördelningen, leder till anomi därför att arbetsfördelningen inte fungerat tillfredsställande. För Durkheim synes i detta fall ha föresvävat två typfall, nämligen att en påtvingad arbetsfördelning lätt leder till "fel man på fel plats" samt att en påtvingad arbetsfördelning leder till konflikter då de som tvingats opponerar sig. Den tredje formen av anomiskapande arbetsfördelning är en som leder till att arbetsfördelningen minskar det sociala arbetet. De "rationaliseringsvinster" som följer med en ökande arbetsfördelning används till att minska det produktiva (funktionella) arbetet varvid individerna och de samhälleliga organen genom arbetsfördelningen står mindre, i stället för mer, i kontakt med varandra. I *Le suicide* identifierar Durkheim bland andra typer av självmord en typ som han kallar det anomiska självmordet och vars orsak är anomi. I detta sammanhang blir det för Durkheim naturligt att tala om orsaker till anomi även i andra termer än de som har direkt anknytning till arbetsfördelning.

"Men när samhällets jämvikt störs av kriser eller andra plötsliga förändringar, förlorar det också tillfälligt sin förmåga att utöva detta inflytande [dvs ett på individens önskningar modifierande och hämmande inflytande]. Följden blir ofta den plötsliga ökning i självmordsfrekvensen, som vi tidigare talat om och givit exempel på. När ekonomiska katastrofer inträffar, åtföljs de ofta av en slags allmän deklassering, vilket innebär, att många personer plötsligt får en lägre social status än tidigare . . . de måste socialiseras på nytt och från andra utgångspunkter. . . . Samma sak kan inträffa, om orsaken till krisen eller störningen är en plötslig ökning av makt eller rikedom. Eftersom även i detta fall livsbetingelserna förändras, kan de normer enligt vilka individens behov och önskningar reglerades inte längre förbli desamma. . ."[21]

Som framgår av det gjorda citatet var det för Durkheim rimligt att tala även om andra orsaker till anomi än de som direkt har samband med utformningen av arbetsfördelningen i samhället.

6.3 Solidaritet och anomi – en omformulering

De la division du travail social behandlar huvudsakligen solidaritet och anomi i ett makrosociologiskt perspektiv. *Le suicide,* som utkom tre år efter *De la division,* behandlar samma frågeställningar i ett huvudsakligen mikrosociologiskt perspektiv. Det senare är dock fortfarande sociologiskt till skillnad från psykologiskt. Durkheim betonade i hela sin produktion sociologins egenart och vände sig mot alla försök till reduktionism. I det förra fallet skulle Durkheims betraktelsesätt kunna beskrivas som att han studerade effekter av strukturella faktorer på strukturen. I viss mening gjorde han detta även i det senare fallet då det var självmordet som socialt och inte som individuellt fenomen som intresserade honom. Dock föreligger en skillnad i det att han i det senare fallet diskuterar hur strukturella faktorer, av flera slag, verkar på individerna i samhället. Durkheim har själv endast i mycket begränsad omfattning gjort några explicita försök att relatera dessa perspektiv till varandra. I hans skrifter finns dock passager som gör det möjligt att söka (re-) konstruera en sådan syntes av de båda nämnda verken.

Av de senaste citeringarna framgår att det för Durkheim var rimligt att tala om även andra orsaker till anomi än de som har direkt anknytning till arbetsfördelningen. Dessa andra orsaker, vilka exemplifierats ovan har uppenbarligen relevans även i vad Durkheim kallar "högre", mer utvecklade samhällen då en stor del av de resonemang han för i relation till självmord rör hans västeuropeiska samtid. På sidorna 151–152 citeras ett avsnitt ur *De la division* av vilket citat det framgår att såväl mekanisk solidaritet, vilken karaktäriserar samhällen med låg arbetsfördelning, som organisk solidaritet, vilken karaktäriserar samhällen med utvecklad arbetsfördelning, tjänar samma mål. Citatet rörande de båda formerna av solidaritet slutar sålunda: "On the contrary, it is because they lead to the same end, but through opposed means." Det citerade avsnittet fortsätter:"Accordingly, there is no necessisty for choosing between them once for all nor of condemning one in the name of the other. What is necessary is to give each, at each moment in history, the place that is fitting to it."[22]

Med utgångspunkt i den evolutionistiska syn Durkheim ger uttryck för då han genomgående talar om lägre och högre samhällen allt efter huruvida de karaktäriseras av en mer omfattande arbetsfördelning har det inte förefallit orimligt att ge Durkheims teoretiska ansats en dikotom tolkning. I huvudsak två samhällstyper, vilka karaktäriseras av låg respektive hög arbetsfördelning. Den för samhällets fortbestånd nödvändiga solidariteten har i dessa båda samhällstyper olika grund. Detta synsätt har presenterats i figur 6:1. I kapitlen fyra och fem av *De la division* ger Durkheim klart uttryck för att han ser en enkel utveckling från icke-arbetsfördelande samhällen med mekanisk solidaritet till arbetsfördelande samhällen med organisk solidaritet. Som bevis för detta tas upp den minskande betydelsen av *conscience collective* och det västerländska samhällets tilltagande sekularisering. Utvecklingstendenser, som Durkheim ser

det, från det kollektiva, gemensamma och lika mot det individuella, organiskt beroende och olika. Detta synsätt sammanfattas bäst av Durkheim själv: "We can then conclude by saying that all social links which result from likeness progressively slacken."[23] Durkheim är dock medveten om att betydelsen av t ex *conscience collective* inte helt försvunnit, även om den för samhället väsentliga solidariteten grundar sig på annat. "This is not to say, however, that the *conscience collective* is likely to disappear completely. Rather it increasingly comes to consist of very general and indeterminate ways of thought and sentiment, which leaves room open for a growing variety of individual differences."[24]

Problemet kan emellertid kompliceras mer än så. Av flera skäl torde det vara rimligt att tilldela *conscience collective* en väsentligen större betydelse än den av en anakronism bestående av allt substanslösare allmänna känslor. Då Durkheim även för "högre" samhällen uppenbarligen kan tänka sig orsaker till anomi som inte direkt hänför sig till arbetsfördelningen i samhället förefaller den rigida uppdelningen i samhällen med låg arbetsfördelning och därmed sammanhängande mekanisk solidaritet och samhällen med hög arbetsfördelning och därmed sammanhängande organisk solidaritet allt mindre bjudande.

6.3.1 Samhällelig anomi och förekomst av ogift samboende

Låt oss emellertid innan vi hänger oss åt omformuleringar och ytterligare problematiseringar försöka relatera den beskrivna teoretiska ansatsen till fenomenet ogift samboende. Tiden efter det andra världskriget i allmänhet och 1960-talet i synnerhet har karaktäriserats av stora förändringar i samhället. Med en sammanfattande term har det för att beskriva denna förändring i samhället talats om en "strukturomvandling" av samhället under denna tid. Under denna efterkrigstid har med accelererande hastighet ägt rum en andra industrialiseringsperiod i Sverige. Några få data torde räcka för att påvisa omfattningen av denna samhällsomvandling. Under hela efterkrigstiden har skett en mekanisering och omstrukturering av ägar- och brukarförhållanden inom jordbruket. Sverige har avskaffat de sista resterna av sitt förflutna som agrarsamhälle. Under 1950-talet lades det ned jordbruk i en takt avungefär 1 000 per år. Antalet nedlagda jordbruk per år nådde under 1960-talet storleksordningen 10 000.[25] Dessa förändringar bidrog, men var inte enda orsaken, till de befolkningsomflyttningar som kan sägas vara karaktäristiska för samhälleliga omdaningar och som också kännetecknar efterkrigsperioden och då i synnerhet 1960-talet. "Drygt var fjärde yrkesverksam person mellan 25–34 år flyttade någon gång under perioden 1964–1967. Motsvarande värde för personer över 55 år var 3 procent."[26] Om Stor-Stockholms befolkning 1950 sätts till 100 var den 1960 116, 1965 125 och 1970 134. Förhållandet var likartat för de båda andra storstadsregionerna i landet.[27] Effekterna av denna våldsamma omdaning av samhället kan exemplifieras med det snabbt ökande antalet människor för

vilka förändringarna varit för stora, för snabba och för många för att de skulle klara av dem. Allt fler har inte klarat av denna snabba omvandling, 1960 var antalet sökande vid arbetsvårdsexpedition 31 359, 1965 hade antalet stigit till 67 819 för att 1970 ha nått 95 599.[28]

Om vi ser på antalet personer som faktiskt blivit föremål för speciella åtgärder därför att de inte längre passar för arbetsmarknaden i det strukturrationaliserade samhället finner vi att antalet sysselsatta med arkivarbete, inom skyddade verkstäder eller med beredskapsarbete under perioden 1955–1962 endast för ett år (1959) översteg 10 000. Från 1963 har emellertid antalet stadigt ökat från 15 198 nämnda år till 31 609 vid decenniets slut 1969.[29] Jämförelser av detta slag försvåras av införandet av den av denna utveckling nödvändiggjorda sysselsättningspolitiken. Inte endast antalet människor i behov av stödåtgärder av detta slag ökar utan även möjligheterna att erbjuda sådana stödåtgärder. Ökningen kan således till viss del sägas bero inte på endast ökande behov utan även på ökande resurser. Invändningar av detta slag kan, åtminstone till en del, undvikas då vi studerar endast de stödformer som funnits under hela den studerade perioden och utesluter hela floran av nya stödarter. Med detta betraktelsesätt torde vi snarare under- än överskatta effekterna av denna andra industrialiseringsperiod, som inträdde efter det andra världskriget. Studerar vi summan av antalet sysselsatta i beredskapsarbete i Statens Arbetsmarknadskommisions (SAK's) regi[30], övriga statliga beredskapsarbeten och i statskommunala beredskapsarbeten finner vi att antalet på detta sätt sysselsatta minskar under den första efterkrigstiden från 4 713 fredsåret 1945 till 374 år 1952. Detta senare år vänder emellertid denna utveckling och antalet sysselsatta i beredskapsarbeten ökar kontinuerligt till år 1963, vilket är det sista år denna statistik på grund av omläggningar i arbetsmarknadspolitiken är meningsfull, nå 9 419.[31] De data som anförts torde vara tillräckliga för att belysa att omfattande samhälleliga förändringar ägt rum under efterkrigstiden samt att dessa förändringar varit av ett sådant slag att ett mycket stort antal människor direkt påverkats av dem, och än fler indirekt påverkats samt att ett stort antal människor i samband med dessa förändringar ställts utanför de delar av samhällelig gemenskap som sammanhänger med att vara förvärvsarbetande på grund av sin egen förmåga att upprätthålla ett arbete som av samhället betecknas som fullvärdigt och meningsfullt. Samhällsutvecklingen har under denna period varit vad som i Durkheims termer skulle kunna beskrivas som anomisk.

I enlighet med det ideal Durkheim framhåller för vetenskapligt arbete är det viktigt, att vi när vi studerar fenomenet ogift samboende skiljer på fenomenets orsaker och dess effekter. För förändringar som är så genomgripande som den förändring i samlevnadsmönstret vi under det senaste dryga decenniet bevittnat, då äktenskapsfrekvensen under en sjuårsperiod minskade med i runt tal 40 procent,[32] måste orsaken kunna relateras till strukturella förändringar i

samhället. Förändringar av denna omfattning kan inte reduceras endast till summan av ett antal enskilda individers handlanden, vilka kan förklaras uttömmande i psykologiska termer. Tvärtom gör den snabba och omfattande, för att inte säga revolutionerande, förändring i familjebildningsmönstret som gett utslag i den omtalade minskningen i giftermålstalet det omöjligt att inte söka en makrosociologisk förklaring. Detta är helt i linje med den Durkheimska ansats vi här söker följa för att kritiskt värdera och eventuellt modifiera. "Thus when we undertake to explain a social phenomenon, we must seek separately the efficient cause which produces it and the function it fulfills."[3] och

"One cannot understand anything of the moral precepts which concern property, contrast, labor etc., if one does not know the economic causes from which they derive; and on the other hand, one would form an entirely false idea of economic development if one neglected the moral causes which play a part in it."[4]

Detta mycket dialektiska synsätt bör även ligga till grund för den här genomförda analysen. Vi har i detta avsnitt pekat på betydande ekonomiska och strukturella samhällsförändringar och avser att i det följande visa på effekterna av dessa förändringar vad gäller familjebildningsmönstret samt diskutera hur dessa effekter modifierats av i samhället förekommande ideologier.

De samhällsförändringar som pekats på ovan är på flera sätt anomiskapande. De är, i enlighet med Durkheims teorier som de framkommer i *De la division,* anomiskapande i det att dessa förändringar i hög grad representerar vad Durkheim kallar en påtvingad arbetsfördelning. De befolkningsförflyttningar, i synnerhet, som varit ett led i den omtalade strukturomvandlingen torde, att döma av den samtida debatten, av många ha upplevts som påtvingade och orättfärdiga. Till delar har denna strukturomvandling även medfört vad Durkheim kallat anomisk arbetsfördelning i det att atomiserade högt specialiserade arbetsuppgifter under perioden blivit ett problem inom vissa branscher. Denna långt gångna specialisering ser Durkheim som anomiskapande då individerna inte längre står i tillräcklig kontakt med andra med lika specialiserade arbetsuppgifter för att uppleva helheten i arbetet och se det ömsesidiga beroendet och uppleva den för samhället nödvändiga solidariteten. Även de faktorer som Durkheim refererar till i *Le suicide* var under denna period för handen i det att perioden med rätta kan betecknas som karaktäriserad av snabba omvälvningar och för individerna plötsliga förändringar. Vi torde således kunna konstatera att efterkrigstiden och 1960-talet inte utan fog skulle kunna beskrivas som en period karaktäriserad av en anomisk samhällsutveckling.

Inte endast den organiska solidariteten i samhället påverkas negativt av de beskrivna förändringarna, utan enligt Durkheims syn borde även *conscience collective,* den huvudsakliga bäraren av mekanisk solidaritet påverkas negativt.

"What gives force to collective states is not only that they are, for the most part, a legacy of previous generations . . . The authority of the collective conscience is, then, in large part composed of the authority of tradition. We shall see that the latter necessarily diminishes as the segmental type

is effaced."[35] "But the greater mobility of social units which these phenomena of migration suppose causes a weakening of all traditions."[36]

Att *conscience collective* antages påverkas negativt av den beskrivna utvecklingen synes för Durkheim vara något naturligt och ett led i ett samhälles utveckling. "If, in certain cases, organic solidarity is not all it should be, it is certainly not because mechanical solidarity has lost ground, but because all the conditions for the organic solidarity have not been realized."[37] Enligt Durkheims synsätt kan således inte brister i den organiska solidariteten kompenseras med mekanisk solidaritet. Även om, i enlighet med Durkheims evolutionistiska synsätt, samhällen utvecklas från låg arbetsfördelning och beroende av mekanisk solidaritet till hög arbetsfördelning och beroende av organisk solidaritet, varvid mellanformer mellan de renodlade typformerna måste antagas existera så är det helt klart, att för Durkheim ett givet samhälle ytterst alltid är beroende av endera av de båda formerna av solidaritet. Vad gäller den utveckling som beskrivits för efterkrigstidens Sverige har till yttermera visso den beskrivna utvecklingen lett till försvagningar av såväl den dominerande organiska solidariteten som reminiscenserna av den mekaniska solidariteten.

Hur kan då denna samhälleliga anomi förväntas inverka på människorna i detta samhälle? Som framgått kan samhället inte längre förväntas utöva det modererande inflytande över individen och dennes önskningar som det normalt gör genom individens upplevelse av solidaritet med samhället och dess institutioner. Kriser och plötsliga förändringar leder till att de nomosskapande processerna inte längre fungerar. Arbetsfördelningen är påtvingad och anomisk – med den innebörd dessa termer tidigare givits – och fungerar därför inte längre nomosskapande genom att medföra den för samhället viktiga upplevelsen av solidaritet med samhället och dess existerande institutioner.

"Den skala eller hierarki som förut tillämpades upphävs helt och hållet; en ny skala kan inte omedelbart återupprättas. Det tar alltid en viss tid, innan individer och företeelser åter kan inordnas i nya kategorier. Så länge sociala krafter och spänningar på detta sätt har fritt spelrum och inte har bringats i jämvikt, är den sociala värdeskalan helt obestämd och den sociala kontrollen obefintlig. Det finns inga regler för vad som är möjligt eller omöjligt, rätt eller orätt, för vad som är normala eller överdrivna krav och önskningar . . . Detta anomitillstånd förstärks således genom att individens behov, krav och önskningar inte möter några inskränkningar, just när de som bäst behövs."[38]

Anomin förstärks således genom att individen av samhället "tillåts", eller rättare inte förhindras, begå vad som tidigare uppfattats som normbrott. De förändringar i familjebildningsmönstret som gav utslag i giftermålsstatistiken vid 1960-talets mitt skulle kunna bättre förstås i ljuset av det förda resonemanget även om detta inte är invändningsfritt och lämpligen i vissa avseenden modifieras.

Som framgått av kapitel 2 har ogift samboende gamla traditioner i Sverige. I sin moderna form och som synnerligen vanligt inom alla delar av samhället kan framväxten av det ogifta samboendet härledas till 1960-talet. Utöver tid-

punkten för den extremt kraftiga nedgången i giftermålsfrekvensen kan i detta sammanhang hänvisas till en undersökning av drygt 4 000 hushåll utförd 1970. Bland de samboende ogifta påträffades inga som påbörjat samlevnaden före 1945 under det att inte mindre än 27 procent av de samboende gifta i denna undersökning gift sig före 1945.[39] Vi kan således tidsbestämma denna förändring i familjebildningsmönstret till efterkrigstiden och speciellt 1960-talet. Den refererade teoretiska ansatsen ger även en "förklaring" till dessa förändringar. Den anomi, som enligt den teoretiska ansatsen är följden av de förändringar i den svenska samhällsstrukturen som illustrerats, utgör inom ramen för denna ansats, ett tillräckligt villkor för de förändringar i normer och relationer till samhälleliga institutioner, som det förändrade familjebildningsmönstret illustrerar. Detta sedan 1960-talet framsprungna familjebildningsmönster visar ett avståndstagande från tidigare accepterade normer rörande samliv utanför äktenskapet och medför därför en omvärdering av den samhälleliga institutionen äktenskap.

Teorin förutsäger att samhälleliga förändringar av det beskrivna, "strukturomvandlande", slaget medför anomi och osäkerhet om normer och hur samhälleliga företeelser bör kategoriseras. Snabba och plötsliga förändringar i beteendemönster med anknytning till normer om äktenskap och familjebildning har konstaterats. I det anomiska samhället uppluckras traditionella värderingar och beteendemönster. Samhälleliga institutioner vacklar. Hur handskas då individen i detta samhälle med anomin?

6.3.2 Individen i det anomiska samhället

I enlighet med den beskrivna teorin påverkas individen av det rådande samhällstillståndet på ett sätt som innebär att invanda och institutionaliserade beteenden förändras därför att normer uppfattas som allt mindre bjudande. Människorna slutade under vårt svenska 1960-tal att gifta sig innan de påbörjade varaktiga samliv. Det anomiska i de rådande förhållandena manifesterar sig, enligt den beskrivna teorin, just genom denna förändring i den rådande normstrukturen.

"The totality of moral rules truly forms about each person an imaginary wall, at the foot of which the flood of human passions simply dies without being able to go further. For the same reason – that they are contained – it becomes possible to satisfy them. But if at any point this barrier weakens, these previously restrained human forces pour tumultously through the open breach; once loosed they find no limits where they can stop. They can only devote themselves, without hope of satisfaction, to the pursuit of an end that always eludes them."[40]

Den i citatet använda argumenteringen ligger till grund för Durkheims beskrivning av vissa självmord som anomiska."Enligt detta synsätt borde den bräsch i den traditionella normstrukturen som det förändrade familjebildningsmönstret innebär medföra succesiva försvagningar av andra normer relaterade till institutionen i fråga. Denna normosäkerhet, eller normupplösning,

skulle sedan kunna förväntas sprida sig till dess det inte finns regler för vad som är möjligt och inte möjligt. Detta senare tillstånd skulle då vara ett totalt anomitillstånd där självmordet för allt fler människor skulle te sig som den enda utvägen ur en social situation som blir allt mer kaotisk, en situation där alla "kartor" över verkligheten blivit missvisande och alla tolkningsregler inadekvata. Den samhälleliga kris som utgått ur de ekonomiska förhållandena skulle således förvärras och acceleras av de sociala strukturernas respons på dessa ursprungligen ekonomiska strukturförändringar. Durkheim har inte utarbetat den eskatologi som läsaren här rimligen förväntar sig. Det förefaller emellertid rimligt antaga att det anomiska tillståndet accelereras till en punkt där det sociala livet bryter samman och det uppstår en situation, som med rätta skulle kunna kallas revolutionär, då det måste ske ytterligare förändringar i den ekonomiska strukturen (eller om man så vill basen) till vilka nya sociala strukturer och normsystem anpassas. Hur samhället, som en fågel Fenix, åter uppstår på andra sidan denna revolution har Durkheim inte beskrivit och heller troligen inte själv sett som den logiska följden av sin teori. För Durkheim själv ledde den teoretiska ansatsen till slutsatsen att det viktiga var att undanröja alla hinder för arbetsfördelningens nomos- och solidaritetsskapande effekter. Den slutsats Durkheim själv drar av sin teoretiska ansats blir närmast ett rättfärdigande och upphöjande till samhällsvetenskapernas målsättning av *"social engineering"*. Detta framgår med all önskvärd tydlighet i det sammanfattande kapitlet, benämnt *Conclusion* i *De la division.*

"What we must do to relieve this anomy is to discover the means for making the organs which are still wasting themselves in discordant movements harmoniously concur by introducing into their relations more justice by more and more extenuating the external inequalities which are the source of the evil. . . . Because certain of our duties are no longer founded in the reality of things, a breakdown has resulted which will be repaired only in so far as a new discipline is established and consolidated. In short, our first duty is to make a moral code for ourselves. . . . But the service that thought can and must render is in fixing the goal that we must attain. That is what we have tried to do."[42]

Även om den första, av oss gjorda, "eskatologiska" tolkningen av den teoretiska ansatsens konsekvenser synes väsentligen rimligare än Durkheims egen är inte heller denna tolkning oproblematisk. Av flera skäl måste den ursprungliga ansatsen omformuleras och specificeras så att den "eskatologiska" tolkningen blir mer nyanserad. Till de skäl som gör den ursprungliga tolkningen orimlig hör att enligt detta synsätt revolutioner skulle vara väsentligen vanligare än de faktiskt är. I den beskrivna teoretiska ansatsen saknas en reglerande och modifierande komponent. Den beskrivna anomiskapande utvecklingen är måhända *nödvändig* för uppkomsten av så omfattande och omvälvande samhällsförändringar att de bör benämnas revolution. Den beskrivna utvecklingen är emellertid inte under alla omständigheter *tillräcklig* för att en sådan omvälvning faktiskt skall äga rum.

Låt oss återvända till de samboende ogifta för att empiriskt försöka iden-

tifiera denna modifierande mekanism som gör att inte varje samhällelig kris blir en revolution. Enligt det "eskatologiska" synsättet borde den som inte längre lever efter den norm som säger att varaktigt samliv endast är tillåtet inom äktenskapet och märker att samhället accepterar detta, vad som åtminstone tidigare skulle kallats, normbrott ledas längre i sitt ifrågasättande av traditionella normer. Således skulle vi förvänta oss att då samboendets form förändrats även samboendets innehåll likaledes förändrats. Som framgått av i kapitlen 3 till 5 presenterade data är så alls inte fallet. Tvärtom, föreligger som visats en mycket stor enighet om likheten mellan ogift samboende och äktenskap vad gäller såväl förväntningar som beteenden. Denna likhet är vidare, som också framgått, grundad på en traditionell uppfattning av normer för varaktigt samliv mellan man och kvinna. En utveckling som i det närmaste skulle kunna beskrivas som en revolution (i den mån termen är tillämpbar på ett delfenomen) vad gäller *formen* för samboende har på intet sätt följts av en motsvarande utveckling vad gäller synen på samlivets innehåll. För att utröna orsaken till detta bör vi studera de konkreta mekanismer som lett till framväxten av ogift samboende. Vi har i det föregående talat om en anomisk samhällsutveckling som manifesterat sig i upplösning av normer rörande formerna för samlevnad. Hur går detta emellertid till?

En väsentlig komponent i detta skeende sammanhänger med de beskrivna befolkningsomflyttningarna. Den som lämnat sin hembygd i ordets alla bemärkelser och har sina barndomsvänner, föräldrar, släktingar, föreningskamrater etc kanske 50 eller 100 mil från sin nya bostadsort befinner sig socialt i en mycket säregen situation. Denne individ kan vidare rimligtvis antagas befinna sig på en ort av en helt annan karaktär än uppväxtorten. Den nuvarande bostadsorten är troligtvis större och mer industrialiserad än uppväxtorten och erbjuder därmed en i väsentliga stycken annorlunda social verklighet. Inlärda och invanda beteenden faller sig inte längre alltid naturliga eller ändamålsenliga. Individen konfronteras med en social verklighet som i mycket är annorlunda. Då invanda beteendemönster och tolkningar inte längre visar sig adekvata uppstår hos individen just det anomitillstånd vi diskuterat. En osäkerhet om vilka normer som egentligen är gällande uppstår. Vi skulle således här kunna notera att det på intet sätt vore förvånande om individen inte längre följde de traditionella normerna rörande familjebildning. Det vore emellertid synnerligen otillfredsställande om vi lät oss nöja med detta konstaterande.

Visserligen kan vi redan nu notera att det stora geografiska och allt större sociala avståndet till hembygden och de som under uppväxttiden varit individens signifikanta andra underlättar ett normbrytande beteende. Möjligheten att applicera sanktioner har för de traditionella normsändarna och övervakarna blivit drastiskt begränsade och minskar allt mer som individen upplever sin flyttning som permanent. Vidare bör vi i detta sammanhang även notera den parallellitet mellan tendenser till ändrade mönster för familjebildning

och en samtidig samhällsdebatt om kvinnans ställning i samhället och formerna för samlevnad, vilken i kapitel två diskuterades för tiden kring sekelskiftet 1900, en parallellitet som synes föreligga även ett drygt halvsekel senare. Vi får av denna parallellitet inte förledas tro att ett kausalförhållande föreligger. Snarare förefaller det rimligt att tolka parallelliteten som ett utslag av att de båda fenomenen har en gemensam orsak, i detta fall den beskrivna ekonomiskt strukturella omvandlingen. Kort sagt är den ifrågasättande debatten och den normosäkerhet som följer av att ha flyttats från ett socialt sammanhang till ett annat två socialt skilda gruppers reaktioner på stora förändringar i den ekonomiska och samhälleliga strukturen. Ett något större tidsavstånd gör det kanske lättare för oss att se skillnaden mellan grupperna. Det torde vara helt klart, som framgått av kapitel två, att de grupper i samhället som under 1800-talets sista decennier diskuterade kvinnans och äktenskapets ställning inte var samma grupper som levde i s k Stockholmsäktenskap, vilka i landets industrialiseringsbygder ledde till höga och stadiga siffror på utomäktenskapligt födda barn. Vad gäller vår samtid har den här redovisade undersökningen, som framgått av kapitlen tre till fem, pekat på att en övervåldigande majoritet av de samboende ogifta på intet sätt tar avstånd från eller ifrågasätter äktenskapet. Den påtalade parallelliteten torde rimligtvis dock ha underlättat för den av den anomiska samhällsutvecklingen drabbade individen att underlåta att gifta sig.

Väsentligen mer tillfredsställande, i betydelsen att vi får en ökad förståelse för fenomenets framväxt och betydelse, än att endast konstatera att de samhälls- eller strukturomvandlande processerna lett till normosäkerhet är att konstatera att det anomiska tillstånd den befolkningsomflyttade individen befinner sig i är otillfredsställande och förenat med osäkerhetens och otrygghetens alla obehag. Individen kan i detta sammanhang helt naturligt förväntas försöka reducera anomin i det egna livet. Relevant i detta sammanhang blir således att söka nomosskapande snarare än ytterligare anomiskapande processer. Som Berger och Kellner pekar på i en mycket belysande artikel är äktenskapet, parboendet, en av de väsentligaste nomosskapande institutionerna i det samtida västerländska samhället.[3] Berger och Kellner använder genomgående termen äktenskap ehuru det förda resonemanget egentligen rör parboende. Äktenskapet, eller skulle vi vilja hävda parboendet, är den process som "constructs, maintains and modifies a consistent reality that can be meaningfully experienced by individuals."[4] Enligt Berger och Kellner behöver människan en konstant validering av sin verklighetsuppfattning, en tolkning av omvärlden och sig själv genom andra. "Every individual requires the ongoing validation of his world, including crucially the validation of his identity and place in this world, by those few who are his truly significant others."[5]

Berger och Kellner diskuterar inte särskilt tider som karaktäriseras av samhälleliga förändringar och kriser. Av vad som tidigare sagts torde dock framgå att behovet av nomosskapande processer under sådana omständigheter blir än

större. De verkligt signifikanta andra som den geografiskt och/eller socialt omflyttade individen har att relatera sig till är inte längre endast få. Ofta torde de vara obefintliga eller allt för långt borta geografiskt eller socialt. För vilka avstånd gäller att det förra vanligtvis leder till det senare. De karaktäristika Berger och Kellner diskuterar för det samtida västerländska samhället; atomisering av sociala relationer och reducering av antalet individer till vilka vi står i ett personligt förhållande, blir endast än mer accentuerade under tider av ökad samhällelig anomi. Med mild ironi uttrycker de parboendets lockelse för individen.

"The point, however, is that the individual in this situation, no matter whether he is happy or not, will turn elsewhere for the experiences of self-realization that do have importance for him. The private sphere, this interstitial area created (we would think) more or less haphazardly as a by-product of the social metamorphosis of industrialism, is mainly where he will turn. It is here that the individual will seek power, intelligibility and, quite literally, a name – the apparent power to fashion a world, however Lilliputian, that will reflect his own being: a world that, seemingly having been shaped by himself and thus unlike those other worlds that insist on shaping him, is translucently intelligible to him (or so he thinks); a world in which, consequently, he is somebody – perhaps even, within its charmed circle, a lord and master."[46,47]

Det förefaller således rimligt att i enlighet med det refererade resonemanget förvänta sig ett ökat intresse för parboende då detta skulle kunna bidraga till en upplevelse av minskad osäkerhet och otrygghet. Under detta sekel har också andelen ensamstående minskat. I det industrialiserade samhället erbjuds inte möjligheten att tillhöra ett hushåll utan att själv vara familjemedlem. Även från 1960-talet och framåt finns en förstärkt tendens till att parboendet blivit än populärare. Samtidigt som giftermålsfrekvensen minskade ökade det ogifta samboendet i en utsträckning som mer än kompenserade för minskningen i giftermålsfrekvensen.[48] Att vi finner vår av den anomiska samhällsutvecklingen drabbade individ sammanflyttad med en partner är således knappast ägnat att förvåna utan fastmer vad vi borde förvänta oss. Att individen inte kommer sig för, eller underlåter, att gifta sig innan samlivet påbörjas är enligt de förda resonemangen inte heller ägnat att förvåna då den anomiska situationen på det sätt som beskrivits medför osäkerhet om vilka normer som behöver följas samtidigt som de som av hävd skulle applicerat sanktioner för det begångna normbrottet inte längre har så stor möjlighet att faktiskt applicera dessa sanktioner.

Varför leds emellertid inte individen vidare i sitt negligerande av de traditionella normerna? Varför förändras endast formen och inte likaväl samlivets innehåll? Varför leds inte individen vidare på den väg mot individuell och samhällelig undergång som Durkheims teoretiska ansats förutsätter.[49] Svaret till dessa frågor ligger i vad som ledde individen till att etablera en parrelation, till att bli ogift samboende. Individen sökte samboendet, hävdar vi, därför att det är en nomosskapande process. Individen etablerade inte sitt samboende i trots mot rådande samhälleliga värderingar utan för att motverka den samhälleliga anomin. Då det omgivande samhället just på grund av det anomiska tillståndet

har förlorat intresset av och förmågan att tvinga individen till att ingå äktenskap förblir individen ogift tills vidare.

En anomisk samhällsutveckling leder till sådana samhälleliga förändringar att samhället inte längre har förmåga att upprätthålla vissa (tidigare) grundläggande normer rörande familjebildning. I sin strävan att motverka anomin och undgå den därav följande osäkerheten och otryggheten söker individen alls icke medvetet och aktivt riva ned ett normsystem utan söker sin tillflykt till nomosskapande processer.

I inledningen till detta avsnitt (6.3.2) anfördes några rader ur *L'éducation moral* där Durkheim pekade på de fruktlösa försök att tillfredsställa allt mer omfattande önskemål som blir följden av ett anomiskt tillstånd. Det citerade stycket lyder fortsättningsvis:

"For example, if the rules of conjugal morality lose their authority, and the mutual obligations of husband and wife become less respected, the emotions and appetites ruled by this sector of morality will become unrestricted and uncontained, and accentuated by this very release; powerless to fulfill themselves because they have been freed from all limitations, these emotions will produce a disillusionment which manifests itself visibly in the statistics of suicide."[50]

Den förändring i den "konjugala moralen" vi bevittnat har alls icke haft de förutspådda effekterna. Orsaken till detta ligger i Durkheims oförmåga att se *individernas försök och möjligheter att vända sig till nomosskapande processer.* Den av Durkheim skisserade destruktiva utvecklingen blir möjlig först då några nomosskapande processer inte står individen och samhället till buds. Parboendet är nomosskapande genom sin möjlighet att erbjuda en konstant och pågående validering av individen och dennes verklighetsuppfattning. I den omgivande anomiska och främmande världen söker individen motverka främlingskänslan genom att vända sig till det vanda, bekanta och trygga, det gemensamma som individen, trots allt, av sina signifikanta andra tidigt inhämtat och *internaliserat.* Under dessa anomiska omständigheter torde den verklighetsuppfattning individen strävar efter att få validerad i stor utsträckning vara att hänföra till vad Durkheim kallade *conscience collective.* Detta *conscience collective* torde alls icke under samhällets utveckling mot en allt längre gående arbetsfördelning ha blivit så generellt och tomt på substans, som Durkheim antog.

Durkheims syn på dessa frågor presenterades i och fick avsluta avsnitt 6.2. Vi framförde där dock vissa reservationer som här utvecklats något och avses närmast ytterligare kommenteras. Durkheim pekar, då det gäller *conscience collective,* på traditionens betydelse.

"What gives force to collective states is not only that they are common to the present generation, but especially that they are, for the most part, a legacy of previous generations. The common conscience is constituted very slowly and is modified in the same way. Time is necessary for a form of conduct or a belief to arrive at that degree of generality and crystallization; time is also necessary for it to lose it."[51] "The authority of collective conscience is, then, in large part composed of the authority of tradition. We shall see that the latter necessarily diminishes as the segmental type is effaced."[52]

Enligt Durkheim får emellertid som framgår av det senare citatet traditionen och *conscience collective* såsom även framgått av avsnitt 6.2 en allt mindre betydelse. Durkheim pekar på hur befolkningsomflyttningar negativt påverkar känslan av tradition.

"But the greater mobility of social units which these phenomena of migration suppose causes a weakening of all traditions. In fact, what especially gives force to tradition is the character of the persons who transmit it and inculcate it, the old people. They are its living expression."[4]

Tradition och "rötter" är en bas och ett ursprung för *conscience collective* och den därmed sammanhängande mekaniska solidariteten. Denna tradition och detta *conscience collective* är emllertid, enligt Durkheim, dömda att i det mer utvecklade samhället försvinna. En väsentlig orsak till detta är som vi sett, enligt Durkheim, det brott i traditionen, och därmed *conscience collective*, som mer omfattande befolkningsomflyttningar innebär. Då vi ägnar dessa problem någon eftertanke finner vi emellertid att förhållandet snarast torde vara det motsatta.

Av yttersta vikt för att vidmakthålla en organisk solidaritet är, som Durkheim påpekar, att de samhälleliga institutionerna och organen (inklusive individer) står i en fortlöpande kontakt med varandra som understryker det ömsesidiga beroende som utgör grunden för den organiska solidariteten. "For organic solidarity to exist, it is not enough that there be a system of organs necessary to one another, which in a general way feel solidary, but it is also necessary that the way which they should come together, if not in every kind of meeting, at least in circumstances which most frequently occur, be predetermined."[5] De samhälleliga förändringar vi pekat på som utmärkande för efterkrigstidens Sverige är av det slag som lett till brister i den *organiska* solidariteten. Arbetsfördelningen har varit påtvingad och anomisk enligt vad vi tidigare påvisat. De omtalade samhällsförändringarna har emellertid endast i ringa utsträckning påverkat *conscience collective* som endast låter sig förändras långsamt. Av större vikt är, vilket Durkheim förbisett, att de allmänna föreställningar, förhållningssätt och livsstilar som *conscience collective* är bärare av överförs till individen i ett tidigt skede av dennes liv. Vi internaliserar och gör till våra egna dessa mer allmänna föreställningar under vår uppväxt. När vi internaliserat dem och gjort dem till våra egna på ett sätt som gjort oss delaktiga av, och därmed bärare av, *conscience collective* innebär detta att vi under anomiska förhållanden snarare är benägna att söka stöd och trygghet i detta *conscience collective* än ifrågasätta dess normativa innehåll.

Den *organiska* solidariteten är till sin natur beroende av individens ständiga och upprepade validering av en upplevelse av ömsesidigt beroende. Den *mekaniska* solidariteten blir individen delaktig av vid insocialiseringen i det existerande samhället och behöver just på grund av, den relativa, oföränderligheten i *conscience collective* inte ständigt på nytt få den validerad.

Om vi relaterar det anförda till de förändringar i familjebildningsmönstret som utgör ämnet för denna studie förefaller det faktiska skeendet i hög grad förståeligt. Den beskrivna samhällsutvecklingen medför ett tillstånd av anomi. I detta anomiska tillstånd blir vad som tidigare varit normbrott möjliga handlingar. Till de handlingar samhället, just på grund av det anomiska tillståndet, inte längre ingriper mot hör familjebildningar utan föregående vigsel." Att äktenskap, eller rättare sagt vigsel, som villkor för etablerande av samliv tillhör de samhälleliga normer som under anomiska omständigheter först förlorar sin bjudande karaktär, är frestande att söka förklara med vigselns av tradition svaga ställning i Sverige enligt vad som påvisats i kapitel två. Vad som av tradition inte haft en svag ställning och därmed kan sägas utgöra väsentliga inslag i *conscience collective* är de normer som är och varit förknippade med förväntningar på det varaktiga samlivet mellan man och kvinna. I individens strävan att motverka den för individen personligen allt mer hotande anomin söker denne sig till den nomosskapande process som ett varaktigt samliv utgör. Under dessa omständigheter av hotande anomi blir de av individen tidigt internaliserade föreställningar som utgör *conscience collective* av allt större betydelse. Den ur anomin hotande osäkerheten bekämpas ur individens synvinkel bäst med ett betonande av det oreflekterat övertagna och den mot anomin kontrasterande tryggheten i *conscience collective*. Betydelsen av de traditioner som är nära knutna till *conscience collective* kan exemplifieras med, utöver det oreflekterade applicerandet av äktenskapliga normer på ogift samboende och det normativa betonandet av likvärdigheten mellan äktenskap och ogift samboende, den betydelse den kyrkliga vigseln har fått för icke religiösa människor i ett sekulariserat samhälle. Förhållanden, vilka samtliga påvisats i kapitlen tre till fem.

Vi torde således ha identifierat den modifierande meaknism vi tidigare efterlyste. Vi avsåg att söka den mekanism som modifierade och/eller motverkade effekterna av störningar i den organiska solidariteten. Som Durkheim formulerade sin teori borde, som vi påpekat, samhällets accepterande av beteenden som tidigare utgjort normbrott leda till spridningseffekter som skulle medföra en allt mer omfattande normupplösning som till slut skulle leda till individens och den existerande samhällsstrukturens undergång såvida någon reglerande mekanism inte verkade. Den mekanism vi har funnit är den mekaniska solidariteten.

6.4 Solidaritetens komplementära former

Av de resonemang som här förts framgår att Durkheims syn på relationen mellan organisk och mekanisk solidaritet inte är invändningsfri. Den modell som presenterades i figur 6:1 bör i ljuset av vad som sagts modifieras. I figur 6:2 presenteras en första preliminär vidareutveckling av Durkheims teoretiska ansats.

Det väsentliga i denna modell är att mekanisk och organisk solidaritet inte

Figur 6:2

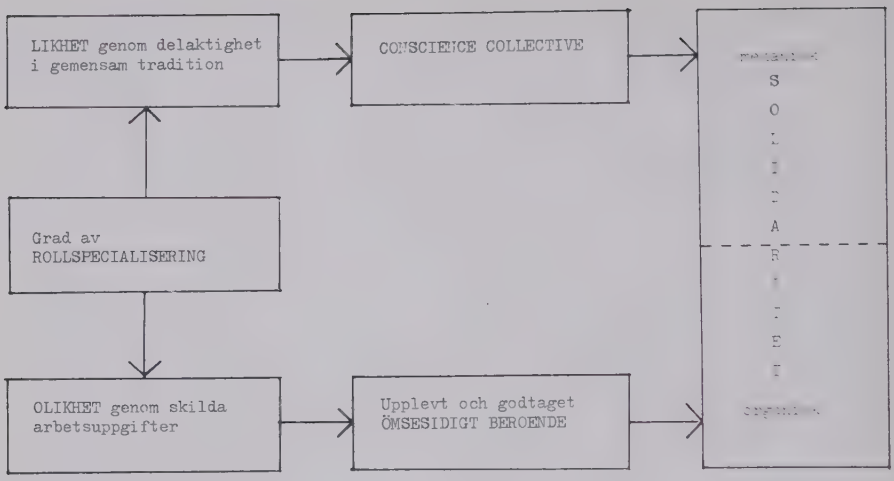

längre ses som artskilda, som företeelser dominerande under olika stadier i en utveckling från lägre till högre. Den för samhällets fortsatta existens nödvändiga upplevelsen av solidaritet kan ha sin grund i två från varandra logiskt skilda processer. Detta innebär emllertid inte att det resulterande samhälleliga kitt, som solidariteten utgör är två kitt. För samhällets fortbestånd är ett visst minimum av solidaritet nödvändigt. Då kriser drabbar de mekanismer som genererar en solidaritet av organiskt ursprung så att dessa mekanismer leder till anomi snarare än solidaritet blir samhället allt mer, och i proportion till den organiska anomin, beroende för sitt fortbestånd av den solidaritet som är mekaniskt grundad. Mekanisk och organisk solidaritet förhåller sig till varandra, i ett bestående samhälle, som kommunicerande kärl. Att en samhällelig kris som leder till organiskt anomiska tillstånd i samhället inte med nödvändighet leder till det kaos och den osäkerhet och otillfredsställelse den "eskatologiska" tolkningen av Durkheim förutspår beror på att samhället, genom sina individer kan förlita sig på den mekaniskt grundade solidariteten. Ett tillstånd av total osäkerhet om vilka regler som gäller och om vad som är möjligt och inte möjligt, med ett sådant tillstånds konsekvenser av självmordet som enda utväg för ett kraftigt stigande antal individer och det sociala livets totala sammanbrott, uppstår först då den på det ena sättet grundade solidariteten inte längre räcker till för att kompensera bristen på den på det andra sättet grundade solidariteten.

Vi utesluter här inte vad som för sociologiska exegeter av flera slag måste framstå som hädiskt, nämligen möjligheten av att söka relatera denna Durkheimskt grundade teoretiska ansats till ett mer omfattande teoretiskt system, som behandlar orsaker till olika grad av rollspecialisering i ett samhälle samt

hur den samhälleliga solidariteten relaterar sig till dessa orsaker. Det förefaller inte orimligt, men ligger utanför ramen för detta verk, att med hjälp av den presenterade modellen diskutera villkor för en revolutionär situation. Rörande denna revolutionära situation har vi dock i detta verk redan, i detta kapitel, hävdat att ett (organiskt betingat) tillstånd av anomi är en nödvändig men icke tillräcklig förutsättning. Ett tillräckligt villkor blir att (den organiskt grundade) anomin inte kan kompenseras med (mekaniskt grundad) solidaritet. Det intressanta blir då att här studera när och under vilka villkor *conscience collective* (den förhärskande ideologin) inte längre kan kompensera för kriser i arbetsfördelningen (den ekonomiska basen). Då det inte längre är nog att kärlen är kommunicerande utan mängden vätska totalt är för liten bör således effekterna av mer djupgående kriser bli en anomi som inte längre kompenseras med solidaritet utan tvärtom förvärras genom den acceleration av norm- och värdeupplösning, som Durkheim beskrivit, varvid det existerande sociala livets sammanbrott kan förväntas, och ett nytt system ta dess plats."[56] Den beskrivna modifierade Durkheimskt grundade modellen är en modell för förståelse av hur den samhälleliga solidariteten uppkommer och vidmakthålls. Modellen beskriver dock alldeles uppenbart ett delsystem. Vad som sätter gränser och ramar för rollspecialisering och "hur mycket" solidaritet ett samhälle behöver, ligger utanför denna modell, vars explicita syfte är att bidraga till förståelsen av fenomenet ogift samboende och dess framväxt, att bidraga till vår förståelse av de förändrade familjebildningsmönster som innebär att äktenskapet inte längre är den självklara samlevnadsformen och vigseln inte längre är nödvändig samtidigt som dessa förändringar för det dominerande flertalet inte inneburit några förändringar i synen på de normer som bör gälla i ett samliv. Modellen kan vidare bidraga till förståelse av varför ogift samboende i Sverige inte är ett alternativ till utan en variant på äktenskap. Detta kan belysas med det fåtal respondenter som studerats och som inte levt i parförhållanden av konventionellt slag, och således i modellens termer inte sökt stöd i den mekaniska solidaritetens *conscience collective,* eller inte varit delaktiga i tillräcklig utsträckning av detta *conscience collective.* Dessa individer har enligt vad som framgått av den kombinerade diskriminant- och faktoranlysen i kapitel tre såväl som analysen av upplevelser av ogift samboende i kapitel fyra, oftare än andra tenderat separera. Den som i det anomiska samhället inte tar vara på de möjligheter till nomosskapande processer som samboendet kan utgöra utan i stället ytterligare ifrågasätter och bryter mot samhälleliga normer har i det ogifta samboendet inte funnit något utslag av normupplösning som är ett alternativ till äktenskap. Tvärtom, det ogifta samboendet framstår i ljuset av den presenterade modellen på intet sätt som anomiskt utan fastmer som en nomosskapande process, vars utformning blivit en följd av en anomisk samhällsutveckling."[57]

7 Summary: On Unmarried Cohabitation in Sweden; with Emphasis on Contemporary Issues

The subject-matter of this book is unmarried cohabitation in Sweden with an emphasis on contemporary issues. The reason for studying this subject is the recent and drastic change in the marriage-rate. In the seven year period between 1966 and 1973 the marriage-rate dropped almost forty percent. Meanwhile the foundations of the family and the position of women were discussed. Judging by the debate, marriage and the family were institutions that rapidly were falling apart. It was also evident from the mid-sixties that a growing number of couples were cohabiting without marriage. The rapidity of change in the patterns of family-formation could easily lead one's thoughts to major societal upheavals. What had to be investigated was very clear, indeed: *"Why were people not marrying any more?"*. A closer look at "people" did, however, show that they had not abandonned this habit of marrying quite as completely as one might be led to believe. Most of those that cohabit withthout marriage do not do so because they object to marriage as a matter of principle. A majority of those that cohabit without marriage do, as is shown in chapters three to five, actually plan to marry. During the last years there has also been an increase in the marriage-rate. This is, however, not to say that a return to the earlier pattern of familyformation has taken place. The present, lower than earlier but not continuing to decrease, level of the marriage-rate is then to be seen as an effect of the fact that some unmarried cohabitants actually separate before they have had time to marry. Given this development of our family-formation habits our second question is most likely to be: *"Why do people marry after all?"*. This general background is together with some matters of organization of the present work discussed in chapter one. Also emphasized is that the work to quite an extent is "in search of a theory", i.e. data are not, as a rule, analysed within the framwork of testing a hypothesis, which has been deduced from an already formulated theory. On the contrary, this work is by a thorough presentation of data and a, partly also for the reader, painstaking induction aimed at giving a preliminary theoretical base for the understanding of the contemporary phenomenon of unmarried cohabitation in Sweden.

In chapter two a historical background is presented. The elements that constitute a just marriage are discussed in the light of older Nordic customs. Beginning with pre-Christian times a specific and complicated Nordic pattern of marriage-constituting cermonies is identified. The impact of these cermonies on what constitutes a marriage is then followed through early Christian, medieval and more recent centuries. Of importance is that a marriage could be constituted without a wedding or other ceremony under the auspecies of any

religious or civil authority until as late as 1734. Not until that year was the wedding made compulsory. The change was however not as definite as might be expected since at that time the legal institute of "*ofullkomnat äktenskap*", which very much resembles the Anglo-Sachson common-law marriage, was introduced. The legal institute of "*ofullkomnat äktenskap*" meant that lasting unmarried cohabitation was given a special legal status and that marriage-laws were to be applied in several instances. This legal institution was not abolished until 1915. Children begotten after betrothal were according to law given the same rights as children born within marriage, and were considered "legitimate" until 1915 and kept their privileges in relation to inheritance until 1971 when *all* children, irrespective of the parents relation were given equal rights of inheritance. Of importance is to notice, that not until almost one thousand years after Christianity was introduced into Sweden and more than three hundred years after the ecclesiastical meeting in Trident had decided that the wedding was the only way of constituting a marriage did Swedish law, 1915, make the wedding an absolutely necessary prerequisite for a marriage. At that time reality quite contradicted the legal victory. Industrialization had brought with it a rise in the incidence of unmarried cohabitation. Parallel to the increase of unmarried cohabitation in those parts of the country that were most drastically influenced by industrialization was a general debate within the intelligentia concerning marriage, the family and the position of women.

In chapters three to five data from an empirical study are presented. Since 1974 one sample of unmarried cohabitants and one sample of (at that time) newly married couples have been followed. During September and October 1974 the two samples were interviewed with personal interviews. Both spouses/partners in the couples were interviewed, each person separately. All couples in the two samples lived in Gävle – a reasonably typical middle-sized town with administration, schools of different types, industries of different sizes and a harbour. The sample of *newly married couples* consisted of those couples that married during the spring, summer and early autumn of 1974 in the two central parishes in Gävle. Couples marrying through a civil ceremony as well as those marrying through a religious ceremony have to be registered with the parish office. This simplified the collection of names and addresses. The sample consisted of 101 couples. Interviews were conducted with only one of the spoues in four couples and with both in ninety-seven couples. The sample of *couples cohabiting* was not as easily found as the sample of newly married couples. Three techniques were used: One was to draw a systematic random sample of 900 non-married women aged 18 to 75 years. To these were sent a letter asking those that were cohabiting without a marriage and willing to be interviewed to respond. Eighteen women answered and were interviewed which their partners also were. The second sub-sample was drawn through the taxation registers. This register lists those couples where the partners have been married to each

other or where they have or have had children together. From the list of such couples was selected a sub-sample by a technique that ensured variation in a number of specified variables (income, age, age-difference and marital status). This way thirty-three couples were found and interviewed (in four cases only the woman and in twenty-nine cases both the man and the woman). The thrid sub-sample was found through the "snowball" technique. Everyone interviewed was asked if she/he knew someone cohabiting without a marriage that they thought would be willing to be interviewed. In this way was found sixty couples of which all women were willing to be interviewed, but only fifty-seven men. Thus the total sample of cohabiting unmarried couples consisted of 111 couples, with 111 female respondents and 104 male respondents. For obvious reasons the sample of unmarried cohabitants is not a statistically representative one. There has, however, not been any option. Since those that cohabit without marriage are not registered anywhere the only choice was between an unrepresentative sample and no sample at all. This is, however, not necessarily a serious draw-back when the aim of the study is not to estimate parameters in a population from which the sample has been drawn. In this study the analysis of data gathered in the described way is to be seen as a heuristic device aiming at discovering co-variations and patterns, rather than estimating parameter-values. The matter is discussed at several instances in chapters three to five. Some respondents have also been re-interviewed. All respondents that married or separated during the first year after the initial interview have, as well as a sample of those having changed their marital/cohabital status later, been re-interviewed. These re-interviews were less structured and were conducted in a less formal way, aiming at a deeper understanding of the respondents' answers. The re-interviews typically lasted about one hour and were taped for later transcription. Such in-depth interviews were conducted with twenty-two couples that had married or separated and with seven couples because they were found to live under conditions that were considered to be of particular interest.

In chapter three tabulations from the "hard" data gathered during the initial interviews are presented. Children, employment, inclination to marry and knowledge of family-law are variables which are discussed in relation to cohabitation. In chapter three is also discussed what characterizes stable versus unstable dyads. Discriminant and factor analysis are performed as heuristic devices in order to uncover patterns of importance for understanding why some couples marry rather than other, and why some separate rather than other. The discriminant analysis is used to identify the one variable which is most suitable for predicting future marital/cohabital status and the factor analysis to identify which variables that tend to belong to the same underlying dimension as the best single predictor. In this connection is noticed that the only inferred factor that seem to imply a less conventional cohabitation, which differs from traditional marriage, is associated with future separation.

Data presented in chapters four and five differ markedly from those presented in chapter three. In chapters four and five the *perceptions* of the respondents are the base for the analysis and the discussion. In these chapters the analysis also draws heavily from the in-depth interviews. The discussion is here not so much based on analysis of "objectivé" facts as on an analysis of the respondents "subjective" interpretation of her/his situation.

In chapter four differences that the respondents perceive between marriage and unmarried cohabitation are discussed. Norms and expectations that govern the living together of a dyad are discussed and comparisons are made between those norms and expectations that the respondents find relevant for marriage and those they find relevant for unmarried cohabitation. When specific norms, such as norms regulating responsibility for each other or sexual and emotional fidelity, are studied, no easily detected differences are found between norms felt to be fit for marriage and norms felt to be fit for cohabitation without marriage. Differences between the two forms of cohabitation (i.e. married and unmarried) are, however, found in a number of less easily detected ways. Most of these differences, which were found during the in-depth interviews, refer to what has been called the difference in symbolic meaning between marriage and unmarried cohabitation. There seems to be a very strong tendency among the respondents to consider marriage the "proper" form of cohabitation. Marriage is considered to be "more secure", "more of a family", "more confirmed" etc. In this connection the different meanings of answers given to questions in different settings are discussed. The importance of utilizing "hard" as well as "soft" data and a combination of them is stressed. In this study the "hard" data are used for identyfying the social situations of the respondents and the "soft" data for identyfying their perceptions of these situations. In this perspective the actions of human beings are seen as the result of tensions between the level of maybe superficial but conscious levels of the personality and subconscious, less easily measured although not less important, levels of the personality. In chapter four perceived pros and cons of unmarried cohabitation are also discussed.

The individual who is most likely to have a markedly positive perception of unmarried cohabitation is one who is not gainfully employed, who does not have nor plan to have children with the present partner, who does not live in his/her first syndyasmos (see note 19 chapter three), who has not moved straight from parents home to the home of the partner, who does not live with present partner in a single family home but in a flat, who does not have an economy in common with the partner, who lives i a relation where furniture and household-goods is paid by one of the partners rather than by both together and who, if the individual is a male, has known the partner only for a short time before commencing to cohabit. This individual, data indicates, is, when a male, to be found more often among those with a higher education than among

those with a lower education, and when a female, less often among those that perceive pressure from parents to marry than among those that do not perceive such a pressure. That unmarried cohabitation thus is given the most positive evaluation by those who lead what seems to be a less conventional family-life must not be interpreted as implying that unmarried cohabitation is solely or even predominantly an arrangement for people preferring a less conventional family. For those that prefer a rather conventional setting today's Swedish society offers two legally different family-forms, i.e. marriage and unmarried cohabitation. Those who choose to lead a less conventional family-life, on the other hand, probably do not see marriage as a viable alternative and thus do not have a choice in the same way as those that accept marriage and see two options. Hence those with a preference for less conventional family-life are likely to be strongly biased in favour of unmarried cohbitation. Of interest is, however, to note the resemblance in profiles between those that strongly favour unmarried cohabitation and those that according to the analysis in chapter three were likely to separate.

In chapter five the respondents' perceptions of reasons to marry are discussed. It is here important to realize the difference between perceived reasons and reasons that an outside observer might find. Since it is *our* perception of reality and not how it might be "objectively" defined that is of relevance for *our* actions the importance of problematizing simple "hard" data analysis is stressed once more. Once more the combination of data gathered during the initial interviews when combined with data which are the result of in-depth interviews point to the importance of the symbolic meaning of marriage. From having been a rite of passage the wedding has become a rite of confirmation. From having been a mainly economical insurance marriage has become a mainly emotional reassurance. Since factual knowledge of the actual legal differences between marriage and unmarried cohabitation is scarce, one is lead to infer the importance of the rite as manifestation and thus the wedding as one major component in marriage. This is also supported by the strong position of the religious wedding ceremony in a predominantely secular society and, which is more important, among those that give no religious reasons whatsoever for their choice of a religious wedding ceremony.

Finally, in chapter six, a theoretical approach originally presented by Emile Durkheim is presented and modified. The revival and redefinition of some concepts connected with Durkheim's theory of anomy and division of labour is then taken as a point of departure for a re-examination of the phenomenon of unmarried cohabitation. The tedious and laborious presentation in chapters three to five is then, at least that is the prupose, justified by the attempt to use the preliminary conclusions which were arrived at, as elements in a first attempt of formulating a theory that can prove fruitful for the understanding of unmarried cohabitation, and maybe even other phenomena of present-day

societal change. Let us, however, return to the two questions that were formulated in the beginning of this chapter, i.e. "Why were people not marrying any more?" and "Why do people marry after all?". This way of phrasing the main questions might seem quite awkward but will probably be better understood if divided into four questions, which are rather more specific. 1) Why did, from the mid-sixties on, a substantial part of the population not marry when they formed a family and started to live together? The answer to this question is given in chapter six in terms of a societal development that made it easier for people to abstain from marriage (although without any actual *intent* to break norms) since the norm-senders and those that traditionally upheld norms by applying sanctions were socially and geographically increasingly more distant due to the societal development which is described in chapter six. 2) The empirical evidence quite clearly points to the fact that the described change in the form of cohabitation (i.e. to unmarried instead of married cohabitation for increasing numbers) did not lead to any corresponding changes in the norms and expectations that govern cohabitation, married or not. Considering the removal of norm-senders as described and the given possibility to abstain from following norms; why did the change in the form of cohabitation not lead to any corresponding change in the content (in terms of norms etc.) of the cohabitation? The answer given in chapter six refers to the need for nomos-generating processes and our search for security in the traditional and "conventional" elements of pair-bonding, which with references to Peter Berger and Hansfried Kellner is identified as a nomos-generating process of utmost importance. 3) Why, then, do almost none of the unmarried cohabitants have any objections to marriage and further why do a majority of them even intend to marry,when they according to what has been said about societal development and removal of the upholders of norms they do not have to marry; which as a matter of fact is shown by the societal acceptance of unmarried cohabitation? Chapter six presents an argument to the effect that not only pair-bonding, as said when discussing the previous question, is nomos-generating. In times of transition people tend to look to rites, such as the wedding cermony, and other elements of tradition, about which beliefs were internalized at an early age and thus do not need a constant validation of a present norm-controller. Thus marriage is often seen as the "proper" form of cohabitation even by those that cohabit without marriage. 4) Given the argument just presented; why did people not marry to begin with? The answer, according to the reasoning presented in chapter six, lies in that we can not always presuppose that people are conscious and act with intent. People do not consciously seek security and go around looking for the best way of finding it, and then grab a partner and run up the aisle when they realize the importance of pairbonding and rites in times of transition. Rather, the pair is formed gradually, and due to society's inability or lack of interest to protest the

couple is allowed to live together, form a home of their own and have children without perceiving a pressure from outside to marry. When the involvement has been built up sufficiently it will however come quite naturally for the individual to align with behaviour that, due to tradition, is felt to be "proper" and marry in order to show the sincerity of the involvement.

In spite of an anomic societal development unmarried cohabitation can not be identified with anomy in a simple way. In the light of the presented theoretical approach unmarried cohabitation must be seen as a nomos-generating device brought into existence by an anomic development in society (cf. figure presented in foot-note 57, chapter six).

Noter

Noter till kapitel 2

[1] Se Ödman, Samuel (1962), *Hågkomster,* Stockholm för beskrivning av nattfrieri under 1700-talet.

[2] Se Löfgren, Orvar (1969), Från nattfrieri till tonårskultur, i *Fataburen* 1969 för kort beskrivning av nattfrieri under äldre tid såväl som under detta sekel.

[3] Carlsson, Lizzie (1969), Äktenskapets ingående enligt äldre rätt, i *Fataburen* 1969, s 9. Sundberg, Jacob (1969), *Familjerätt i omvandling,* Stockholm, betonar fästningen (s 23) och ser den som det väsentligaste i den germanska traditionen. De referenser som Carlsson gör till domböcker (utöver texterna i landskapslagarna) gör att det synes rimligt anta att förekomsten av hela komplexet av handlingar varit väsentligt för *rättsgiltigheten* om än kanske inte för den dåtida vardagliga uppfattningen (jfr även nedan, not 8. rörande resonemang om s k ofullkomnade äktenskap).

[4] Carlsson (1969) s 10.

[5] Sundberg (1969) s 23.

[6] Carlsson (1969) s 9.

[7] op. cit. s 11.

[8] I det följande kommer termen ofullkomnat äktenskap att användas för förhållanden mellan man och kvinna som bär flertalet av äktenskapets kännetecken ehuru någon juridisk detalj saknas så att ett äktenskap i strikt juridisk mening inte föreligger trots att förhållandet av samtiden ges vissa eller alla rättsverkningar knutna till äktenskapet. Med ofullbordat äktenskap kommer att avses ett juridiskt korrekt ingånget äktenskap som inte lett till sexuellt samliv mellan makarna. Enligt vissa rättsuppfattningar blir då det ofullbordade äktenskapet ofullkomnat just därför att det inte fullbordats. Distinktionen synes klar nog och fördelen med ett språkbruk av detta slag synes uppenbar. Trots detta har ingen sådan distinktion påträffats i den använda litteraturen. Carlsson använder termerna som om de vore utbytbara. Sundberg å andra sidan talar genomgående om ofullkomnade äktenskap, och undviker hela problemet trots att han pekar på att samlag enligt viss äktenskapssyn är nödvändigt för att konstituera äktenskapet. För Sundberg synes det hela emellertid endast vara en teoretisk möjlighet så fjärran från verkligheten att inte ens en teoretisk distinktion behöver införas. Så beskriver han t ex sängledningen som "sänggåendet i mannens hem i vittnens åsyn, i praktiken copula carnalis vågar man väl förmoda" (Sundberg 1969, s 25–26).

[9] Carlsson (1969) s 12.

[10] Claesson, Agneta, Ragna Lindgren & Göran Lindh (1973), *Samvetsäktenskapet och juridiken,* Juridiska Institutionen, Uppsala Universitet (stencil), not s 5.

[11] Carlsson (1969) s 13.

[12] op. cit. s 13.

[13] op. cit. s 14–17.

[14] Sundberg (1969) s 24.

[15] op. cit. s 24.

[16] op. cit. s 20 ff.

[17] op. cit. s 20.

[18] op. cit. s 20.

[19] op. cit. s 21.

[20] op. cit. s 19.

[21] Se Schück, Henrik (1949), *Allmän litteraturhistoria,* Andra delen, Andra av författaren reviderade upplagan utgiven av Svenska Akademin, Uppsala, för en redogörelse av den intellektuella pånyttfödelsen och universitetens framväxt.

[22] Sundberg (1969) s 21.

[21] op. cit. s 24.

[22] En redogörelse i något andra termer ges av Sundberg (1969, s 25). Att försäkra att de avgivna försäkringarna inte var allvarligt menade är fortfarande ett sätt att få ett katolskt äktenskap ogiltigförklarat och därmed en inte sällan utnyttjad väg till "skilsmässa" för den troende katoliken, som genom att hänvända sig till Sacra Rota kan få denna möjlighet prövad. Noteras bör i detta sammanhang de juridiska konsekvenserna av att ogiltigförklara ett äktenskap till skillnad från att genom skilsmässa avsluta ett äktenskap.

[23] Sundberg (1969) s 27.

[24] op. cit. s 22.

[25] Carlsson (1969) s 12.

[26] Sundberg (1969) s 28.

[27] Carlsson (1969) s 16.

[28] Sundberg (1969) s 27.

[29] Claesson et. al. (1973) s 18.

[30] Sundberg (1969) s 29.

[31] op. cit. s 30.

[32] Carlsson (1969) s 18.

[33] op. cit. s 22.

[34] En intressant parallell ges av Deutscher, Isaac (1972), *Den avväpnade profeten*, Halmstad, i vilken Trotskijbiografi han beskriver den bolsjevikiska oppositionens handlingsförlamning under 1920-talet på grund av oppositionens önskan att verka inom partiet till varje pris – även priset av att inte kunna verka.

[35] Sundberg (1969) s 31.

[36] op. cit. s 31–32.

[37] Sundby, Olof (1959), *Luthersk äktenskapsuppfattning*, Stockholm, s 46.

[38] Inledning till den av Henrik VIII utfärdade författning som 1540 skilde den engelska kyrkan från Rom. Citatet i Sundberg (1969) s 28.

[39] Sundby (1959) s 46 refererande Luther.

[40] op. cit. s 46–47.

[41] Luther, Werke, Weimar 1883–1948 band XXX:3 s 226, citerat i Sundby (1959) s 48.

[42] Sundby (1959) s 48.

[43] Jansson, Jan (1964), *Debatten om civiläktenskapets införande i Sverige*, Stockholm, s 12.

[44] Sundberg (1969) s 32.

[45] Carlsson (1969) s 21.

[46] Citatet hämtat från Sundby (1959) s 111 not 5.

[47] Sundby (1959) s 112, Carlsson (1969) s 18.

[48] Sundby (1959) s 112.

[49] Carlsson (1969) s 21.

[50] op. cit. s 20.

[51] Sundberg (1969) s 33.

[52] op. cit. s 33.

[53] Stjernberg, Nils (1926), *Kommentar till strafflagen kap 7*, Uppsala, s 61.

[54] Sundby (1959) s 115, Carlsson (1969) s 20.

[55] Sundby (1959) s 116.

[56] Sundby (1959) s 117, Jansson (1964) s 13.

[57] Jansson (1964) s 13.

[58] Carlsson (1969) s 23.

[59] op. cit. s 23.

[60] Sundberg (1969) s 35–36.

[61] Giftermålsbalkens 12 kap. 3 §, 1867 års lagedition. Citerad i Claesson et. al. (1973) s 18.

[64] Sundby (1959) s 120.

[65] Ödman föddes 1750 i Växjö. Utöver för sin vetenskapliga gärning som Linné-lärjunge är han hågkommen för sina tvångsföreställningar. Runt 1790 drabbades han av en svårartad hypokondri. Vid samma tidpunkt unämns han till pastor i Uppsala. Efter två år låter han sig forslas till Uppsala i en täckt slup. 1806 blir han professor i teologi. Föreläsningar sker i hans sjukrum. När han får Nordstjärneorden måste denna värmas på spisen innan den kan överlämnas. Då han 1829 avlider har han varit sängliggande i fyrtio år. Året efter hans död utkom hans Hågkomster.

[66] Ödman (1962) s 90.

[67] op. cit. s 93.

[68] Löfgren, Orvar (1972), Familj och hushåll – släkt och äktenskap, i Hellspong, M & O Löfgren, *Land och stad*, Lund, s 255. En mer omfattande beskrivning ges av Löfgren (1969).

[69] Carlsson (1969) s 16–17.

[70] Jansson (1964) s 11.

[71] op. cit. s 11.

[72] op. cit. s 11.

[73] Kunglig Prop 1920:15, s 135, NJA II 1916 s 9 citerad i Sundberg (1969) s 65, se även Claesson et. al. s 21.

[74] Jansson (1964) s 14.

[75] op. cit. s 14.

[76] op. cit. s 14.

[77] op. cit. s 15.

[78] op. cit. s 14.

[79] *Familj och äktenskap*, SOU 1972:41.

[80] Sundby (1959) s 128.

[81] Sundberg (1969) s 55, Sundby (1959) s 128.

[82] Sundby (1959) s 129.

[83] Sundberg (1969) s 55.

[84] Jansson (1964) s 52.

[85] Se t ex Jansson (1964) s 141.

[86] Sundby (1959) s 129, Sundberg (1969) s 55.

[87] Sundberg (1969) s 53–54.

[88] Jansson (1964) s 130.

[89] op. cit. s 131.

[90] Sundberg (1969) s 65.

[91] Jansson (1964) s 137.

[92] op. cit. s 141 ff.

[93] Jansson (1964) s 129, s 133.

[94] Sundberg (1969) s 156, Sundby (1959) s 130.

[95] Sundberg (1969) s 64–65.

[96] op. cit. s 64.

[97] Se Sundberg (1969) s 54 för referat av Anna Bugges kritik av förslaget rörande avskaffande av ofullkomnade äktenskap.

[98] Claesson et. al. (1973) s 21.

[99] Sundberg (1969) s 65. För en kortfattad redogörelse av innebörden i denna lagstiftning se Claesson et. al. (1973) s 22 not 2.

[100] Sundberg (1969) s 65.

[101] Löfgren (1972) s 264.

[102] op. cit. s 264, 266.

[103] op. cit. s 267.

[104] op. cit. s 267.

Noter till kapitel 3

[1] Se t ex Näsholm, Astrid (1972), *Sammanboende gifta och sammanboende ogifta*, SOU 1972:41, bil 4.

[2] Såväl antalet ingångna äktenskap som antalet ingångna äktenskap per 1 000 invånare ökade från slutet av 1800-talet fram till 1940. Under andra världskriget ökade antalet ingångna äktenskap mycket kraftigt, varefter antalet ingångna äktenskap stabiliserade sig på en något lägre nivå än krigsårens för att vid 1960-talets mitt sjunka (i relativa tal) till nivåer motsvarande seklets första decennium. (*Statistisk årsbok 1975*, tab 38–39).

[3] *Statistisk årsbok 1976*, tab 41. En viss omläggning skedde av statistiken 1968 avseende de fall då någon av makarna inte var kyrkobokförd i Sverige. Förändringen i statistikhållningen kan endast i ringa mån ha påverkat totaluppgifterna över antalet ingångna äktenskap.

[4] Någon statistik över antalet samboende ogifta har inte tidigare förts. Först i samband med Folk- och bostadsräkningen 1975 ställdes frågor av sådan art att antalet ogifta samboende kunnat beräknas. Vad gäller tiden före 1975 kan antalet samboende ogifta endast skattas. Sådana skattningar är med nödvändighet osäkra och underkastade osäkerhet i synnerhet vad gäller lokala variationer i förekomst av ogift samboende (jfr kapitel 2).

[5] Trost, Jan & Bo Lewin (1978), *Att sambo och gifta sig - fakta och föreställningar*, Rapport utgiven av Familjelagssakkunniga, SOU 1978:55, s 12.

[6] op. cit. s 13.

[7] En närmare beskrivning av urvalsförfarandet finns i Trost & Lewin (1978).

[8] Trost, Jan (1973), *A Technique for Selecting Cases*, Research Reports from the Department of Sociology, Uppsala University, Special Series: Family Research (stencil).

[9] Samtaxering för ogifta innebär att de under större delen av taxeringsåret sammanbott med någon som de tidigare varit gift med eller har eller har haft barn med.

[10] Med "civilstånd" förstås här såväl faktiska förändringar i civilstånd såsom giftermål bland materialet samboende ogifta och skilsmässa bland materialet nygifta liksom separation bland materialet samboende ogifta. Denna senare förändring av den faktiska samlevnadsstatusen är emellertid inte någon förändring av civilståndet i strikt juridisk mening, därav citationstecknen. I fortsättningen kommer i denna bok citationstecken emellertid *inte* att användas. Med civilstånd kommer, såvida inte annat klart framgår av sammanhanget, att avses den faktiska till skillnad från den juridiska uppdelningen av samlevnadsformer i olika kategorier. Följande fyra faktiska kategorier anses då förekomma: samboende ogifta, separerade (f d samboende ogifta), gifta och skilda. Att gifta makar inte behöver sambo utan att för den skull vara skilda eller ens ha för avsikt att skilja sig bortses i detta sammanhang från då denna möjlighet saknar praktisk relevans i det studerade materialet.

[11] Andersen, Dines (1976), *Papirløst samliv blandt de 20–29 årige*, København.

[12] "Næsten inge enlige, en fjerdedel af de pairløse og tre fjerdedele af de gifte havde børn. Med børn følger mange behov og forpligtelser. Det var då også i høj grad denne forskel mellan grupperne, der ladte frem mot etableringshypotesen." (Andersen 1976, s 52–53).

[13] Skillnaden signifikant på 0,1% nivån ($p = 0{,}000$) enligt t-test.

[14] Skillnaden ej signifikant på 5% nivån, men signifikant på 10% nivån ($p = 0{,}073$) enligt t-test.

[15] Se tabell 3:1.

[16] För en kortfattad diskussion av diskriminantanalys hänvisas till Klecka, William R (1975), Discriminant Analysis, i Nie, Norman & Hadlai Hull, Jean Jenkins, Karin Steinbrenner, Dale Bent, *Statistical Package for the Social Sciences*, Second edition, New York. Diskriminantanalys har på senare tid använts och beskrivits av Fredén, Lars (1978), *Att sakna möjligheter*, Uppsala. Vad gäller faktoranalys hänvisas för en kort diskussion till Kim, Jae-On (1975), Factor Analysis, i Nie et. al. (1975).

[17] I detta sammanhang bör det noteras att förekomst av bortfallsvärde i och för sig inte innebär att respondenten vägrat besvara en fråga. Ett antal frågor är således relevanta endast för delar av ur-

valet. Så har t ex frågor rörande barn ställts endast till dem som har barn, övriga har därmed bortfallsvärden på en sådan fråga.

[18] Varmed i detta sammanhang avses ned till och med ordinalskala och inkluderande dikotomiserade variabler.

[19] "Syndiasmos is a generic term which covers the permanent hetrosexual relation forms of a couple that include emotional, sexual and economic elements, regardless of the fact whether they are legitimized or not" (Löcsei, Pal (1978), Some Problems of Dissolution of Marriage in Hungary, i *An Overview of Sociological Research in Hungary*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.) Termen syndyasmos myntades av Löcsei (som själv ibland skriver syndyasmos coh ibland syndiasmos) och användes första gången i Löcsei, Pal (1970), *Syndyasmos in Contemporary Budapest*, Budapest (stencil); "legalized and not legalized varieties of *lasting* living community between men and women."

[20] Som ovan nämnts är det vanligen rekommenderade förfaringssättet när det gäller mer komplicerade statistiska tekniker att främst använda dessa på variabler som valts ut med hjälp av en klart formulerad teori. Anledningen till detta är, som också påpekats, att teknikerna leder till resultat, lösningar, även då uppenbart orimliga variabler används. I den här föreliggande analysen har teknikerna i stället använts för att söka identifiera strukturer snarare än att testa hypoteser genererade från redan formulerade teorier. De variabler som kom att användas i och för diskriminant- och faktoranalyserna hade valts ut på grund av sin förmåga att differentiera mellan civilståndsgrupper. Detta helt mekaniska urvalskriterium kan i och för sig inte användas för att fullständigt motivera valet av variabler. Det är ju inte på logiska grunder uteslutet att även helt meningslösa variabler skulle kunna uppvisa signifikanta skillnader mellan de olika civilståndsgrupperna. Dels innebär den använda signifikansnivån att slumpen och inte reella skillnader mellan grupperna i inemot 10 procent av fallen orsakat skillnaden i den studerade variabeln, dels är det teoretiskt möjligt att tänka sig att det föreligger faktiska skillnader mellan civilståndsgrupperna vad gäller sociologiskt helt irrelevanta variabler. Denna senare invändning, att variablerna inte är relevanta, behöver kommenteras.

Då urvalet av de variabler vilka faktiskt använts för fortsatt analys skett helt mekaniskt bör en motivering gälla samtliga variabler ur vilka de vidare analyserade tagits. Vad gäller denna mer omfattande grupp variabler, som i princip omfattar samtliga vid intervjutillfället mätta variabler, eller om man så vill, ställda frågor, torde dessa endast kunna motiveras i en explorativ studie som denna med hänvisning till deras relevans *prima facie* för en läsare skolad i det västerländska vetenskapssamhället och förtrogen med sociologiska betraktelsesätt. Vad gäller enskilda variabler skulle den kritiske läsaren väl kunna tänkas hävda, att variabeln X inte har med dessa frågor att göra. Författaren kan då inte göra annat än att i sin tur invända mot denna invändning, samt eventuellt hänvisa till den mycket otillfredställande lösningen att empiriskt undersöka huruvida variabeln X brukar förekomma i undersökningar liknande den föreliggande. Författaren kan under de givna betingelserna på intet sätt hävda att relevansen av variabeln X följer ur någon sats, som läsaren och författaren skulle kunna tänkas enas om. Innan vi äger tillgång till någon teori ur vilken vi kan deducera, är vi hänvisade till fri spekulation och i bästa fall ett mödosamt induktionsarbete. Detta induktionsarbete styrs givetvis inte av slumpen utan av kännedom om tidigare forskning (i allmänhet och med anknytning till det ifrågavarande området snarare än av vissa enskilda väl formulerade rön rörande vissa klart angivna variabler) och genom egen erfarenhet leds forskaren in på vissa tankebanor och tillgriper, när det inte av teoretiska skäl anses påkallat att speciellt studera vissa variabler, vad som skulle kunna kallas en sociologisk, eller kanske i detta fall, en familjesociologisk standardarsenal om vilken forskaren tror det inom hans vetenskapssamhälle råder relativ enighet.

[21] Nie et. al. (1975).

[22] Då analys utförs med två grupper (som i detta fall) motsvarar diskriminantanalys med multivariat F som kriterium t-test. Diskriminantanalysen innebär emellertid en automatisk framtagning av bästa prediktor enskilt samt som variabelkombination.

[21] För en detaljerad beskrivning av den använda tekniken se Nie et. al. (1975).

[22] Se för en diskussion av könsroller t ex Stoll, CS (1973) (red), *Sexism, Scientific Debates.* Reading Mass.; Millet, Kate (1971), *Sexual Politics,* London; Maccoby, Eleanor (1966) (red), *The Development of Sex Differences,* Stanford.

Noter till kapitel 4

[1] Detta till synes truistiska påpekande gjordes 1928 till en socialpsykologisk grundsats av makarna Thomas i deras bok The Child in America, (Thomas, WI & DS Thomas, *The Child in America,* New York, 1928). Se även Thomas, WI, The Behavior Pattern and the Situation, *Publ. American sociological Society,* 1927, nr 22, s 1–13. Trots detta sysslar alltfort sociologisk och socialpsykologisk forskning i hög utsträckning med att söka fastställa och mäta en "objektiv" verklighet. Det är givetvis inte oväsentligt att söka kartlägga de strukturella ramarna och faktiska betingelserna för mänskligt handlande. Forskaren bör emellertid vara medveten om vad för slags kunskap detta leder till och vad för slags kunskap som fordras för att i någon mening "förstå" mänskligt beteende (se Apel, Toulmin, Eriksson m fl).

[2] Se kapitel 3 för en närmare diskussion.

[3] Paret har sedermera separerat. Separationen är emellertid av så sent datum att de i denna rapport kommit att tillhöra kategorin fortfarande samboende.

[4] För en närmare diskussion av denna variabel se avsnitt 3.3.5.

[5] Som påpekats i avsnitt 3.3.5 är gemensam hushållskassa i vissa fall resultat av ett val, i andra en (logisk) nödvändighet.

[6] Femprocentsnivån innebär att sannolikheten för att en lika stor, eller större, samvariation i ett material av denna storlek skulle finnas av slumpmässiga skäl är mindre än 5 på 100. Detta tolkas vanligen i samband med statistiskt representativa urval som att en signifikansnivå på 5 procent innebär att i de fall ingen samvariation föreligger i populationen ett samband av den påträffade styrkan, eller starkare, skulle påträffas i fem procent av alla möjliga obundna slumpmässiga urval. Innebörden av ett signifikanstest är mer oklar då vi rör oss med statistiskt icke representativa urval. Detta är emellertid i föreliggande fall inte någon avgörande invändning. I denna studie är, som nämnts, syftet inte att i första hand göra beräkningar på det gjorda urvalet för att på detta sätt skatta parametervärden i populationen samboende ogifta, utan fastmer att i det studerade *materialet* söka återkommande samvariationer och strukturer. T-test används här närmast som ett såll, vars syfte är att sortera fram samvariationer som är tillräckligt starka för att i en mekanisk sortering, där hänsyn inte tas till sammanhang, framstå som betydelsefulla.

[7] Se avsnitt 3.3.4 och tabell 3:9.

[8] Se även det avslutande avsnittet i kapitel 3.

Noter till kapitel 5

[1] För en närmare analys av denna fråga se avsnitt 3.3.3 Äktenskapsbenägenhet.

[2] Se tabell 1:1.

[3] Jämför avsnitt 5.1.1 för en motsvarande analys med avseende på de samboende ogifta som avsett gifta sig.

[4] Se vidare kapitel sex.

[5] Givetvis bör i detta sammanhang beaktas det inom familjesociologin välkända faktum att de som lever i äktenskap utan barn ofta uppger sig vara "lyckligare" än de som lever i äktenskap med barn. Se t ex Bernard, *The Future of Marriage,* Lakewood Ohio, 1972.

[6] Den systematiska sammanställningen redovisas avsiktligt inte i tabellform. Syftet med att göra mindre strukturerade intervjuer, som komplement till avsiktligt tabulerbara data har inte varit att bakvägen formalisera de mindre formaliserade samtalen på ett sådant sätt att redovisningen tyder

på att det varit bättre att direkt ha insamlat enkelt beräkningsbara uppgifter. Syftet med redogörelser från de mindre formaliserade återintervjuerna är att söka förmedla på ett systematiskt sätt de argument, fraser och strukturer som respondenterna nyttjat sig av. Det väsentliga i en sådan uppgift synes vara att påvisa såväl användandet av likartade vändningar som tecken på gemensamma bakomliggande begreppsliga strukturer som variationen i argument och fraser. Att redovisa detta i tabellform torde allt för lätt kunna leda till tolkningar och beräkningar, vilka beräkningar som framgått av det sagda klart ansetts olämpliga i detta sammanhang.

Noter till kapitel 6

[1] Inför läsandet av detta kapitel uppmanas läsaren att aktualisera de argumentationsstrukturer som på ett övergripande och kortfattat sätt presenterades i kapitel 1 och som avses att i detta kapitel elaboreras. Väsentligt är att läsaren gör klart för sig att den i detta kapitel förda diskussionen rör två skilda nivåer; en samhällsnivå och en individnivå. Vi kommer att hävda att den förra karaktäriseras av en anomisk samhällsutveckling under det att vi på den senare nivån anser oss kunna visa på en reaktion mot denna anomiska samhällsutveckling.

Figur 6:3

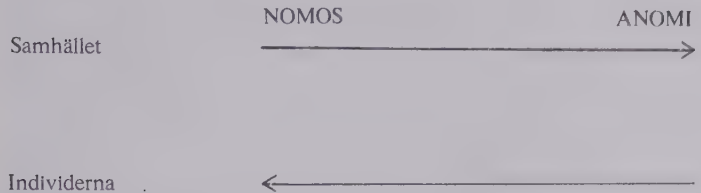

[2] Dessa förändringar i familjebildningsmönstret har varit av betydelse även i andra sammanhang än de som direkt sammanhänger med den vid flera tillfällen påtalade förändringen i antalet ingångna äktenskap. Myndigheter har på olika sätt funnit sig nödsakade anpassa författningstexter till en vad gäller familjebildningsmönstret snabbt förändrad verklighet. Så har rörande samboende ogifta i flera sammanhang beslutats att de skall betraktas som gifta. Detta är till exempel fallet, under förutsättning av att paret har gemensam ekonomi, vad gäller bostadsbidrag. Utan att i detta ögonblick avse att diskutera vad som är orsak och vad som är verkan (se vidare avsnitt 6.3 och 6.4) bör vi notera hur samhället vad gäller de nya formerna för familjebildning förklarat sig stå neutralt till människors val av samlevnadsform. I direktiven till Familjelagssakkunniga heter det "En ny lagstiftning bör enligt min mening [dvs statsrådets och chefen för justitiedepartementet Herman Kling mening] så långt möjligt vara neutral i förhållande till olika samlevnadsformer och moraluppfattningar. Äktenskapet har och bör ha en central plats inom familjerätten, men man bör försöka se till att den familjerättsliga lagstiftningen inte innehåller några bestämmelser som skapar onödiga svårigheter eller olägenheter för dem som skaffar sig barn och bildar familj utan att gifta sig." (SOU 1972:41 s 58) Hur sammanflyttning och familjebildning visat sig kunna gå till i praktiken redovisas och diskuteras i Trost & Lewin 1978, s 55–68. Kort sagt torde den utveckling som ägt rum under de senaste decennierna kunna sammanfattas med att ett enhetligt mönster ersatts av ett stort antal möjliga beteenden så att något klart dominerande mönster inte längre framträder.

[3] Första upplaga 1893.

[4] Första upplaga 1897.

[5] Durkheim, Emile (1964), *The Division of Labor in Society,* New York, s 408.

[6] I denna framställning har gränsen mellan vad som endast är främmande språk och vad som dessutom är att betrakta som exotiska varianter dragits hitom franska. Att citat inte återges på svenska utan på amerikanska och engelska har sin grund i att det framstått som rimligare att i dessa

sammanhang, där tolkningar av texten kan bli nödvändiga, förlita sig på "auktoriserade" översättningar till något av dessa språk snarare än att nyttja egna översättningar till svenska.

[7] Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1976), *Sociologi,* åttonde upplagan, Uppsala, s 185.

[8] Durkheim, Emile, Les règles de la méthode sociologique, citerad i Durkheim, Emile (1972), *Selected Writings,* Cambridge, s 64.

[9] Durkheim, E, De la division du travail social, citerad i Durkheim (1972), s 101.

[10] Durkheim (1964), s 79–80.

[11] op. cit. s 226.

[12] op. cit. s 173.

[13] op. cit. s 397.

[14] Det har inte ansetts nödvändigt att med data belägga att samhället *inte* karaktäriseras av solidaritet, harmoni och godhet. Läsaren är i detta fall hänvisad till påståendets värde *prima facie.*

[15] Från grekiskans nomos, vilket betyder lag, men lämpligen tolkas som norm på modern sociologiska. Anomi skulle då betyda normlöshet.

[16] Durkheim (1964), s 368.

[17] Detta pekar på en viktig och ofta förbisedd problematik i anslutning till anomi och solidaritetsdiskussioner, nämligen att problemet även kan formuleras i termer av legitimering. En bristande samhällelig solidaritet kan givetvis ses som resultat av att legitimiteten i rådande maktförhållanden i samhället, som de yttrar sig i normer och strukturer, inte längre godtages av en stor del av samhällets individer. Ett anomiskt tillstånd blir då en legitimitetskris. Durkheims teoretiska ansats skulle på detta sätt kunna användas för att diskutera vilka faktorer och förhållanden som leder till att en given samhällelig värdestruktur upplevs som legitim.

[18] Durkheim, Emile, L'evolution pédagogique en France, citerad i Durkheim (1972), s 92.

[19] Durkheim, Emile (1968), *Självmordet,* Uppsala, s 216.

[20] op. cit., s 217.

[21] Durkheim (1968), s 211–212.

[22] Durkheim (1964), s 397–398.

[23] Durkheim, Emile, De la division du travail social, citerad i Durkheim (1972), s 146.

[24] op. cit., s 145.

[25] Fryklund, B. & T. Nilsson, S-E Olsson, T. Pettersson (1973), Från bondeförbund till centerparti, *Zenit,* 34, 1973 nr 4.

[26] Liljeström, Rita (1974), *Uppväxtvillkor,* Uddevalla, s 41.

[27] Ivre, K D & P Lundevall (1978), *Samhällsförändring och byggmarknad,* Stockholm. Tabell 1.3 s 29.

[28] *Levnadsförhållanden* (1975), Årsbok 1975, Sveriges Officiella Statistik, Stockholm, tabell 75.

[29] *Levnadsförhållanden* (1975), tabell 40.

[30] Efter 1948 Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS).

[31] *Levnadsförhållanden* (1975), tabell 34.

[32] Se kapitel 3.

[33] Durkheim, E, Les règles de la méthode sociologique, citerad i Durkheim (1972), s 82.

[34] Durkheim, E, La science positive de la morale en Allemagne, Revue philosophique, vol 24, 1887, citerad i Durkheim (1972), s 94.

[35] Durkheim (1964), s 291.

[36] op. cit., s 293.

[37] op cit, s 364–365.

[38] Durkheim (1968), s 212.

[39] Näsholm, Astrid (1972), *Sammanboende gifta och sammanboende ogifta,* Familj och äktenskap, SOU 1972:41, bilaga 4, s 355–371.

[40] Durkheim, Emile, L'éducation morale, citerad i Durkheim (1972), s 173. Originalet behäftat med ett tryckfel som här rättats; Tredje meningen i citatet börjar i originalet "But if it any point . . .".

[41] Citatet är visserligen inte från *Le suicide* men uttrycker på ett kort och pregnant sätt de tankar som utvecklas om anomiska självmord i *Le suicide*. Det anförda avsnittet gör dock inte rättvisa åt Durkheims eleganta användning av tillgänglig statistik för att belysa och styrka sin tes.

[42] Durkheim (1964), s 409.

[43] Berger, P & H Kellner, Marriage and the Construction of Reality, *Diogenes*, 46, 1964, s 1–24.

[44] op cit, s 2.

[45] op cit, s 4.

[46] op cit, s 7.

[47] Den bild som här presenteras är förenklad och gör inte rättvisa åt Berger och Kellners subtila argumentering. Det väsentliga i detta sammanhang är emellertid endast att peka på parboendet som en nomosskapande process.

[48] Trost & Lewin (1978), s 50.

[49] Se ovan s 161.

[50] Durkheim, Emile, L'éducation morale, citerad i Durkheim (1972), s 173.

[51] Durkheim (1964), s 291.

[52] op cit, s 291.

[53] op cit, s 293.

[54] op cit, s 365.

[55] Ogift samboende behöver givetvis i sig inte vara uttryck för anomi. I ljuset av den förhandenvarande samhällsutvecklingen blir den emellertid det. Låt oss emellertid kritiskt granska ett eventuellt påstående, att ogift samboende snarast är att se som uttryck för en *organisk solidaritet* i det att det ogifta samboendet representerar ett fritt kontraktsslutande sammanhängande med organisk solidaritet i motsats till, och framväxt ur, ett mekaniskt följande av traditioner.

För det första bör vi observera, att individerna på intet sätt upphört att gifta sig. Tvärtom har framkommit att flertalet respondenter i denna undersökning inte har någon principiell invändning mot äktenskap. Ett stort antal människor gifter sig också, vilket framgår inte endast av denna undersökning utan även av äktenskapsstatistiken. Äktenskapet representerar alls inte ett passerat stadium och det ogifta samboendet är, som i flera sammanhang framkommit, inte ett *alternativ* till äktenskap. Den förändring som ägt rum innebär en förändring i formerna för familje*bildningen*. Ett tidigare enhetligt mönster har ersatts av en avsaknad av normer för familjebildning så, att ett enhetligt mönster inte längre föreligger vad gäller familje*bildning* (se Trost & Lewin 1978, s 55 ff). Ett följande av traditioner i betydelsen av att ingå äktenskap (om än vid en annan tidpunkt är förr) föreligger dock i hög utsträckning. Betydelsen av tradition har även diskuterats i samband med den kyrkliga vigselns dominans även bland dem som ej har religiösa skäl för den. För det andra bör vi observera, att antagandet om ett fritt kontraktsslutande svårligen låter sig sammanställas med den likhet, för att inte säga identitet, som föreligger mellan olika individers och pars föreställningar om normer och förväntningar förknippade med det ogifta samboendet, samt dessa normers och förväntningars likhet med dem som ansetts förknippade med äktenskap. I vart fall torde omfattande diskussion vara nödvändig för att förklara, att ett "fritt kontraktsslutande" resulterar i hart när identiska kontrakt för samtliga "kontraksslutare" utan att detta ses som resultat av att individerna följer ett förhärskande etos, eller *conscience collective,* vilket då snarare tyder på mekanisk än organisk solidaritet vad gäller samboendeformens normativa innehåll. För det tredje bör vi observera plötsligheten i den beskrivna förändringen av familjebildningsmönstret. Som framgått förändrades ogift samboende från de sociala och geografiska isolatens undantag till allmänt förekommande under loppet av endast några få år. Häftigheten och snabbheten i denna förändring, som ju inte innebar mindre än, att samhället plötsligt upphörde att applicera sanktioner mot dem som bröt mot vad som tidigare framstått som en grundläggande norm vad gäller familjebildning (nämligen att ingå äktenskap i samband med samboendets begynnelse), leder, just genom plötsligheten av förändringen och dess innebörd av upphävande av en norm utan att denna norm ersattes med någon annan, tankarna till en anomisk samhällsutveckling snarare än till en nomosskapande utveckling

av den organiska solidariteten.

Ett gradvis ersättande av normer med andra normer skulle, beroende på de närmare omständigheterna, enligt den beskrivna Durkheimska ansatsen, kunna vara en utveckling av den organiska solidariteten eller en utveckling i riktning mot en organisk solidaritet. Ett plötsligt upphörande av att applicera sanktioner på ett sätt som närmast implicerar samhällets plötsliga oförmåga eller ointresse torde inte rimligen kunna hävdas vara en utveckling av den organiska solidariteten under en i övrigt anomiskapande utveckling av den organiska solidariteten.

Slutligen får i detta sammanhang inte bortses från att ett "fritt kontraktsslutande" förutsätter en intentionalitet hos de agerande som vi inte finner något stöd för i empiriska data. I inte så få fall har individerna inte haft intentionen att grunda ett varaktigt samliv utan torde ha funnit sig själva i ett samboende som gradvis blivit allt mer integrerat och äktenskapslikt.

[56] Intressant är i detta sammanhang även möjligheten att med hjälp av denna analysapparat diskutera vad som skulle kunna kallas pseudorevolutionära situationer. Dessa skulle inom ramen för den presenterade modifierade Durkheimska ansatsen kunna tolkas i termer av människors återupptäckande och övervärderande av *conscience collective* och mekanisk solidaritet. Enligt denna vår teoretiska ansats *skulle en vad gäller den organiska solidariteten anomisk samhällsutveckling* leda till att människor aktivt söker de nomosskapande processer som har sin grund i den mekaniska solidariteten. Detta skulle då innebära, att människor skulle ha en tendens att *under dessa omständigheter* betona det gemensamma och lika. Det vill säga, att betona det som sammanhänger med *conscience collective* och därmed möjligheten att motverka den anomi som under de givna villkoren sammanhänger med olikhet, arbetsfördelning och den därav uppkomna bristen på organiskt grundad solidaritet. Det förefaller inte orimligt tänka sig, att den på detta sätt "nyupptäckta" mekaniska solidariteten, just genom att den innebär en resurs varom man tidigare icke varit medveten, överskattas i så måtto att likhet och gemenskap under en övergångstid upplevs mellan grupper som annars ej definierar sig så att en sådan upplevelse är möjlig. Detta skulle då kunna utgöra ett väsentligt led i förståelsen av vissa populistiska rörelser liksom vad gäller förståelsen av tillfälliga revolutionära rörelser som momentant når stor styrka och omfattning för att sedan falla samman "av sig själva".

[57] Figur 6:3, som presenterades i detta kapitels första not bör således kompletteras enligt följande.

Figur 6:4

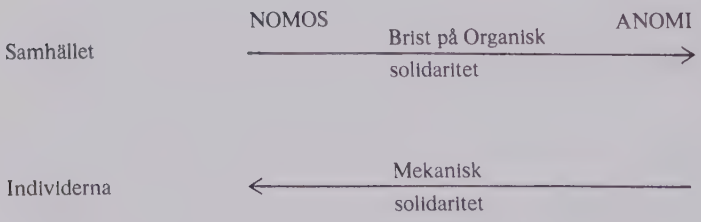

Litteratur

Allardt, Erik (1975), *Att ha att älska att vara,* Lund.

Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1976), *Sociologi,* åttonde upplagan, Uppsala.

Andersen, Dines (1976), *Papirløst samliv blandt de 20–29 årige,* København.

Apel, Karl-Otto (1972), Communication and the Foundations of the Humanities, *Acta Sociologica,* Vol 15 no 1, s 7–26.

Bayer, Alan (1977), Sexual Permissiveness och Correlates as Determined Through Interaction Analysis, *Journal of Marriage and the Family,* Vol 39 no 1, s 29–40.

Bell, Robert, Stanley Turner & Lawrence Rosen (1975), A Multivariate Analysis of Female Extramarital Coitus, *Journal of Marriage and the Family,* Vol 37 no 2, s 375–384.

Berger, Peter & Hansfried Kellner (1964), Marriage and the Construction of Reality, *Diogenes,* Vol 46, s 1–24.

Berger, Peter & Thomas Luckman (1975), *The Social Construction of Reality; A Treatise in the Sociology of Knowledge,* Penguin Books.

Bernard, Jessie (1972), *The Future of Marriage,* Lakewood Ohio.

Bibeln eller Den heliga skrift, i överensstämmelse med den av Konungen år 1917 gillade och stadfästa översättningen, Stockholm 1931.

Blood, Robert & Donald Wolfe (1965), *Husbands & Wives; The Dynamics of Married Living,* New York.

Carlsson, Lizzie (1969), Äktenskapets ingående enligt äldre rätt, *Fataburen* 1969, s 9–24.

Claesson, Agneta, Ragna Lindgren & Göran Lindh (1973), *Samvetsäktenskapet och juridiken,* Juridiska Institutionen, Uppsala Universitet (stencil).

Deutscher, Isaac (1972) *Den avväpnade profeten,* Halmstad.

Durkheim, Emile (1964), *The Division of Labor in Society,* New York.

Durkheim, Emile (1968), *Självmordet,* Uppsala

Durkheim, Emile (1972), *Selected Writings,* Edited with an Introduction by Anthony Giddens, Cambridge.

Eriksson, Björn (1972), *Om den sociologiska analysen av kunskap; Några steg i riktning mot ett kunskapsteoretiskt paradigm,* Uppsala.

Fox, Robin (1967), *Kinship and Marriage,* Harmodsworth Middlesex.

Fredén, Lars (1978), *Att sakna möjligheter,* Uppsala.

Fryklund, Björn, Tommy Nilsson, Sven E Olsson & Tomas Pettersson (1973), Från bondeförbund till centerparti, *Zenit,* 34, 1973 nr 4.

Ivre, Karl & Peter Lundevall (1978), *Samhällsförändring och byggmarknad,* Stockholm.

Jansson, Jan (1964), *Debatten om civiläktenskapets införande i Sverige,* Stockholm.
Kim, Jae-On (1975), Factor Analysis, i Nie, Norman, Hadlai Hull, Jean Jenkins, Karin Steinbrenner & Dale Bent (1975), *Statistical Package for the Social Sciences,* second edition, New York.
Karlsson, Georg (1963), *Adaptability and Communication in Marriage,* Totowa New Jersey.
Kälvesten, Anna- Lisa & Graziella Meldahl (1972), *217 Stockholmsfamiljer,* Stockholm.
Laing, Ronald D (1967), Family and Individual Structure, i Lomas, Peter (red), *The Predicament of the Family,* London.
Laslett, Peter (1972) (red), *Household and Family in Past Time,* Cambridge.
Lewin, Bo & Jan Trost (1978), Unmarried Cohabitation in Sweden, i Cook, Mark & Glen Wilson (red), *Love and Attraction,* Oxford.
Levnadsförhållanden (1975), Årsbok 1975, Sveriges Officiella Statistik, Stockholm.
Liljeström, Rita (1974), *Uppväxtvillkor,* Uddevalla.
Luckey, Eleanore (1966), Number of Years Married as Related to Personality Perception and Marital Satisfaction, *Journal of Marriage and the Family,* Vol 28 no 1, s 44–48.
Löcsei, Pal (1970), *Syndyasmos in Contemporary Budapest,* Budapest (stencil).
Löcsei, Pal (1978), Some Problems of Dissolution of Marriage in Hungary, i *An Overview of Sociological Research in Hungary,* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Löfgren, Orvar (1969), Från nattfrieri till tonårskultur, *Fatburen* 1969, s 25–54.
Löfgren, Orvar (1972), Familj och hushåll – släkt och äktenskap, i Hellspong, Mats & Orvar Löfgren, *Land och stad,* Lund.
Maccoby, Eleanor (1966) (red), *The Development of Sex Differences,* Stanford.
Millet, Kate (1971), *Sexual Politics,* London.
Nie, Norman, Hadlai Hull, Jean Jenkins, Karin Steinbrenner & Dale Bent (1975), *Statistical Package for the Social Sciences,* second edition, New York.
Näsholm, Astrid (1972), Sammanboende gifta och sammanboende ogifta, SOU 1972:41, Familj och äktenskap, bilaga 4.
Schück, Henrik (1949), *Allmän litteraturhistoria,* Andra delen, Andra av författaren reviderade upplagan utgiven av Svenska Akademin, Uppsala.
Stafford, Rebecca, Elaine Backman & Pamela Dibona (1977), The Division of Labor Among Cohabiting and Married Couples, *Journal of Marriage and the Family,* Vol 39 no 1, s 43–57.
Statens Offentliga Utredningar (SOU 1972:41), Familj och äktenskap.
Statistisk årsbok 1975.
Statistisk årsbok 1976.
Stinchcombe, Arthur (1968), *Constructing Social Theories,* New York.
Stjernberg, Nils (1926), *Kommentar till strafflagen kap 7,* Uppsala.

Stoll, Clarice (1973) (red), *Sexism, Scientific Debates,* Reading Mass.
Sundberg, Jacob (1969), *Familjerätt i omvandling,* Stockholm.
Sundby, Olof (1959), *Luthersk äktenskapsuppfattning,* Stockholm.
Thomas, W I (1927), The Behavior Pattern and the Situation, *Publ. American Sociological Society,* nr 22, s 1–13.
Thomas, W I & Dorothy Thomas (1928), *The Child in America,* New York.
Toman, Walter (1959), Family Constellation as a Character and Marriage Determinant, *International Journal of Psychoanalysis,* Vol 40, s 316–319.
Toulmin, Stephen (1961), *Foresight and Understanding,* New York.
Trost, Jan (1973), *A Technique for Selecting Cases,* Research Reports from the Department of Sociology, Uppsala University, Special Series: Family Research (stencil).
Trost, Jan & Bo Lewin (1978), *Att sambo och gifta sig – fakta och föreställningar,* Rapport utgiven av Familjelagssakkunniga, SOU 1978:55.
Winch, Peter (1970), *The Idea of a Social Science,* London.
Winch, Robert, Thomas Ktsanes & Virginia Ktsanes (1970), The Theory of Complementary Needs in Mate-Selection: An Analytic and Descriptive Study, i Grey, Alan (red),*Man, Woman and Marriage,* New York.
Ödman, Samuel (1962), *Hågkomster,* Stockholm.

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studia Sociologica Upsaliensia
Editor: Ulf Himmelstrand

---

1. Torgny T. Segerstedt: Tekniskt bistånd och social struktur. 1962.
2. Torgny T. Segerstedt: Humanisternas yrkesval. En provundersökning 1963.
3. Torgny T. Segerstedt: Naturvetarnas yrkesval. 1964.
4. Torgny T. Segerstedt: Den akademiska gemenskapen. En sociologisk skiss. 1966.
5. Adam Heymowski: Swedish "Travellers" and Their Ancestry. A Social Isolate or an Ethnic Minority? 1969.
6. Torgny T. Segerstedt: Socialt system för samfärdsel. 1970.
7. Björn Eriksson: Om den sociologiska analysen av kunskap. Några steg i riktning mot ett kunskapssociologiskt paradigm. 1972.
8. Per Säfholm: The River-Lake Nilotes. 1973.
9. Peder Hård av Segerstad: Litteratursociologi – ett bidrag till ämnets teoriutveckling. 1974.
10. Björn Eriksson: Problems of an Empirical Sociology of Knowledge. 1975.
11. Erik Ask-Upmark: Cerebrovascular Lesions and Oral Contraceptives. 1976.
12. Thomas Coniavitis: Irrationalitet – Rationalitet. Max Weber – Georg Lukács: en uppgörelse. 1977.
    1977.
13. Lars Fredén: Att sakna möjligheter. En teoretisk och empirisk studie av depressioner utifrån Ernest Beckers socialpsykologiska teori. 1978.
14. Lowe Hedman: Svenskarna och u-hjälpen. En studie av den svenska allmänheten, lokala opinionsbildare och journalister. 1978.
15. Bo Lewin: Om ogift samboende i Sverige; med tonvikt på samtida förhållanden. 1979.

ISBN 91-554-0893-1
ISSN 0585-5551

Offsetcenter ab
Uppsala 1979